

P. C. HOOFTS
NEDERLANDSCHE
HISTORIEN.

P. C. HOOFTS
NEDERLANDSCHE
HISTORIEN,

MET

AANTEEKENINGEN EN OPHELDERINGEN

van de Hoogleeraren

M. SIEGENBEEK,

TE LEYDEN;

A. SIMONS,

TE UTRECHT,

EN

J. P. VAN CAPPELLE,

TE AMSTERDAM.

EERSTE DEEL.

MET PLATEN.

J. Smies. del. *J. E. Marcus sculp.*

Te AMSTERDAM, bij

JOHANNES VAN DER HEY.

MDCCCXX.

VOORREDE.

Toen HOOFT *zijne* Nederlandſche Historiën *uitgaf*, *getuigde* VONDEL, „*dat hij in gansch*
„ Nederland *niemand kende*, *die magtig was*,
„ *ſlechts één blad te ſchrijven*, *gelijk de*
„ *Drost dat geheele werk uitvoerde.*"

Deze lofſpraak werd door alle zijne tijdgenooten geſtaafd. Bijna twee eeuwen zijn ſedert verloopen, *taal en ſtijl hebben verandering ondergaan*, *de ſmaak is veredeld*, *de begrippen zijn uitgebreid*, *en evenwel prijkt dit heerlijk werk*, *ondanks zijne merken van ouderdom*, *nog in volle kracht en waarde.*

Geen boek derhalve verdient meer den toegang tot beſchaafde kringen, *nu de geest des volks*, *uit zijne ſluimering opgewekt*, *op nieuws begint te herleven*, *en de beoefening onzer geſchiedenis*, *meer nog dan voorhenen*, *tot de burgerlijke pligten behoort.*

Doch, *om dien gereedelijk te verwerven*, *vordert onze tijd eene nieuwe uitgave van dit geprezen werk*, *waardoor niet ſlechts deszelfs uitwendig voorkomen meer met den te-*

genwoordigen ſmaak overeenſtemme, maar ook de moeijelijkheden worden uit den weg geruimd, welke velen van deszelfs lezing kunnen afſchrikken. Niemand toch zal ontkennen, dat de groote zucht tot bondigheid en kracht, den Schrijver zoo zeer eigen, en het gebruik van vele verouderde woorden en zegswijzen verſcheidene plaatſen voor min gevorderde lezers dikwerf duister en ſomtijds geheel onverſtaanbaar maken.

Dit is, met weinige woorden, het doel, dat wij met eene nieuwe uitgave van HOOFTS Historiën *wenſchen te bereiken. Wij verlangen het boek, van de ſchrijftafel der geleerden, te brengen in veler handen, ten einde zijn voortreffelijke inhoud meer algemeen bekend worde, en tot voedſel verſtrekke voor den toenemenden lust tot vaderlandſche overdenkingen. Hiertoe hebben wij het noodig geacht, het werk in den vorm, die thans het meest gekozen wordt, maar met zorgvuldige behouding van den oorſpronkelijken tekst, te voorſchijn te brengen, en daaronder zulke toelichtende aanmerkingen te plaatſen, waardoor, naar ons inzien, het duistere opgehelderd, het eigenaardige ontvouwd, het onvolmaakte wordt aangewezen.*

Het

Het ſtaat aan den lezer te beoordeelen, of en in hoe verre wij ons van deze taak wel hebben gekweten. Hij houde echter in het oog, dat niets met ons oogmerk ſtrijdiger was, dan diep taalkundig of historisch onderzoek. Wij hebben bij de aanteekeningen ons, zoo veel mogelijk, ſteeds geſteld in de plaats dergenen, voor wie bijzonder dezelve onder den tekst gevoegd werden; hun alzoo niet alle ſtof tot eigen opmerking willen wegnemen, maar ook hen in geene wezenlijke moeijelijkheid, ten zij ons inzigt zoo ver niet reikte, verlegen laten. Hierbij ſtond het ons, naar ons gevoelen, vrij, het verhaal van HOOFT, *zoo dikwijls het pas gaf, aan te vullen, uit te breiden, of te verbeteren, vooral door zulke aanmerkingen en bijvoegſels van bijzonderheden, welke, ſedert zijn' tijd, uit andere bronnen zijn bekend geworden, en eindelijk hier en daar de aandacht te vestigen op het meer of min navolgenswaardige in zijne taal en voordragt.*

Met betrekking tot den ſtijl, zouden wij misſchien, in een beknopt vertoog, onze denkbeelden over het eigenaardige van denzelven, *ontwikkeld en geplaatst hebben voor het eerſte Deel dezer uitgave, indien niet de beroemde Maat-*

schappij van Nederlandsche Letterkunde, te Leyden, *met aanbod van haren gouden eerepenning, tot de behandeling dier stoffe de geleerden in ons Vaderland had uitgenoodigd.*

Voorts zal het naauwelijks noodig zijn, de reden op te geven, waarom op den rand de opvolging der bladzijden van de gewone uitgave staat uitgedrukt. Wij meenden, namelijk, door deze aanwijzing, het opzoeken voor den lezer gemakkelijk te maken, zoo dikwijls de aanhaling van eene plaats uit de vroegere uitgave mogt voorkomen.

Gelukkig zullen wij ons rekenen, indien onze arbeid den lust moge opwekken tot de lezing en herlezing van de werken van HOOFT *en van 's Lands roemrijke en doorluchtige Historie.*

Amsterdam,
November 1820.

M. SIEGENBEEK.
A. SIMONS.
J. P. VAN CAPPELLE.

*

NAAM-

NAAMLIJST
DER
INTEEKENAREN
OP DIT
WERK.

De Heer Mr C. P. E. ROBIDE VAN DER AA, Procureur bij de Regtbank van Eersten Aanleg te Leeuwarden.

De Heeren Gebr. ABRAHAMS, Boekhandelaars te Middelburg.

De Heer Mr. P. VAN AKERLAKEN, Advocaat te Hoorn.

——— P. J. AMESHOFF, te Amsterdam.

——— L. HAMERSTER AMESHOFF, te Amsterdam.

——— J. ANKRINGA, Praeceptor der Latijnsche School te Leeuwarden.

——— C. APOSTOOL, Direkteur van 's Rijks-Museum te Amsterdam.

De Heeren ARBON en KRAP, Boekhandelaars te Rotterdam.

De Heer Mr. C. G. ARDESCH, Lid van de Provinciale Staten van Gelderland, President Burgemeester der Stad Nijkerk.

——— J. O. ARNTZENIUS, Oud-Hoogleeraar te Harderwijk.

De Artillerie- en Genie-School te Delft.

De Heer G. J. AVONTROODT, Secretaris der Stad Lier en Korresponderend Lid van de Jurij van middelbaar en lager Onderwijs in de Provincie Antwerpen.

——— W. H. BACKER, te Amsterdam.

——— H. BACKER, te Amsterdam.

——— K. BAKKER HARMENSZ., te Broek in Waterland.

De Heer J. A. BAKKER, te Rotterdam.

——— J. S. S. BALLOT, Predikant te Wezepe.

——— .. BARENSFELD, te Amsterdam.

——— *Mr.* M. WIARDI BECKMAN, Advocaat te Amsterdam.

——— BARON BENTINCK VAN SCHOONHETEN, te Schoonheten.

——— TYMEN VAN BENNEKOM CZ., Hypotheekbewaarder en Ontvanger der Domeinen van het Resfort Amersfoort.

——— S. VAN BENTHEM, Boekhandelaar te Middelburg. 2 Exemplaren.

——— W. O. BERG, te Amsterdam.

——— F. E. BERG, Phil. Theor. et Litt. Hum. Candidatis Juris Utriusque Studiosus, te Amsterdam.

Mevr. de Wed. VAN DEN BERG, te Zalt-Boemel.

De Heer Mr. D. H. BEUCKER ANDREÆ, Griffier bij de Regtbank van Eersten Aanleg te Leeuwarden.

——— M. G. BIBEN, te Amsterdam.

De Bibliotheek der Hoogeschool te Leyden.

——— te Utrecht.

——— te Gend.

De Heer W. C. BLAAUPOT, te Amsterdam.

——— G. BLAAUW, Burgemeester der Stad Amsterdam.

——— CS. JS. BLANKENHEYM, te Rotterdam.

——— J. A. G. BOOM, Predikant te Boskoop.

——— H. D. BOONSTRA, Landbouwer te Bergum.

——— J. BONN, te Amsterdam.

——— J. M. VAN DEN BOS, Hoofdonderwijzer in het verblijf der Armen van Zuid-Braband, te Tercamere bij Brussel.

——— W. D. BRAK, te Amsterdam.

——— M. P. BRANTS, Lid van den Raad der stad Amsterdam.

——— F. VAN DER BREGGEN CZ., te Amsterdam.

——— *Mr.* JOHS. BREUR, Koopman te Dordrecht.

——— C. J. DE BRUYN KOPS, Lid van den Raad der stad Haarlem.

De

De Heer R. H. VAN BURMANIA RENGERS, Grietman over de Grieterij van Gaasterland.

——— J. TH. BUSER, Eerste Luitenant bij de Schoolkompagnie 13. Afd. Nat. Inf. te Arnhem.

——— *Mr.* G. BUYS, Advocaat te Amsterdam.

——— P. J. CANTZLAAR, te Rotterdam.

——— *Mr.* J. CARP, Lid van den Raad der Stad Amsterdam.

——— D. H. DE CASTRO, te Amsterdam.

——— R. LE CHEVALIER, Koopman te Amsterdam.

De Heeren Gebr. VAN CLEEF, Boekhandelaren te Amsterdam. 2 Exempl.

De Heer H. H. B. CLEVERINGA, te Appingadam.

——— *Mr.* J. A. CLIGNETT, Raadsheer in het Hooge Geregtshof te 's Gravenhage.

——— D. T. CROMMELIN, te Haarlem.

——— P. CUNÆUS, te Leyden.

——— E. W. VAN DAM VAN ISSELT, te Utrecht.

——— J. A. VAN DAM, Koopman te Dordrecht.

——— A. VAN DEINSE, Predikant te Middelburg.

——— .. DEMOULIN, Ridder van de Orde van den Nederlandschen Leeuw, Provinciaal Kommandant van West-Vlaanderen te Brugge.

——— *Mr.* A. A. DEUTZ VAN ASSENDELFT, Lid van den Raad der stad Amsterdam.

Het Genootschap *Doctrinâ et Amicitiâ*, te Amsterdam.

De Heer P. DONK, Boekhandelaar te Amsterdam.

——— H. H. DONKER CURTIUS, Predikant te Arnhem.

——— J. VAN DORSEN, voor het Leesgezelschap te Dordrecht.

——— C. D. VAN DEN DRIES, Boekhandelaar te Rotterdam.

——— A. F. J. A. GRAAF VAN DER DUYN VAN BENTHORN EN MAASDAM, Gouverneur der Provincie Zuid-Holland.

——— C. M. VAN EELDE AZ., te Utrecht.

——— D. W. ELIAS, Burgemeester der Stad Amsterdam.

De Heer N. WITSEN ELIAS, te Amſterdam.

——— P. WITSEN ELIAS, te Amſterdam.

——— C. F. ELOUT, Staatsraad te 's Gravenhage.

——— A. VAN DEN ENDE, te Haarlem. 2 Exempl.

——— BARON D'ESCURY VAN HEINENOORD, Lid der Staten-Generaal te 's Gravenhage.

——— J. TH. EVERARD, te Amſterdam.

——— J. N. FABRITIUS, Ontvanger der Regiſtratie en Domeinen te Amſterdam.

——— B. A. FALLEE, te Amſterdam.

——— *Mr.* E. J. LE FEBRE, Advocaat te Amſterdam.

——— J. C FISCHER, Th. Stud. te Leyden.

——— J. FRASER, Theſaurier van het Syndicaat der Nederlanden te Amſterdam.

——— D. VAN LEYDEN GAEL, te Leyden.

——— H. A. GALES, Subſtitut-Officier van Juſtitie te Amſterdam.

De Heeren de Erven H. GARTMAN, Boekhandelaren te Amſterdam. 2 Exempl.

De Heer P. VAN GENABETH, Hoogleeraar der Nederlandſche Taal aan het Athenaeum te Brugge.

——— P. VAN GENABETH, Secretaris der Koninklijke Maatſchappij van Taal- en Letterkunde te Brugge.

——— J. VAN GEUNS, Direkteur der Aſſociatie-Caſſa te Amſterdam.

——— . . STEENBERGEN VAN GOOR, Boekh. te Leeuwarden.

——— *Mr.* J. VAN 'S GRAVENWEERT, te Amſterdam.

——— H. HAAKMAN, Med. Doct. te Amſterdam.

——— O. G. W. J. HACFORT TOT DE HORST, te Loenen.

——— H. H. VAN HAERSMA VAN NEDERHORST DEN BERG, Lid van den Raad der ſtad Amſterdam.

——— *Mr.* C. HAGEN, Advocaat te Amſterdam.

——— F. A. VAN HALL, Advocaat te Amſterdam.

——— L. HAKBYL, te Amſterdam.

——— J. VAN HARDERWYK RZ., te Rotterdam.

——— P. HARTSINCK, te Amſterdam.

De

De Heer H. W. HAZENBERG Jr., Boekhandelaar te Leyden.
——— J. J. VAN HEEKEREN, te Amsterdam.
——— C. J. HEEMSKERK, te Amsterdam.
——— G. C. C. VAN HEEMSKERCK, Kadet-Wachtmeester bij het Regem. ligte Dragonders N°. 4. te Roermonde.
Jonkheer P. VAN DER HEIM, te 's Hage.
De Heer W. A. VAN HENGEL, Hoogleeraar te Amsterdam.
— *Heeren* P. DEN HENGST en ZOON, Boekhandelaren te Amst.
— *Heer* C. M. VAN HENGST, te Utrecht.
——— V. HERDINGH Lz., Boekhandelaar te Leyden.
——— PH. W. VAN HEUSDE, te Utrecht.
——— H. J. HEYSTERMAN, te Amsterdam.
——— *Mr.* W. C. 'T HOEN, Lid van de Regtbank van Eersten Aanleg, zitting houdende te Amsterdam.
——— J. P. HOEUFT, Lid van den Raad der stad Amst.
——— H. M. HOFFMAN, Jur. Cand. te Groningen.
——— *Mr.* N. J. A. C. HOFFMAN, te Rotterdam.
——— *Mr.* M. HOOFMAN, te Haarlem.
——— P. J. 'T HOOFT, te Amsterdam.
Jonkheer Mr. G. L. H. HOOFT, te 's Hage.
De Heer .. HOOFT VAN VREELAND, te Amsterdam.
——— A. VAN DER HOOP, Lid van den Raad der stad Amsterdam.
De Heeren A. en J. HONKOOP, Boekhandelaren te Leyden. 2 Exemplaren.
De Heer L. B. HOVIUS, te Amsterdam.
——— .. HUYDECOPER VAN MAARSEVEEN, te Amsterdam.
——— HUYSSEN VAN KATTENDYKE, Kamerheer van Z. M. den Koning, te 's Gravenhage.
——— J. IMMERZEEL Jr., Boekhandelaar te Rotterdam.
——— J. A. JOLIES, te Amsterdam.
——— *Mr.* M. W. DE JONGE, Advocaat bij het Hooge-Geregtshof te 's Gravenhage.
——— JOHS. JUNG, Schoolhouder te Rotterdam.
——— J. KESTELOOT, Hoogleeraar te Gend.

De

De Heer Mr. J. KINKER, Hoogleeraar te Luik. 2 Exempl.
——— *Mr.* J. A. KLUPPEL, Regter in de Regtbank van Eerften Aanleg, en Lid van den Raad te Alkmaar.
——— H. H. KLYN, te Amfterdam.
——— A. KWAK, Schout te Zwartewael.
——— P. LAMARQUE, te Amfterdam.
——— NS. LAMBERTS, te Amfterdam.
——— A. LANKHORST, te Amfterdam.
——— A. J. LASTDRAGER, te Amfterdam.
Het Leesgezelfchap: *Tot Nut en Vermaak*, te Delft.
— ——— *Ter Bevordering van Kennis en Vriendfchap*, te Heemftede.
— ——— *Ledige uren nuttig befteed*, te Dokkum.
De Heer J. VAN DER LINDEN, Adfiftent aan de openbare lagefchool in Ter Arken te Brusfel.
——— J. W. VAN IRHOVEN LEEMAN, Emeritus Predikant bij de Hervormde Gemeente van Wageningen, te Utrecht.
——— L. VAN LEEUWEN, Med. Doct. te Boskoop.
——— D. J. VAN LENNEP, Hoogleeraar te Amfterdam.
——— H. A. LIEUWENS, Predikant te Groningen.
——— J. H. LIOTARD, te Amfterdam.
De Maatfchappij der Nederlandfche Letterkunde te Leyden.
De Heer H. MANGER, Predikant te Haarlem.
——— H. MANUS, te Amfterdam.
——— E. J. MECIMA, Notaris te Vianen.
——— *Mr.* J. H. MEYNTS, Advocaat te Amfterdam.
——— . . MOGGE MUILMAN, Lid van den Raad der ftad Amft.
——— G. MULLER, te Amfterdam.
——— *Mr.* P. A. MUNK, te Amfterdam.
——— *Mr.* P. J. VAN NAAMEN VAN SCHERPENZEEL, Lid van den Raad en der Regtbank te Amfterdam.
——— H. G. NAHUYS, Refident te Djocjocarta op Java.
——— *Mr.* A. J. DE JONGH PERSYN VAN NAUTA, Advocaat en Secretaris van Dantumadeel te Rinfumageest.
——— B. A. NAUTA, Phil. Theor. et Litt. Hum. Candidatus te Leyden.

De

De Heer JS. DE NEUFVILLE, te Amſterdam,
——— *Mr.* H. NIENHUIS, te Groningen.
——— J. L. NIERSTRASZ Jr., te Rotterdam.
——— W. H. NOLTHENIUS, te Amſterdam.
——— *Mr.* W. W. NOODT VAN ZUIDSCHARWOUDE, Subſtituut Officier bij de Regtbank van Eerſten Aanleg te Leeuwarden.
——— J. D. OFTENOORD, te Amſterdam.
——— G. VAN OORDT, Hoogleeraar te Utrecht.
——— G. DE L'ORME, Direkteur van het Leesgezelſchap: *Tot Nut en Vriendſchap*, te Wijk bij Duurſtede.
——— A. DE MOLL VAN OTTERLOO, te Amſterdam.
——— A. C. OUDEMANS, te Oldeboorn.
——— H. OUDENHOF, Ruſtend Predikant te Amſterdam.
——— D. OUWERSLOOT, Kostſchoolhouder te Amſterdam.
——— W. OVERDUYN, Predikant te Arnhem.
——— STN°. PALEOLOGO, te Amſterdam.
——— J. H. VAN DER PALM, Hoogleeraar te Leyden.
——— C. J. VAN DER PALM, Rector der Lat. School, te Zierikzee.
——— J. D. PASTEUR, Kapitein bij de Genie te Oſtende.
——— J. PIETERSZ, Onderwijzer der Gouvernementsſchool te Bruſſel.
——— F. PLEYTE, Predikant te Zierikzee.
——— A. PLÜYM, te Amſterdam.
——— F. VAN DE POLL, te Amſterdam.
——— HENDRIK VAN DE POLL, te Zeist.
——— J. F. POOL Jr., te Nijmegen.
——— P. PORTIELJE AZ., te Amſterdam.
——— G. O. POST, Predikant te IJzendijke.
——— M. E. VAN PRAAG, Prokureur te Amſterdam.
Jonkheer Mr. P. N. QUARLES VAN UFFORD, Ridder der orde van den Nederl. Leeuw, beſchreven in de Ridderſchap van Holland, Preſident bij de Regtbank van Eerſten Aanleg en Lid van den Raad der ſtad Haarlem.

De

De Heer J. W. QUAESTIUS, Med. et Chir. Doct. te Leeuwarden.
——— A. RADYS, Pred. bij de Herv. Gemeente te Oss.
——— .. VAN REEDE VAN OUDSHOORN, te Rotterdam.
——— D. VAN DER REIDEN, Boekhandelaar te Delftshaven.
——— J. A. REEMER, 1ste Leermeester in het R. C. Jongens Weeshuis te Amſterdam.
——— J. H. VAN REENEN, Hoogleeraar te Amſterdam.
——— W. RENDORP VAN MARQUETTE, Direkteur der Direkte Belastingen in de Provincie Noord-Holland, te Amſt.
——— J. B. RETEMEYER, te Amſterdam.
——— —— ——— voor het Leesmuſeum te Amſt.
——— A. V. RHEMEN, Lid der Staten-Generaal en Kamerheer van Z. M. den Koning, te Leyden.
——— H. RIEDEL, te Holwerd.
——— TH. P. ROCQUETTE, te Amſterdam.
——— B. ROELOFS, te Amſterdam.
——— A. ROOZEBOOM, Ridder van de Milit. Willems-orde, te Amſterdam.
——— A. E. WALAARD SACRE, Procureur te Haarlem.
——— F. W. SANDERS, te Rotterdam.
——— J. SANDRA, Jur. Utr. Cand. te Utrecht.
——— A. J. SAPORTAS, te Amſterdam.
——— J. SCHARP, Predikant te Rotterdam.
——— G. G. C. SCHEIDIUS, Notaris en Schout van Vollenhoven en Blokzijl, te Vollenhoven.
——— J. W. SCHIFF, te Arnhem.
——— *Mr.* J. SCHIMMELPENNINCK, Advocaat te Amſterdam.
——— F. W. SCHLOSSER, Schout te Bodegraven.
——— J. VAN SCHOONHOVEN, Boekh. te Utrecht. 2 Ex.
——— J. SCHOUTEN, Scheepsbouwmeester te Dordrecht.
——— J. M. SCHRANT, Hoogleeraar te Gend.
——— B. SCHREUDER, voor het School-Onderwijzers Gezelſchap te Lier.
——— B. SCHREUDER, Direkteur en Onderwijzer van 's Lands Kweekſchool voor Schoolonderwijzers, te Lier.
——— .. SCHUYT VAN CASTRICUM, Lid van den Raad der ſtad Amſterdam.

De

De Heer A. SLOET VAN TWEENYENHUIZEN, te Haarlem.

——— J. SLUYS, Hoofd-Onderwijzer aan de Vlaamsche openbare School te Brussel.

——— FS. SMEER, te Rotterdam.

——— A. SNOEK, te Amsterdam.

——— R. H. VAN SOMEREN, te Rotterdam.

——— J. C. SPAAN, Ontvanger te Strijen.

——— A. STADNITSKI, op den huize Rhynhof te Oegstgeest.

——— J. VAN STOLK, te Rotterdam.

——— N. J. STORM VAN 's GRAVESANDE, te Rotterdam.

——— L. STRIK, te Amsterdam.

——— H. STROOTMAN, Adjunct-Onderwijzer in 's Lands Kweekschool voor Schoolonderwijzers te Lier.

——— M. STUART, te Amsterdam.

——— J. C. SWAEN, te Amsterdam.

——— H. J. SWARTH, Koopman te Amsterdam.

——— *Mr.* J. P. TAUNAY, te Amsterdam.

——— P. H. TELTES, Heel- en Vroedmeester te Haarlem.

——— J. TEYSSET, te Amsterdam.

De Heeren de Erven THIERRY en C. MENSING en ZOON, Boekhandelaren te 's Gravenhage.

——— P. TIEDEMAN, Griffier van het Vredegeregt 3de Kanton te Amsterdam.

——— H. TOLLENS CZ., te Rotterdam.

——— J. TUIMAN, Tweede Luitenant-Kwartiermeester bij het 3de Bataillon, 13de Afd. Nat. Inf. te Nijmegen.

Jonkheer J. D. VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN VAN HEEZE EN LEENDE, Lid der Staten-Generaal voor de Provincie Noord-Braband te Heeze.

De Heer J. TWISK CORNELISZ., te Amsterdam.

——— *Mr.* A. VAN TWIST, Oud-Advocaat in 's Hage.

——— D. VEELWAARD, Graveur te Amsterdam.

——— C. DE VEER, te Amsterdam.

——— J. VERBOON, Hoofd-Onderwijzer in het Instituut voor Blinden, te Amsterdam

De

De Heer JEAN VETTER, te Groningen.

——— G. A. VISSCHER, Oud-Hoofd-Officier van Utrecht en Amſterdam, te Utrecht.

——— L. VISSER, Predikant te Spanbroek.

——— A. VOOMBERGH, te Amſterdam.

——— D. C. VAN VOORST, Predikant te Amſterdam.

——— J. DE VOS WZ., Secretaris der 4de klasſe van het Koninklijk Nederlandsch Inſtituut te Amſterdam.

——— J. R. E. VOUTE, te Amſterdam.

——— A. DE VRIES, Predikant te Haarlem.

——— C. VAN DER VYVER, te Amſterdam.

——— F. E. WAGNER, te Amſterdam.

——— M. SIDERIUS DE WAL, te Leeuwarden.

——— J. VAN DER WAL, Boekhandelaar te Gorcum.

——— .. WALLEZ, Boekhandelaar te 's Gravenhage.

——— A. WARIN, te Amſterdam.

——— W. H. WARNSINCK, te Amſterdam.

——— H. VAN WESSEM JACOBUSZ., te Amſterdam.

——— C. J. VAN WEST, te Amſterdam.

——— J. F. WILLEMS, te Antwerpen.

——— E. WILLEMSZEN, Koopman te Dordrecht.

——— J. WILLINK JZ., te Amſterdam.

——— J. J. VAN WINTER, Raad der Stad Amſterdam.

——— .. DE WITT, te Arnhem.

——— H. WOLFF, te Amſterdam.

——— *Mr.* P. WOLTERBEEK, Lid van de Regtbank te Amſterdam.

——— J. J. WOLTERBEEK, Med. Doct. en Prof. te Utrecht.

——— WYBE WOUTERS, Boekhandelaar te Groningen.

——— G. WITTEWAAL, te Utrecht.

——— J. VAN WYK RLDZ., Kostſchoolhouder te Hattem.

——— *Mr.* H. VAN WYN, Archivarius van het Rijk enz. te 's Gravenhage.

'T LEEVEN

'T LEEVEN

VAN DEN

Weleedelen, geſtrengen, grootachtbaaren Heere,

PIETER CORNELISZOON HOOFT,

RIDDER VAN SINT MICHIEL,

Droſſaardt van Muide, Baljuw van Goylandt, en Hooftofficier van Weeſp en Weeſperkarſpel.

Beſchreeven door

GEERAARDT BRANDT.

Toen my wel eer de zorge over 't uitgeven van alle de Werken des Heeren Droſſaardts Pieter Corneliszoon Hooft, zyne Neederlandtſche Hiſtorien uitgezondert, was toebetrouwt, gaf ik in de Voorreede te kennen, dat men, om 't gemoedt des Leezers met luſt t'ontſteeken, niet veel behoefde te zeggen van dien eedelen Schryver en zyne ſchriften; om dat de naam van Hooft alreede de grootſte tytel en waardighſte lof was geworden. Van dat zelve verſtandt ben ik noch. Maar anderen zien dit ſtuk anders in. Zy meenen, dat men, by geleegenheit van den nieuwen druk zyner Hiſtorien, den zelven met eenigh verhaal van 't Leeven des voortreffelyken Schryvers behoort te vercieren; op dat men te beeter erkenne, wien men den ooverdierbaaren arbeidt, daar zoo veele jaaren aan te koſt zyn geleidt, hebbe dank te weeten. Ook verſtaan ze dat hy, die 't leeven

** ven

ven van zoo veel doorluchtige Helden en naamhafte persoonaadjen ten Schouwburge der onsterffelykheit opvoerde, genoegh verdiende, dat den naakoomelingen eenige kennis gegeeven worde van zyn eigen Leeven, en byzonder bedryf. Deeze reedenen, en hun verzoek, hebben my dien arbeidt opgeleit: doch niet zonder teegenstreevinge: want deeze stof behoort van beeter pen gehandelt te worden; en 't staat te vreezen, dat men 't onder zyne ongevallen zal stellen, dat zoo groot eenen man geen bequaamer Schryver moght gebeuren. Dan dit heeft men 't verzuim der geenen, die beeter pen hadden, te wyten. Ook ben ik 't gevaar van zulk een rechtvaardige naaspraak getroost, en wensch van harten, dat eenigh ander Schryver, dien 't aan geen geleerdtheit noch kennis gebreekt, dit werk, 't welk ik ter handt neeme, zoo quaalyk gevalle, dat hy 't hervatte, en den naakomelingen met een volmaakter taaffreel vereere, 't welk den beroemden Hooft in alle zyne deelen beeter gelyke, en gelukkiger uitdrukke. Op die hoope, zal ik, by maniere van voorraadt, de schets van zyne afbeeldinge aan den dagh brengen, en ten toon stellen.

Deez vermaarde man, om dit verhaal met den aanvang zyns leevens te beginnen, is in den jaare MDLXXXI den zestienden van Lentemaandt, t'Amsterdam gebooren.

Het huis der Hoofden, daar hy van afquam, is een zeer eerlyk en onbesprooke geslacht: een stam, die, in 't korte, verscheide treffelyke telgen voortbraght, welker deughden en diensten in 's Landts Historien worden gevonden. Onder deeze telt men dien grooten Burgermeester

Cor-

Cornelis Pieterszoon Hooft, des Drossaardts vader; en dien wakkeren Jan Corneliszoon Hooft, meermaals Scheepen, veele jaaren Kornel der burgerye, en Raadt ter Admiraliteit t'Amsterdam, die zich zelven voor de vryheit, ten tyde van Leicester, zoo rustigh in 't spits stelde: ook dien schranderen onderzoeker der naature, Pieter Janszoon Hooft, den vinder van dat vermaarde werktuig der Eeuwige Beweeghing (voordeezen t'onrecht aan Drebbel van Alkmaar toegeschreeven) die, naa 't bezoeken van veele Landen en Hooven, zeer liefgetal was by Kaizar Rudolf, en eindelyk, in zyn vaderlyke stadt gekeert, het Scheepen-en Vroedtschapampt met lof bekleedde: voorts den Heer Henrik Hooft, een van de grootste vernuften en welspreekentste mannen deezer eeuwe; teegenwoordigh ten vierden maale regeerenden Burgermeester, en, seedert den jaare zestienhondertvyfenvyftig, Raadt der zelve stadt. Dit geslacht is ook door zyne huwlyken verknocht aan de beste huizen van Amsterdam, aan dat van de Graaven, Hasselaaren, Oudtshoorens, Ooverlanders, Kloeken, Blaauwen, en andere, te lang om op te tellen. Maar, om in deeze stoffe van myn ooghmerk niet af te wyken, men hoore den Drossaardt Hooft van zyn vaderlandt, den tydt en stadt zyner geboorte, ook van zyne ouderen, zelf spreeken, in dat zintyk gedicht, daar hy, zich keerende tot de Goddelyke goedtheit, zyn dankbaar hart met deeze woorden uitgiet:

Van zyn vaderlandt zeit hy,

Gy plante m' in een Landt, welks roem de Roomsche pennen,
Gepaart met Roomens roem, ten hoogen heemel mennen.

De kleenheit van het welk verleent de rykste stof
Tot de verwondering der grootheid vnn zyn lof.

Van zyn geboortetydt,

Uw zaaligende zorg my 't leeven heeft geweigert,
Zoo lang tot Hollandt hooghst in weelde stondt gesteigert,
En d'Oosterlingh verhaart, en de bevrooze Noor,
De naakte Westerlingh en de gezengde Moor,
Aanschouwend' in onz' vlag, den rooden Leeuw zyn tanden,
Uitkreet, voer vry die vaan, o dwangh der dwingelanden.
Jaa in het zelfste jaar als 't Heldelyke volk
Den hoedt der vryheit haald' op 't spitse van den dolk,
En met afzweeren 't Spaansch geweldt in 't onrecht stelde,
By vonnis, dat het, op den Vorst des avondts, velde.
Toen was 't dat ik in 't licht der zuivre zonne quam.

Van zyn geboorteſtadt,

My viel tot vaderstadt het maghtigh Amsterdam,
Dat maghtigh Amsterdam, het welk all' Hollandts steeden
Zoo verre zeilt voorby als Hollandt Neêrlandts leeden.
Dat Amsterdam, 't welk hooft en hart, zoo 'k recht begryp,
Is van al 't geene dat leit tusschen Maas en Zyp.

Van zyne Ouderen,

Ghy gaaft my ouders van wekeerelyke naamen,
Die moghten staan bekent hun afkomst zonder schaamen;
Want all' de geen' daar zy uit sprooten, en besprak
Nooit mensch die leeft van eer- of trouweloosheits vlak;
Nocht gaf, in rechte lyn, hun naa, dat zy deên vloeyen
Onnoosel zweet en bloedt, om daar af grof te groeyen;
En maakten dat hun 't goedt eens anders eigen wardt
Oft teeghens 't recht van 't Hof, oft teegens 't recht van 't hart.
Maar weet myn' burgery wel, aan hoe luttel 't schortte
Dat niet, in zelschap van noch dertien Heeren, stortte,
Voor welstandt van zyn Landt, myn vroome vader 't bloedt,
Daar te doen slibbren in dacht Dudley vryheits voet.

Zyn vader dan was Cornelis Pieterszoon Hooft, die in den jaare MDLXXXI t'Amſterdam tot Scheepen werdt gekooren, in den jaare MDLXXXIV Vroedtſchap, en in den jaare MDLXXXVIII Burgermeeſ-

meester. Dit was de Burgermeester, wiens bescheidenheit en gemaatighgtheit in geloofszaaken, kloekmoedigheit, in 't voorstaan der vryheit van vaderland, Godsdienst en geweeten, neevens zyne andre hooge deughden, elders in 't breede van my zyn gemeldt. Ook gewaagen de Dichten van den vermaarden Poëet Joost van den Vondel dikwils van zynen lof; met naame 't gedicht, aan den zoone opgedraagen, daar hy, een schynheilig beschreeven hebbende, dus voortvaart:

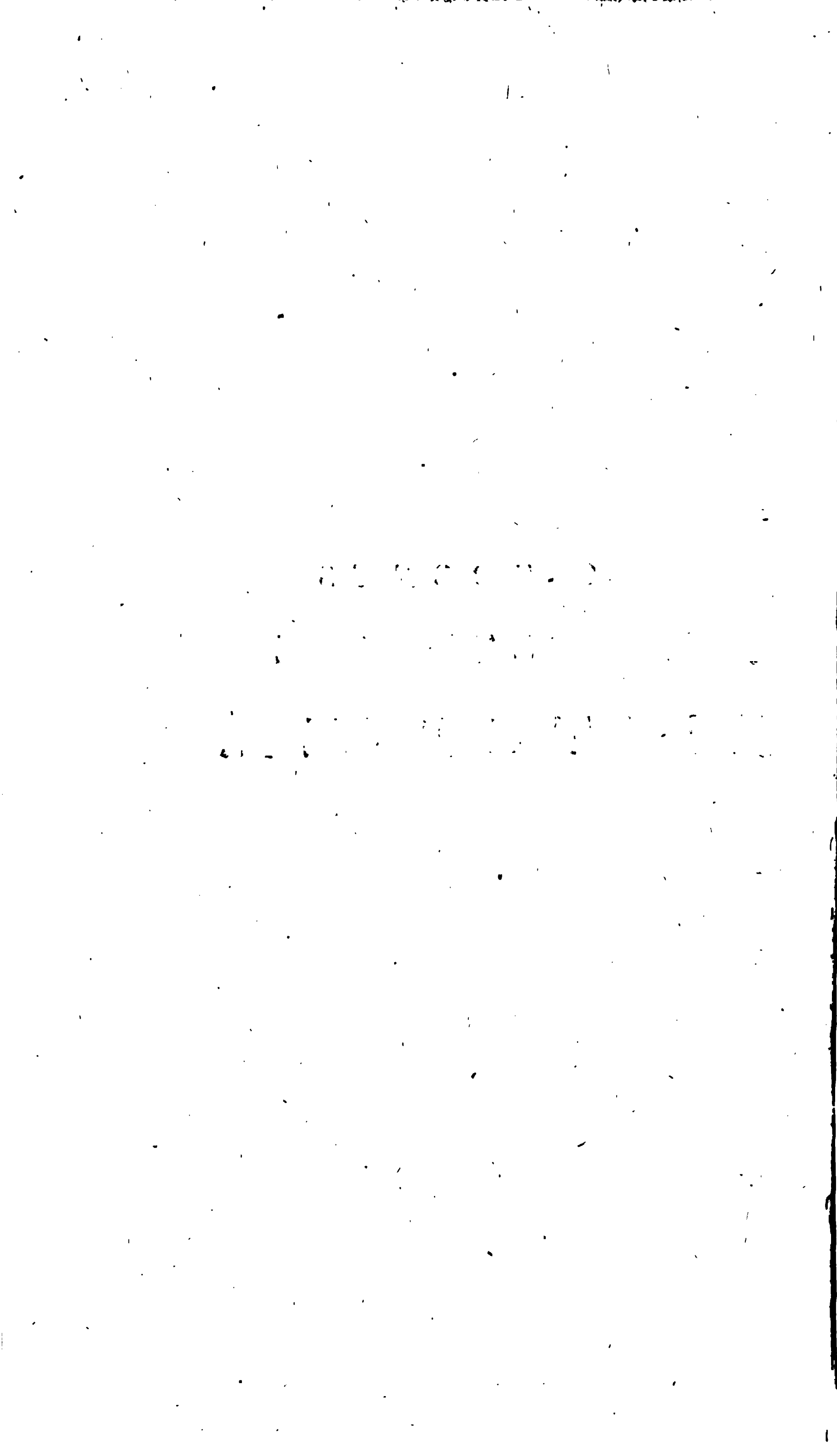
Zoo was uw Vader niet, die Burgervader, neen:
Van binnen was hy juist gelyk hy buiten scheen.
'K geloof men had geen gal in deezen man gevonden,
Indien, naa dat de doodt zyn ligchaam hadt verslonden,
Zyn lyk waar opgesneên. Hoe was hy zoo gelyk
Dien Burghermeestren, die wel eertyts 't Roomsche ryk
Door hun oprechtigheit opbouden van der aarde
In top, toen d'akkerbouw in achting was en waarde;
Toen deege deeglykheit niet speelde, raap en schraap;
En 's vyandts goudt min goldt dan een gebraade raap.
Hoe heeft hem Amsterdam ervaaren wys en simpel,
Een hooft vol kreuken, een geweeten zonder rimpel.
O beste bestevadr! wat waart gy Hollandt nut,
Een styl des Raadts, toen 't lyf van 't stoxken werdt gestut;
Op dat ik gaa voorby onz' Katilinaas tyen;
Toen 't vaderlandt in last door twist der burgeryen,
Gy 't leeven waart getroost te heiligen den Staat;
En toen uw hooft gedoemt door 't Hooft van eigenbaat,
Gy geen gedachten hadt van wyken of van wanken.
De wees en weduwe, en de ballingen u danken;
Hoewel ge nooit om dank hebt, zonder onderscheidt,
Bescheenen met den glans van uw goedtaardigheit
Ondankbre en dankbre, dien ge kont ten oorbaar strekken.
O spiegel van de deught! o voorbeeldt zonder vlekken!
Nooit zoopt ge 't bloedt en merg der schaamele gemeent,
Noch stopte d'ooren voor haar rammelend gebeent.
Wat liet ge uw zoonen naa, toen 's leevens licht wou neigen?
Indien 't gemeen u roept, bezorght het als uw eigen.
Zoo was uw uiterste adm slechts waare klaare deught,
Daar ghy, vermaarde stadt, uw kroon meê cieren meught.

Deez' Heer, in wiens lof ik my niet wyder inlaate, hadt zich in den jaare MDLXXVIII in echt verbonden met Anna Jakobs Blaauw, een zeer verstandige, deftige en deughtzaame vrouw, die hem verscheide kinders baarde: drie zoonen en drie dochters; Pieter wiens Leeven wy beschryven, Jakob en Henrik. Jakob trouwde met Johanna Paauw, en starf zonder kinderen. Van Henrik, die in den Jaare MDCXXI te Orleans Doctor in de rechten werdt gemaakt, vindt men noch eenige weinige dichten, ooverblyfzels van zyn ooveraardigh vernuft. Agatha, zyne oudtste dochter, werdt ten huwlyk besteedt aan Pieter Hasselaar, by onzen tyde Burgermeester en Raadt, daarnaa Schout, en eindelyk weêr Burgermeester der stadt Amsterdam: Margriet, zyne tweede dochter, trouwde met Herman Tholinx, en daarnaa met Jan Hagen. Johanna, de jongste, gaf hy in echt aan Meester Pieter Kloek, vermaardt Rechtsgeleerden, en Raadt der zelve stadt.

Pieter, zyn oudtste zoon, gaf, ten einde der kindtsheit gekoomen, vroeg te kennen wat van hem te wachten stondt: ook liet de vader, die genoegh kon oordeelen, wat weetenschappen dat groot verstandt best konden vercieren en te staade koomen, hem van der jeugdt aan in allerley geleerdtheit van taalen en zaaken onderwyzen, niet alleen in de Schoolen der stadt, maar ook in d'Academie te Leyde, te dier tydt verheerlykt door de geleerdtste mannen der gantsche Christenheit; Josephus Scaliger, Franciscus Junius, Paulus Merula, Carolus Clusius, Bonaventura Vulcanius, en anderen. In dien queektuin der grootste verstanden onthieldt zich

toen

toen ook dat uitsteekend wonder der natuure Hugo de Groot. Hier hoorde de jonge Hooft de lessen der weetenschappen, en oeffende zich ook een tydt langh in de Rechten, onder den Professor Cornelis Pynakker. Doch eerlangh vertoonde zich zyn poëetsche geest, geschaapen om al zyn tydtgenooten in de Hollandsche taale voorby te streeven. Hier toe gaf zeeker konstgenootschap t'Amsterdam groote aanleiding. Dat was d'oude Rethorykkamer, die men de Kamer *in liefde bloeiende* noemde: te dier tydt een vruchtbaare enthof van schrandre geesten, en vermaardt Oeffenschool van taal- en dichtkunst. Deeze Kamer, en der zelver vergaadering, bestondt niet uit luiden, die zich voor geldt lieten huuren om een anders rymen op te zeggen, en door de vlekken van hun ongcreegelt leeven de konst afzichtig maakten, maar uit mannen van achtbaarheit en onbesprooken wandel; invoegen dat'er in den jaare MDLXXXI vyf Burgermeesters, en acht Scheepenen, Leeden van deeze kamer waaren. Onder die Leeden vondt men ook eenige mannen van groote geleerdtheit, die alle de krachten hunner hersfenen inspanden om de Hollandtsche taal van uitheemsch schuim te zuiveren, en de noodighste konsten in zuiver Duitsch te leeren. Verscheide schriften werden ten dien einde op den naam van de Kamer *in liefde bloeiende* in 't licht gebraght, meest door Henrik Laurenszoon Spiegel ingestelt: onder anderen de Tweespraak der Neederduitsche letterkunst; het Ruyg bewerp der Reedekavelinge, het Kort begrip der zelve, en de Reederykkonst in rym op 't kortst vervat. Dat de jonge Hooft ook een lidt dee-

P. C. HOOFTS NEDERLANDSCHE HISTORIEN,

MET

AANTEEKENINGEN EN OPHELDERINGEN

van de Hoogleeraren

M. SIEGENBEEK,

TE LEYDEN;

A. SIMONS,

TE UTRECHT,

EN

J. P. VAN CAPPELLE,

TE AMSTERDAM.

EERSTE DEEL.

MET PLATEN.

J. Smies. del.

Te AMSTERDAM, bij

JOHANNES VAN DER HEY.

MDCCCXX.

het tweede naa zyne wederkomste gedicht. In beide ziet men d'uitwerksels van aardige gedachten, doch in 't leste meer zuiverheits van taale dan in 't eerste. Echter heeft hy ze beide, toen men naaderhandt zyne gedichten tot den druk by een zaamelde, uitgemonstert, en aan de vergeetelheit oovergegeeven. Hier op volgde, doch wat laater, zyn toonneelspel van Granida, 't welk hem beeter geviel, en sint den dagh moght aanschouwen. Daar kon men bespeuren, dat de Hollandtsche taal in 't beschryven der vryaadien voor geen Italiaansche noch Latynsche behoeft te wyken. In den jaare MDCIII schreef hy, hebbende zynen zin geleit op een schoone geestryke maaghdt, dat zinryk en vloeiend gezang, welks begin is, *Weet iemant beeter saus dan honger tot de spyzen?* Hier in zagh men zoo veel blyks van geest, als van liefde. Daarna begreep hy, in den jaare MDCVII, het leeven en den lof van den Admiraal Heemskerk in dat vermaardt grafschrift van twee regelen,

Heemskerk, die dwars door 't ys en 't yzer darde streeven,
Liet d'eer aan 't landt, hier 't lyf, voor Gibraltar het leeven.

Toen het Bestandt in den jaare MDCIX gesloten was, stondt hy de Kamer *in Liefde bloeiende* ten dienst, in 't ordineeren van neegen vertooningen, die den vyfden van Bloeymaandt, als men 't Bestandt afkundigde, op den Dam by kaarslicht werden vertoont. Deeze verklaarde hy met korte byschriften, gepast op de stof van elke vertooninge. Men verbeeldde hier de tyranny van Tarquyn; de list van Brutus; de verkrachting van Lukrees, en haar doodt; de

t'zaa-

t'zaamenzweering teegens den Tyran; hoe men hem uitworp; het verraadt van Brutus zoonen, en des vaders onverwrikbaare rechtvaardigheit, in hen te ſtraffen. In 't ſlotvaars ſprak hy de t'zaamverbonde Neederlanden aldus aan:

Vereende Landen, wilt gy zoo de vryheit minnen,
Dat zy u waarder zy dan ieders eigenbaat,
Zoo magh geen Dwingelandt uw tzaamgevlochten Staat
Met liſt, noch met verraadt, noch met geweldt ontginnen.

Hy ſchreef toen ook noch een groot gedicht op de print van 't Beſtandt, 't welk meede, hoewel 't oovervloeit van fraaye gedachten, getelt wordt onder de verworpe rymen.

In dat zelve jaar * heeft hem zyn Vorſtelyke Doorluchtigheit, Maurits, Prins van Oranje, tot Droſſaardt van Muide, Baljuw van Goylandt, en Hooftofficier van Weeſp en Weeſperkarſpel verkooren, naa dat hy by de Heeren Staaten van Hollandt tot dat ampt was genomineert. Zyn vaders verdienſten aan den Staat, en deszelfs byzondre zucht tot den huize van Naſſauw, ſtelden hem op dien hooghen trap van eere. Want dit ampt was een der voortreffelykſte van Hollandt, 't welk van oudts nooit dan by luiden van grooten aadel plagh bedient te worden; ja zelfs, zoo men houdt, by jonger zoonen der Graaven van Hollandt. Zyn voorzaat in die bedieninge was Jonker Willem van Zuilen van Nieveldt, Heer van 's Heerenaarentsberghe, te voore Schout der ſtadt Dordrecht, en Baljuw van Zuidthollandt. Doch dit ampt ontfing van deezen Heere veel groo-

* Den 28 May.

grooter luister, dan ooit door al zyn amptluiden voorheenen. Want zyn eedle geest en doorluchtig verstandt, zich uitgietende in zoo veel uitneemende schriften, maakten in 't kort het kleene Muide veel vermaarder dan de grootste steeden des Landts. Het Drostschap naauwlyx een jaar bedient hebbende, veranderde hy zyne maanier van leeven, in echt tredende met Christina van Erp, noch geen neegentien jaaren oudt, een vrouwe van ooverweegende deughd en vernuft; zoo schoon, zoo bevallyk, goedtaardigh, zeedigh, en vriendelyk, als zulk een man moght wenschen. Haar vader was Arnout van Erp, wiens onbesprookene oprechtigheit en deughdt ook hoog wordt geroemt. Uit dit huwlyk zyn drie zoonen en eene dochter gebooren: dien geen lang leeven te beurt viel. In den jaare MDCXIII vercierde de Drost de toonneelpoort, die tot onthaal van vrouw Elizabeth, dochter des Koonings van Grootbrittanje, onlangs te vooren getrouwt met den Keurpaltsgraaf Frederik den vyfden, t'Amsterdam op den Damsluis was opgerecht, met dichten die de vertooning des huwlyks van Thetis met Peleus verklaarden, en op dat doorluchtigh paar toepasten, met het slot van deezen wensch:

De Heemel wekk' ons een Achilles uit deez twee.

In dien zelven tydt gaf hy zyn treurspel van Geeraardt van Velsen in 't licht: een toonneelstuk, dat met geen minder verwonderinge dan genoegen van alle geleerden, die daar van oordeelen konden, werdt gezien en geleezen. Men verstondt dat het met de beste speelen, door

de

de kracht van zyne hartroerende taal, om den lauwer ſtreedt, en geen kleen deel der burgerlyke wysheit, en beſte regeerreegels der oude en nieuwe Schryveren, in zoo weinig blaaden beknoptelyk begreep, en klaarlyk ontvoude. In dit treurſpel tradt de Dichter op hooghe laarzen. Hier braght hy 't Muider Slot op het tooneel. Het gemeen betreurde de Tyrannye. De Twiſt, het Bedrogh, en 't Geweldt werden afgemaalt met vuile verwen. D'Eendraght, Trouw, en Onnoofelheit verlieten d'aarde. De Wraakgierigheit bedwelmde 't verſtandt, en verworp den wyzen raadt. De Tyran raakte ellendig aan zyn einde, en betaalde het ſchenden van 's Landts vryheeden en wetten met zyn bloedt. De burgertwiſt vertoonde haare landtbedervende rampen. De Vecht ſpelde beeter tyden, en riedt tot een gemaatighde regeering,

Recht tuſſchen dienſtbaarheit en wetteloosheit heen.

Daarna wilde de Droſt zyne pen ook oeffenen in laager tooneelſtyl, en veranderde d'Atheenſche Aulularia in eenen Amſterdamſchen Waarenar. Aan dit werk beſteedde hy naauwelyx neegen daagen, en voerde 't zoo gelukkigh uit, dat de Heer Hugo de Groot, dien hy 't hadt toegezonden, daar van ſchreef*, *dat die vertaaling het Latyn in veele deelen ooyertrof: dat hij de zelve niet eens maar meermaale hadt ooverleezen, met zonderling vermaak: dat dit werk ten eerſten diende gemeen gemaakt om veele te verluſtigen, en met eenen t'onderrechten.* Ook werdt het seedert

* Den 24 Januar 1617.

dert op 't toonneel gebraght en gespeelt; tot groot voordeel der arme Weezen, dien men door dit middel in hunnen noodt de handt boodt. Dit geschiedde in de nieuwe Neederduitsche Academie, die in den jaare MDCXVII, door dien schrandren Doctor Samuel Koster, t'Amsterdam werdt opgerecht; om daar alle loflyke konsten, in de Hollandtsche taale te oeffenen, toonneelspeelen te vertoonen, en reedeneeringen uit te spreeken. Door dat kluchtspel van Waarenar met zynen pot, werdt het volk al boertende en lachende geleerdt; want het vertoonde de Gierigheit met al haar kommer, anxt en smerte in haar eige gedaante, om elk dat vuil gebrek te leeren haaten. Ontrent dien zelven tydt, schreef hy ook het treurspel van Bato, oft oorspronk der Hollanderen. Dit plaght hy booven zynen Geeraardt van Velzen, als meer uitgewerkt, te waardeeren. Het vertoonde eenen dapperen en rechtvaardigen Heldt, en te gelyk des Dichters verheeven geest, en liefde tot het vaderlandt. Men las 'er ook die verwondrenswaardige reedeneering van Zeegemond, de Paapin, die uit de bespiegelinge van 't licht der reeden, en der geschaapene zaaken, het bewys dat'er een Godt is, te voorschyn braght, en de gronden des naatuurelyken Godsdienst aanwees. Doch 't liep noch wel tien jaaren aan, eer dat treurspel door den druk werdt gemeen gemaakt. De Heer de Groot, met wien oover dat werk geraadtslaaght was, schreef * aan den Dichter, *Ik kan de gedachtenis van 't leezen van Uw E. treurspel uit mynen zin niet stellen, en wensche Uw*

† Den 23 Sept. 1616.

Uw E. dienst te konnen doen om zoo loffelyk een werk te bevorderen. Hoe ik my langer bedenk, hoe my meer behaagt Uw E. ontwerp van het treurspel te eindigen met Batoos hulding. Gy kont daar op naazien het Privilegie van Vrouw Maria, gedrukt onder de handtvesten van Amsterdam, daar de voornaamste gerechtigheeden en grondwetten deezer Landen verhaalt worden. Daar op volgde de lykklaght oover den Heer Pieter Dirkszoon Hasselaar, meldende zyne diensten den vaderlande beweezen, en den lof zyner Deughden. De brief van Menelaus aan Helena, die 't spoor van Nazoos minnebrieven gelukkelyk volgde, werdt in den jaare MDCXVIII in 't licht gegeeven. Toen schreef hy ook etlyke dichten tot verklaaring van de Vertooningen, die den vierentwintighsten van Bloeimaandt, (etlyke maanden voor de groote verandering in den staat der regeering en kerke) in de Neederduitsche Academie, ter eeren des Prinsen van Oranje werden gedaan. Doch indien ik al zyn dichten, van tydt tot tydt in verscheide geleegentheeden gerymt, zoude ophaalen, waar zouw dit verhaal zyn einde vinden? Ik gaa dan tot andre zaaken.

Ontrent dien zelven tydt besloot hy zyne pen in een andere maniere van schryven te oeffenen. Hy begost het Leven van Henrik den Grooten, Kooning van Vrankryk en Navarre, met een' Historischen styl in kort Hollandtsch op te stellen: uit liefde tot zynen doorluchtigen naam, en om een proef te neemen, hoe zich dat werk onder zyne handt zou vlyen; met verder voorneemen, zoo hem dit wel gelukte, dan ook zyn gedachten te laaten gaan op de

de zaaken en geschiedenissen van de Neederlanden. Onder deeze bezigheit quaamen hem swaarigheeden oover, die droevigh waaren en deerniswaardigh. Zyne eenige dochter Geertruid was naaulyx vier weeken, en zyn tweede zoon Arnout twee jaaren oudt geworden, toen zy in de jaaren MDCXV en MDCXX ooverleeden: maar nu verloor hy, in den tydt van zeeventien maanden, eerst * Cornelis zynen oudtsten zoon van ontrent twaalf jaaren, van grooten geest en hoope, dien hy met zyne eige handt hadt geformt en afgerecht: daarnaa † zynen jongsten en lesten zoon, bykans drie jaaren oudt, eenen tweeden Arnout; en eindelyk § zyne liefste en verliefste huisvrouw, Christina van Erp, in den ouderdoom van ontrent drieëndertig jaaren. Welke schaade noch binnen den zelven tydt met beroovinge van een groot deel zyner middelen, door bankeroeten werdt verzwaart. Doch d'afbrek van haave, hoewel uit de kerf gaande, deed zyne gelaatenheit niet uit haaren tredt gaan. Maar van die andre zwaare slaagen stondt hy zulks verbluft, dat hem de weereldt dacht van onder zyne voeten ontzonken. Niettemin hy trooste zich in Gods wil, en quam de pynlyke quellingen der droefheit door de godtvruchtigheit, de reeden, de tydt, en zyne beezigheit, te booven. Onder zyn rymen vindt men dit grafschrift ter gedachtenisse van zoo waardt eene weederhelft:

Christina, de Drostin van Muiden, eert dit graf.
Nooit vrouw meer gunst verdiend', en min zich diend' 'er af.

Den

* Den 26 Januar. 1624.
† Den 27 April.
§ Den 6 Jun.

Den eersten dagh des jaars MDCXXVI ontviel hem zyn vader, in 't tachentigste jaar zyns ouderdoms. Dit was wel een groot, maar ten aanzien van 's Burgermeesters hooge jaaren, geen ontydigh verlies. Het Burgermeesterschap hadt hy tot twaalf maalen met oovergrooten lof bekleedt, en zoud' het naar alle waarschynlykheit, noch meermaalen hebben bedient, hadt hy de baatzucht van zommigen door de vingeren willen zien, en wat min geyvert voor de vryheit. Naa zyn ooverlyden vondt men, in zyne schryfkaamer, geheele staapels van boeken, met zyn eige handt geschreeven: vervaatende zyne Aanteekeningen en aanmerkingen oover veele zaaken van Religie, oover de kerkelyke en burgerlyke oneenigheeden, oover verscheide geschiedenissen, en allerley voorvallen; een eeuwige getuighenis van 's mans naarstigheit, oordeel, vroomheit en bescheidenheit. Niet lang daarnaa quam Bato in 't licht, en op het tooneel der Neederduitsche Academie. Toen volgde het Leeven en de daaden van Henrik den Grooten, daar hy nu tot in 't achtste jaar aan hadt gearbeidt. Deeze Historie was zoo haast niet aan den dagh gegeeven, of de geleerdste mannen deezer eeuwe preezen ze ten heemel toe; want de styl was zuiver, bondigh en krachtig; de schikking konstig, en leerzaam; met aanduidinge van geheimenissen, en ontvouwinge van d'oorzaake, herkomst, toelegh, wegh, wyze, en geleegentheit der geschiede zaaken. Als de Heer Hugo de Groot, te dier tydt balling in Vrankryk, dien Henrik den Grooten hadt geleezen, zondt hy den Heere Drossaardt een

Latynschen brief, dien wy dus vertaalen: *Myn Heer, die waarlyk een Vorst der Neederlandtsche Vernuften zyt, ik wensch d'assche des grooten Konings geluk, om dat ze zulk eenen grooten Schryver heeft gevonden. Voorwaar gy toont zoo groote kennis van de Fransche zaaken te hebben, dat gy daar in geenen Franschman ter weerelt hebt te wyken.*

In al deeze onleede werdt de Drost te raade weêr een echtgenoot te zoeken, en vondt een vrouw,

die de reeden en de zinnen
Met wyz' eenstemmigheit hem rieden te beminnen.

Deez was Leonora Hellemans, dochter van wylen Arnout Hellemans, treffelyk koopman en Kornel der burgerye t'Antwerpen; weduwe van Jan Baptista Bartelot, dien zy twee dochters hadt gebaardt. Hy troude met die waarde weduwe den 30sten van Slaghtmaandt des jaars MDCXXVII, in 't tweeëndertigste jaar haars ouderdoms. Op dat huwlyk schreeven d'uitsteekendste Dichters deezer eeuwe treflyke bruiloftsdichten, Vondel en Laurens Reaal, in 't Hollandtsch, Caspar Barlæus, in 't Latyn; by welke geleegenheit de kennis en gemeenzaame vriendtschap tusschen den Hollandtschen en Latynschen Poëet haaren aanvang nam, die niet eindigde dan met hun leeven. By zyne Leonora teelde hy twee kinders, eerst een dochter, daarnaa eenen zoon. Door het nieuw vermaak van dat gewenscht huwlyk werdt de beezigheit van zynen werkelyken geest niet gestoort, noch afgeleidt. Den neegentienden van Oegstmaandt, des

des volgenden jaars, leide hy d'eerste handt aan dat doorluchtig werk zyner Neederlandtsche Historien, daar hy bynaa den gantschen tydt van neegentien jaaren, tot zynen sterfdagh toe, aan besteedde, behalven d'uuren van uitspanninge, aan andre schriften en dichten, ook aan eenige vertaalingen, die hem, ten grooten deele, tot zyne Historie te staade quaamen, te werk geleit. 'T is onuitspreekelyk met wat arbeidt, en vlyt, met hoe veel leezens van gedrukte en ongedrukte boeken, met wat naarstigh onderzoek en naavorschen, met wat overleg en beraadt, dat groote werk werdt t'zaamen gehaalt, ontworpen, op papier gebraght, beschaaft, en gepolyst. Hy diende zich niet alleen van een meenighte van Schryvers, die de Neederlandtsche Geschiedenissen, in verscheide taalen, en met verscheiden oogmerk, hadden te boek gestelt, vrienden, vyanden, en onpartydigen, om uit die zee der verscheidenheit de waarheit te vissehen; maar beriedt zich ook, van tydt tot tydt, met veele voortreffelyke personaadjen; om het werk naar hun oordeel en ervaarnis, in 't stuk van staate en oorlogh, voorzichtig te schikken. Van den Heere Jakob Wyts, Algemeen Wachtmeester van 't leeger deezer Staats (den dappersten en verstandigsten krygsman, die misschien ooit in den dienst deezer Landen was, zoo kloek ter pen als te waapen) bequam hy zyne beschrevene Bespiegelingen en aanmerkingen op de veldtslagen der oude en leste eeuwen: een werk om honderdt oogen aan 't oordeel in 't stuk des krygshandels te geeven, 't welk hem te baat quam om bescheidelyker te beschouwen, 't geen zich

hier te lande in den oorlogh hadt toegedraagen. Ook zondt hy den Heere Wyts daarnaa eenige ſtukken zyner Hiſtorie te leezen, die hem zyn oordeel, oover 't kryghsbedryf, meedeelde, met betuiginge van groot genoegen in 't werk te ſcheppen. Desgelyks werdt ook de Hiſtorie by ſtukken geſtiert aan den Ridder Konſtantyn Huigens, Geheimſchryver des Prinſen van Oranje, den Heeren Rochus van den Hoonaardt, en Apollonius Schotte, Raadtsheeren in den Hoogen Raadt, den Heere Geeraardt Staakmans, Raadsman van Staate weegens Vrieslandt in den Hage, zeer doorluchtige vernuften, grondig geoeffent in allerley weetenſchappen, geleerdtheit en ſtaatkunde; met verzoek dat ze hun oordeel oover zyne misſlaagen en doolingen zouden vellen. Maar men ſtreek zulk een voordeeligh vonnis, dat hy niet dan lofreedenen hoorde, in plaats van berispingen. Waar door hy zich niet weinigh verquikt gevoelde onder den laſt, dien hy zich op den hals hadt gehaalt, om van zyne leedige uuren te verantwoorden, en ging met dies te grooter luſt in 't ſchryven voort. Nochtans kon hy zich in den lof der gemelde heeren en vrienden niet volkoomen geruſt ſtellen; geduurigh biddende, dat ze zyne feilen zouden aanwyzen; en meenende, dat zy 't werk, uit enkle gunſt, te hoogh waardeerden. Geduurende dat ſchryven hebben hem zommige vrienden, met het byzetten van veele aanmerkelyke byzonderheeden, en gedenkſchriften van goeder handt, gunſtig te recht geholpen, met naamen de Heer Konſtantyn Huigens. Ook ſtond hem Juſtus Baake, zyn zwaager (nu Heer van Wulvenhorſt)

horst) die Magdalena van Erp, zuster zyner eerste echtgenoote, ter vrouwe hadt, in 't opperen tot deeze timmeraadje, en in 't uitschryven van 't werk, gewillighlyk ten dienste.

In dusdaanige beezigheeden braght hy zynen meesten tydt op den Huize te Muide door, daar een zeskant toorentje by den tuin van 't Slot zyn boekkamer strekte, waar in hy las en schreef. Dit gaf Vondel geleegentheit om in zeeker dicht, aan hem briefsgewys geschreeven, te zeggen;

Zomtydts kiest ge 't zeskant huiske,
Voor uw afgescheide kluiske,
En zyt in deeze eenzaamheên
Nimmer min dan dus alleen.
In dit huiske werdt gebooren
('T was zoo van uw lot beschooren)
'S grooten Henriks groote Faam,
En de grootheit van zyn naam
Quam uit deeze kleenheit rennen;
Vlugh geworden door uw pennen,
Allezins waar 't Duitsche volk
Is bekent door taal, of tolk.

Op dit Slot sleet hy geruste daagen, buiten 't gewoel, 't gemor en 't gemuit, dat Amsterdam in deezen tydt ontrustte. Hier op speelde zyne pen in zeekeren brief, in Grasmaandt des jaars MDCXXIX aan zynen zwaager Baake geschreeven, daar hy dus in sprak: *Nu leeven wy hier als die de weereldt gestorven zyn, of ten minsten leeren sterven, op zyn Philosoophs. D'eene dagh is den anderen zoo gelyk, dat ons leeven een schip schynt zonder riemen, een doode stroom, en stilte. Beeter stil nochtans dan te hardt gewaait. Hier preekt men geen' passy, als*

die van onzen Heere; men dicht'er geen requesten; men raapt'er geen steenen om de Heeren naar 't hooft te werpen. De kussens zyn'er zoo zacht niet, dat ze iemandt bekooren kunnen. Ja die 'er op belust was, kreeg 'er wel goedtkoop een naar 't hooft. Ook roert men 'er geen trom; men timmert 'er geen wachthuizen. Maar zyn zachte rust werdt dat zelve jaar gestoort door den inbreuk van 's Landts vyanden op de Veluw. Want toen werdt Muide een grensplaats, en den Drossaardt de wacht bevoolen: met last dat, indien de vyandt dieper introk, hy den dyk aan de noordtzyde van 't Slot zou doen doorsteeken, en 't een en 't ander op een eilandt, mitsgaaders 't veldt en laage weegen onder waater zetten. Toen vertoonde hy den Gemaghtighden der Heeren Staaten, wat den Lande aan Muide geleegen was, en hoe groote reeden men hadt om het te sterken. Dan dat onweêr dreef tydelyk oover, en des Drossaardts dichtkonst vondt eerlang stof om zyn Vorstelyke Doorluchtigheit, den Prins van Oranje, geluk te wenschen met de zeege van 's Hartooghenbosch en Weezel. Hy schreef toen dat voortreffelyk gedicht, 't welk onder den naam van Hollandtsche Groet te voorschyn quam: uitbrommende de dappere daaden des Ooverwinners, met een toon passende op de grootheit der uitgevoerde zaaken. Dit werk behaaghde den Latynschen Poëet Barlæus dermaate dat hy daaroover aan hem schreef op deezen zin. *Uwe veirsen, vermaarde Heer, met welke gy den grooten Veldtheer van ons leeger oover de dubbele zeege begroet, heb ik eeni-*

eenige maalen doorleezen. Want met eens te leezen kon ik al den verborgen zin en des zelfs schrandre slaagen niet begrypen. Gy veracht dat gemeen en slecht is, en wilt van deeze heilighdommen de raavens van Poëeten en d'exters van Poëetressen afweeren. Ik zie in u niet dan 't geen verheeven is, 't verstandt, de styl, het Slot, daar gy in gebiedt, ook zelfs uw naam. Gelyk gy uit dit Slot de dingen die onder u zyn van booven beschouwt, zoo versmaadt gy ook de rymers die laag by der aarde kruipen. Gy wandelt door de wolken, en genaakt de starren. Onder de Latynen donderen Statius en Claudianus, onder de Grieken Pindarus, en onder de Franschen der laatste eeuwe Bartas. Gy treedt oover de hoofden en toppen der Neederlandtsche Poëeten heene, en als een cypresboom in de lucht, versmaadt gy de laage tamarinden. Etlyke jaaren herwaarts hebt gy ten voorbeelde gedient voor de Poëeten van Neederlandt, die zoo dikwyls als ze van de † Bavien en Mevien, dat slecht slagh van Poëeten, wilden onderscheiden worden, uwe hooghe laarzen pooghden aan te trekken, en uw hooghdraavende reede naa te aapen. Maar ik zie dat het dien naavolgeren verging gelyk de kikvorsch van Esopus, die, als zy den opgezwollen os, met opblaazen socht te volgen, daar aan borst. Van u magh men*

* Perſ. in prolog.
† Virg. Ecclog. 3.

men zingen 't geen Horatius Flakkus van den Thebaanschen Dichter Pindarus zong:

Hoofdium quisquis studet æmulari
Belga, ceratis ope Dædalea
Nititur pennis. Dat is,
Wie Hooft hier poogt te steeken naar de kroon,
Die vliegt op 't spoor van Dedaals dwaazen zoon,
Zyn wasch versmelt, zyn trotsheit krygt haar loon.

Als daarna de Heer Hugo de Groot, naa ruim tien jaaren afweezens, in den jaare MDCXXXI uit zyn ballingschap, zonder verlof, in 't vaderlandt gekeert, en daar geen veilig verblyf vindende, weêr op 't punt stondt van te moeten vertrekken, gaf dat al zyn vrienden geen kleene reeden tot droefheit en bekommering oover zyn perzoon: inzonderheit den Drossaardt, die zich te vooren in zyn weederspoedt ernstigh hadt bedroeft. Deez' heeft zich, toen 't onweeder van staat zich op nieuw teegens hem verhief, zyner vriendtschap niet geschaamt, maar de zelve, door veele gedienstigheeden, opentlyk betuight: niet willende in dien standt der zaaken met de fortuine te raade gaan, toen zy 't in de weegschaal scheen te stellen, hoe zy met hem toe wilde. Onder andre plichtpleegingen aan de Groot betoond, heeft de Drossaardt hem met een welernstigh Vertoogh, uit den naame van een ontelbaare meenigte der inwoonderen van Hollandt, verzocht, dat hy, by inleevering van een verzoekschrift aan d'Ooverheit, om hier te lande ongemoeit te blyven woonen, zyn tweede ballingschap zou trachten t'ontgaan. Maar naar dat Vertoogh, en de reedenen daar in vervaat, werdt niet geluistert; dewyl

wyl de Groot niets wilde bestaan, dat naar schuldtbekentenis kon smaaken: hoewel anders niet ongezint zich binnen Amsterdam needer te slaan; indien hem de Magistraat eenige verzeekertheit wilde of konde toezeggen. Midlerwyle had men Gerardus Vossius en Caspar Barlæus, die twee vermaarde Lichten van geleerdtheit, tot Professoren der doorluchtige Schoole, die men toen ter tydt t'Amsterdam stichtte, beroepen: op welk beroep, en op de Groots aankomste daar ter steede, van den Drossaardt in zeeker gedicht werdt gewenscht, dat men ook den laatsten, tot een luister dier Schoole, daar ter steede moght houden, de stadt aanspreekende met deeze reede,

Zint uw geluk zyn opgang nam,
O hooghgereezen Amsterdam,
En trof uw eerzucht nooit het wit,
Daar nu haar Heerepyl in zit;
Naardien gy u gingt stellen t'schrap,
Tot winst van waarde weetenschap,
En t'uwer onderrechting riept,
Twee helden, die der dingen diept
En steilt' afpeilen op een prik,
Van 's heemels kruin in 't hart van 't slik.
Noch mangeld' aan uw grootheit wat,
Tot dat het Delphisch puik in stadt
Quam storten uit den boezem Goodts.
Hier meede zyt gy buiten schoots
Van 't alverblindend onverstandt,
En midden in de zon geplant
Der gloory en voorzienigheit.
Kent dan uw kans eer dat ze dreidt.
Een aarde kloot verciert en drukt
Het spanzel uwer kroone. Rukt
Die blaauwe peerel van haar' top,
En zet 'er 't oogh der wysheit op
Den oovergrooten Huigh de Groot,
Apollos dierbaarste kleinoodt,

'T welk gladt doorkeek, wat Griek, Latyn,
Egyptenaar bekent moght zyn.

Doch die wensch was vergeefs, en wierdt gevolght van nieuwe droefheit oover 't vertrek van dien grooten balling. Dan drie jaaren daarnaa, toen de Heer de Groot tot het gezantschap der Kooninginne en kroone van Zweeden was verheeven, veranderde die droefheit in blydschap. De Drossaardt goot zyn hart uit in eenen brief van gelukwenschingh, aan den Gezant in 't Latyn geschreeven: zeggende te twyffelen of hy hem met het ampt of het ampt met hem zou geluk wenschen: 't welk, hoe heerlyk dat het ook was, nochtans van zyne doorluchtigheit ongelyk meer luisters zoude ontfangen, dan 't hem zou aanbrengen. Voorts betuighende hoe wel dat het slaaghde, dat zyn Ed. in dien hooghen staat was gestelt, daar hy Zweeden, Vrankryk, en ook zynen vaderlande, jaa der geheele Christenheit te nut kon zyn: wenschende dat zyn raadt tot herstelling der algemeene vreede moght dienen. Ook verhaalt hy in zeekeren brief dat hy, zyn zwagers, Hasselaar, Kloek, en andere vrienden, de blyde boodtschap van de Groots ontfankenis te Parys, als Gezant, en d'eere hem toegedraagen van den Kooning, Kooninginne, en Vorsten van den bloede, tot eenen byzonderen heiligen dagh hadden gemaakt, en op den welvaart van den Monarch der wysheit, met schuldige eerbiedenisse, eenen beeker geleedight. In d'antwoordt des Heeren de Groots op des Drossaardts begroeting las men deeze woorden: *Indien ik u, uitsteekendtste man,*

zoo

zoo wel in allerley zoorte van geleerdtheit, als van deughden, de treffelykste plaats onder de vrienden niet toeschreeve, zoo moest ik alles waardigh zyn, des gy my altydts onwaardigh geoordeelt hebt. Ik hoope dat d'arbeidt, my opgeleit, den Zweedschen en Franschen ryke, ook dien vaderlande, 't welk het myne geweest is, entlyk der gansche Christene weerelt, die ik altydt myn voornaamste vaderlandt geacht heb, niet onnut zal zyn: en wensch ik dat te meer, om deeze onnoozele wraak oover myne vyanden te genieten, ende op dat gy, myne vrienden, stof zoudt hebben, om hun, hoe wel ze styfzinnig zyn, te bewyzen, dat uwe oordeelen van my niet gedwaalt hebben.

Te dier tydt was de Drossaardt eenige weeken beezigh met zyne jeughdelyke rymen te verschryven, ten verzoeke van Jacob van der Burg en Johan Brosterhuizen, twee geestryke Dichters, die de zelve byeenzaamelden om ze in 't licht te brengen. Van der Burg, dien het opzicht oover den druk werdt toebetrouwt, droegh die gedichten op aan den Ridder Constantyn Huigens, Heere van Zuilichem, met een lofreede, die by zulke schriften paste. Dit werk quam in den jaare MDCXXXVI te voorschyn. Maar niets ging hem meer ter harte dan 't vorderen der Neederlandsche Historien: daar dit bywerk tusschen quam. Om zynen zwaager den Heere Baake te gelieven, vertaalde de Drossaardt zomtydts eenige stukken uit het Latyn van Cornelius Tacitus. Deeze vertaaling was al in den jaare zestienhonderdt

derdt en dertigh, of vroeger, by hem aangevangen: eerst uitkiezende 't geen hem best geviel, of bequaamst was om zich naar onze taal te buigen. Doch als Baake naaderhandt aanhieldt, om ook de rest en de t'zaamenhechting vertolkt te zien, met beede van zoo luttel van de woorden te wyken als redelyker wyze geschieden kon, heeft hem de Drost daar in te wil geweest, en zomtydts eenigen tydt afgebrooken, om aan dat vertaalen te besteeden. Dus werdt allengskens dat geheele werk der Jaarboeken en Historien, ook het Leeven van Agricola, en 't boeksken van de geleegentheit, zeeden en volken van Germanie, of Oudtduitslandt, in het Neederduitsch door hem oovergezet. In deeze vertaalinge kon men zomtydts eenige verscheidenheit bespeuren; want zy was min of meer vloeiende, naar dat hy zich stip aan de woorden van den Schryver bondt, of daar van eenigzins, om de Latynsheit te myden, afweidde. Welk laatst hem, hoewel lastiger, nochtans lustiger viel, dan zich te naau aan de woorden te houden. Veele plaatzen hadden hem door haare duisterheit bynaa doen zweeten: want in 't Latyn vondt men veele zoo kerk- als staatzeeden, en aanwyzingen van ampten en zaaken, die in onze Landen, jaa nergens geen gebruik meer hebben, ook die'er schimmeligh van ooveroudtheit uitzaagen, en daar hy by gevolgh zwaarlyk Hollandtsche woorden toe kon vinden. Niettemin is 't, myns oordeels, zeeker, dat'er nooit vertaaling meer verdiende den dagh te zien: dewyl 'er zoo lang als Hollandt Hollandt geweest

is,

is, niemandt misschien ooit geleeft heeft, die Tacitus meer hadt geleezen, beeter verstaan, en bequaamer was om hem te verduitschen. Hier toe behoeft anders geen bewys dan d'uitgegeevene stukken, in de Werken van den Drossaardt te leezen; naadien 't buiten twyffel is, dat d'ongedrukte stukken zoo wel vertaalt zyn als de gedrukte. Ter begeerte van den zelven Baake, altijdts hongerende naar spyze, die in de herssenen wordt gekookt en met het verstandt gesmaakt, hadt ook de Drossaardt eenige van d'aardigste Nieuwmaaren, uit het Italiaansch van den schranderen Bokkalin in 't Hollandtsch vertolkt, en zoo gelukkig, dat het veel meer zyn eigen maakzel geleek, dan de vertaaling van eens anders gedachten. Doch dit is vroeger geschiedt. In den jaare MDCXXXVII raakte de spitsvindige Renatus Cartesius, een der doorluchtigste geesten, die Vrankryk ooit voortbraght, met den Drossaardt in gesprek, en leerde hem kennen. Waarop den Heere Hooft eerlangh een boek werdt toegezonden, met eenen brief, door Henricus Reinerus, Professor der Philosophie t'Uitrecht, in 't Fransch geschreeven, te kennen geevende, dat Cartesius hadt bevoolen, een van zyn afgedrukte boeken aan den Drost te behandigen of te zenden, met zyne dienstbiedinge en ernstige betuiginge in hoe hooge waarde hy hem hieldt. Dit was het boek genaamt *Discours de la Methode pour bien conduire sa raison & chercher la verité dans les sciences*, dat is, *Redeneering van de maniere om de reeden wel te leiden en de waarheit te zoeken in de weetenschappen.*

pen. Ontrent het jaar MDCXXXVIII heeft hy de Rampzaaligheeden der verheffinge van den Huize van Medicis der gedenkenisse bevoolen. Voordeezen vertoonde hy enkle treurspeelen, maar in dit werk deedt zich een gantsche Schouburgh van bloedige treurtoomeelen en schrikkelykheeden oopen, daar men de rampen en plaagen, die de staatzucht en oovermaatighe grootheit gemeenlyk naar zich sleepen, voor oogen stelde. Weinigh tydts daarnaa heeft zyne Majesteit van Vrankryk, Lodewyk de dertiende, hem met brieven van adeldom, en met d'orde van Sint Michiel vereert. Toen betoonde (dit oordeelden de verstandigen) die groote Kooning, die den tytel van Rechtvaardige voerde, een klaar blyk van zyn rechtvaardigheit; vergeldende d'eere, die Kooning Henrik de Groote door des Drossaardts pen hadt genooten. Waar oover de Professor Barlæus, hem met den nieuwen tytel van eedel begroetende, aan hem schreef; *Vrankryk heeft u niet eedel gemaakt, maar bekent gemaakt dat gy 't waart. Gy waart voorheenen met der daadt en door uwe geleerdtheit, 't geen gy nu zyt door 't getuigenis des grooten Koonings. By my, zeer waardighe Heer, wordt gy voor zoo veel te eedeler gehouden, als het treffelyker is, zich zelven eedel te maaken, dan eedel gebooren te worden.* De Kooninklyke brief, den eenentwintighsten van Lentemaandt des jaars MDCXXXIX te Sint Germain geschreeven, en van den Kooning, en zynen Geheimschryver Lommenie geteekent, gaf te kennen, *Dat zyn Majesteit wel en behoorlyk bericht was, hoe de Heer*

Pie-

Pieter Corneliszoon Hooft, Baljuw van Gooylandt, Drossaardt en Kastelein van Muide, naavolgende het spoor van zyne voorouderen, en in 't byzonder van zynen overleeden vader (die seedert vyftigh jaaren de voornaamste ampten der stadt van Amsterdam in Hollandt had bedient, zelfs ten tyde toen men in zulke ampten, om zich kloekkyk te stellen teeghens de vyanden van den Staat, niet kon gebruikt worden dan met gevaar van 't leeven) seedert eenige jaaren de gemelde ampten van Baljuw van Gooylandt, Drossaardt en Kastelein van Muide, zeer loffelyk hadt bedient, en dat hy, om een volkoomen proeve te geeven van zyne geneegentheit, het leeven en de daaden van wylen Kooning Henrik den Grooten, hadt in 't licht gebraght, den zelven verbeeldende in de taale van zyn Landt, en dat volgens het geene tot des Koonings kennis gekoomen was, met groote geleerdtheit en aardige welspreekentheit: Weshalven de Kooning, om de gemelde en andre goede reedenen (begeerende in den persoon van den gezeiden Heere Hooft zoo wel zyne als zyner voorzaaten verdiensten t'erkennen) hem, zyne kinders, en hunne naakoomelingen eedel hadt gemaakt, en eedel maakte, door zyne byzondre maght en Kooningklyk gezagh. Ook zeide die brief, dat hy en zyne naakoomelingen zouden moogen voeren waapen en helm, zoodaanig hy gewoon was te voeren, en vorder onder den brief met verwen was afgemaalt. Dat was een wit hooft, in een roodt veldt, met gouden haire, bekranst

kanſt met laurierteIgen, door een blaauwe ſluier bezaait met goude lelyen toegeknoopt: booven den helm ſtondt een kroon, en op den zelven een zon. De brief, by welken hy met de Ridderlyke orde van Sint Michiel in 't byzonder werdt vereert, was den leſten van Lentemaandt geteekent. Dus bequam Muide, 't welk van oudts, gelyk gemeldt is, Droſten van aadelyken ſtamme plag te hebben, nu weêr eenen Droſt, die eedel was en Ridder, op d'allerwaardighſte wyze. Hierentuſſchen hadde de Heer Hooft het werk der Neederlandtſche Hiſtorien, haaren aanvang neemende van d'opdraght der heerſchappye van Kaiſar Kaarel den vyfden op Kooning Philips zynen zoon, zoo ver gebraght, dat hy den drieentwintighſten van Sprokkelmaandt des jaars zeſtienhondert achtendertigh het twintighſte boek, beſloot met de doodt des Prinſen van Oranje, te Delft doorſchooten: dan 't liep noch wel vier jaaren aan, met ooverzien, ſchaaven en drukken, eer 't den dagh moght zien. Maar ontrent het einde van 't jaar MDCXLII, met d'opdraght aan zyn Hoogheit, Prins Fredrik Henrik van Oranje, te voorſchyn gekoomen, gaf het allen verſtandigen, die kennis en oordeels genoegh hadden om tot de kerne der zaken in te dringen, ryke ſtof om zynen arbeidt hoogh te ſchatten, en hem noch veel ſchuldigh te blyven. 'T is wel waar dat zommigen in 't eerſte eenigen weêrſmaak vonden in zyne zuivere Duitſchheit en beknoptheit; maar een weinig oeffenings in 't leezen, en 't naaſpeuren van zyne taalſchikkinge, maakte zynen

nen ſtyl in 't kort ſmaakelyk voor kieſche ooren. In deeze Hiſtorie las men nu 't bedryf der Neederlanderen, en hunne Helden, met groote kracht van taale, en cieraadt van welſpreekentheit, beſchreeven. Bondigh was ze op 't allerhooghſte: in 't vertellen leerzaam, beweeghlyk, voorzichtigh. Men vondt'er geen bloot verhaal van zaaken, maar een ſchool van ſtaat; een leidtſtar van regeeringe; een kompas van beleidt; een wegwyzer ter oorloghskunde; een leermeeſter van grootmoedigheit, beſcheidenheit en gemaatighheit; een opwekker tot liefde des vaderlandts en der vryheit. Al wat zich hier voordeedt was verheldert met beſpiegelingen en inzichten, die d'omzichtigſte Schryvers met onzichtbaarheit voor duiſtere, en met klaarheit voor klaare oogen, gewoon zyn tot inſlagh van hun geweef te gebruiken. De beſchryvingen der veldtſlaagen, beroerten, oproeren, muiteryen, raadtſlaagen, waaren hier als taafereelen vol leevens, daar zich de geeſt der poëzye, op verſcheide plaatzen, met veele ſchrandre ſlaagen liet zien en hooren: de reedeneeringen zinryk, en 't gantſche werk bezaait en bezielt met ſpreuken, uit den boezem der wysheit gezoogen. Niet dat onnut, of gering, of der ſtoffe oneigen en onwaardigh was, werdt hier gevonden. Ooveral zagh men 't gezondt en geoeffent oordeel des grooten Schryvers: maar inzonderheit de waarheit en oneenzydigheit, de ziel der Hiſtorie. Want zyn vrye pen ging niet alleen weiden in den lof der vrienden, maar ook der vyanden, en ontzagh zigh niet, daar 't pas gaf, de ſnoode

**** daa-

daaden, aan onze zyde begaan, met verfoeyinge oover te haalen: zonder ook de gebreeken, misslaagen en zydgangen der braafste Helden te verzwygen; zelfs ook van zulke, dien de Staat haare vryheit meest hadde dank te weeten. Dus verdiende onze Historieschryver by veelen den tytel van den Hollandtschen Tacitus, die de stof en omstandigheeden van een zeer breeden handel hadt begreepen in een beknopt bondel van blaaden: niet alleen met verhaal van al 't aanmerkelyk dat in meer dan veertigh of vyftigh Schryvers van allerhande taal en verstandt geleezen werdt, maar ook met ontvouwinge van veele te vooren onbekende byzonderheeden, en geheimenissen van staat en oorlogh. 'T is met geen pen te beschryven, hoe hoogh de geleerden onzes vaderlandts, de Heer van Zuilichem, de Raadtsheer Doublet, de Professooren Vossius, Barlæus, en andre uitsteekende verstanden, dien arbeidt waardeerden. Zy oordeelden eenstemmig, dat hy alle Neederduitsche Historischryvers ver oovertrof, en veellicht voor geene van d'allerbeste Latynsche en Griekſche, nieuwe nocht oude, behoefde te wyken. Franciscus Martinius, Predikant tot Epe in de Veeluw, een oovereedel vernuft, gaf zyn oordeel oover dat werk in zeekeren Latynschen brief aan den hooghgeleerden Johan Willem Wendbejel, Regeerder der Latynsche schoole te Kampen, aldus, te kennen. *Ik heb de geheele Histori des Heeren Pieter Hooft in zeeven daagen doorleezen, met zulk een geweldigen drift, dat ik niet weete of ik ooit diergelyken in 't leezen*

van

van eenigh boek gehadt heb. 'T is een onsterflyk werk, dat op onze daaden past. Gelukkig ik, die deezen tydt beleef, waar in d'eerste smaak van onze ellenden met zoo groot een zoetigheit wordt herkookt. Myn oordeel zoodaanigh als 't zy zal ik aan d'eerwaardige mannen, Plancius, die de waarheit, en Petreus, die de rondigheit bemindt, in 't Neederduitsch ooverschryven. Misschien zullen ze met my oovereenstemmen in 't geen waar in ik van den Drost verschille. In 't oovèrige is niet menschelyks, maar alles Goddelyk. Conradus Goddæus, Kerkendienaar tot Vaassen in de zelve Veeluw, niet min uitmuntende in verstandt en geleerdtheit dan Martinius, schreef ook zyn gevoelen oover dat boek, in zeekeren brief aan Barlæus, op deezen zin: *Wat prys-, wat lofreeden zal genoegh zyn om den weleedelen Drossaardt te pryzen, die in dat verwonderlyk werk zyner Histori tot de majesteit der stoffe ook gelyke majesteit van styl toebrengt? Hy zal niet alleen den Historischryveren in 't toekoomende een reegel van schryven verstrekken, maar ook den laateren naakoomelingen tot een voorbeelding van taal en woorden: eevenèens gelyk ons de Schryvers van Augustus eeuwe tot voorbeelden dienen van de Latynsche zuiverheit. Waarlyk ik staa verbaast oover zoo groote welspreekentheit.* Broeder Gabriël, een geleerdt Capucyn te Leuven in Brabant, schreef zelf eenen brief aan den Drost, waarin hy hem veel geluks wenschte met zynen getrouwen en nutten arbeidt;

verzoekende dat hy in 't volvoeren des zelfs niet zou verflaauwen, maar standtvastigh voortvaaren: daar by voegende, dat hy, neevens den hooghgeleerden en wydtberuchten Erycius Puteanus, Professor te Leuven, en Historischryver des Koonings van Spanje, zonder vleierye beleed, nooit eenige boeken in onze moedertaale gezien noch geleezen te hebben, die hem zoo wel bevielen, en daar hy de Neederduitsche spraak, van alle uitheemsch schuim ten uiterste gezuivert, zoo hadt ontdekt. De munt van deezen lof moest voor betaaling strekken van zynen eedelen arbeidt. Daar iet byquam 't geen hy voor grooter loon reekende: dat was de Vorstelyke gift van zyn Hoogheit den Prins van Oranje (grootvader van den althans regeerenden Prins Willem Henrik) die hem tot erkentenis van d'opdraght der Historie met een zilveren lampet en schootel vereerde.

Naa 't uitgeeven van dat werk leidde hy zynen arbeidt te kost aan 't vervolg: maar met kleenen voortgangk, door de meenigvuldige verhinderingen van ampt-en huiszaaken, en verscheide ziekten of quaalen, die hem in zyne beezigheit steurden. Het flerecyn of jicht, ook somtydts 't graveel, de twee gemeene plaaghen der geleerden, daar Erasmus zoo oover klaagde; voorts koortsen, ontsteltenis der maage, en andere toevallen, zwakheeden des ouderdoms. Dies werdt hem niet toegelaaten zyne Histori verder te brengen, dan tot het muitwerk der Engelschgezinden te Leyde, die de stadt voor den Graave van Leicester zochten te bemaghtighen. Dus verre gekoo-

koomen, liep de tydt zyns leevens ſchielyk ten einde. Doch niet zonder voorboode, die 't ſcheen te ſpellen. Dat was een brief aan broeder Gabriël, den Capucyn te Leuven, geſchreeven. Aan deezen zondt hy zyne Hiſtori te ſchenk, maar ongebonden, met deeze reeden, *om dat ik*, ſchreef hy, *binnen korte jaaren noch tien boeken hoop uit te geeven, die bequaamlyk by de voorighe twintigh zullen konnen gevoegt worden: zynde myn zorgh dat my niet gelukken zal het werk wyder te brengen, by mangel van gezondtheit, of leeven. Want d'eene wordt dikwils beſtreeden; en 't ander luiſtert my, die ſtaa om op den zeſtienden deezer maandt in myn* LXVII *jaar te treeden, in 't oor, Tempus abire mihi:* Dat is, *'T is tydt voor my te ſcheiden.* Deeze brief was geteekent den twaalfden van Lentemaandt des jaars MDCXLVII, zoo als den tweeden dagh daar aan zyn Hoogheit, de Prins van Oranje, Fredrik Henrik, zyn daagen eindigde. Drie grafdichten, op de doodt van dien doorluchtigen Vorſt, waaren de leſte rymen van den Droſt; die begeerig de begraaffenis des Prinſen te zien, welke den tienden van Bloeymaandt zou geſchieden, met dat oogmerk, hoewel noch zwak en ziekelyk, naar den Haaghe vertrok: daar hy korts naa die lykſtaatſie, ten huize van den Heer Johan van den Meyde, Oudtburgermeeſter der ſtadt Rotterdam (doch toen een lidt der Heeren Gemaghtigde Raaden van Hollandt) ſchoonzoon zyner huisvrouw, in zwaare krankheit viel, en van twee quaalen, die elk krachts genoegh hadden om 't lichaam

af te matten, werdt aangetast; van buikloop en koortse. Dit krenkte zyne krachten, bluschte de leevendige geesten, en namp hem eindelyk wegh, den eenentwintighsten der zelve maandt, tot onuitspreekelyke droefheit der zynen, en van al de geenen die hem, om zyn verstandt en deughden, beminden. Hy hadt den ouderdom van LXVI jaaren, II maanden, en V daagen bereikt. Zyn lyk werdt naar Amsterdam gevoert, en den zeevenentwintighsten der zelve maandt in 't koor der Nieuwe Kerke, in de grafkelder van wylen den Burgermeester zynen vader, ter aarde gebraght; met groot gevolg van vrienden en vreemden. Des anderen daags werdt in den Amsterdamschen Schouburgh een lykreede tot verheerlyking zyner gedachtenisse gedaan; die door my was ingestelt, maar door Adam van Germes, een der welspreekentste Tooneelspeelderen zyner eeuwe, werdt uitgesproken, ten aanhooren van een ongelooffelyk getal van menschen. Waar op men terstondt zynen Geeraardt van Velzen ten tooneele voerde, en met dat treurspel de lykplicht des grooten Dichters besloot. Reinier Ansloo, een geestigh Dichter, en naavolger des Drossaardts, betreurde zyn doodt met een treffelyke lykklaghte, onder den naam van *Muiden in rouw*; en de geleerde Elias Poirier van Parys met zyne Traanen, over dat verlies in de Fransche taale uitgestort. Maar Barlæus bleef hem dien lykdienst schuldigh; zoo hadt de droefheit zynen geest, anders zoo vaardigh, beklemt. Ook ooverleefde hy zyn vriendt geen acht maanden, en werdt niet verre van den Drossaardt

be-

begraaven. 'T geen Vondel bewoogh om dit grafschrift te schrijven, dat op beide sloegh:

Hier sluimert BAARLE neffens HOOFT.
Geen zerk hun glans noch vriendtschap dooft.

De Drost, om hier, zoo veel my doenlyk is, zyne print met woorden te maalen, en den Leezer een afbeelding te geeven, die hem naar lichaam en geest eenighzins gelyke, was lang en maagerachtigh van persoon, ook van aangezicht; hadt wakkre bruine oogen, daar de schranderheit van zyn geest in scheen te speelen. Zyn hair en baardt waaren blondtachtig van verwe, of tusschen blondt en bruin; 't aangezicht bloozend; zyne stem en taal manlyk en krachtigh. Zoo groot was hy van geheugheniss als van oordeel en verstandt: Vroolyk van geest, zoet op heusche en geestige boertery, doch bet neigende tot ernsthaftigheit. Zyne arbeidtzaamheit en vlyt was ongelooflyk, en niet minder zyne liefde tot de Hollandtsche moederspraak; altydt toeleggende en werkende om al de kracht der welspreekentheit uit de schriften van andre volken in 't Neêrduitsch over te gieten. Hier in was hy zoo gelukkig, dat zyn pen de voorgangers gemeenlyk voorby streefde. Ook wist hy zyne eige vonden met zulk een uitneemend cieraadt van taale t'ontfouwen, en zyn oovereedele gedachten zoo krachtigh ten toon te stellen, dat de schranderste Leezers zich oover zyne zinuiting niet genoegh konden verwonderen: jaa zoo dikwils als ze zyne schriften laazen vertoonde zich t'elkens iet nieuws en aardighs, dat ze te vooren niet hadden aangemerkt, en niet dan voor

aarentsoogen zichtbaar was. In 't gezelschap van vrienden, inzonderheit die door geleerdtheit en verstandt uitstaaken, schiep hy groot vermaak; en was zoo gastvry, dat het Huis te Muide by zoomertydt (want des winters onthield hy zich t'Amsterdam daar hy ook zyn huis en verblyf hadt) zelden leedigh was van luiden van letteren en van geest. Een zyner zoetste zinlykheeden was de maatzang: ook verstrekte 't Muider Slot meenighmaal voor een zangberg van vroolykheit: daar de konstighste en lieffelykste keelen, op zyne noodiging, by één vergaaderden; (inzonderheit als de Heer van Zuilichem en de zanggierige Tesselschaede hier hunne uitspanning hadden) om de verstandighste ooren te streelen, met den galm haarer nooten. Onder zyn gemeenzaamste vrienden waaren de voornaamste Constantyn Huigens, Heer van Zuilichem; Jakob Wyts, Wachtmeester van 't leeger en Hooft van den Krygsraadt der Vereenigde Neederlanden; Laurens Reaal, Oudtgeneraal in Oostindië, Scheepen en Raadt der stadt Amsterdam; Rochus van den Hoonaardt, Niklaas van Reigersbergen, en Georg Rataller Doublet, Raadtsheeren in den Hoogen Raade; Joachim van Wikkefoort, Resident weegens de Landtgraavinne van Hessen; mannen door hun verstandt niet min doorluchtigh dan door hunne ampten: voorts de Professooren Vossius en Barlæus (met welken lesten hy meenighte van brieven wisselde, ook veele uuren op 't Slot te Muide versleet) de Geheimschryver Daniel Mostaart, de Saus van 't gezelschap by hem genoemt; zyne zwaagers Klock en Baake; van

wel-

welken leſten hy plag te zeggen, dat de koopman eenen goeden Poëet aan hem hadt bedorven. Onder deeze vrienden was eene vriendin, met welke hy bynaa een halfhondert jaaren vriendtſchap hield, de ſchrandere en zeedige Dichteres Teſſelſchaede, Roemer Viſſchers dochter, die hy by letterverzetting, *Sachteſedeles* noemde.

Onder d'oude Latynen hield hy Virgilius voor den grootſten Poëet, en Tacitus, dien hy tweeënvyftig maalen hadt uitgeleezen, voor den wyſten Hiſtoriſchryver. Ook quam die groote Schryver met zynen aardt wonderlyk oovereen: dat ernſtig, dat kort, dat ingebonden, dat afgeſneeden, dat naauw opmerken, diep denken en doorgronden, dat krachtig uitdrukken, en inboezemen van zaaken, was hem t'eenemaal eigen. Geen Italiaanſche Poëeten behaagden hem meer dan Petrarcha, Taſſo, en Marino, wiens Adoon hy in 't Hollandtſch ten deele hadt vertaalt. Den Kardinaal Bentivoglio, die zynen eedelen arbeidt aan 't beſchryven der Neederlandtſche geſchiedeniſſen beſteedde, prees hy booven alle d'Italiaanſche Schryvers van zynen tydt. Maar geen van al de Hiſtorieſchryveren deezer eeuwe gaf hy grooter lof dan den grooten Thuanus: beſchryvende, onder zoo veelerley beezigheeden van recht- en ſtaatzaaken, 't geen in de gantſche weerelt den tydt van honderdt jaaren was voorgevallen; en dat met een vrye pen, die, door haat noch gunſt verrukt, niemandt laſterde of vleide, en nergens meer op toeley dan om de waarheit t'ontvouwen, en zoo wel de kerkelyke als burgerlyke vrede te

vorderen. Ook ſtondt Michiel de Montaigne hoogh by hem te boek, dien noemende *den Gaskoenſchen Wyzeman, geheel waanlos en oordeelvaſt.* Aan Barlæus gaf hy den tytel, zelfs in 't opſchrift zyner brieven, van *Vorſt der Poëeten:* van hem zeggende, dat hy met zyne lofzangen de prikkelen van gloory in de zielen der Helden zaaide, en dat daarom Kroonen, Staaten en Volken in zyne ſchuldt ſtaaken. Wat hy van de geeſtryke gedachten en gedichten des Heeren van Zuilichems, oordeelde, melden zyne brieven en andre ſchriften. Hy vergeleek ze by dierbaar en duurzaam winterooft; by paarlen voor 't oor van Kooninginnen, en purper tot verbandt van Kooningklyke hoofden. Vondels hooghdraavende en doordringende dichten ſchatte hy insgelyks op hunne waarde; van hem getuighende, dat hy zyn hart in zommige zyner rymen hooghlyk ophaalde, met het weiden zyner gedachten door een heerſchappy, gevoert oover de geenen die met een' graauw, aan Kaiſars en Kooningen 't hart in de ſchoenen doen zinken. Van den hooggeleerden Voſſius ſprak hy ook met verwondering: zeggende, dat men kracht, klaarheit, reuk, ſmaak, en alles, vondt in zyne ſchriften; en dat hy met een' arbeidtzaaligen yver goudtmynen loſte uit zyn ſchatryk vernuft. Maar den Gezant Hugo de Groot hield hy voor den eenigen Fenix van alle geleerdtheit. Hoe Uitenbogaardts Kerkelyke Hiſtori hem ſmaakte, leeſt men ook in zyne brieven. Onder de Predikanten zyn'er twee geweeſt, die, in de Veeluw woonende, (booven

ven gemeldt) van hem, ten aanzien van dat geweest, Roozelaars onder de doornen geheeten werden, en beide om hunnen geest en weetenschap hoogh gepreezen. D'eerste, Conradus Goddæus, hadt zeer geleerdelyk, in zuiver Latyn, der menschen aardt en zeeden, onder de gedaante van zeeker dier, ontdekt; en al boertende de weerelt haare plichten geleerdt: de tweede, Franciscus Martinius, zweevende op hooger pennen, braght een Neederduitsch gedicht, op 't lyden des Heeren, te voorschyn, dat waarlyk Drostelyk was, en met kracht van taal, aardige slaagen en schranderheeden, de beste dichters naar de kroon stak. Zyn oordeel aangaande de burgherlyke en kerkelyke oneenigheeden hier te Lande, kan de Leezer merken uit zyne schriften; ook uit zyne inzichten oover de twist der Amsterdammeren met hunne Predikanten, belangende 't uitzetten van den Predikant Smoutius, en 't zitten der Wethouderen in den kerkeraadt, in zyne brieven te leezen. In 't stuk van Godtsdienst was hy zeer oneenzydigh, en een vyandt van 't lichtvaardig veroordeelen. Alle naauwgezetheit, hardigheit en verdrukking, ter zaake van 't geweeten en 't geloof, was hem teegens de borst. Hier vereischte hy toegeeving en maatiging. Men verhaalt ook hoe zeeker treffelyk Kerkendienaar plagh te vertellen, dat hy, te Muide staande, de maatigheit in 't stuk van Godtsdienst van den Drost hadt geleert. Want als deez' Leeraar zomtydts op stoel wat te sterk teeghens anderen yverde, wist de Heer Hooft, hem aan zy-

ne

ne taafel noodigende, de lessen der bescheidenheit en zachtigheit zoo krachtig in te boezemen, dat hy met'er tydt andre inzichten kreegh, en rekkelyker werdt. De Drossaardt maakte ook zwaarigheit om, in 't bedienen van zyn ampt, de plakkaaten teegens de Roomschgezinden strengelyk in 't werk te stellen. Hy hieldt ze, als zy uitspoorigh waaren, wel in orde, maar liet ze echter in stilheit met hunne vergaaderingen, zoo veel als eer en eedt lyden kon, begaan; zonder voor die ooghluiking, by uitkoop of giften, den gantschen tydt zyner bedieninge, eenen penning te willen genieten. Wyders was hy een ernstigh rechtsvorderaar, gevreest van de quaaden, bemindt van de goeden: zeer naauw van gemoedt: een haater van oneerlyk gewin: zoo verre dat hy zelfs van de verbeurtgemaakte goederen nooit iet wilde trekken, maar liet zyn deel aan de weduwen, oft erfgenaamen der misdaadigen, volgen; inzonderheit van luiden, die de handt aan zich zelven hadden geleidt; oordeelende dat zulks zonder zinneloosheit niet kon geschieden. In den burgherlyken ommegang viel hy heusch, en gespraakzaam, zeer afkeerig van hoofsche gemaaktheit, en zich houdende aan d'oude deftige Hollandtsche eenvoudigheit, ook in 't stuk van kleedinge, zonder die t'elkens te willen verwisselen naar d'uitheemsche lichtvaardigheit. Tot een zinspreuk plagh hy in zyne jeughdt te schryven, *Veranderen kan 't*; en daarnaa, *Omnibus idem*, dat is, *By of voor allen de zelve.* Het eerste sloegh op het veranderlyk beloop

der

der menfchelyke zaaken: het tweede gaf te kennen, dat hy, alle menfchen met gelyke billykheit en gedienftigheit gezint te bejeegenen, naar de verfcheidenheit der geenen die hy voorhadt, van zich zelven niet verfchilde. Naar die leffe zich draagende ontrent anderen, heeft hy genoeghzaam zonder vyanden geleeft; en ontging, dat zeldzaam was, de nydt, die gemeenlyk de doorluchtighfte mannen tot het doelwit neemt daar ze haare lafterpylen op fpilt. Zynde zelfs een vyandt van alle quaadtfpreekentheit, die nooit zyn pen met het fchryven van eenig pasquil of fchendtfchrift befmette, en niemandt zyne eere benam, of onthieldt, zoo lieten hem ook anderen zyn verdienden lof met vreede genieten; aanfchouwende met goede oogen den glans zyner geleerdtheit, en den luifter zyner deughden. Op zyne gezondtheit floegh hy naauw acht, zeer gereegelt en maatig in 't gebruik van fpyze en drank. Om zyn gezicht, dat zwak was, te verfterken, diende hy zich vroeg van brillen; en kon in zyne oude daaghen, zonder zulk behulpmiddel leezen. In zyne meefte beezigheeden zat hy zelden, maar las en fchreef al ftaande. Ontrent d'opvoeding zyner kinderen zagh hy naauw toe, en was zeer yverigh om hen fpoedigh tot kennis en weetenfchap te brengen; eifchende nette reekening van hunnen tydt. By zyne tweede echtgenoot, Vrouw Leonora Hellemans, liet hy eenen zoon Arnout, en eene dochter Chriftina naa. Chriftina werdt ten echt gegeeven aan Koenraadt Burg, toen Scheepen en Raadt der ftadt Amfterdam, maar

maar nu Threforier Generaal der vereenigde Neederlanden, en Heer van Kortehoef; dien zy vyf zoonen en eene dochter baarde. Arnout, naa zyn vaders doodt met d'orde van Sint Michiel vereert, en tot Leyde Doctor in de Rechten gemaakt, werdt daarnaa Commiffaris, en feedert Scheepen in zyn vaderlyke ftadt. Deez' trouwde eerft met Maria van der Hoeve, dochter van wylen den zeer geleerden en ervaaren Medecynmeefter Robbert van der Hoeve, (by wie hy twee zoonen en drie dochters teelde) en, naa haar ooverlyden, met Anna van Hoorn, weduwe van Jan van der Heden. Door deezen zoon is het lefte ftuk der Hiftorien, 't welk tot ontrent het einde van de Landtvooghdye des Graaven van Leicefter was gebraght, in den jaare MDCLIV aan den dagh gegeeven: tot groote blydfchap en droefheit van alle verftandige liefhebberen des vaderlandts en der geleerdtheit. Want gelyk het hun ten hoogfte verheughde zulk een aanmerkelyke befchryving der Leicefterfche tyden te bekomen, zoo ryk van onderwys ontrent den koers, dien men hieldt, om met het fchip van den Staat, tuffchen de klippen van de ftaatfucht der vreemden, en 't oproer der ingezeetenen, de haaven der vryheit te bezeilen: zoo viel 't hun ook wel fmertelyk, dat heerlyk werk zoo afgebrooken en onvolkomen t'ontfangen; buiten hoope van ooit iemandt te vinden, die 't zoo zou derven of konnen hervatten, of voltrekken. Naaderhandt heeft ook de Heer Scheepen Arnout Hooft, in den jaare MDCLXXI, alle de werken van zynen vader

der (behalve de Neederlandtſche Hiſtorien) ten deele voorheene gedrukt, en ten deele tot dien tydt ongedrukt, by een verzamelt, onder de pers, en in 't licht gebraght. In dit werk heeft men ook de brieven, daar men den Droſſaardt allerleevendigſt in zyn eigen weezen aanſchouwt: want brieven zyn in 't gemeen de eigentlykſte afbeeldingen van 't verſtandt en gemoedt der vermaarde mannen. Ook vindt m'er verſcheide Vertaalingen van Tacitus, Plutarchus, Guikciardin, Lottinus, Sanſovin, Bokkalin en anderen; met veele leeringen, uit de leſſen der ſtaatkunde van andere volken getrokken. By dit alles komt nu de nieuwe druk der Neederlandtſche Hiſtorien, naar een boek, daar de Droſſaardt de leſte handt aan hadt geleidt; hebbende 't zelve op ontelbaare plaatzen verbeetert en beſchaaft.

Door dat onvergangkelyk werk, en al die andre ſchriften, zal de Droſſaardt leeven, en met verwonderinge geleezen worden, zoo lang als men in Hollandt, of elders, menſchen vindt, die de Duitſche taal en geleerdtheit beminnen. Laat dan nu voortaan, op dat ik de handt van dit taafereel, of deeze ſchets, zoodanig als ze is, aftrekke, zyne boeken den doorluchtigen mannen en Schryveren der volgende eeuwen tot een uitſteekendt voorbeeldt dienen, om hunne raadtſlaaghen, daaden, en ſtyl van ſchryven, naar te richten: den eerſten om den vaaderlande getrouwe dienſten te doen, de vryheit te verdaadigen, de wettige regeering voor te ſtaan, en elk by zyn recht te handt-

handthaaven: den anderen om treffelyke daaden, met woorden die der zaake passen, bondigh op papier te brengen, en de liefde tot al wat loflyk is krachtighlyk in te boezemen.

P. C.

P. C. HOOFTS
NEDERLANDSCHE
HISTORIEN.

P. C. HOOFTS

OPDRAGT

ZYNER

NEDERLANDSCHE HISTORIEN

AAN

ZYN' HOOGHEIT

FREDERIK HENRIK

PRINSE VAN ORANJE, &c. &c.

Doorluchtighste, hooghstgeboore Vorst, genadighste Heere,

ALEXANDER DE GROOTE, die, met het verpletten van de trotste heerschappye des aartboodems, en met andre ongelooflyke aanslaaghen, ooverstrengelyk volbraght, dien tytel won; bekoorde dervoeghe d'uitsteekende verstanden, tot roemen zynes naams, dat, om dien onsterflyk te maaken, zich aflloofden (zoo men meent) oover de vyftigh pennen.

Geen minder getal, misschien, van schryvers, vrienden, vyanden, onpartydighe, Hoogh- ende Neederduitsche, Latynsche, Fransche, Engelsche, Italiaansche, Spaansche, heeft, aan 't vertellen van 't

geen, ſint den aanvang der beroerten, waar uit dit jeeghenwoordigh oorlogh ontſtond, in Neederlandt is omgegaan, een groot deel zyner daaghen en nachten beſteedt.

Niet vreemt: zoo wy 't zeldzaam beloop van 't ryzen en daalen der dingen, in meenigherley manier, ſlechts ter vlucht eens bezinnen; en hoe de hulk der vereenighde geweſten, herwaarts en derwaarts geſchupt van de worſtelende winden, eindtlyk, uit zoo grouwzaam een' zee, in deeze haaven van tydtlyke zaaligheit, niet zoo zeer gevoert, als geworpen, ſchynt: hoe de hooghſtgedachte Vorst, vader uwer Hoogheit, ten onwille eener mooghenheit, die der Perſiaanſche geenszins waande te wyken, niet alleenlyk den eerſten ſteen van deezen ſtaat geleit heeft, maar dit zwaarlyvigh gebouw, ter tinne toe, opgetooghen; laatende, daarenbooven, twee zoonen achter, om 't zelve te dekken; en de voorhooven met metaale muuren te beveſten: alles met zoo gering een' hulpe van andren, en onder 't geduurigh rammeyen des vyands, op 't onbeſtorven metſelwerk.

Men zal hier op bybrengen, dat dit werk gewracht is van de zienlyke handt Goods, die de byſtere buyen, en buldrende baaren breidelde, in 't geweldighſt haars woedens; en haar' hollende heevigheit leerde luiſtren naa den teughel, om te wenden en keeren, gelyk tot het uitrechten zynes raads, van tydt tot tydt, vereischt werd: dat hy den bootsluiden ſtandvaſtigheit inſtortte, om, zonder wanhoop, en onbeteutert, als 't ſchip geenen duim boords booven waater had, op hunnen plicht te pasſen: dat hy, den peiloodten, in de donkre nachten des onweeders, geen' voorzight ontbreeken liet, om het, voor 't ſtranden, en ſtooten op klippen oft banken, te hoeden: dat hy, den nooit volpreezen Prinſe Wilhem, wysheit en wakkerheit verſchafte, om, als ſchipper en ſtuurman teſſens, in d'uiterſte noodt, zoo wel heilzaame orde te geeven, als geduurighlyk aan 't roer te ſtaan: dat hy den zelven

den

den arm booven 't hooft hield, tot ſcherm teeghens de geenen, die zich vermaaten de treflyke timmeraadje te ſteuren.

Gewislyk.

Maar dies te gedenkwaardigher is 't: en wie twyfelt, oft de zelve Godt de handt aan Alexanders toeleg gehouden hebbe, en hem, als een gereedſchap, gebeezight, om zyn verhoolen beſluit, geleeken, met reede, by een' grondelooze diepte, te volvoeren?

Het moghte, niettemin, wel zommighen vreemd voorkoomen, dat ik my onderwind, zaaken, die, al oover een wyle, van etlyke ſchrandre, oft arbeidzaame herſenen, in onze taal gemeldt zyn, weeder in de zelfſte te vertoonen.

Doch, hun gelieve zich te erinneren, dat eenen yghelyke niet alles te voore komt, en vaaken de tydt yet verborgens oopenbaart, 't welk, aanmerkelijk van zelf, ook dikmaals tot ontfouwing van 't ouwde dient, en, daaronder gemengt als nieuw, de zinnen aanlokt tot leezen en herleezen van geſchiedeniſſen, zonder 't onthouden der welke 's Lands behoudenis laſt lydt.

Inzighten, wightigh (myns bedunkens) genoegh, om te verwerven, dat my de opſpraak, in deezen, verſchoone.

Dan, daar valt meer te zeggen, dat zoo licht niet te weêrleggen waar.

Want uw' Hoogheit ziet hier wel een' bus van dierbaare diamanten; maar ſlechtelyk geſleepen, en niet gekaſt naar de konſt.

Waaroover ik ſchroomen zoude 't werk onder haar' ooghen te laten verſchynen; waare een deel van dien, buiten myn' kennis, zoo verre niet geraakt, en zeer

genaadelyk bejeeghent geweest: hebbende uw' Hoogheit zich gewaardight, my, met eighen monde, te verklaaren, dat zy 't bondigh vond: neevens andre reedenen, hier voeghlyxt verzweeghen.

En, zeeker, de bondigheit heb ik voorneemelyk betracht: indien ook getroffen, gelyk ik vertrouw, naardien ze my, by oppervorstelyk vonnis is toegekent, (1) zoo berouwt my deezes arbeids niet.

Want myn gewisse zal my dien mildelyk loonen, met getuighenis, dat ik my eenighszins jeeghens mijne Landsluiden heb gequeeten, helpende hen aan middel om een' ryken schat van tydt te bespaaren: dewyl zy de stof en omstandigheeden van een' zeer breeden handel kunnen plukken uit een beknopt bundel van blaaden.

Deeze, uit zich zelve te laf van lucht, doch riekende naar 't lof der Nassauwsche Lauweren, en doorstooft met geur van Oranje bloemen, koom ik, (2) aangetroost door zoo eerlyk een oordeel, in aller onderdaanighsten ootmoedt, opdraaghen en toeëighenen aan uwe Hoogheit.

Niet om onder haare veilighe hoede te schuilen, teeghens haat, verwekt door de vryheit van mynen styl: dewyl ik in een Landt leef, daar, mits de orde, gehouden by uw' Hoogheit als 't Hooft, en de Rechts

(1) *Zoo berouwt my deezes arbeids niet.* Dit is eene geheel Latijnsche uitdrukking, hoedanige men bij HOOFT meermalen aantreft.

(2) *Aangetroost door zoo eerlyk een oordeel*, dat is, aangemoedigd door een oordeel, dat mij zoo zeer vereert. *Aantroosten* en het zelfstandige *aantroost*, zijn bij HOOFT, in de opgegevene beteekenis, niet ongemeenzaam. Het enkele *troosten* komt bij onze vroegste Schrijvers, als MAERLANT, MELIS STOKE, en anderen, meermalen voor in de beteekenis van *aansporen*, *opwekken*, welke ook KILIAAN daaraan toekent.

Rechtshooven, (1) ſamt andre laagher vierſchaaren, niemandt voor onwettigh geweldt hoeft te vreezen.

Noch min om in beſcherming teeghens de ſmaalers genoomen te worden: zynde billyk, zoo zy my met reede beriſpen, dat ik het, niet alleenlyk dulde, maar ook, voor onderwys, met eenighe blydſchap, aanneeme; indien zonder, dat ik 's my weinigh kreune, verzeekert dat het Ryk der onreede niet lang ſtaan kan: behalven dat het naar byſter onbeſcheidt ſmaaken zouw, uwer Hoogheit, onder haare meenighvuldighe zorghen, het intoomen der laakzieke tongen te verghen.

Immers zoo luttel tot bewys van dankbaarheit, voor (2) deughd, my en den mynen, zoo in 't gemein, als in 't bezonder, gedaan van haar hooghloflyk Huis: gemerkt het ongerymt waare, ouwde weldaaden, met verzoek om nieuwe, t'erkennen: en my meer aangroeyen dan afgaan zal, zoo uw' Hoogheit ('t welk ik eerbiedelyk bid) met haar' ingebooren' aanminnigheit, die, gelyk haar' Vorſtelyke vuiſt maghtighe ſteeden, alle groote harten veroovert, deeze gaave ontfangt, zonder zich haarder geringheit te belghen.

Maar (geſprooken in Hollandſche rondigheit) eigentlyk om de blinkende boekſtaaven van den glooryryken naam uwer Hoogheit, op het voorhooft deezer doch-

(1) *Samt*, zoo veel als *benevens*. HOOFT maakt van dit woord zeer dikwerf gebruik, waarin geen keurig Schrijver hem thans ligtelijk zal navolgen.

(2) *Deughd* beteekent hier *gunstbewijs*, *weldadigheid*. In die beteekenis wordt het woord door HOOFT, VONDEL, CATS en andere Schrijvers dikwerf gebruikt. Een enkel voorbeeld vindt men in de *aanteekeningen* van M. SIEGENBEEK, op zijne dichterlijke navolging van het VI *Boek der Ilias*. Zie de *Euterpe*, uitgegeven door J. KANTELAAR en den genoemden, I St. bl. 47.

dochter van myn zwak vernuft te prenten; op dat haar' ongedaane troony, befcheenen van zoo heldere ftraalen, ten minfte zich, als kaersfchoon (1) darre ontdekken; en voortkoome, met een' glans van geleent licht, op de lippen, die beftaan het blaakend bedryf der naamhaftighe helden, braave blixemen van oorlogh, klaare leytfterren van raadt, te verhaalen.

Doch kruipt 'er eenighe heimelyke hoope onder; dat het graan van grootmoedigheit en andre Vorftelyke deughden, 't welk in den fchoot deezer Hiftorie fteekt, indien uw' Hoogheit verftaan moghte het daaruit te doen raapen, om gezaait te worden in den begaafden geeft van den Koninklyken Bruidegom, haaren zoone, miffchien yetwes bybrengen zal, tot den oovervloedt van den gelukkighen oeft, dien zich alle liefhebbers des vaaderlands, zelfs in de lente zyner jeughd, belooven van eenen akker zoo wel geaardt en gebouwt.

Voorwaar, de Poëzy, wyd afweidende dikwyls, niet alleenlyk van de waarheit, maar ook van haaren fchyn, vermeet zich, de menfchelyke gemoeden, met luft tot lof, t'ontfonken, en hunne gedachten, uit het flyk, ten heemel te voeren.

Jaa, de flordigh (doorgaands) gedichte deunen, Romans geheeten, hebben (naar dat men leeft) den Markgraaf van Pefcara, Fernando d'Avolos, in zyn' jonkheit, zoo dorftigh naa de vermaartheit gemaakt, die hy, in 't groenfte zyner manlyke jaaren, bejoegh.

Wat vuur, wat vlam van yver naa gloory, gelooven wy dan, dat, in een' rechtfchaape borst, een'

(1)

(1) *Darre*, dat is, durve. Van *darren*, *dorren* hebben wij nog den onvolmaakt verledenen tijd *dorst* in gebruik.

(1) ſtemmighe Hiſtory zal ſtooken? booven al, zoo zy de zaaken onzer eeuwe, de vroomheit onzer eighene Landsluiden, meedeburgheren, bloedtverwanten, ter baane brengt?

Want de luiſter van de dappere daaden der geenen, die eenen yghelyke naaſt beſtaan, ontſteekt een ziel, waarin ſlechts van eedelzinnigheit een (2) geinſter glimt, met een' gloedt van graatigheit om hen, in weldoen, t'achterhaalen, oft verby te ſtreeven.

Op welke eighenſchap van onzen aardt Virgilius ooght, daar Andromache Æneas naa zynen Aſcanius vraaght, oft hy, zich ſpieghlende aan vaader en oom, tot de oude manhaftigheit zyner afkoomſte yetwes wort opgewekt.

Ecquid, in antiquam virtutem, animoſque virileis,
Et pater Æneas, & avunculus excitat Hector?

Men hoore hierop * T. Manlius. Als een Waal, ooverkloek van lyf en leeden, met roepen uit al zyn' maght, op een' brug tuſſen de twee leeghers, den (3) vroomſten man, dien Rome hadde, voor de kling vorderde; en de bloem der Roomſche jeughd lange ſtom ſtond, ſchroomende den ſtrydt te weigheren, en ongezint tot verzoek van oorlof om een kans van 't hooghſte gevaar te waaghen; quam Manlius, getreeden uit zyn ſtandtplaats, den † hooghgezaghebber T. Quintus Pœnus dus aanſpreeken: *Veldtheere, nemmermeer zoud' ik, zonder uw bevel, buiten*

* *In 't zeevende boek van Titus Livius.*

† Dictator.

(1) *Stemmighe*, zoo veel als *deftige*.

(2) *Geinſter*, hetzelfde als *vonk*.

(3) *Den vroomſten*, dat is, den kloekſten, dapperſten. *Vroom* wordt bij vroegere Schrijvers, in de eerſte plaats, van kloekheid en ſterkte des ligchaams, en daarna van ſterkte van ziel, of dapperheid gezegd.

ten de ordenen vechten: niet al zaagh' ik de zeeghe zeeker. Indien ghy het toelaat, ik wil dien grooven beeste toonen, dewyl het, voor de krysteekens der vyanden, zoo trotse sprongen doet, dat ik uit den geslaghte gesprooten ben, 't welk den drom der Waalen van de Tarpeier klip heeft afgesmeeten. Men zie hem daarop. Hy velt den snorker; strykt hem een' bloedighe keeten van den hals, en met de zelve, gehangen om den zynen, naa zyn' spitsbroeders toe; die hem met den bynaam Torquatus vereeren.

Wyders, gelyk wy, tot naawandel van onzer maaghen achtbaare werken, door afmaaling der zelve, heftelyk worden aangedreeven; alzoo vlyen wy ons gemaklyk tot het goedtkennen, en inzuighen der deeghelyke meiningen en hartstoghten, aan hen gespeurt.

My, die met de verheevene luiden nauwlyx op eenen dagh te noemen ben, heught noch, hoe ik, in myne kindsheit, mynen zaalighen vaader, keerende, van de Doorluchtigheit der Paltsgraavinne, zuster uwer Hoogheit, t'Amsterdam te bewelkoomen, toen zy naa Duitslandt reizde om haar huwlyk met dien Keurvorst te voltrekken, hoorde zeggen, dat hy de naakoomelingen van zynen Heere den Prinse Hooghloflyker Gedachtenisse, niet aanschouwen kon, zonder dat hem de vernieuwing, van 't geen wylen zyn' Vorstelyke Doorluchtigheit, voor deeze Landen, gedaan en geleeden had, tot weenen beweeghde.

Welke teedere woorden, van dien ernstighen man, my zyn gevoelen en geneeghenheit zoo diep inboezemden, dat z' 'er, misschien, niet veel onvaster zaaten, toen ik ze enkelyk geloofde op reede gegrondt te weezen; dan jeeghenwoordelyk, nu ik, door 't oordeel allengskens wat gerypt, en de (1) berichting gehaalt uit meenigherley lesse, myn waanen in weeten verwisselt vind: hoewel my, nocht deeze, nocht

(1) *Berichting*, dat is, *onderrigting*.

nocht andre zucht oft insight, heeft, weetends, teeghens de waarheit doen zondighen, oft yets van belang in duister houden.

Wy merken, ten teeghendeele, hoe de slimme voorgang der ouwderen, met schier onweederstandelyke kracht, de kindren ten dwaalweeghe verrukt.

Sic Natura jubet: velocius & citius nos
Corrumpunt vitiorum exempla domestica, magnis
Cum subeunt animos authoribus.

Niet lichtelyk, nochtans, valt zulk een' eerloosheit op yemandt te vermoeden, dat hy, ziende eenigh zyner voorzaaten schelmstuk leelyk uitgeluidt, by de boeken, die (hoe slecht zy ook zyn) rechtspraak oover de faam der uitmuntende persoonaadjen pleeghen, de vuile voetstappen zouw darren denken te volghen.

'T welk verstaan warde, als aangeroert ten opzien van vreemden: zynde de stam Nassauw zoo zuiver van schandtvlekken, dat de spruiten, in onpartydighe Historien, niet snoods van de haaren zouden kunnen ontmoeten, waaraan zy zich vergaapende, van 't pryslyk padt moghten afslaan; nochte, derhalven, eenighe (1) lastertaal, om haar tot waarschuwing en leere, teeghens dooling te dienen.

God, d'Allerbeste, d'Allergrootste, geeve dien heerlyk gekroonden boome; wiens dorren ons met gewisser angst benauwen zouw, dan 't versterven van den Ruminalen de Roomsche gemeente, die 't voor een voorspook van den val des Ryx hield; geduurighlyk te groeyen, en, met zyn' bloeyende telghen, alle onderzaaten, teeghens de Spaansche hitte, en aller-

(1) *Lastertaal* is hier eenvoudig *taal van afkeuring*, *misprijzing*. *Lasteren* komt bij vroegere Schrijvers niet zelden in den zin van *laken* voor.

lerley onweeder, te beſchaaduwen, en te beſchutten.

Met welke wenſch, ontworpen in 't inwendighſt zyns harten, in alle eerbiedenis de zeeghbaare handt uwer Hoogheit kuſt, en zich, op 't needrighſte t'haarwaarts nyght,

Doorluchtighſte, hooghstgeboore Vorst, genadighſte Heere,

UW' HOOGHEITS

Getrouwſte onderdaan, en ootmoedigſte dienaar,

P. C. HOOFT.

P. C. HOOFTS
NEDERLANDSCHE
HISTORIEN

SEDERT

DE OOVERDRAGHT DER HEERSCHAPPIJE
VAN KAIZAR KAREL DEN VYFDEN

OP

KONING PHILIPS ZYNEN ZOON.

EERSTE BOEK.

HET geweſt van Nederlandt hebben, naa 'et ſlooppen des Roomſchen Rijx, verſcheide (1) wetplichtighe Vorſten by ſtukken beheert. De vrydoom der Eedelen en Steeden is door ridderlyke dienſten, en ruſtigh inwilligheen van ſchattinghen, allengskens aan- Bl. 1.

(1) *Wetplichtighe*, dat is, die aan wetten gehouden of verbonden waren, in tegenſtelling van onafhankelijke, oppermagtige Vorſten.

Dat de oudſte Hollandſche Graven en andere Nederlandſche Gezagvoerders met der daad zulke aan wetten verbondene Vorſten waren, was, in HOOFTS dagen, toen men aan de Staten eenen invloed op de regering toekende, dien zij regtswege nooit bezaten, noch met der daad oefenden, een algemeen aangenomen gevoelen. Doch na het licht, hetwelk eerst door den uitmuntenden S. VAN SLINGELANDT, en naderhand vooral door den geleerden A. KLUIT over de gronden van het oude Nederlandſche Staatsregt verſpreid werd, is dit gevoelen met regt verworpen.

Bl. 1. aangewonnen. Maar, met zyne huwelyken door te dryven, die van anderen te steuren, niet zonder toedoen van snoodtheit en geweldt, ook ten deele by erffenis en aankoop, is 't den huyze van Borgonje gelukt, zich entlyk de treffelykste leeden des zelven landschaps in te lyven, ende eenen hoofde t' onderwerpen. Deezer grootheit, waanende 't Recht t' ontwassen, verdroot het een' regeering op voorwaarde te voeren: en zelfs in tytel den geenen te wyken, die in middelen niet teeghens haar op moghten. Dies viel men in bekooring van koninglyken naame, en leyde toe op t' zaamensmelten van alles, om het te mooghen houden en handelen, als een welverknocht, en gevolghzaam Ryk. Dit had veele voeten in der aarde; om het verschil van zeeden, taale, en, booven al, vryheeden der volken: zynde de vryste, op den voet der min vrye, niet te krygen met (1) gemoede, ende 't (2) vergelyken van de min vrye met de vryste, der kroone te naa. Dat'er Karel de Stoute, dieze, met schepter, en andere sieraaden, merken der majesteit, al gereet had, niet door raakte, schortte aan zynen aardt, bet geneeghen tot de hach-

(1) *Met gemoede*, dat is, op eene zachte wijze, of met hunne toestemming. *Gemoed* komt bij onze oudste Schrijvers meermalen voor in den zin van *genegenheid*, *toestemming*, *genoegen*. Zie KILIAAN en de *aant.* van VAN HASSELT.

(2) *Vergelyken* is hetzelfde als *gelijk stellen*. Voorts schijnt door deze geheele voorstelling, die, gelijk wij reeds opmerkten, op een' geheel verkeerden grondslag berust, aan den eersten Graaf uit het huis van *Bourgondie*, FILIPS *den goeden*, te kort te zijn gedaan. Immers hetgeen de geleerde KLUIT en anderen omtrent hem vermeld en aangemerkt hebben, plaatst hem in een veel gunstiger licht, dan waarin de meeste vroegere Geschiedschrijvers hem doen verschijnen. Zie het uitmuntend werk van den voornoemden geleerde, getiteld : *Historie der Hollandsche Staatsregering*, waarvan het IVde Deel veel tot zijnen lof behelst. Men leze in het bijzonder het gezegde op bl. 205 en 206.

hachlykheit der oorloghe, ende te brusk, om, door Bl. 1.
veerzienigheit ende voorbereiding, dus een ſtuk te beleiden. Ook hielden de Franſche liſten zijne zaaken in 't war, poogende den toeleg, op Vrankryx ontleedinge, hem met afſcheuren van eenighe ſlippen, ten behoef van Duitſche Heeren, betaalt te zetten. Karels naazaat was'er de man niet toe, maar een' dochter, die genoegh te doen vond, om haar' achtbaarheit, teegens eighen' onderzaaten te verdaadighen. Haaren zoone Philips, uit der maate verheeven door 't huwelyk van Kaſtilie, vielen achtentwintigh jaaren leevens maar volle kort, om zich te veſten in 't nieuw bezit. Dies ſcheen dit werk gewacht te hebben naa de fortuin van Karel zynen eerſtgebooren; dien, boven de erffenis der kroonen van Span- — 2.
je, Sicilie, Napels, en eener riſte van Vorſtendoomen, d'Indiſche ſchatten in den ſchoot vielen, en, in 't groenſte zyner jeught, het Kaizarryk werd opgedraaghen. Daar het geluk noch toeſloegh, dat Adriaan van Uitrecht op den Roomſchen ſtoel raakte; van wien te vermoeden ſtond, dat hy, als een maakſel zyner handen, hum zoude naa den mondt zien, en zynen aanſlaaghen, met het Pauzelyk gezagh en vermooghen, dapperen naadruk geeven. Doch de geſtrooitheit zyner Staaten, ende naayver der gebuuren belemmerden hem, met krygh op krygh, beroerte op beroerte, zyn armen van zelf jookende om alles t' omvaademen; dat (1) lydigh reiken aan had, en geen' klem. Philips de tweede van Spanje heeft entlyk gewaant des meeſter te worden, en door 't quaalyk neemen van de maate zyner maght, zich zelven, en deeze toen zoo gezeeghende geweſten, in een oorlogh geworpen, dat nu in 't drientzeventighſte jaar

(1) *Dat lydigh reiken aan had, en geen klem. Lijdig* beteekent *ſterk, hevig*. De zin van het geheele zeggen komt hierop uit: de poging van KAREL, om alles te omvademen, vorderde een ſterk reiken, waardoor het hem, natuurlijk, onmogelijk werd, de voorwerpen met klem te omvatten.

Bl. 2. jaar gevoert wort. Beginnende met de regeering van deezen, ben ik voornemens, myn verhaal zoo verre t'achtervolghen als leeven en leedige tydt zullen (1) toelangen: 't welk Godt te zyner eere, en ten dienste des Vaderlands gedyen laate.

Ik gaa een werk aan, dat (2) opgeleit is van lotwissel en meenigerley geval; gruwzaam van veldslaagen, waaterstryden, beleegeringen; bitter van twist, warrigh van muitery; bekladt van moorddaad buiten de baan des kryghs; wrang van wreedtheit, zelfs in pais. Voorspoedt, teghens, thans vreede met uytheemschen. Strax inwendighe partydigheit, en oorlogh daar uit ontfonkt. 'T zelve plotselyk gesmoort; en weeder stilte, maar getergt. D'inboorling onder zweep gebraght, en gedreeven tot de waapenen. Voorts verstooren van steeden, scheuren van kerken, verwoesten van Landschappen, zeeden en godsdienst. Terwyl men elkanderen plaaght, 's hemels plaaghen op den hals gehaalt; aardtbeving, pest, honger, harde winters, hooge waaternoodt, verdrenken van dorpen, volk en vee. Hoofden der regeeringe verdreeven. Vorsten om land en luiden geholpen. Alle oorden van Europa vervult met ballingen. Feller woeden ten hoove. Wetten, herkomsten en handvesten met voeten getreeden. Twee van de doorlughtighsten der Christenheit, treflijk getal van Eedelen, op schavotten gestorven. De Prins van Oranje in 't hart van Hollandt, in 't midde van staatjonkers en lyfwacht, ontlyft. Zelf 't heerschendt huys, maar aan twee leevens hangende, aan tween gesplitst, en 's Koninx eenighe zoon, 's lands naaste erfgenaam, door 's Vaders bevel, ter doodt gebraght. Meenighte van menschen, omgekoomen door beuls handen, ter zaake van 't geloof. (3) Onnoozel bloedts vergieten, voor een

(1) *Toelangen* is hetzelfde als *toereiken*.

(2) *Opgeleit is*, dat is, vervuld is.

(3) *Onnoozel*, dat is, onschuldig. Het woord stemt volmaakt overeen met het Latijnsche *innoxius* (in het Fransch *innocent*) en is, gelijk dit uit *in* en *noxius* van *nocere*, uit *on* en *noozel* van het oude *noozen*, *schaden*, zamengesteld.

een ridderſtuk, geroemt. Eenen ygelyke de eigen- Bl. 2.
doom van hals en haave in twyfel getrokken; thans uitdrukkelyk afgeweezen: en den geenen, dien men nocht kettery nocht weederſpannigheit wyten kon, ooghluiking, en dulding te laſt geleit. Afkoomſt en middelen voor miſdaaden gereekent, en geen gevaarlyker ding, dan de deughdt: voor al, maatigheit en beſcheidenheit. Ook van (1) ſchudden en ſchalken 't verheffen immer ſoo haatelyk als hunne ſchelmeryen: terwyl zommige, aan biſdoomen en prieſterlyke hooghheit, andere aan wereltlyke ampten en eeren, als in roofgoedt geraakt, alles dreeven en droeghen, draayende de regeringe op hunnen duim. Burgher tegens burgher, maagh tegens maagh, opgehitſt; en dien 't aan vyant gebrak, van zyne vrienden verraaden.

Niet zoo onvruchtbaar een' tydt is 't nochtans van deughden geweeſt, oft zy heeft ook ſtichtelyke exempelen voortgebraght. Goedt en bloedt, van den eenen broeder by den anderen opgezet. Ernſtfeſte trouhartigheit aan perſoonen van verſchillende gezintheit beweezen. Zamelpenningen, uit het diepſt der borze gewilligh opgebraght, ter liefde van 't landt en de vryheit. Brandt van yver tot godsvrucht en goede werken. Verlaaten van huis en hof, om het voor beſt gekooren verſtandt. De doodt, en wat in aller pynen maght was, ſtandtvaſtelyk geleeden. Zeltzaame — 3.
zachtzinnigheit in de hitte van 't vechten. Meer dan mannelyke moedt door vertwyfeltheit gewet. Voordeel oovergegeeven uit enkele goedthartigheit, en vyandt geſpaart, op geen zoo goedt weerom. Kloekheit van raadt, (2) ſtaagh waakende achterzorgh en voor-

(1) *Schud* is eene verachtelijke benaming, zoo veel beteekenende als *ſchelm.*

(2) *Staagh waakende achterzorgh en voorzienigheit.* — *Achterzorg* beteekent *zorg voor den afloop* of *de gevolgen eener zaak; voorzienigheid* zoo veel als *vooruitzigt in de toekomst.* De titel van *voorzienige* plagt oudtijds, onder andere, aan de Regeerders van gewesten en ſteden gegeven te worden. De opgegevene beteekenis van *achterzorg* blijkt uit eene andere plaats der *Nederlandſche Historien*,

Bl. 3. voorzienigheit. (1) De splinterighste, en keetelighste zaaken door 't intoomen van hartstochten, met taaye lydtsaamheit beleidt: en in de stormen van den staat, op 't scharpste gezeilt. Der wyze, dat veele eeuwen herwaarts geen' stoffe geleevert hebben, die ryker zy in allerley leeringen van 't beloop der wereldsche dingen, oft wonderlyker, oft waarneemens waarder, tot onderwys van Vorsten en volken.

Naa dat Kaizar Karel (mits hem, oft zyne gezontheit, daar hy 't op leidde, oft zyn gewoonlyk geluk begaf) moede des bewinds, en onmaghtigh der zorghen, zynen zoone, gehult al in den jaare vyftienhondert neghenenveertigh voor aanstaanden Vorst der Nederlanden, de lessen der regeeringe had ingescherpt, en hem, des uchtens op den vyventwintighsten van Wynmaant des jaars vyftienhondert vyvenvyftigh, tot Hooft der orde van 't gulde vlies, ingevoert; quam hy, leunende op de schouder des Prinsen van Oranje, en voorts verzelschapt naar de staatlykheit der zaake, in de vergadering der algemeine Staaten, daar op tot Brussel beroepen, verschynen: en, als door eenen van zynen heimelyken Raade de redenen zyns voorneemens verhaalt waaren, droegh, bevestigende de zelve met weinigh woorden, aan Koning Philips, het reght der heerschappye, (2) al ende aallyk over. De

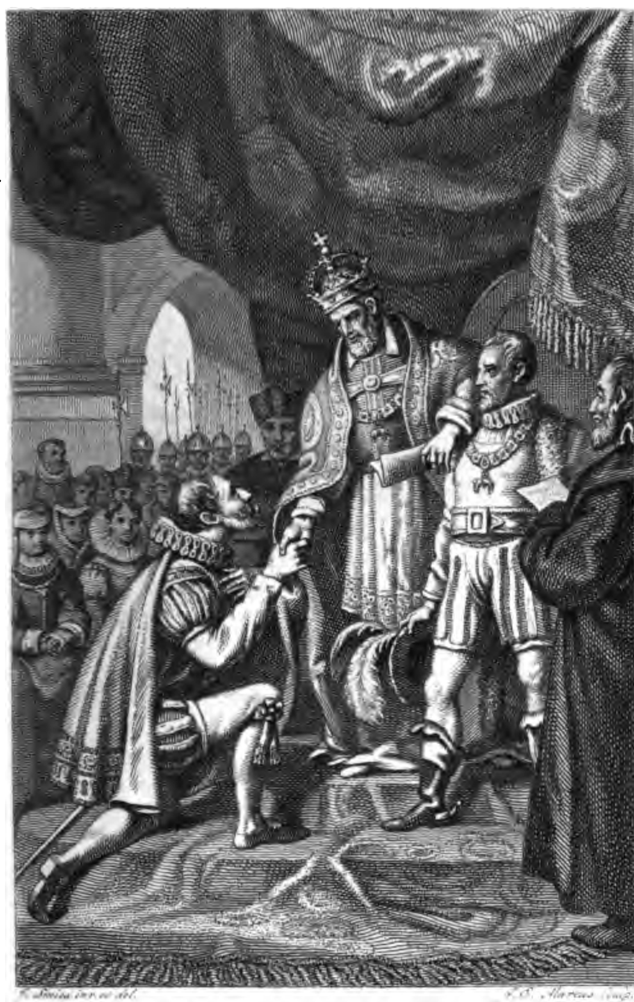
IXde Boek, bl. 367, waar men leest: „ waar zeedigheit, „ oft *achterzorgh*, yemandt yetwes intoomde, zy dwon„ gen hem de sleur te volghen."

(1) *De splinterighste en keetelighste zaaken*; dat is, de moeijelijkste en onhandelbaarste zaken. Iets, dat *splinterig* en *ketelig*, of (hetgeen hetzelfde is) *kittelig* of *kittelbaar* is, vordert, uit den aard, de grootste omzigtigheid in de behandeling. Vondel, zich van gelijke overdragt, als de laatste van Hooft, bedienende, zegt in zijn bijschrift op Masaniello (*Poëzij*, Iste Deel, bl. 553,) zeer fraai van dezen:

Die 't *kitteloorigh* paert van Napels holp aan 't hollen.

(2) *Al ende aallyk*, dat is, ganschelijk, volkomen.

DE OVERDRAGT DER NEDERLANDEN DOOR KEIZER KAREL DE VIJFDE AAN ZIJNEN ZOON PHILIPS.

De Staaten, hebbende door monde des * Loontrekkenden Raadsmans van Antwerpen, getuight hoe wee het hun deede, zoo loflyk eenen Vorst te (1) verleggen, bewillighden in zynen wille. De Koning daar op, vallende zynen vader te voet, met heusche vermaning zyner zwakheit, tot zulk eenen last, verklaarde dankelyk, dat hy, als buigende onder zyn welbehaaghen, dien was aanvaardende, ook onder belofte van zyne liefde tot den lande, door een genaadighe en rechtvaardighe regeeringhe te doen blyken. Voorts opgestaan, wendde zich tot de vergaadering, met wensch om de goede geneeghenheit, die hy hun droegh, te konnen uitspreeken: en zich beroepende, op zyne ongeoeffentheit in de taale, te weeten de Fransche, die hy gebruikte, gaf het woordt den Bisschop van Atrecht oover, die 't, met groot sieraadt van wel zeggen, uitvoerde. Met eene nam vrouw Maria weduwe van Hongarie, die de Stadhoudery van haars broeders weghe, vyventwintigh jaaren, bedient had, haaren oorlof van den zelven, en de Staaten: en kreeg een afscheit vol eerbiedenis. Toen ontsloegh de Kaizar de onderdaanen van den eed; teekende en zeghelde, met eigene handt, de brieven deezer opdraght; zette den Koning in zynen troon, gaf hem zynen zeeghen, en vertrok. Aan Philips, alzoo gezeeten, werd daatelyk (2) manschap gedaan, uit den naame der Landzaaten, 's Kaizars zegel gebrooken, het zyne te voorschyn gebraght, en daar mede eenighe brieven van genaade en andere bescheiden gevest. (3) Maar die van Hollandt hoedden zich Bl. 3.

* Pensionaris.

(1) *Verleggen*, dat is, voor een ander te verwisselen.

(2) *Manschap*, dat is, hulde, bijzonder van eenen onderdaan aan zijnen gebieder, of een vasal aan zijnen leenheer.

(3) *Maar die van Hollandt hoedden zich wel*, enz. — De zwarigheid, door de Staten van *Holland*, bij deze gelegenheid gemaakt, bestond alleen hierin, of FILIPS, door eenvoudig den eed, in het jaar 1549 gedaan, te her-

 ha-

Bl. 3 zich wel van hem zoo raauwelyk te zweeren; toefden tot des anderen daaghs; en naa dat toen de Koning eerst den eedt, gedaan dien lande in den jaare vyftienhondert neghenenveertigh van hem als erfwaghter zyns vaders, vernieuwt had, vernieuwden ook den hunnen, uit den naame der Staaten. Tot behoef van den nieuwen Vorst, die, te vooren vereert met de kroonen van Napels en Sicilie, de Engelsche behuwt had, deed ook de zelve zyn vader, binnen weinigh daaghen afstandt van de Ryken van Spanje, Indie, en alles wat hem onderworpen was, uitgezeit het Kaizarryk. Want hoewel men, door alle weeghen, gearbeit had, om de keur der Duitschen op hem te doen vallen, zoo bleef hy nochtans uitgeslooten door Ferdinand zynen oom, die over lang Roomsch Koning verklaart was. Aan deezen zond Karel de
— 4. kroon, by den Prins van Oranje: en hebbende zynen zoone de rust van Nederlandt, en 't luisteren naa 's Prinsen raadt hooghlyk bevoolen, trok ten naasten jaare naa Spanje, om 't ooverschot zyns leevens toe te brenghen in zeeker klooster ten platten lande, op een inkoomst van hondert duizent kroonen.

Alzoo werd Philips de tweede, in de geboorte zyner grootheit, een geweldigh Koning, en tot een' vreeze van de krachtighsten in Christendoom, om de mooghenheit en meenighte zyner Staaten. Booven al trof hy Nederlandt in 't breedste van zyn bloeyen, bebouwt met meer dan twee hondert steeden, hondert vyftigh oopene vlekken, zoo goedt als veele bemuur-

halen, wel mede de privilegiën bekrachtigde, hun na dien tijd door zijnen vader verleend. Hieromtrent gerust gesteld, huldigden zij hem, even als de overigen, als hunnen wettigen Landsheer. Dat FILIPS, bij die gelegenheid, eerst de handhaving der privilegiën bezwoer, en daarna de hulde der Staten of van hunne Gemagtigden ontving, was niets ongemeens, zoo als HOOFT de zaak schijnt voor te dragen, maar had, bij alle vroegere inhuldigingen, bestendiglijk plaats gehad. Zie het *Register van Mr.* A. VAN DER GOES, IVde Deel, bl. 124—127.

muurde ſteeden, zes duizent dorpen, alles vol van Bl. 4.
inwoonders, rykdoom, neeringhe, welvaart en weelde, tot dartelheit toe. De Landzaaten, als doorverwt van langher handt in den eedt des huis van Borgonje, en 't hart vol hebbende van de majeſteit der zaaken door Kaizar Karel loflyk gevoert, waaren geneeghen tot d'uiterſte proeve van trouw, en ſchuldige onderdaanigheit, blykende by vier hondert tonnen ſchats, opgebraght in neeghen jaaren. Dit volk, geſprooten uyt de Belghen, die Cæſar boven al de Waalen, nu Franſoizen genoemt, ſtelt in vroomigheit, was noch na zyn afkoomſt aardende; dapper te lande, en zonder wêergaa te waater: inzonderheit die van Hollandt, voor de welke die wereltwyſte Tacitus het glooriryk vonnis velt, dat zy in ſtrydbaarheit oovertroffen al die van Duitſch geſlacht ooyt oover Ryn quaamen woonen. Het was wel geſchaapen ter deugd, goedertier, nyver, vernuftigh, vermaart in konſten en wetenſchappen, afkeerigh van trots en dubbelheit, traagh tot oorlogh en oproer; te meer, door dien zyn' hooftoeffening beſtond in koopmanſchap, en handeling met medeburghers en naabuuren. Maar daar ſchuilde een heimelyk duchten, dat de liefde der gemeente tot den Koning, niet zoude erkent worden, met de bejeeghenınghen, waar toe zy gewent was van zyne voorzaaten, die haar met alle aanminnigheit geſtreelt en geſtooft hadden. Want hy zette, daar op, een' andere wyze; nocht (1) mêewaarigh, nocht geſpraakzaam, niet kennende dan de Spaanſche taal, en wat gebrooken Walſch. Van de manieren ook der Spanjaarden, zoo ſtoffende, zoo opgeblaazen (immers onder vreemden) zoo bedekt van harten, ongemeenzaam en belghziek, ſtak yder de walghe. Daarentegen hunne altydts nuchtere bequaamheit, ſtemmighe deftigheit, ernſtighe wakkerheit, geſtadighe vlytigheit, beleggende zorghvuldigheit,

(1) *Mêewaarigh* beteekent hier, gelijk doorgaans bij HOOFT en andere vroegere Schrijvers, *minzaam*, *vriendelijk*.

Bl. 4. heit, moesten den naam van grimmigheit, grootsheit, schalkheit, baatzucht, eindthoudenheit; en (om dat ze den Nederlanderen niet zoo eighen, of in den weghe waaren) de deughden gelyken last van haat draghen, als de gebreeken. Noch floegh hier toe, dat dewyl de stadhoudery des Heeren van Chevres, die hen met onlydelyke bezwaarnissen (1) gefoolt, en met allerley vonden van onverzaade gierigheit, in paize geplondert had, den Spanjaarden in den krop stak, zy qualyk beveinsden de hoope van als nu daar af hun verhaal te hebben; jaa reeds tot Antwerpen en elders maghtige moedwil bedreeven, en de meester maakten. De leere van Luther en anderen zich kantende teegens de Roomsche, was ook by veele landzaaten vuirighlyk aanveirt, en verwyderde hoopen harten van den Koning. Want hy had onlanx het Pausdoom in Engelandt weeder helpen oprechten: van waar wel dertigh duizent zielen gevlooden waaren, en verspreit, voor een groot deel, door Neerland, zoo wel als hun gevoelen. En hy liet zich, zoo 't scheen, aan geen ding meer gelegen zyn, dan aan 't handhaaven der plakkaaten van den Kaizer zynen vader op dit stuk, die men zeidde, dat, meer met bloedt dan met inkt geschreeven, maghtighe meenighte van menschen, wel tot vyftigh duizent toe, 't leeven gekost hadden. Ende al hadden der veele, bewimpelende met Godsdienst hunnen toeleg, om den Staat

(1) *Gefoolt*, dat is, gekweld. Van *folen* hebben wij nog het voortdurend werkwoord *folteren* in gebruik. Ter opheldering voorts van het hier gemelde zij met een woord gezegd, dat WILLEM VAN CROY, Heer van *Chievres* en *Aarschot*, een der voornaamste Nederlandsche Edelen, die, met de zorg voor KARELS opvoeding belast geweest zijnde, bij dien Vorst steeds in groot aanzien bleef, en tot aan zijnen dood, in den jare 1521, een voornaam deel aan het bewind der Spaansche zaken had, zich door zijne gierigheid en knevelarijen bij de Spanjaarden grootelijks gehaat maakte. Zie *The History of the Reign of the Emperor* CHARLES V, bij W. ROBERTSON, Vol II, p. 47 en 58 van de uitgave in IV Deelen van 1817.

Staat het onderste booven te keeren, en alle God- Bl. 4.
vruchtigheit uit te róóyen, d'uiterste straffe verdient; — 5.
zoo was nochtans dat branden, bloedtstorten, drenken, delven, hangen zonder ophouden, yssselyk. Jaa, 't verwekte zelfs in de puirlyk Roomsgezinden, die toen noch verre de meeste waaren, groote deernis en mededooghen; te meer om dat de geestelykheit met haar vleesselyk leeven, en het dryven van al te bystere ongerymtheeden, den luiden de kerk tot een' arghernis, en zulk eenen afkeer maakte, dat ze snakten naa allerley lucht van verandering: en om dat 't gesoorteert met de snoodsten, wreedelyk om lyf en goedt raakte groot getal van persoonen, eenvoudigh, onnoozel, en die gewisselyk niet dan God en hunne zaaligheit zochten. De Grooten 's lands en getytelde Heeren, gewoon den Vorsten naast aan 't hart te legghen, en met de blaakenste straalen der jonste beschheenen te worden, zaaghen zich verschooven, en de vreemdelinghen in bezit van den Koning. Dit drukte te meer, oovermits de voorspoedt een gevoelen ingevoert had, dat het heerlyk leeven in verquisten bestond; en de dwaasheit van den meesten hoop daar af een' manier gemaakt, die ook de vroeden (1) verrukte. Deeze (2) overdwaalsheit voedde en steef men, doende van de grootsten uit Spanje, den eenen achter den anderen herwaarts ontbooden, in luttel maanden doorbrengen, zoo veel hy in vier of vyf jaaren t'huis kon inspaaren; en de Nederlandsche, zich doch anderszins, nocht op Italiaansche (3) raadigheit, nocht op Spaansche deunheit verstaande, door hoomoedt en trotszucht, vervallen in overdaad lastig voor Vorsten, in armoede naulyx voor slech-

(1) *Verrukte*, dat is, buiten het spoor van rede en gematigdheid rukte.

(2) *Overdwaalsheit*, dat is, trotschheid; een woord niet slechts bij onzen Schrijver, maar ook bij VONDEL, CATS en anderen zeer gebruikelijk.

(3) *Raadigheit* is zoo veel als *zuinigheid*.

Bl. 5. ſlechte burgers te verdraaghen: 't welk booven al waaghhalzen maakt. Maar averrechtſche arghheit zagh voor een diep geheim van Staat aan, 't berooit maaken der maghtighen, als oft zy door behoefte gedwee wordende, bet aan de handt hadden te gaan. Ten zelven einde gebruikte men hen, in hooghe oorloghsampten en glimpighe gezantſchappen, op zoo maagher een' teerpenning, datze'r ſchatten van 't hunne inſchooten.

Des Konings breedſtrekkende maght, ooverwooghen by de Wyzen, werd ook niet geoordeelt van zulk een' klem, als de gemeene waan wel uytblies; maakende de geſcheidenheit zyner Staaten, ſlappe lendenen, en de leeden onhebbelyk, om 't een t' ander ten dienſte te ſtaan. Behalven dat een eindelooze omtrek van zoo veele grenzen, met onlydelyke koſten moeſt bezet, oft, tegens meenighen inval bloot, blyven. Nederlandt nochtans had, uit der zee, niet te vreezen, geduurende de vermaaghſchapping met Engelandt. Zelfs, by ſcheiden van den bedde, behoefde Elizabet, naaſte erve tot die kroon, tydt om te begroejen in de regeeringe; over een volk, dat zoo vlót plagh te weezen, in zyne gehoorzaamheit, en gereedt tot omhelzen der gunſte van den eenen oft den anderen, die reght tot het Ryk voorwendden; daar 't alſtoen niet aan ontbrak. Duitſlandt ſcheen 't eer tot een' rug, dan te vyandt te mooghen hebben, gemerkt het meeſte deel aanhing den Kaizar, zynde mede van den huize van Borgonje, en by verſterving, in hoope van die erffenis: hoewel de telghen van Duitſlandt en Spanje, in maar matelyk verſtandt t'zaamen ſtonden. Het zy dan waar, oft hier uit vermoedt niet verziert te zyn, dat het den Biſſchoppe van Atrecht gemist was Maximiliaan, Ferdinands oudſten zoon te vergeeven, aan wien men groote beſcheidenheit, in 't ſtuk van 't geloof, ſpeurde: D'andere Vorſten of Staaten vermoghten weinigh van gelde, maar ſtonden voorneemelyk te erduchten, om den rykdom van volke, dat zy konden uitleeveren, en, als in een ommezien, in Nederlandt werpen,

daar

(1) daar zy den vollen hou zouden vinden. 'T meeste Bl. 5.
gevaar liep het van de zyde van Vrankryk, om die beknopte mooghentheit, gesteeken van den ouden haat en naaryver. Men was'er, op dat pas, in oorlogh mêe. Daar hadde Kaizar Karel geirne een eyndt af gezien, en zynen zoon den last des bewinds ontfangken, op eenen vryen hals. Des stelde men door
de Koningin Maria van Engelandt, den Kardinaal — 6.
Polus te werke, om eenen pais te bemiddelen. Maar 't haaperen der handelinge quam op een vyfjaarigh bestandt uit; dat den vyfden van Sprokkelmaandt des jaars vyftienhondert zessenvyftigh geslooten werd, op voorwaarden dat yeder hielde 't geen hy in had, de koophandel ginge op d'oude tollen: en ondertussen zou men arbeiden, om de vreede te treffen. Hier oover waaren, van 's Koninx weeghe, Graaf Karel van Lalain, Landvooghd van Henegouw, en de Raadsheeren Simon Renard, Philibert van Brussel, Jan Baptist Sciccio van Cremone: van Vrankrykx weeghe Gasper van Coligny Ammiraal, Landvooghdt van Picardije, en Sebastiaan l'Aubespine meester van de * verzoekschriften. Philips, dien toen de jeughd in den lyve (2) zood, en de graatigheit stak, om zich door de wapenen vermaardt te maaken, liet zich bedunken, men had den tydt wel korter mooghen bespreeken, en gaf van dat verzuim den ondank aan Renard: Renard den Bisschop van Atrecht de wyte, dat hy 't den Koning ten oevelste duiden dêe, en hem 't gras onder zyn' zoolen zoght te maaijen. Lalain, als hooft des gezantschaps geweest, trok zich dit aan, en in 't krakkeel Philips van Mommorançy, Graaf van Hoorn, broeder zyner huisvrouwe. 'T welk men meent de eerste vonk geweest te zyn van den gemeenen haat tegen den Bisschop ontsteeken. De zaak schynt te vereyschen, dewyl ons wederomme

* Requesten.

(1) *Daar zy den vollen hou zou vinden*, dat is, waar zij ruime gelegenheid en middelen zouden vinden, om hunne soldaten te onderhouden.

(2) *Zood* voor ziedde, van zieden, koken.

Bl. 6. me voor komt een perſoon, die dikwyls gedacht, en een' van Nederlandts voorneemlykſte plaaghen ſtrekken zal, dat ik zyn' afkoomst, aardt en fortuyn in 't kort ten toon ſtelle. Zyn naam dan is geweeſt Anthonis, zyn (1) grootvader, zoo men zeit, een ambagtſman tot Nozerois in Borgonje; zyn vader Niclaas Perenot; de welke, ter ſchoole, gehouden, van klerk * Pleitzorgher in 't † Pleithof van Dole, en, door de dapperheit zyns vernufs § geheimſchryver werd van wylen vrouwe Margriete weduwe van Savoje, Stadhoudereſſe in Nederland; waar by hy zich zulx wiſt te quyten, dat Kaizar Karel hem endlyk ook voor Raadſman van Staate, en tot het beleidt zyner wightigſte zaaken gebeezight heeft. Deze Niclaas, hebbende groot goed vergaadert, (gelyk gunſt van Koningen voor een' korten wegh daar toe dient) kocht de heerlykheit, en nam den bynaam van Granvelle, daar hy op vermaardt is. Hy liet achter den Heer van Chantenay, die, by een' dochter van Breederoode, de Graaven van Cantecroy won; den Heer van Champaigney, die vaaken meede in 't ſpel koomen zal; etlyke doghters, eene der welke den Graaf van Rochepot in Bourgonje, Landvooghdt van Arthois, en voor een' wyle van Hollandt, troude; voorts deezen Anthonis, die, geeſtelyk geworden, en

* Procureur.

† Parlement.

§ Secretaris.

(1) *Zyn grootvader, zoo men zeit, een ambagtſman tot Nozerois in Bourgonje.* Onze Schrijver voegt hier voorzigtig bij: *zoo men zeit.* Het is thans bekend, dat dit een louter verdichtſel is, verzonnen, om GRANVELLE, die, ook in andere opzigten, het voorwerp van onverdiende beſchimpingen was, in minachting te brengen. Zie *de Bijvoegſels en Aanmerkingen op het VIde Deel der Vaderlandſche Historie van* WAGENAAR, bl. 43 en 44, en *de Verkorte Vaderlandſche Historie* van den beroemden Hoogleeraar J. W. TE WATER, bl. 157, waar men tevens, tot op bl. 160, eene goede ſchets van zijn karakter en zijne hoedanigheden aantreft.

en geoeffent in zeevenderley taalen, van jonghs af Bl. 6.
een' doortrapte wereldkunde uit zyns Vaders onderwys en harssenen inzoogh.

Geduurende deze handeling, was de Koning wederomme t'Antwerpen ontfangen, met groote staatlykheid; strydende de vonden der fraaye geesten met de pracht, konst en kostelykheid, in 't oprechten van tóóneelen en triomfboogen. Men hield 'er in de groote kerke, zynen eersten dagh van de ordre des gulden vlies, waar mede hy verscheide Nederlandsche en andere Heeren beschonk. Maar het bestandt was niet bestendigh. Paus Paulus de vierde gesprooten uit Naapels en den huize Caraffa van den Franschen aanhang, zocht oorlogh teghens dat Ryk; vond het, en trok 'er ook de Fransoizen in. Dies broedde op onze grenzen, een duchten en dreighen, dat in den Jaare vyftienhondert zevenenvyftigh, tot daatlykheid uitborst. De Fransois was d'eerst in 't toetasten, denkende (1) t'ontzeggen met den slagh, en had het op Douay gemunt. (2) Het hanght een heuvel oover deeze stadt, op den welken zeeker bankier van Luka, berooit van haaf en hooft, door onnut verteeren, tot schuilhoek van zyn wroeghend gewisse, een kluize gekooren, en 't hairen kleedt aangetogen — 7.
had: van waar hy daaglyx af quam, om zyn' kost onder de gemeente te bedelen. Maar als hy de geleeghentheit der vesten, en waar lanx men behendelyk vyandt binnen brengen kon, besefte, keerde hy tot zynen aart; en wederstonden nocht eedt, nocht opset van boetvaardigheit, de bekooringe van, op een bot, zoo veel te veroveren, als zyn overdaadt, in al een' wyl te verquisten zagh. Zoo dat hy aanving van zyn ondervinden oopening te doen aan den Hee-

(1) *t'Ontzeggen.* Dit is eene bij vroegere Schrijvers zeer gebruikelijke uitdrukking voor *den oorlog aankondigen*, waarbij het woord *vrede* wordt weggelaten.

(2) *Het hanght*, dat is, zoo als wij thans spreken, *er hangt.* Zie HUYDECOPERS *Proeve van Taal- en Dichtkunde*, IIIde Deel, bl. 66 en volg.

Bl. 7. Heere van Chaſtillon, Ammiraal van Vrankryk en Landvooghd van Picardije. Deezen was 't breeken des beſtands, door hem zelven bezwooren, wel teegens de borst: Maar zyn Koning, ziende 't zelve veegh, door den kryg in Italie, had hem belaſt het oogh oopen te houden, om ons een voordeel af te zien. Luiſterende dan naa deezen voorſtel, koos hy drie Koningen avondt, om de burgery, beſtooven van den wyn, en verzoopen in 't goê ſier maaken, t'overrompelen. En 't waar geklonken, hadde zeeker oude vrouw, gerucht verneemende, geen waapen geroepen, en met haar ſchreeuwen alles in roere geſtelt. 'T geluk hem hier geweigert hebbende; (1) verzoght hy 't op Lens in Arthois, kreegh 't met geweldt, en bedorf het in den gront. Ellendigh lot der grensplaatzen, daar men eeven in vreede als in vyandſchap met lyf en goedt op een' ſchup zit.

De Koning dan, om al 't geweldt van den oorlogh teffens aan te voeren, en zich met de maght van 't behuwde Koninkryk te ſtyven, ſcheepte in Lentemaandt oover op Engelandt, en verworf aan de Koninginne, dat zy den Franſoizen, door eenen Heraut, deed ontzeggen. Van daar weeder gekeert zynde, in 't eerſt van Hooymaandt, maakte hy zaameling van volke, door den Prins van Oranje, den Hartogh van Aarſchot, de Graven van Egmondt, Megen, Manſveldt en Barlemondt, onder den Hartoghe van Savoye opperveldheer. Deez', als hy ontrent vyvendertighduizend knechten, en twaalfduizend ruiters te gaader had, verbarnde Vervins, en nam van daar zyn toght in allen ſchyne, oft het op Guiſe waar aangezien. Deezen trek had Ferdinand Gonzaga, die (2) vernaamde Overſte, den Koning geraaden, op dat de vyandt, ontleedighende Sant Quintyn van bezettinghe, met die naa Guiſe te ſtuuren, ons,

(1) *Verzoght hy 't op Lens*, dat is, beproefde hij het op Lens. *Verzoeken*, in den zin van *beproeven*, is bij HOOFT en andere Schrijvers van dien tijd zeer gemeenzaam.

(2) *Vernaamde* is hetzelfde, als *vermaarde*.

ons, tot het belegh schoon spel gaave. Want naa drie daagen, onder Guise gesleeten, (1) beron men Sant Quintyn, daar Coligny, op die maare, zich binnen begaf, en alles ter weere schikte. Deez mistrouwende de zwakheit van de bezetting, pooghd'er versterking in te kryghen, langs den oordt, die minst beschildwacht en den verwachten Engelschen toegeleit was. Maar quaadt geley deed den geenen, die hy bescheiden had, den bequaamsten wegh, en hem zyn voornemen missen. Ook was het niet te hervatten, midts onlanx daar naa aanquam het Engelsch volk, zoo van waapenen te voet en te paarde, als delvers, oover de zesduizend sterk, onder den Graave van Penbroek, de Baroenen Glinthon en Gray. De Franssoizen zich luttel gehoedt hebbende voor veel verrichtens van een heir, dat zoo laat in 't jaar te velde quam, rukten met moeite achtienduizent mannen te voet, en vyfduizend paarden by een, en onderwonden zich echter, op voorslagh van Coligny, soldaaten in te werpen, oover een moeras, aan d'eene zyde der stadt geleeghen. Te deezen einde, sloegh de Constaabel van Vrankryk, Mommorançy, zoo ras als de tiende van Oestmaandt, zynde Sant Laurens dagh, aanbrak, op wegh van la Fere af, met vyftien Fransse tweëentwintigh Duitschen vendelen knechten, zes muurbreekers, vier veldstukken, vier slangen, en al zyn' ruitery, en quam ontrent neeghen uuren, in 't gezicht der voorstadt van Sant Quintyn, die de Spanjaarts bemaghtight hadden. Aan de zelve zyde, oover de stroom en moeras, lagh de Hertogh van Savoije, wyd Bl. 7.

(1) *Beron* voor *berende*. Het woord *rennen*, dat bij ons altijd gelijkvloeijend is, werd in vroegeren tijd meermalen ongelijkvloeijend gebruikt. Hetzelfde geldt omtrent meer andere woorden, gelijk daarentegen verscheidene woorden, die wij thans altijd ongelijkvloeijend bezigen, bij vroegere Schrijvers niet zelden gelijkvloeijend voorkomen. Zoo vindt men, bij voorb., bij hen dikwerf *kwòl*, *gekwollen*, voor *kwelde*, *gekweld* van *kwellen*, maar integendeel *schendde*, *geschend*, *beweegde*, *beweegd*, voor *schond*, *geschonden*, *bewoog*, *bewogen*, van *schenden*, *bewegen*.

Bl. 7. wyl gestrekt met zyn leegher, en had aan een waatermoolen, daar de Fransoizen verby moesten, twee
— 8. vendels Spanjaarden geleit. Deeze booden in 't eerst het hooft, maar, op een kort, den rug. Met een brandde 't geschut af, en braght al 't heir in roere. De tent des Hartooghen zelf werd ter needer gesmeeten, zulx hy naauwelyx tydt had, om 't harnas aan te schieten, en zich by Graaf Lammoraal van Egmond, Prins van Gavere, te vervoeghen. Daarentusschen pynde zich de Constaabel het hulpvolk, door de moeras, in stadt te helpen. Maar men had'er te te weinigh schuiten toe verzorght, zoo dat ze, te diep gelaaden, in de modder zitten bleeven; de soldaaten daar uit springende, ten deele verdronken, ten deele, lanx quaalyk gekooze paden door 't waater strekkende, verstroiden; en Andelot Colignys broeder, slechts met vyfhondert derzelve, en eenige vrywillighen, behouden oover quaamen.

By den Hertogh van Savoije verzaamden zich midlertydt d'andere Oversten te Raade, die de Graaf van Egmondt, met zynen brandenden moedt zulx ontstak, datmen besloot, den vyandt, op den aftoght te bespringen, en daadlyk een groot deel der ruiterije, gevolght van voetvolk, afveirdighde, naa een' plaats omtrent drie mylen van der stadt geleeghen, belemmert van engten en t'zaamenloopende (1) dellingen, waardoor men, hem, op 't vorderlyxt, onderscheppen kon. Mommorançy, dit duchtende, had, al op den aantoght, een' vaan Duitsche sinkroerruiteren bevoolen deeze plaats in te neemen, en hun noch den Hartogh van Nevers, met vier vaanen paarden, ten zelven einde, naagezonden. Maar de Neêrlander was voor hem reedt, der engte maghtigh, en meest al doorgetrokken, als Nevers die genaakte. Hy, dat verneemende, nam voor, een stout, maar raadzaam stuk te bestaan, en d'onzen aan te grypen, eer zy alle door geraakten, om, met verlies van wei-

(1) *Dellingen*, dat is, dalen, valleijen. Zie de *Geslachtlijst* van HOOGSTRATEN door KLUIT, op het woord.

weinighen, tydt te winnen, tot behoudenis van al gezyns Koninx heir. Dan men voerde hem te gemoet, en Mommorançy zelf had hem vermaant, dat hy zich niet lichtelyk in noodt ſtaake, om ſlagh te waaghen. Dit deed hem den wegh te rugge kiezen, en zich, behoudener ordening, vertrekken, eerst by den Prins van Condé, die met de lichte paarden by den waatermoolen ſtond, en voort, in zyn gezelſchap, ſlinkwaarts op, tot by den Conſtaabel, die reeds aan 't keeren was. D'onzen nu doorgekoomen, met alle hunne maght, lieten van acht troepen ruiteren, een onder den Graave van Schouwenburgh, tot bewaarnis der engten; en ziende de Franſoizen zoo zwak van getal, ſtooten'er op aan. Egmond, in 't voorſte, ſtort hun met tweeduizent paarden, op d'eene zyde: op d'andere de Hartoghen Eerryk en Ernst van Brunſwyk, elk met duizent zinkroerruiters, gevolght van Philips van Mommorançy Graave van Hoorn, met duizent zwaare paarden. Op de borſt trof hen Graaf Pieter Ernst van Manſveldt, en de Graaven van Villan en Lalain, met zulk een geweldt, dat de eerſte geleeden ontſnoert zynde, de reſt der orde byſter, elkander oover ſtagh worpen, en geſloopt uit der weere raakten. Kraamers, zoetelaars, en andere onſtrydtbaare heirſleep ſtaaken terſtondt op de loop. Het kryſvolk laat zich voeren van dit exempel, en kieſt van gelyken de vlught. Nevers, rydende in een diep en krom dal, met opzet om den eerſten aanval van d'onze te ſtuiten, wordt door de dapperheit der zelve, en van een dikke wolke der zynen, die van booven nederwaarts keerden, teffens ooverrompelt. Daar raakten'er veel te ſneuvelen, zyn orden aan ſtukken, en hy zelf, ter naauwe noodt, zich met weynigen te berghen. Al de paarden verſtooven zynde, bleef echter het voetvolk in gepakt verbandt (1) volſtaan, tot dat'er 't grof geſchut onder klonk, en dreef ze alle weeghen

Bl. 8.

(1) *Volſtaan*, dat is, volharden met ſtaan. Vanhier het nog gebruikelijke *volſtandig*.

Bl. 8. ghen heen. Doorluchtig was deeze zeeghe, hoewel behaalt met groot oovertal van volke: de strydt wel geklemt: vier uuren lang gevochten. Nooit behaalde Koning Philips, in zynen zin, grooter gloory: en bouwde naamaals in Spanje, dat weldigh geveirt het Escuriaal of Klooster van Sant Laurens, met onwaardeerlyke kosten, ter gedenkenis van deezen
— 9. dagh. Daar bleeven verslaaghen tweeduyzendvyfhondert mannen van de Fransche zyde; daar onder veele luiden van naame: van d'onze niet booven vyftigh. Al 't geschut werd veroovert, op twee stukken naa; de Constabel zelf gevangen, met eene quetsuure in 't gedarmte; en hem tot eenen misslagh in een' Veldheer naageduydt, dat hy het aftrekken met een heel heir veiligh gewaant had, onder de ooghen van zynen vyandt. Met hem viel in handen meest al 't puik der Fransche Ridderschap, en onder de zelve Jan van Bourbon, Prins van den Koninglyken bloede, die, naa groote proeven van vroomheit, in zoo uitsteekend een' fortuine, geschooten werdt, van 't paard geworpen, en in ons leegher gebraght, alwaar hy, onlanx daar naa, zynen geest gaf. De braave Hollander, door wiens koenheit en raadt dit werk te weeghe gebraght was, nam hier door meenigh kryſmans hart in; en de naam Egmondt eenen doorluchtighen opgank.

Ervaare krysoversten, voorneemelyk Ferdinand Gonzaga, verstonden, dat men d'ooverwinning vervolghen moest, en ten Ryke inrukken, op kloeke hoop van der stadt Parys meester te worden. Maar Philips, duchtende door de groote menighte van adel, des Vrankryk vol is, gestuit te worden, vond ongeraaden Sant Quintyn achter den rug te laaten, en dien prys der overhand, op 't onzeeker uyt der handt te werpen. Dies greep men 't aan, met schieten en myneeren: te heftiger sint zyne Majesteit zelf in 't leegher quam. Coligny arbeidde echter om bystandt in te krygen, oover een padt loopende ontrent eens halven mans lenghte onder 't waater, door de moe-

ras

ras, dat hem de visschers aanweezen. Doch bleef hem Bl. 59.
't geluk eeven dwars; zulx 't meeste volk verdronk, en niet dan honderttwintigh mannen oover quaamen, ongeoeffent, ongewaapent. Hy rekte nochtans den wederstandt, door alle mooghelyke middelen, zonder eenighe konsten te vergeeten, om den yver en gewillighheit van den soldaat te styven, (1) ingezien hoe veel, yder dagh ophoudens van de beleggers, zynen meester waardt was. Den zeevenentwintighsten van Oestmaandt, zynde de vesten tot elf plaatsen neergesmeeten, tooghen d'onzen, met stille trommen, op vier der zelve, aan 't stormen. Die van binnen onverzaaghder dan de zwakheit der steede meebraght, stelden zich ter weere, op vast betrouwen, van een wyl rust te hebben, zoo zy dien torn afstonden. De soldaaten, in alles achthondert sterk, stoffeerden de breuken; de gemeente de wallen teeghens 't beklimmen met de ladder. Daar viel een harde strydt, en duurde tot dat d'onzen door eenen onbewaarden toorn, inneborsten; daar de Ammiraal toeloopende, hoewel verlaaten van al de zynen, op vier mannen naa, en eenen paadje, zich moest gevangen geeven. Noch vocht men al eenighen tydt, eer de stadt ten volle veroovert werd; die de geterghde verwinner, naa 't plonderen, voor een groot deel aan koolen leidde. Van daar zond Philips etlyke troepen voor Chastelet, dwongk het door 't geweldt van 't grof geschut: Han desgelyx: en deed deeze drie plaatzen sterk maaken. Nojon, Chauly, en andere werden verbrandt.

Zynde de herfst ondertusschen ryp geworden, dankte de Koning 't meeste volk af, en keerde naa Brussel. Den kloekste hopluiden, zoo wel Franschen als anderen, docht dit wel een dut van hem, en dat men, zelfs naa 't verooveren van Sant Quintyn noch genoegh te tyde zou gekoomen zyn, om meest Vrankryk af te loopen. Maar de Fransoizen, dus onzacht gewekt, haalden al te hulp wat zy konden, ter-

(1) *Ingezien*, dat is, omdat hij inzag.

Bl. 9. terwyl wy, met deeze oneedele plaatzen zoo veele daghen t'zoek maaken. Waaroover de Baroen van Pouleville, die, in 't Graaffchap van Bourgonje, ontrent tienduizent knechten met twaalfhondert ruiters verzaamelt, en Bourg in Breffe beleeghert had, ziende dat het verzorght, dan hy eerft waande, en zich fchielyk het kryfvolk uit Italie booven 't hooft, met verbaaftheit opbrak. Want de Paus, aangemerkt de
— 10. nood zyner bondgenooten, (1) ooverquam met den Hartogh van Alva, en liet dien van Guife landewaarts trekken. En hy was nu by der hand, met een vers verzaamelt heir, in voorneemen den Engelfchen, naadien zy zich aan dit oorlogh hadden hatten houwelyken, de ftadt Cales, hunnen (2) zeeftaiger in Vrankryk, afhandigh te maaken. Naa dat dan de wakkere Pieter Strozzi Maarfchalk van Vrankryk, in onbekende kleederen en kleen gefelfchap, kundfchap van de plaatze (welke laft op de Grooten aankomt) genoomen had, maakte men gelaat van op Luxenburgh, en andere oorden, het oogh te hebben, en nam fchielyk zynen keer naa Cales, quam op den eerften dagh van 't jaar vyftienhondert achtenvyftigh voor Nieubrug, een' fterkte duizent treeden van der ftad; en greep ook des anderen daaghs aan, de fchans Ryfbank aan den zeekant; die beide luttel tyds weederftonden. Daar meede was de wegh zoo te waater, als te lande, voor alle hulpe geftopt. Toen werdt het gefchut geplant, en voorneemelyk het Slot toegefprooken; daar vyyendertigh muurbreekers hunne kraft op baarden, met zoo yffelyk een gedruis

(1) *Ooverquam*, dat is, kwam overeen, of maakte een verdrag. Het woord is, in dien zin, welke mede door KILIAAN is opgeteekend, bij onzen Schrijver zeer gebruikelijk. Men vindt bij hem ook *overkomst*, voor *overeenkomst*, *verdrag*. Zie zijne *vertaling van* TACITUS, bl. 95.

(2) *Zeeftaiger*, hetzelfde als *zeefteiger*, volgens eene bij HOOFT zeer gemeenzame verwisfeling der tweeklanken *ai* en *ei*. *Calais* wordt niet onaardig dus genoemd, omdat het den Engelfchen als tot een *fteiger* diende, om van de zee af in *Frankrijk* te komen.

gruis, dat men 't hoorde tot Antwerpen, zynde Bl. 10.
drieëndertigh Duitsche mylen van daar. (1) Oope-
ning gemaakt; werdt een goedt getal soldaaten ge-
schikt, om aan 't waater uit de graft, zeewaarts,
loozing te geeven, en voorts oover nacht, met hand-
bussen, den beleegherden het vullen der breuke te
beletten. Des morghens daar aan kreegh Grammont
last, met zyn' roers, ten storme te trekken. Hem
volghde Strozzi, met drieshondert geharnasden; en
werd van gelyk getal andere gewaapenden gevolght.
Guize zelf toogh tot den naavel toe, door 't waa-
ter, voor aan, en begaf zich onder den muur. En-
de deeden de Fransoizen hunnen aanval, met zulk een'
hitte, dat zy de geenen, die weer booden, versloe-
ghen, d'anderen in stadt dreeven, en den burgh in
kreeghen. Den Engelschen, bevroedende te laat,
wat voordeel zy hunnen vyandt ingeruimt hadden,
om de stadt te bemaghtighen, ging terstondt berou en
schaamt oover. Dies vermanden zy zich tot twee-
maals toe, den verwinner de zeeghe weeder uit der
handt te breeken: maar werden afgeslaaghen met ver-
lies van tweehondert mannen, en al hunnen moedt.
In voege dat de Baroen Dunfort, Overste der stadt,
van verdragh begon te handelen: en besprak dat de
inwoonders met vrouwen en kinderen veiligh naa
Vlaandre, oft Engelandt; het krysvolk alleen naa
Engelandt moghten vertrekken. Hy zelf met vyftigh
anderen, ter keure des Hartoghen van Guize, moest
gevangen, en alle gereedtschap van oorloghe onge-
schent in der stadt blyven: alle huisraadt, waaren,
goudt,

(1) *Oopening gemaakt*, voor *nadat er opening gemaakt was*; eene verkorte spreekmanier in navolging van die der Latijnen, welke onder den naam van *ablativus absolutus* bekend is. Onze Schrijver, de kortheid en bondigheid grootelijks beminnende, maakt van dezelve zeer dikwijls gebruik, en laat daarbij, gelijk hier, niet zelden het deelwoord *zijnde* achter. Zoo leest men een weinig lager: „ *Dit aldus bevoorwaardt op den achtsten van Louw-* „ *maandt, tooghen d'Engelschen den neghenden uit de* „ *stadt.*"

Bl. 10. goudt, zilver, paarden, in de maght en wille van Guize gestelt worden: en geen schaade of afbrek gedaan aan eenigh gebouw. 'T welk bedongen werd, om dat de Engelschen, eertyds in 't oovergaan van Boulonje, die stadt, quaadaardelyk, met neersmyten der timmeraadjen, bedorven, en den Fransoizen, de woeste romp geleevert hadden. Dit aldus bevoorwaardt op den achtsten van Loumaandt, tooghen d'Engelschen den neghenden uit de stadt, die zy met een rondjaarigh beleg gewonnen, tweehondert tien jaren bezeeten hadden, en in zeeven daagen verlooren. Koning Philips had hun deeze zwaarigheid wel gespelt, en bystandt gebooden; die afgeslaaghen werd uit wantrouw, en vermoeden, dat de plaats zyn' gaading was. Doch liet hy zich daar om niet verdrieten, dien van Guines gelyke aanbieding te doen, die Spaansche hulp innaamen. Maar Guize, diesniettegenstaande, besprong op den dertienden der zelve maandt, en ooverweldighde dat steedeken ten eersten aanval; 't krysvolk van binnen zich vertrekkende, op het Slot. Doch alzoo de Fransoizen, in plaatze van de wacht te bezetten, aan 't rooven sloeghen, vielen hun die van boven op het lyf, en dreevenze weeder uit: en hebbende den brandt, in verscheide huizen gesteeken, slooten zich (1) echter in den burgh. De volghende drie daaghen gingen door met delven, tot dat men quam nestelen op den kant van de graft.
— 11. Daar werden vyvendertigh stukken geplant, die 't voorneemlykste bolwerk, in kort, te schande maakten. Het bleef nochtans moejelyk en gevaarlyk te beklimmen. Dies Guize hondert en twintig uitgeleeze mannen belastte aan te styghen, alleenlyk om de werkluiden te beschutten, die den wegh hadden te baanen. 'T welk bestelt zynde, werd Andelot, die uit de gevankenis ontkoomen was, gebooden te waape-

(1) *Echter*, dat is, op nieuws, andermaal. In die beteekenis, welke ook door KILIAAN is opgegeven, komt het woord bij HOOFT, VONDEL en andere gelijktijdige Schrijvers meermalen voor.

penen, en het Hoogduitſch regiment aangevoert; die, met groote dapperheit, langs een' brug van tonnen, met horden gevloert, over een zeer diepe graft, toevlooghen, en de belegherden van de breuk joeghen: de welke achterlaatende driehondert mannen, de twee derdendeelen Spanjaarts, voorts den binnenhof ruimden, en zich op 't oude Slot, by den Baroen Grey hunnen overſte begaaven. Zynde een ander regiment, ter zelve ſtonde, meeſter geworden van twee kleener bolwerken, aan d'andere zyde; zoo ontzonk Grey (hoewel hy 't ſterkſte deel, dat van om hooghe oover de verloorene hoeken heerschte, noch in had) zyn moed; en zond hy twee Edelmans, om met den Hartogh te ooverkoomen. 'T welk 's anderen daaghs geſchiedde op beſprek, dat de ſoldaaten met hun geweer zouden uittrekken; maar vendels, geſchut, kruidt, koeghels en allé voorraadt van oorlogh daar binnen; de perſoon van Grey, met hopluiden en adel, onder de welke Mondragon was, gevangen, blyven. Dus ſchoot'er, in dien oort, maar over, een Slot, niet zoo wel geveſt als ſterk van geleegenheit; dewyl 't omringt was van moeraſſen, en naulyx te genaaken, dan oover een' ſmallen dyk met houte bruggen, meeſt al afgebrooken. Maar de bezetting, verſchrikt door 't ongeval van Guines, darde den vyandt niet verbeiden, (1) die daatlyk derwaarts ſchikte, en vondt het verlaaten. Alzoo maakte de Franſois zich entlyk des Engelſmans quyt, die door Bl. 11.

(1) *Die daatlyk derwaarts ſchikte, en vondt het verlaaten.* Het woord *ſchikken* komt hier, naar het ſchijnt, onzijdig voor *trekken* voor, ten zij men het, ook te dezer plaatſe, in de meer gebruikelijke beteekenis van *zenden* hebbe op te vatten, en er *eenige benden*, of iets dergelijks, onder te verſtaan. In die beteekenis troffen wij het woord op bl. 35 aan, waar men leest: „ Oopening gemaakt, werdt *een goedt getal Soldaaten geſchikt.*" Voorts doet zich, in het laatst van deze plaats, eene min navolgenswaardige afwijking van de bij ons gebruikelijke woordſchikking voor, volgens welke het woord *vond* den zin moest ſluiten.

Bl. 11. door winnen van veldslaaghen, verooveren van steeden, vangen van Koning en Vorsten, zoo lang eenen tydt, met hem om de kroone geworstelt had.

De maare van dit verlies, ging der toerustinge van de Engelschen, (1) bekommert door 't onweeder, oover zee te gemoete, en der Koninginne zoo naa, dat zy zich scheen te zetten, om uit te gaan, met deeze laatste vonk van de hoope haarder voorouderen, en overleed den zeeventienden van Slaghtmaandt deezes jaars. En op dit toelachen der fortuine, hield men, den vierentwintighsten van Grasmaandt, te Paris de Bruiloft van den Dolfyn, oudsten zoone van Vrankryk, met Maria Stuart van Schotland, hebbende in schoonheit geen' altoos onder de Koninginnen haarder eeuwe, en in gaaven van geeste, weinigh weergaas op aarde: Vorstin, voor wie de zon haars gelux vroegh opging, om naa de buyen van den donkeren dagh haars leevens, eenen stormenden avondt te storten op het hooft, dat ze op een schavot liet, in 't Ryk, daar haar met goedt recht een' kroon te verwachten stond. In deezen keer der zaaken quam de Hartoghin van Lothringe, die de Spaansche zyde hieldt, by bewilging des Franschen Konings te Peronne, haaren zoon Hartogh Karel spreeken, en hief eenigen voorslagh van paize aan. 'T zy dan ernst; oft een trek geweest, om geleegenheit te vinden tot strooyen van 't eerste zaat der Guizaansche partyschap, die seedert zoo weeligh een' opgank gehadt, en zich met der tyd zulx uitgespreidt heeft, door dat Koninkryk, dat het geschaapen scheen plotselyk in handen van den Spanjaart te vallen, oft immers aan slippen te scheuren, en in 't eyndt, volkoomelyk

t'zy-

(1) *Bekommert door 't onweeder*, dat is, door het onweder opgehouden, binnen de havens beslooten. In dien zin van *ophouden*, *tegenhouden*, *bedwingen* is het woord mede door KILIAAN opgeteekend, gelijk ook in dien bepaalderen, waarin het door HOOFT en anderen van schepen en andere goederen gezegd wordt voor hetgeen wij, met een onduitsch woord, *arresteren*, een *arrest op iets leggen* plegen te noemen.

t'zynen zeggen te ſtaan. Deeze eer komt den Biſ- Bl. 11.
ſchop van Atrecht toe. Want als de Cardinaal van Lothringe, onder verlof van zynen Koning, den Hartoghe naa Peronne geley deed, zoo paſte Perenot daar te zyn, en deezen hooghmoedighen geeſt met loftuitery te beleezen, hem vertoonende hoe ſchoon het zynen huize ſtond, hoogheit te hoof, aanhang onder de gemeente, en een' onbeſwykelyken rugſteun by Philips te winnen, indien hy zich aanlegger van een inlandſch oorlogh wilde maaken, en zynen meeſter, — 12.
daar in, teegens d'afgeweekenen van de Roomſche kerke, t'zee helpen. En hy wiſt hem deeze hoop zoo wel in 't hooft te hangen, dat de Kardinaal, en die van zynen bloede, naa 't waalen der getyden, wel met hunne raadſlaaghen gelaveert hebben; maar van toen af in 't verſtandt met Spanje altoos volſtandigh gebleeven zyn, tot dat Henrik de Groote die kroon, en zyn recht daar toe, teffens quam te veſtighen. Maar de vreedehandel ging niet voort: overvallende de bezetting van Sant Quintyn het ſteedeken Niëlles, dat geplondert werd.

De Franſois daarentuſſen, hebbende in Duitſlandt ontrent vyfduizendt ruiters en veertienduizendt knechten geworven, van waar hem gereedt was in 't landt van Lothringen te vallen, zond den Heer van Bourdillon, als om eenighe Duitſche gezanten te ontfangen, naa Mets, maar hy quam 'er zoo ras niet, oft voeghde, by het Duitſch volk de bezetvendels uit de naaſte plaatzen, en worp zich voor Dietenhoove, op Walſch Theonville genaamt; een' ſterke ſtadt, geleeghen in laagh landt, en op den oever van den Mozel: zulx de Heer van Monluk verklaart nooit in belegh geweeſt te zyn met minder hoope van verooveringe. Ook waaren daar binnen wel ontrent achtienhondert mannen te voet, en tweehondert paarden, onder 't bevel van Pieter van Quaderebbe, Eedelman van Loven. (1) 'T verlank van de plaatze werdt ech-

(1) *'t Verlank* is, volgens eene gebruikelijke verwisſeling der *g* in *k* achter de *n*, hetzelfde als *'t verlang*, dat is, naar ons ſpraakgebruik, het *belang* of *gewigt*.

Bl. 12. echter zoodanigh geoordeelt, dat de Graaf van Hoorn zich verkloekte, noch drie vendels oude Spanjaarden by nacht daar in te voeren: maar werd gekeert, niet zonder verlies. Twee daaghen daar naa bestonden noch vier Nederduitsche en Naamsche vendels, met vyftigh ruiters door te breeken: meede te vergeefs. De Hartogh van Guize, 's vyands Veldheer, in 't leegher gekoomen, verdeeld' het aan bequaame oorden, drong delfwerk en genaakgraaven vlytelyk voort. In deeze diende hem dapper de zorghvuldigheit en ervarenis van Monluk, die (1) de zelve deed insteeken met verscheidene armen ter rechte en ter slinke zijde, (2) tot onthoudt van krysvolk, om de graavers te verdaadighen. Want die van binnen hen onvoorziens oovervallende, zouden zich meester van de werken gemaakt hebben, waare men hun uit deeze (3) winkels niet dwers op 't lyf gestort; zulks datze met schaade te rug deisden. De zelfste Monluk verkrachtte met een hachlyk vechten, zeekeren toorn, en * moortkuilen daar neevens gebout, en braght, midtsdien, delvers en soldaaten, zoo dicht onder de veste, dat Quaaderebbe hebbende gyzelaars gezonden en ontfangen, in handel van opgeeven trad. Men zeide, dat hy zelf, om oover 't besprek te staan, buyten ging, teegens krysgebruyk, dat den overste eener plaatze verbiedt, haar van zyn tegenwoordigheit t'ontblooten. Dit zy zoo, oft niet: altoos d'onzen stelden hem in hechtenis, met beschuldiging van mangel aan zynen plicht; dat, naar de Spaansche krystucht, in hopman oft soldaat niet lichtelyk ongestraft blyft. Waar teegens hy t'zyner verantwoordinge bybraght, dat

* Casematten.

(1) *Die de zelve deed insteeken met verscheidene armen.* Duidelijker en meer overeenkomstig ons taalgebruik zou HOOFT zich hebben uitgedrukt met te zeggen: *die in dezelve verscheidenearm en deed steken.*

(2) *Tot onthoudt van krysvolk*, dat is, tot plaatsen, waar zich krijgsvolk onthouden kon.

(3) *Winkels*, dat is, schuilhoeken.

dat de Neêrlanders en Spanjaarts, willende elke land- Bl. 12.
aardt voor d'andere gaan om de moordkuilen te beschermen, hem (1) benoodight hadden, om hen te scheiden, dien last aan zyn eighe vaan te beveelen; en door die stribbeling het stuk verbrodt was. Niettemin hy had bedongen, dat de ruiter met paard en waapen, de voetknecht met rappier, (2) dagg' en pakkaadje; burgery, adel en geestelykheit met al hun goudt, zilver en huisraadt zouden uyttrekken: vrouwen en maaghden ongeschent blyven: waaghens en karren geleent worden om gequetsten en gezonden te voeren, tot daar ze veiligh waaren. Doch de stadt moest men leeveren, zonder yets te verergheren: met schut, kruidt, koeghels en andere toebehoorte, ook de vendels en 't ooverigh geweer. 'T welk op den twëentwintighsten van Zoomermaandt volbraght werd.

Maar sint het verooveren van Dietenhoove sloegh de slof in s' Vyands bedryf, 't zy dat eerkrieghelheit oft afgunst 't gemeene best deedt achter staan: dier — 13.
voeghe, dat hy zeeventien daagen, met 't onderbrengen eeniger plaatzen van kleene waardy, verquistte; daar 't reede, en hy bescheiden was zich op de grenzen van Vlaandre, by den Heere van Thermes en Hartoghe van Aumale te begeeven, om, met gemeene maght, den Neederlander op den hals te koomen; en ons de wet te stellen, daar hy naa, onder buighen moest. Thermes, te dien einde steevooghdt van Cales gemaakt, zich vindende nu sterk vyfduizent zoo Gascoenen als Duitschen en vyftienhondert paarden, trok, in 't begin van Zoomermaandt

(1) *Benoodight hadden*, dat is, genoodzaakt hadden. Voorts wordt *benoodigen*, met toepassing op zaken, ook meermalen gezegd voor noodig maken. Zoo leest men in ditzelfde Boek, bl. 23: „ De laatste oorlooghen hadden „ *benoodight*, de noodt verschoont het herwaarts ooverbrenghen," enz.

(2) *Dagge* wordt bij HOOFT en andere Schrijvers der zeventiende eeuw, in den zin van *dolk*, gebruikt.

Bl. 13. maandt oover 't waater de Ha, met nederlaagh van eenighe boeren, die 't waanden te beletten. Voorts achterlaatende Grevelinge en Borborgh, quam hy voor Duinkerke, en beschoot het uit de duinen. De burghery aldaar, als met geen kryfvolk gestyft, quam ten vierden daaghe tot besprek, en werd, eer 't gesloten was, oovervallen en jammerlyk mishandelt. Hy bernde Sant Wynoxberghen en al 't platte land, tot by Nieupoort. Koning Philips, bezeffende 's vyands toeleg en den last, daar 't landt in was, zoo hy dat spoor volghde, had den Hartogh van Savoje, dien van Guize teegens gezonden: maar ziende zyn sukkelen in 't land te Luxenburgh, besloot, de geleeghenheit, en de Fransoizen, verlaaden met roof, in hunn' ongebondene dartelheit, eer ze hulp kreeghen, aan te grypen. Egmont, dien hy der Sant Quintynsche zeeghe te danken had, docht hem de man, die 't doen moest. Deez, met dat bevel, rukt naa Grevelinge, midweeghe tussen Duinkerke en Cales, werwaarts des vyands wyk was; verzaamt met den Veldmaarschalk Bignicourt; ontbiedt de bezettingen der omleggende plaatsen op; en maakt met de hulpe, hem door den Hartoghe van Savoje toegevaardight, zich in kort, twaalfduizent knechten, en drie duizent ruiteren sterk: booven meenighte van landluiden, zoo wyven als mannen, die, geprikkelt door de smart hunner schaade, en door toght naa wraak, in groot getal toeschooten. Thermes, zich ziende van Guize te leur gestelt, en zulk een buy boven 't hooft, ontbood zyn' benden te hoop, stak Duinkerke in brandt; en neemende de ebbe te baat, trok lanx de strand, tot oover de Ha, op hoope van te Cales te raaken. Egmont, des verkundschapt, zet ten zelven daaghe, dertienden van Hoymaandt, wat hoogher, oover 't zelve waater, zonder zyn geschut in te wachten, dat hem te lang viel: en tot bewys dat de reghel van den wykenden vyand een' goude brug te bouwen, niet altydts plaats heeft, werpt zich dien voor de borst, in meening hem, door verlies van buit en bloedt, ech-

(1) echter 't vallen in Vlaandre te verleeren. Ther-mes speurende geen' uitvlucht dan door de waape-nen, maakt een' deughdt van den noodt, die 't scherpste geweer is; en zich vindende bevrydt door de Aa van achtere, door de zee ter rechte, dekt zich ter flinke, aan de zuid- en duinzyde, met waaghens en pakkaadje. Voor zich plant hy zes slangen en drie falkons, weezende al zyn geschut. Van de paarden maakte hy zijn middelspits, van de busdraghers de hoornen, van de spietzen den rug. Onze Veldheer daarenteeghens deelde zyn' ruitery aan vyven. Van drie hoopen lichte paarden, tot den aanval, nam hy zelf den middelsten; gaf den Graave van Pontevals een' ter rechte, Don Henrique Henri-ques een' ter flinke zyde te voeren. Zy hadden tot lenden den vierden hoop, zynde Duitschen, onder Lazarus Zwend; en deeze weeder de Nederlandsche benden, elke onder haaren eighen overste, maakende den laatsten. Het voetvolk steld hy achter de paar-den, aan drie schaaren onderscheiden naar hunnen landaardt: de Nederlanders, zynde 't meeste getal, onder den Heer van Bignicourt; de Duitschen onder Monikhuyzen; de Spanjaarts onder Don Louis de Caravagial. Egmont alstoen vol vuurs, en jookende om aan den man te koomen, *Onz' is de zeaghe*, riep hy, *my volghe maar, dien eer en Vaderlandt ter harte gaat!* stoot teffens zyn ros, en op den vyandt aan. Manlyk stuitten hem in 't eerst de Gas-coenen, onder gunst van 't geschut, dat zijne voorste geleeden groflyk beschaadighde. Zyn paard bleef on-der hem doodt. Maar als hy booven den koeghel was; ruiter teeghens ruiter, voetknecht teeghens voet-knecht, schrap staande; de Nederlander door heete hoop, de Fransois door wanhoop aangehitst; werd 'er een' langen tydt, in onzeekerheit van uitkoomst, heftelyk gestreeden. Onder de ooghen der Duitschen, die zoo men zeit, zich qualyk queeten, en, zonder spiets te vellen, niet dan toekeeken, beweezen de Gas-

Bl. 13. / — 14.

(1) *Echter*, daarna.

Bl. 14. Gascoenen, dien dagh, dat hun vaderlandt kryſluiden uitleevert. Maar de Fransche ruytery, beknelt van alle kanten, zonder ruimte, om veirt te maaken, en haar treffen klem te doen hebben, was van kleenen bedryve. Hier toe geviel't, dat d'Onderammiraal van Engelandt, kruisende de engte, met tien scheepen, die kust aandeed, en 't vechten verneemende, met de kleenste der zelve, zoo naa aan strandt quam, dat hy den vyandt, onder zyn geschut kreegh. En hoewel hy noch te verre was, om veel roois te schieten, zulx te met een vlucht van 't zelve onder onze troepen woey, het gaf haar nochtans hart, en benam het den Fransoizen. Ten laatste, de knechten aan 't endt gevochten, de paarden der orde byster zynde, 's vyands heir aan 't wagghelen; en hebbende eerst de ruiter den rug gekeert, werd, naa een lang en styfzinnigh weederstaan, het voetvolk gelykelyk uit den velde gedreeven. Zy lieten daar al hun geschut, vendels, roof, pakkaadje, en vyftienhondert dooden. De huysluyden, zoo wyven, als mannen, in de hitte der wraake oover buiten en branden, vermoordden noch grooter getal vluchtelinghen; met uitgezochte wreedtheit. Meest al de voorneemlykste hooftluiden werden gevangen, en zelf de persoon van den overste Thermes. De Engelschen kreeghen der tweehondert, dien 't het leeven baatte, datmenze liefst had, als in triomf, tot troost der Koninginne, naa Engelandt te voeren. Ook stond ons de zeeghe op niet weinigh bloedts, die daar wel oover de vyfhondert mannen verlooren. Maar de eer en achtbaarheit van zoo loflyk een' ooverhandt (op d'andere) doende gelooven, dat de Fransoizen, in proef van manhaftigheit te velde, niet teeghens ons op moghten, kostte niet te dier. Aan deeze neederlaagh werd den Heere van Thermes schuldt gegeeven, als die, te beezigh met buit maaken, verzuimt had zyn' volk tydtlyk by een te brengen, en ten minste des nachts voor den strydt, zyn' aftoght te vorderen. Waar teeghens men t'zyner verschooninge voorwendde, dat hy bevel had, tot Duinkerke, het heir van Guize in te wachten; en deez hem in den noodt gelaaten, dien 't doch, om

om zyne jight en zwakheit te voet, te min mooghelyk geweest was, zich, by behulp der spoedigheit, te redden. Bl. 14.

Maar van Egmondt, door wien nu ten tweede, en ditmaal onder zyn eigen opperbeleidt, 's vyands hooghmoed te schande gemaakt was, had groot en kleen den mondt vol. Van hem was 't dat men riep; van hem dat men roemde; hy de vuist des vaderlands, hy de vreez der vremdelingen, hy de verlosser van Vlaandre, die de schaaden der landtzaaten te boeten, hun' smart en smaadt te wreeken wist. Oft deeze gloory en aanwinst van gemoeden der menschen, den Koning Philips zyn hart geraakt hebbe, en d'eerste wortel van (1) afwendigheit geweest zy, gaat onzeeker. Dan de Hartogh van Alva kon niet beveinzen de spyt, dat hem, waanende in kunde van kryshandel geen' weêrgaâ te hebben, de Nederlander in zyn licht stond. Hy schrolde op zyn onvoorzightigheit, als oft die, zonder nootdwang, de zaaken aan 't lot van eenen veldslagh gehangen hadde, en al deeze landen op eenen teirling gezet. Egmondt, dien 't aan geen bondigheit van weederreeden mangelde, liet zich nochtans genoegh zyn, te antwoorden, zoo die van Spanje hier eeven veel, als d'ingezeetenen te verliezen hadden, zy zouden 't stuk, met een ander oogh inzien. Ende heeft van deez' tyd af, in de borst van den Spanjaart de nijdt begonnen te nestelen, die naaderhandt zoo veel bitterheits — 15. baarde.

Staande de kryskans te lande op dit beloop, zoo braghten de Engelschen in zee ontrent hondert en twintigh zeilen, gevoert by den Baroen Clinton hunnen Ammiraal. Waar onder waaren dertigh oorlochscheepen wel toegerust, uit Nederlandt, volgens 't verdragh tussen de twee volken, en ten aanzien dat de Koningin een regement Duitschen, doch onder eenen

(1) *Afwendigheit* staat hier voor het meer gebruikelijke *afkeerigheid*. Elders gebruikt HOOFT ook *wendig* voor *afkeerig*.

Bl. 15. eenen Engelſchen overſte, in deeze landen hield. 'T bevel oover onze ſcheepen had de Heer van Wakkene Capelle, Steedehouder van den Graave van Hoorn onzen Ammiraal; en was verzelſchapt met den Heer van Kruyningen, en Nederlandſche kryſluiden. Deeze vloot, ſchynende in 't eerſt het op Dieppe, oft daar ontrent, gemunt te hebben, daar naa op andere plaatzen van die kuſt, worp entlyk een deel volx op 't landt, onder Conquet; 't welk zy bemaghtighden, bedreeven'er allerley moedwil, en plonderden tot zelfs de kerken toe. Dan de Baroen van Querſimont, opwekkende met vuurbaaken al dat geweſt, quam hun, in der yl, met zesduizent mannen oover den hals, en ſloegh vier vaanen Nederlanders, te diep inghetoogen, en verlaaten van de Engelſchen, die, op d'eerſte maare van der Franſoizen aantoght, zich te rug en ſcheep begaaven. Daar bleef'er zeshondert doodt, hondert gevangen, en onder deeze, een Hollander, die den vyandt berichtte, hoe hun de Koning op lyfſtraf belast had, Breſt een' ſterke haaven, in dien hoek, in te neemen, en dat ze met deezen toeleg gelandt waaren. Waar oover al' d'omliggende plaatzen in roere, en ten getaale van dertighduizent op de been zynde; vertrok de vloot, op nieuw met dertigh ſcheepen geſterkt, naa 't eiland Baſt, twaalf mylen van daar. Midlertyd quam de Heer van la Broſſe, Landvooghdt van dien oort, met zeevenduizent paarden, en vyftienduizendt knechten toevlieghen; de welke, voorziendt Breſt en Sant Malo met bezetting, de hoope van deezen toght verſtikten.

Met grooter geweldt ruſtten zich voorts beide de Koningen te lande, en elk, zoo 't ſcheen, op 's anders entlyken ondergang toe. Philips onder den Hartoghe van Savoje, en 't pit der hooftluiden, by een gehoopt uit al zyn' koningryken en vorſtendoomen oft landſchappen volghende zyn' fortuin, braght dertigduizent knechten, veertienduizent ruiters, voor een groot deel Hooghduitſchen te velde, en wendd' het naa de landtpaalen van Picardie. De vyand vergaderde by Pierrepont, daar hun Koning zyn heir

quam

quam bezichtighen: 't welk ook bestaande zoo uit onderzaaten, als bondtgenooten, en volken van den Franschen aanhang, als 't in slaghorde gestelt was, onder den Overste Guize, en veele naamhaftighe ervaarene oorloghshoofden, drie uuren ommeganx vereischte. Zyn meeste duchten was voor Corbie, daar Monluk, willende in 't stuk van weghspoejen het voetvolk booven de ruiters doen achten, met ongeooflyke vlyt en veirdigheit, zeeven vendels, onder hopman Breuil binnen bestelde. In Peronne raakten acht kornetten lichte paarden, met vier vendelen knechten: in Dourlans driehondert busdraaghers. Zynde de grenzen alzoo bezet, sloegh Koning Philips needer, niet verre van daar aan de stroom Anthy: en beschanste men beide de leeghers, zoo werkelyk, oft yder voor beleg gevreest hadde. 'T zy dat onkunde van elkanders eigentlyke krachten, oft zwaarigheit van alzulk en zoo gemengelt een' meenighte, aan alle kanten op behoorlyke hoeden te houden, die zorghvuldigheit baarde. Bl. 15.

'T geweldt en 't (1) ontzigh, oover beide zyden als weederwight hangende, de lasten en 't kneuzen eeven gevoelyk vallende, deeden den handel van paize, die noit geslaapen had, wakkeren. Mommorancy, dien, als oudt en af, zyn hart naa rust jookte, had dat van zynen Koning in der hand; nochtans de vreedebreuk in Italie niet konnen beletten, hoewel hy, van toen af, voorzeidde, dat de ruiters de berghen te paerde zouden oovertrekken, en te voete, — 16. terug keeren. Deez ging nu oover en weeder: want hy en zyn zoon waaren onlangs geloft, onder belofte van hondertvyventsestigh duizent kroonen te betaalen. Waar toe hem voorneemelyk de Savojard geholpen had, dien 't verdroot verdreeven Vorst te zyn, en geen' wegh te vinden scheen, dan door deeze vreede, om weeder in zyn landt te raaken. De

(1) *Ontzigh*, hetzelfde als *ontzag*, wordt bij HOOFT, als beminnaar van het oude, doorgaans voor dit laatste gebruikt.

Bl. 16. De Hartoghinne moeder in Lottringe bood zich uit tot middelaares: en de Kardinaal van Lottringe, ingeleidt door haar tot Philips, als om eenen voet tot weederzydigh genoeghen op 't handelen der vreede te raamen, had (zoo de maare liep) aan den Koning in persoon, bevestight de beloften, te vooren den Bisschoppe van Atrecht gedaan. Ende lieten zich beide de Koningen, bericht, door deeze twee Prelaaten, vastelyk voorstaan, dat men t'ontyde, de armen van den staat in den arbeidt der oorlooghe te werk stelde, eer 't ingewandt, verlaaden (huns bedunkens) met twist en muitzucht, die, in kort, groote ontsteltenis dreighden te baaren, door een' wakkere zuivering geruimt waar.

De Fransois, zoet, uit den aardt, op aanslaaghen, rustte daarom niet. Nemours, die binnen Piquignij lagh, viel met twaalf of dertien benden lichte paarden, op den vierden van Herfstmaandt, des nachts zoo schielyk in ons leegher, dat hy, naa 't afmaaken der wacht, inspatte, tot aan 't geschut: en ooverstelpende, door 't afhakken der kaabelen, 't kryvolk met hun eighe tenten, al den oort der voortoght in verwarring braght, zonder dat men hem beletten kon, onbeschadight tot de zynen te keeren. De bastaart van Bueil, ter zelve tydt, (1) zich ontkennende, onder Borgoensche veltteekens, en gelaat van te koomen maaltydt houden, joegh teegens den avondt, met zyn' vaane, en oovergeeve stoutigheit, tot in 't voorburgh van Atrecht: dat hy ten deele plonderde; en aan brandt stak. Zoo wel vergink het niet etlyken Fransoizen gevangen binnen Sant Omeer, die zich in waapen begaaven, op hoope, van die stadt te bemaghtighen, en te hulpe te hebben den Ooverste, die tot Cales in plaats van Thermes, gestelt was: met wien zy verstandt hielden. Want hy, ge-

(1) *Zich ontkennende*, dat is, zich onkenbaar makende; een gebruik, waarvan wij niet gelooven dat vele voorbeelden bij goede schrijvers voorhanden zijn, en hetwelk wij derhalve voor minder navolgenswaardig houden.

gerukt tot onder de veste, met goedt getal paarden en voetvolx, werd ontdekt en uitgekeert: zulx de gevangenen, hebbende schoon, ter bestemde ure, de wacht om, en 't slot in hun geweldt gebraght, naa oopening van 't zelve door grof geschut, daar 't leeven lieten. Bl. 16.

Midlerwyle wies des vyands heir, mits 't aankoomen van een regement Fransoizen, die te Cales geleit werden, tien vendelen van Zwitsers, tien van Oude Soldaaten uit Italie: en het onze, door daaghlyx toevloeyen van volk uit Duitslandt. Maar de vreedehandel werd zulx voortsgedreeven, dat men eerst de stadt Ryssel, daar naa d'Abdy van Sercamp, in 't landt van Kameryk, bestemde, tot verzaaming der gemaghtighden. Alwaar, ontrent ter halve Wynmaandt, van de Bourgoensche zyde verscheenen Wilhem van Nassau, Prins van Oranje; Ferdinand Alvarez van Toledo, Hartogh van Alva, groot hofmeester; Ruy Gomez de Silva, Gaaf van Melita; Anthonis Perenot, Bisschop van Atrecht; en Ulrik Viglius van Zuichem: daar zich van weeghe der Engelsche Koninginne, Thomas Thorlebey, Bisschop van Ely; Thomas Houwart van Effingam, eerste kaamerling: en Niklaas Watton, Deeken van Jork; uit naame des Hartoghen van Savoie, Thomas Langusco Graaf van Stropiana, en voorrechter in de Rechtkaamer tot Asti, byvoeghden. Van de Fransche zyde lieten'er zich vinden de Kardinaal van Lottringe, Annas van Mommorançy, Constabel; Jacob van Albon, van Sant Andries, Ryxmaarschalk, Markgraaf van Fronsal; Jan Morviller Bisschop van Orleans, en Claude van Aubespine geheimschryver. Cristierne weduwe van Lottringe, met haaren zoone Karel vertoonden zich daar ook, als vrienden (1) om in 't gevley te spree-

(1) *Om in 't gevley te spreeken*, dat is, volgens onze wijze van spreken, om voor middelaar te dienen. Voor *gevlei* leest men elders *gevlij*, met name in het XXste B. dezer *Hist.*, bl. 858; waar van MIRAMBEAU, door den Koning van *Frankrijk* herwaarts gezonden, om de gerezene on-

Bl. 16. ſpreeken. De ſlyting der middelen, bederf van yeders eighen boodem, hindernis der daaghlyxſche verbittre-
— 17. ringen, en vreeze, dat by eenighen toeval, gelyk'er de tydt veel geeft, heir op heir eenigh voordeel, en zulx den handel de doodt doen moght, deeden ter eerſte vergaderinge onvoeghlyk vinden, dat elk den andere, zoo forſelyk, de tanden toonde, terwyl men met bearbeiden der vreede beezigh was; en beſluyten den opbrek der troepen ter wederzyden. Waar op d'onze getooghen, de ſtroom Authin af, tot by Abbeville; van daar, hunnen keer naamen naa Sant Omeer; en ontrent Atrecht zich t'eenemaal ſloopten. De Franſois desgelyx zond zyn ruitery t'huiswaarts, om adem te ſcheppen; bezette met het voetvolk zyne grenſplaatſen, dankte de Hooghduitſchen af, dien de Hartogh van Nevers uitgeleid dee. Tusſen de vreedehandelaars viel veel knibbelens om de ſtadt Cales; blyvende de Engelſchen ſtips ſtaan op 't weederleeveren, de Franſoizen op 't inhouden der zelve, als zynde zyn eygen erf, en zoo ſmartelyk een' boeye aan 't been des Ryx geweest. Philips, zich ontziende (1) t'ooverkoomen met weederwil van Engelandt, zond den Hartogh van Feria derwaarts, om zyne gemaalin, in haare krankheit te bezoeken, (2) en te bewilligen, met voorſlagh van een huwelyk,

onlusten tusſchen de Staten en den Hertog van *Anjou* te bemiddelen, gezegd wordt: „ Deez, als houdende zich „ aan den hervormden Godsdienst, en koomende *in 't gevly ſpreeken*, onaangezien hy t'Antwerpen eenen zoon „ verlooren had, ſcheen den Staaten te aangenaamer te „ zullen zyn." Wij gelooven, dat de laatſte ſchrijfwijze de voorkeur verdient, en door HOOFT, ook op deze plaats, gebezigd werd. Het denkbeeld toch van *vlyen*, ſchikken, voegen, komt hier beter te pas, dan dat van *vleijen*, door behagelijke woorden ſtreelen.

(1) *T'ooverkoomen*, eene overeenkomst te treffen. Zie bl. 9.

(2) *Te bewilligen*, dat is, te doen bewilligen, tot bewilliging over te halen. Dit behoort tot de talrijke klasſe van

lyk, tusſen haare zuſter Elizabet en den Hartogh van Savoje. Dan Koningin Marie gekomen t'overlyden; zetten zich de zaaken in eenen anderen ſtandt, en begon de weduwenaar te bruidt te verzoeken Iſabelle dochter van Vrankryk, die hy te vooren zynen zoone Karel had toegeleit. Edoch, om niet zoo klakkeloos de Engelſchen af te ſnyden, en te zien, eer men yet entlyks beſloot, wat van hunne zaaken worden wildde, deed hy den handel, voor dat pas, opſchorſſen, tot in Louwmaandt naaſtkoomende. Bl. 17.

Daarentuſſen hield hy, op den neeghenentwintighſten van Wintermaandt, tot Bruſſel, met groote pracht, de uitvaart zyns vaders, zynde onder veelerley voorſtel van ſtaatlykheeden, het hooftſtuk een hulk, (1) bragheerende met meenighte van vaanen en wimpels, daar men de waapenen zyner heerlykyen in gemaalt zagh. Op de voorſteeve ſtond de Hoope; 't Geloof zat voor de maſt, in eenen troon; de Lief-

van woorden, die, thans alleen onzijdig gebruikt, te voren ook in een' bedrijvenden zin gebezigd werden. Men vindt daarvan eenige voorbeelden in HUYDECOPERS *Proeve van Taal- en Dichtkunde*, III D. bl. 56—63.

(1) *Bragheerende* zoo veel als pralende. Dit woord is een van die vele, welke, oorſpronkelijk Duitsch zijnde, uit de Franſche taal, waarin zij werden opgenomen, met eenen basterd-uitgang tot ons terugkwamen. Het grondwoord is *bragen*, of liever *braggen*, hetwelk de beteekenis heeft van *ſchitteren*, *een' helderen glans van zich verſpreiden*. Van daar komt het voortdurend werkwoord *braggelen*, hetwelk tot *brallen* is zamengetrokken; een woord, dat door HUYDECOPER te onregte werd afgekeurd, in zijne *Proeve*, I D. bl. 271 en 272. Vergelijk de *Maand. Bijdragen*, I D. bl. 3 en 4, en bl. 129—132. De ſtraks opgegevene grondbeteekenis blijkt duidelijk uit ons oude *brecht*, in het Engelsch *bright*, dat *helder*, *glansrijk* te kennen geeft, en in *Albrecht* enz. bewaard is. Zie het *Gloſſarium Germanicum* van WACHTER, bij de woorden *brechen*, lucere, en *brecht*, lucidus. Ons *pracht* en *praal*, waarin de *b* tot *p* verſcherpt is, mitsgaders het Franſche *briller*, ſchijnen mede tot denzelfden wortel te behooren.

Bl. 17. Liefde aan 't roer: om uit te beelden, dat hy al zyn bedryf, naa Gods gloory, gestuurt had. Want Kaizar Karel, allenskens uitgeteert, was ooverleeden aan een brandende koorts, op den eenentwintighsten van Herfstmaandt, in 't klooster van Sant Joost, in Castilie, daar hy zich twee jaaren onthouden had. Deez naamhaftighste Nederlander, gebooren tot Gent, den vierentwintighsten van Sprokkelmaandt des jaars duyzentvyfhondert, heeft, met de kroonen zyner erfryken veertigh jaaren, met de Kaizarlyke zessendertigh, tot spyt zyner vyanden, geblaakt. Hy was van jongs in 't bewindt en de zorghen der zaaken opgevoedt, frisch van jeughd, wakker van geest, dapper van moedt, zeeghbaar ter oorlogh, gelukkelyk gedient door zyn' amptluiden, tot dat de fortuin zynes zat schynende, hem op 't laatste van zyn leeven, den nek toekeerde. Zyn' voorzienigheit, gereghtigheit, standtvastigheid, gelaatenheit in voor-en teegenspoedt, werden hooghe geroemt: ook by veelen zyn' godtvruchtigheit, beweezen met den yver en arbeidt, om de geschillen in 't 't geloof, door een wettigh conçilie, te slyten. Maar van styfzinnigheit, staatzucht, bitsheit, onbarmhartigheit, en een schalkheit, die slimmer dan welgeaart oft Vorstelyk was, bleef hy niet onbesprooken. Want zoo veel kryghs en krieghelheits, om Vrankryk onder te kryghen; 't handthaaven van d'uiterste moedtwil der muiterye, en Spaansche wreedheit, in Milaan, om dat Hartoghdoom aan zyn huis te hechten; beeken bloeds, om 't geloof vergooten; de Fransois (1) gedroelt en bedrooghen, om vry geley, door zyn landt, tot stilling van den Gentschen

(1) *Gedroelt* beteekent nagenoeg hetzelfde, als het volgende *bedrogen*, en is daarmede waarschijnlijk van gelijken oorsprong. *Droelen* toch schijnt niets anders te zijn, dan eene zamentrekking van *drogelen*, het voortdurend werkwoord van *drogen*, misleiden, waarvan ook het frequentativum *drogenen* in gebruik was, zoo als blijkt uit het daarvan afgeleide *drogenaar*, bedrieger, door KILIAAN opgeteekend, en, onder anderen, bij MAERLANT meermalen voorkomende.

schen oproer; de Landtgraaf in 't net gebraght, door Bl. 17.
looze hoop, en dubbelheit; meest al dit konden zelfs de geen' die 't hadden helpen pleeghen, niet pryzen.

In Engelandt, liep het aan, tot den vyftienden dagh — 18.
des jaars vyftienhondert neeghenenvyftigh, eer Elizabet, jongste dochter van Henrik den achtsten, tot Koninginne gekroont werd; en ooverzulx, tot in Sprokkelmaandt, eer de gemaghtighden weeder op den handel der vreedė verzaamden. Dat geschiedde te Chasteau in Cambresis; alwaar zich (1) echter 't geschil van Cales verhief; 't welk doch entlyk buyten die vergaaderinge getooghen, en beslecht werd. Naamelyk Elizabet, der welke de forsheit van haren vader Koning Henrik, en de list van haar' moeder Anne Boulain ingebooren was, had het hart te hoogh om den Spanjaardt te smeeken; geenen zin, om hem te believen met behoeding van den Roomschen Godsdienst; en naadenken, dat hy zich, anders, luttel met haar bekreunen zouw. Des trad zy in bezondere handeling met Vrankryk; en ooverquamp men, dat Cales met d'aankleevende ommelanden, haar, ten einde van acht Jaaren, weeder geworden zoude, oft vyfhondertduizent kroonen daar voor. 'T welk die Koning, by trouwe, te belooven had, en gyselaars tot verzeekering te geeven, t'haarder keure, uit al zynen adel. Guido Cavalcanti, Eedelman van Florense, door wiens beleid, dit verdragh getroffen was, (2) verstendighde 't den gemaghtighden; die deezer belemmeringe ontslaaghen, oover de zaaken van Siena, en de plaatzen bezet by de Fransoizen, in dien staat, begosten te dingen. Doch de Fransois gaf toe, dat al 't zelve in handen van Cosmo de Medici Hartoghe van Florense quaame. Het laatste twisten viel om Savoje, 't welk de Ko-

(1) *Echter*, op nieuw.

(2) *Verstendighde 't den gemaghtighden*; dat is, maakte het den gemagtigden bekend. *Verstendigen*, in den zin van *kennis geven*, *onderrigten*, is bij onzen Schrijver zeer gemeenzaam. Men ontmoet echter bij hem niet enkel *iemand iets verstendigen*, maar ook meermalen *iemand van iets verstendigen*. Zie b. v. XVII B. bl. 745.

Bl. 10 Koning van Vrankryk, zich niet alleen als winst van oorloghe, maar ook als erffenis van zyne grootmoeder, toeëighende; voorwendende, dat ooverzulx, hem het bezit toebehoorde, immers, tot dat, in deeze zaake, aan recht hangende, vonnis 'zoude geweezen zyn. Om dit geschil te middelen, werd geraamt, dat hy zeekere plaatsen, t'onderpandt inhouden zoude, ten einde van 't pleit toe, en de rest aan den Savojart inruimen. Maar Koning Philips vond te hard, dit aan te gaan, buiten bewilliging des Hartoghen, dien hy gunstigh en verplicht was. Dies nam hy hem alleen; en verklaart hebbende, dat hier 't verdragh aan stond, verzocht oopening van 't geen, wes hy, belangende dit, van zin waare. Want, voor zich zelven, had hy liever in oorlogh te blyven, dan zoo lief en waardt eenen bloedtverwant te verlaaten. Wel rook de Savojart, dien 's Koninx zucht tot de vreede bewust was, dat deeze reeden, met meerder heusheit dan ernst, gesprooken werden. Dies stond hy het toe, (1) met aanhank, dat hy den haat, van den pais verhindert te hebben, die, als hooghnoodigh door heel Christenryk gewenscht werd, op zynen hals niet haalen wilde. Zoo werd dan entlyk, den derden van Grasmaandt, het verdragh gesllooten, op deze voorwaarden.

Tussen de Koningen zy vaste vreede en Broederlyke eendraght, oprecht en lageloos, zoo binnen als buiten 's lands, zonder dat eenighe handelingen, heimelyke verbonden, of vrundschap met Turk en Aziatische Vorsten zullen verstaan worden die eenigher wyze te krenken. Het (2) *verding, gemaakt tot Madril en Valledolid, tussen Karel en Franfois, ouders van Henrik en Philips, warde gehouden, in alles, dat by het teeghenwoordighe onveranderd blijft. De Koningen zullen belooven naa 't*

(1) *Met aanhank*, dat is, zoo als wij zouden spreken, *met bijvoeging*.

(2) *Verding* is hetzelfde als *verdrag*.

't (1) *slissen der binnenlandsche beroerten, met ernst* Bl. 18.
een wettigh Concilie te bevorderen, tot Gods eere, en bevreedighing der gewissen. Alle voorledene vyandelykheeden zullen, ter wederzyden, vergeeten zyn; en niemandt te lyden hebben, om dat hy de party van den eene, oft den andere gevolght heeft: jaa alle goederen, ter oorzaake van dien aangeslaaghen oft verkoft, den eigenaaren weeder geleevert worden; welke gunst nochtans niet zullen genieten de Ballingen van Napels, Sicilie en Milan. De steeden en plaatzen bemaghtight zeedert acht jaaren herwaarts, zullen keeren aan haare vorighe Heeren. (2) *Koning Philips zal zich ontleedighen van Sant Quintyn, Han en Chastelet, met hunne landouwen; ook* — 19.
van het Bisdom von Teroanne, mits dat nochtans die verwoeste stadt geensins opgebout oft gesterkt zal moo-

(1) *Slissen* beteekent, volgens KILIAAN en anderen, hetzelfde als *slichten*, *slechten*, dat is, gelijk maken, vereffenen. *De beroerten slissen* zou dus zoo veel zijn, als *de beroerten nederleggen*, zoo als men, met eene gelijke overdragt, gewoon is te zeggen. Maar *slissen* heeft, bij onze beste Schrijvers, ook zeer dikwerf de beteekenis van *blusschen*, *uitdooven*, zoo als HUYDECOPER door vele voorbeelden heeft aangetoond, in zijne *Proeve*, II D. bl. 310—313. Aan die beteekenis zouden wij hier te liever denken, omdat HOOFT het woord zeer dikwijls in dien zin gebruikt. Tot een voorbeeld uit vele diene de volgende plaats uit het IV B. dezer *Hist.* bl. 134: „ Aldus, door „ vlyt, voorzicht, en bewijs van wonderlyke onver„ saaghtheit des Prinsen, wel gevolght van den Graave, „ is, met het uiterste gevaar zyns lyfs, deeze zoo fel, „ maghtigh, en verre verloopen een oproer, in zyn „ hooghste *hitte geslist*."

(2) *Koning Philips zal zich ontleedighen van Sant Quintyn*, enz. Deze spreekwijze klinkt ons vreemd, daar *ontledigen* bij ons voor *ledig maken*, even als *ontblooten* voor *blootmaken* gebruikt wordt. Doch *ontledigen* beteekende oudtijds zoo veel, als *losmaken*, *bevrijden*. Zoo leest men in onze Bijbelvertaling, een werk, voor de taalkunde van groot belang, 2 *Kon.* V: 3, „ dan soude hy „ hem *van syne melaetsheyt ontledigen*."

Bl. 19. *mooghen worden: Koning Henrik, van Diettenhoove, Marienburgh, Danvillers, Montmedy en Ivois, doch dit ontmantelt teeghens Teroanne; van al d' andere zonder vesten te verzwakken; maar yder zyn schut, en voorraadt van oorlogh mooghen naa zich neemen. Philips zal, terstondt naa 't verkondighen van den pais, treeden in 't bezit van 't Graafschap Charolois en Baljuwaadje van Hesdin, als zyne erfgoederen: en de Fransche Dolfyn Koning van Schotlandt, daar teeghens, in dat van Crevecœur op de grenzen, en d' aankleevende heerlykye, voorbehouden den Heere van Kruiningen zyn goedt recht daar op. Tot vaster verbintenisse zal Philips trouwen Izabella, oudste dochter van Vrankryk, elfjarigh, met een Bruidgaave van vierhondert duizent kroonen. Henrik heeft den Hartoghe van Savoje Emanuel Philibert weder te leeveren al 't geen by hem, oft zynen vader Fransois, aan deez' en gins zyde der berghen is ingenoomen, behalven Thurin, Pignarol, Cleri, Cheras en Villenove in de landerye van Asti; die hy bewaaren zal,* (1) *tot dat het geschil om 't erf zyner grootmoeder gesleeten zy: geduurende welke tydt Philips insgelyx zal bezet houden Vercelli en Asti, legghende in 's Hartoghen gebiedt. Emanuel Philibert zy onpartydigh, en hebbe te wyve Margriete Henrix zuster, en driehondert duizendt kroonen ten huwelyke, met de inkoomste des Hartoghdooms van Berry, in lyftocht. De Fransois ruime alle steeden en sterkten in Toscane, mits dat den Eedelluiden van Siena, en anderen zich tot Montepulcian begeeven hebbende, niet van 't voorledene te laste geleit warde, en den geenen, die tot gehoorzaamheit verstaan, hunne goederen toegevoeght. Desgelyx leevere hy 't geen hy in Corsica en Ligurien*

(1) *Tot dat het geschil —— gesleeten zy:* dat is, tot dat het geschil ten einde gebragt, te niete gedaan zij. De uitdrukkingen, *geschillen*, *misverstanden*, *onlusten*, enz: *slijten*, zijn bij HOOFT en andere Schrijvers van zijnen tijd zeer gemeenzaam. Zie een voorbeeld op bl. 52.

rien houdt, den Genuezen weeder, onder besprek, dat de geenen die zyne waapenen gedraaghen hebben, ongemoeit zullen blyven, en de vroedschap van Genua belooven met behoorlyke eerbiedenis, voortaan zyne vriendschap te vieren. Den Bisschoppe van Luik gewarde de stadt Bouillon; blyvende nochtans de zaak van Sedan in haar geheel. De dochter van Portugaal geniete onverlet, de goederen, haar (1) *beweezen tot bruidschat, uit moeders naam. De Koningen zullen Hartoghe Willem van Mantua weeder leeveren de plaatzen, bezet by hen in Montferrat; en de vestingen, aldaar by hen gebout, mooghen slechten, oft in weezen laaten, t'hunner geliefte. Marie van Bourbon zal rustelyk genieten de heerleky van Sant Paul, behoudends yeder zyn recht, die daar op magh te spreeken hebben. Henrik zal d'eerst zyn in 't volbrengen des bespreks, en alles ooverleeveren, binnen drie maanden. Philips doe van gelyke, binnen een maant daar naa, en stelle midlerwyl te gyzel, de perzoonen, die de Fransche Koning zal kiezen.* Bl. 19.

Deeze keur viel op Oranje, Egmondt, Aarschot en Alva. Van wederzyden werden in deezen paize begreepen, de Paus, de Kaizar en 't Ryk, de Keurvorsten met al de Ryxsteeden en Staaten des zelven, de Koningen van Poole, Deenemark, Zweede, Schotlandt, met de Koninginne van Engelandt, de heerschappy van Veneedje, de Zwitsers en Graauwbunden, de Hartoghen van Savoje, Lottringe, Ferrara, Mantua, Urbin, Parma, en Plaçence, de heerschappye van Genua, en Luka: met een groot aanzien, als oft niet alleen tussen ons en de Fransoizen, maar tussen alle Moogentheeden, Staaten en steeden van Christendoom eendraght gevestight waar. Rampzaaligh was deeze vreede, en tot grooten afbrek van eere,

(1) *Beweezen* staat hier voor *toegewezen.* In dien zin, welke bij HOOFT niet ongemeen, en ook door KILIAAN opgegeven is, komt *bewijzen* reeds bij MAERLANT voor. Zie zijnen *Spiegel Hist.* III D. bl. 282.

Bl. 19. *mooghen wo* ... noef-
Marienbur ... zeit, hon-
doch dit ... moven de
andere zo ... waardigh
schut, e ... Dies zeid-
neemen. ... is uit hun,
van den ... stonde.
Charolo ... door de
goedere ... op een lykstaat-
landt, ... Alva, gemagh-
grenze ... van Philips
den de ... tot Parys
op. ... etlyke
Izabel. ... Koning Henrik,
met e ... Zoomermaandt te-
nen. ... hopman zyner
nuel ... van een splin-
oft z ... was oopen ge-
der ... gequetst wert,
narol ... bestorf.
van ... gebooren, waar
schil ... van Mom-
duur ... gehoors gaf,
den ... voor de rest bleek
biedt ... voeghe, dat zyne
te w ... anderen stonden.
duiz ... On-
Har
ruit ... verdrag gemaakt
Eea ... handige *daaing*,
puk ... zeer gemeen-
last ... kwijls van
zaa ... verdrag be-
De

... wij spreken,
... dende.

... gens de ge-
da ... zeide
ui ... *veld*. Van
... *aad*, even
... *ergulden*;
... *wolde*,
... van

naam, daarenteeghens, steegh in top der door- Bl. 20.
heit: ende klonk, door alle heerenhooven, de
deezer glorie. De volken, gevoelende het heil
r handelinge, borsten uit tot bewys hunner blyd-
, met meenigherhande soorten van feest en tri-
npel. Dat bloeyend' Antwerpen toonde zynen
bloom en heerlykheit, met neeghen daaghen vie-
ns achter elkanderen: strydende allerley landaart,
ar, dat pas, ten koophandel gezeeten, in grootda-
digheit, met oprechten van tooneelen, beelden en
praalbooghen, met ooverdaadt van banketten, opstel-
len van loopprysen; en doende heemel en aarde weer-
lichten, en opdaaveren, door alle vonden van vro-
lykheit, die te bedryven is met vlam en lossen van
grof geschut.

Philips, zynde, met zulk eenen aanwas van achtbaarheit, ten einde van deezen krygh geraakt, liet al zyn' zinnen vallen op het uitrooien der ketteryen (zoo hy waande) die, gesprooten in zyne Ryken van Spanje, wel weeligh lot begosten te schieten; en op 't verooveren van Tripoly in Barbarye, daar schoone kans toe scheen. Want de zoonen van den Grooten Turk Soliman, die met Kaizar Ferdinand in bestandt getreeden was, stelden zich aan, als oft zy de heerschappy, by vaders leevenden lyve, deelen wilden, ontroerende met holgaande beweegheniffen, den Ottomanschen staat; en hielden, door 't wenden hunner waapenen teeghens elkandere, die zoo ontzaghelyk een' mooghenheit in de ly. Zyn' Majesteit, derhalven, zich toerustende ter reize, liet het oogh gaan, oover de gestalte der landen, en alle leeden des bewinds, om 'er zulx op te voorzien, dat d'ongelee-
ghent-

van *wollen*, nu *willen*, zeggen, en zoo in vele anderen. Bij de Ouden leest men dikwijls *gegouden* voor *gegolden*, *geschouden* voor *gescholden*, en wat van dien aard meer is. Voor het overige zij nog opgemerkt, dat *geweld* hier eenvoudig *magt* beteekent; eene beteekenis, die wel de eerste en eigenlijke schijnt te zijn. Van daar ook, dat *geweldigen* zeer dikwijls voor *magtigen* gebruikt wordt.

Bl. 20. ghentheeden, gewoon uit 's Vorſten afweezen te ryzen, door de deughdt der orde moghten worden geweert. D'eerſte beraading was, oover 't begeeven der Opperlandtvooghdye, die, door 't keeren des Hartoghen van Savoye tot zyne goederen, oopen ſtond. Verſcheidene Heeren hadden deeze hoop in 't hooft. Zelf Kaizar Ferdinand dong' 'er, voor zynen zoon, den Aartshartogh, naa. Maar gemerkt de Nederlandſche regeering, onder de zachtheit van vrouwen handen, geduurende 's Vorſten uitlandigheit, wel beſlaaght was, viel de meeſte twyfel, om de keur van twee Vorſtinnen van den bloede, de Hartoghin van Lottringe, zuſterling, en die van Parma, baſtaartzuſter des Koninx. Deeze werd door de gunſt des Hartoghen van Alva en 's Biſſchops van Atrecht; die door de Prinſen van Oranje Naſſau, en van Gavere Egmondt, gedraaghen. Philips, veeltyds gewoon, by ſchyn van loſſen voorſlagh, raadt te vraaghen, om de gemoeden, buiten aandaght op eighen toeleg, te betrappen, ſchoot ſomwyls teeghens den eenen, en den anderen, yet uit, van deeze keure. Maar die van Parma gink entlyk voor: 't zy op aanſtaan van Perenot; oft op 't bybrenghen van Alva, dat haar man in Italie gezeeten, zyner Majeſteit een gyzelaar haarder getrouheit kon ſtrekken; oft dat het arghwaanigh gemoedt des Koninx het Opperbewindt der landen, eener wettighe bloedtverwante, moeder
— 21. van zoo vermooghen en naagezeeten eenen Vorſt, die aan Vrankryk gehuwt was, qualyk vertrouwde; oft, al van toen af, vreeſde 's volx geneeghenheit tot den Prinſe van Oranje, met de gunſte die zy hem droegh, de dochter der welke hy ook ten huwelyke vervolghde, te ſtyven. Dit teeghenkanten, en luttel gehoors moeide de Prinſen; en braght eenighe huivering in de hitte der gemeenzaamheit, die Oranje en Perenot te zaamen hadden; zoo zeer verſlingert op onderling gezelſchap, dat meenighmaals, d'een den anderen in 't bedde ooverliep, en de Prins, als hy tot Bruſſel quam, dikwils eerſt ten huize van den Biſſchop ging afzitten. Welke band van vriendſchap geleidt van de behulpzaamheit, beweezen aan den

Prin-

Prinſe door wylen 's Biſſchops vader, in 't erlangen Bl. 21.
der erffeniſſe van René van Chalon: en vaſter geknoopt door de gelykheit van die twee harſſenen, in dapperheit van vernuft; met der tydt, door de ongelykheit der harten en wytverſcheide witten, gebrooken werd. Tot Stadhouders, in de bezondere landſchappen, liet zyne Majeſteit, Oranje oover Hollant, Zeelandt, en Uitrecht, daar zy naamaals het Graafſchap van Bourgonje by voeghde; Egmondt oover Vlaandre; den Graaf van Arenbergh oover Vrieſlandt, Oover yſſel, Groninge, en Linge; den Graaf van Meeghen, oover Gelderlandt en Zutven; den Graaf van Manſveldt, oover Luxenburgh, den Markgraaf van Bergen, oover Henegouw, Valenchien en den Burgh van Kamerik; den Baroen van Barlemont, oover Naamen; Jan van Mommorançy Heere van Courrieres, oover Ryſſel, Douay en Orchyes; Floris van Mommorançy, Baroen van Montigny, broeder des Graaven van Hoorne, oover Doornik en Doornikkerland; alle Ridders der orde van 't gulde vlies, en de voortreffelykſten des Lands. Famianus Strada voeght 'er by, dat Graaf Jan van Ooſtvrieſlandt Landvooghdt van Limburgh was; zeid ook dat Jan van Lanoy, Heer van Molembais, 't beſtier van Henegouw had; en 't zelve, eerſt 's jaars hier naa zynen ſchoonzoone Jan van Glimes, Markgraave van Berghen op Zoom, bevoolen werd. De zelfſte Strada wil, dat Karel van Briemen, Graaf van Meeghen, niet dan naa 's Koninx vertrek, op voorſchryven der Landvooghdeſſe, tot Overſte van Gelderlandt, en Zutven beroepen zy; onaangeſien dat de Graaf van Hoorn, eerſt voor zich zelven, t'hans voor zynen broeder, naa dit bewind ſtond: en deeze geweſten eenighen tydt geregeert had. Wyders, deeze Overſten waaren gelaſt, om te gebieden oover 't kryſvolk, en, neffens de Hofraaden van elk Landſchap, te verſtaan tot het handthaaven van recht en regeringe; uitgezeit de Graaf van Egmondt: alzoo de Stadhouder in Vlaandre niet plagh eenigh zegghen oover 't ſtuk van den gerechte te hebben. Men vindt 'er, die dryven dat Oranje liefſt in dezen geweſte geweeſt waar: maar de Koning, erduchtende zyn'

Bl. 21. zyn' grootheit, hem Hollandt en Zeelandt bevoolen hebbe, als die op dat pas ongelyk min vermoghten. Te weeten, de naam van Nassau, gespelt in Cæsars boeken; de graaflyke tytel, gevoert by de duizent; de kroon van 't Roomsche Ryk geweest voor tweehondert jaaren, in dit huis; de opperheerschappy van Oranje; de treffelyke goederen des Prinsen alhier; de maght zyner maaghen in Duitslandt; maar booven al, de begaaftheeden van zynen persoon; laaghen van oover een wyle, zeidt men, Philips dwers in den zin. 'T welk, zoo wy aanneemen, schynt vreemdt, dat hy, vergeetende 't belank der geleeghenheit, hem eenen oordt met yzere grenzen betrouwt heeft. Voorts Brabandt, als woonplaats der Opperlandvooghdesse, scheen daar meede genoegh verzorght. Maar haar werden bygevoeght, tot onderstand in 't algemeen beleidt, drie Raaden: die van Staate, de Heimelyke, en die van Geldmiddelen. Aan den eersten stonden de zaaken van pais en van oorlooghe, die de verzeekertheit en bescherming der landen betroffen. Den tweeden was de maght om brie-
— 22. ven van vrydoome, van gunst en genaade, vergiffenis van misdaden te verleenen; en de waake op wetten en burgherlyke orde betrouwt. De laatste had bewindt oover de Vorstelyke goederen en inkoomsten. De Heimelyke Raadt, en die van Geldmiddelen waaren oudt; en van te vooren met amptluiden voorzien: (1) die van State nieuwelyx door den Koning opgerecht; en daar ingestelt, tot gewoonlyke Raadsmannen, de Bisschop van Atrecht; de Prins van Oranje; de

(1) *Die van State nieuwelyx door den Koning opgerecht.* Men zou uit deze woorden opmaken, dat er onder de regering van Keizer KAREL geen *Raad van State* bestond. Doch het tegendeel blijkt uit de stellige getuigenis der Geschiedschrijveren van dien tijd, die uitdrukkelijk van drie Raden, door KAREL ingesteld, gewag maken. Zie onder anderen NICOL. BURGUNDII *Historia Belgica*, L. I. p. 7, 8 en p. 30, op welke laatste plaats hij zegt, dat PHILIPS aan den Raad van State zijn oud gezag teruggaf. Verg. ook WAGENAAR, *Vad. Hist.* V D. bl. 32.

de Prins van Gaveren Egmondt; Philips van Staade, Bl. 22.
Heer van Glajon; Karel Baroen van Barlemont, hooft van de Geldmiddelen; Viglius van Zwichem der rechten Doctoor, hooft van den Heimelyke Raade. By de welke naamaals gevoeght werd' de Graaf van Hoorne Ammiraal, en (1) eehter Karel van Crôy Hartogh van Aarschot. Daarenbooven geliefde 't zyner Majesteit, dat alle Ridders van den Gulden vlieze, zich tot Brussel vindende, ook de luiden van den Heimelyken Raade, en die van den grooten Raade van Gerechte tot Mechelen, (tussen beide de welke maatschappy en onderling verstandt was, nooпende voorvallen; die 't Gerecht betroffen) in den Raade van Staate verschynen zouden, als zy van de Hartoghinne geroepen wierden. Elk deezer drie Raaden, (zoo men zeide) was gebonden aan eighene berichtspunten, en plat verbodt van zich met het werk der andere te moejen, oft eenighe mengeling te maaken. Dit, hadt den naam, dat het om verwarring te weeren; maar diende, in der daadt, om de grooten by den duim te houden; gemerkt voor etlyke leeden der andere Raaden die van Staate oopen, en vry stond de neus in diens huishouding te steeken; daar den Raadsheeren van Staate de toegang tot de andere Raaden, en de voornemlykste weeghen om weldaaden te bewyzen, waar in doch de grootmoedigheit de meeste smaak vindt, midsgaders om vrundschappen en aanhang oover te winnen, geslooten bleeven. Zommighen melden, dat, onder de punten van bericht, een geweest zy, in den Raade van Staate, niet te mooghen besluiten, zonder byweezen van den Bisschop, Oranje, Eghmondt, Barlemont en Viglius; anderen dat de Landtvooghdes, nocht aan vergaaderen van dien Raadt, nocht aan meerderheit van stemmen, verplicht was, doch Perenots goeddunken op alles te hooren. Indien Famianus Strada vast in zyn meening gaat, zoo vond zich de Landtvooghdes gelast den Raadsheeren die wet te stellen, dat ook de oover-stem-

(1) *Echter*, daarna.

B. 22. ſtemde het gevoelen, 't welk binnen 's kamers quaame booven te ſtaan, in 't oopenbaar voor 't beſt hadden te pryzen en ſtaande te houden: op dat de krakkeelen, ontſteeken door teeghenſpraak in den Raadt, niet daar buiten gebraght wierden, om eeuwighe onmin te voeden: ook d'anderen zwaarlyk zouden onderſcheiden kunnen, werwaarts hun dank oft klachten te richten ſtonden. Waar door de Raadsheeren, in 't gemeen, den haat, dien men wel teeghens eenen, maar niet vat, oft immers niet uitteert teeghens allen, te beter ontgaan zouden; en derhalven vrymoedigher in 't ſtemmen het recht ende billykheit betrachten. (1) Hierenbooven zouw zy, naar zyn zeggen, gemaghtight geweest zyn, om 't raadspleeghen ter gewoonlyke vergaadering te laaten vaaren, en by zich zelven beſluit te neemen, zonder yemandt meer dan Perenot, Barlemont, en Viglius, daar oover te roepen; wanneer zy de Raadsheeren aan partyſchappen geſpliſt zagh, oft by kuipinge t'zaamenſpannen. 'T welk ik niet ongeroert heb willen laaten; hoewel 't den ooverſtemden zuur vallen moeſt, dat men hen, die met zwyghen ſcheenen te mooghen voldoen, tot ſpreeken teeghens hun hart zocht te dringhen; en een achterraadt van zoo kleen een getal niet min, dan groot onbenoeghen in d'anderen kon baaren.

Wyders de meeſte bekommering des Koninx, en die hy liefſt bekend ſtond, was oover 't ſtuk van den Godsdienſt; waar in, door 't handelen der Nederlanderen, met gebuuren en uitheemſchen afgezondert van de Roomſche kerke, d'onſteltenis daaghlyx
— 23. aangroeide. 'T welk hem aan de Hartoghinne nu uit Italie oopvergekoomen, en den heimelyken Raadt hooghlyk deed belaſten het onderhoudt der plakkaaten,

(1) *Hierenbooven zouw zy, naar zyn zeggen, gemaghtight geweeſt zyn*, enz. Van een heimelijk bevel, hiertoe ſtrekkende, gewaagt ook BENTIVOGLIO, die er nog bijvoegt, dat zij het voornaamſte bewind in handen van den Biſschop van *Atrecht* moest overgeven. Zie zijne *Historie der Nederl. Oorlogen*, bl. 14 van de Ned. vertaling.

ten, zoo by zynen vader Kaizar Karel, als by hem Bl. 23.
ſelven gemaakt. Jaa hy quam t'eenen zeckeren daaghe in den grooten Raadt van Mechele, en daar naa in den Hofraadt van Vlaandere, hun het uitroojen der ketterye, met eighen monde, beveelen; nevens 't voorſtaan der gerechtigheit. Brieven van gelyken zin, werden aan alle Stadthouders en Hofraaden der Landſchappen gericht. Ende, op dat 'er niet alleen dwang achter waare, maar ook, door inſcherpen van leere, de gemoeden moghten getooghen worden, voerde hy ter hooghe ſchoole van Looven, op nieuw, verſcheide leſſen in, zoo in 't geeſtelyk recht, als in de (1) Godtheit. Vond ook geraaden, op dat zynen onderzaaten onnoodigh waare hunnen kinderen buiten 's lands ter ſtudie te leggen, om met een de Franſe taal te leeren, een hooghe ſchool te ſtichten, tot Douay, daar men Walſch ſpreekt: gelyk ſedert geſchiedde, tot kleen genoeghen van de Brabanders, ziende Looven geſchaapen tot zyn' ouwde leedigheit van inwoonders te keeren. Voorts, oovertuight in zyn harte, hoe maghtigh een' ſchuldt het ongereeghelt leeven der geeſtelykheit had, aan 't afwenden der luyden van de Roomſche leere, dreef hy met grooten ernſt het Conçilie van Trenten voort; en zond op zwaare koſten, verſcheide Prelaaten, Godgeleerden, en andere kerkelyke perſoonen van aanzien, uit zyne landen, derwaarts te dien einde. Ende gemerkt, dat al de Aardsbiſſchoppen, ook 't meeſte deel der Biſſchoppen, hunne zeetels buiten de paalen zyner heerſchappye hadden; begon hy zich daar aan te ſtooten, als oft zy daaromme, niet zulx tot de oeffening van hun beroep, te houden waaren, als de ſtandt van 't geloof vereiſchte. Zelfs de Biſſchoppen binnen 's lands waaren, oovermits het toeneemen en veel-

(1) *Godtheit* ſtaat hier voor *Godgeleerdheid*. Zoo wordt ook, een weinig verder, FRANCISCUS SONNIUS Doctor in de *Godtheid* genoemd. Desgelijks ſpreekt ALDEGONDE, in de *Opdragt* van zijn' *Byencorf der H. Roomſche Kercke*, bl. 3, van *Licenciaten en Baccalariſen in der Godtheyt*.

Bl. 23. veelheit des volx, huns werks niet maghtigh, gaf hy voor; en vond te raade, aan den Paus te verzoeken alzulke orde, dat alle Aardsbiſſchoppen en Biſſchoppen, zorgh oover zielen zyner onderdaanen hebbende, hunne zitplaats binnen 's lands moghten houden, en 't getal der Biſſchoppen, naar de meenighte der menſchen gepast worden. (1) 'T welk (zoo zommighe meinen) de Kaizar zyn vader hem had aanbevoolen; en Hartogh Philips de goede al in 't hoofdt gehadt. Ende werd, om dit te bevorderen, Franciſcus Sonnius, doctoor in de Godtheit, naa 't hof van Roome geſtuurt. Verre was 't gemunt met deezen toeleg; waar in, onder den glimp van zorghe voor geloofszaaken, een diep geheim van ſtaat ſchuilde, niet zoo bedektelyk, oft de gauwe gezighten kreeghen het ſtrax in 't oogh, en deeden 't, tot weldighe beweeghenis der gemeenten, t'zyner tydt, opdonderen. De laatſte oorlooghen hadden benoodight, de noodt verſchoont het herwaarts ooverbrenghen van eenighe benden Spanjaarden, der welke noch by de vierduizent ooverſchoot. Perenot, hoewel voorneemelyk afgerecht op de treeken van 't bandeloos gebiedt, en gedreeven van den geeſt zyns meeſters, bevroedde nochtans genoegh wat het inhad den grondſlagh der regeeringe te ſchudden; en hoe hachelyk een ſchreede het viel, uit de wetmaatighe maght, in d'ongebreidelde oover te ſtappen; ſonderling onder eenen hoop heeren te fier om te kreuken, en bezittende 't hart eener gemeente, die, zoo door de vervolghing om 't geloof, als mits afwyzighe bejegeningen, eer ſchuw van den Vorst was, dan door troeteling gewent van zyn' handt te vlieghen. Dies gaf hy den Koning in bedenken, oft het niet van zynen dienſt waare, dit kryſvolk, op voorraadt, in 't landt te laaten. Die vond het goedt, en met een, op dat het

(1) *'T welk (zoo zommighe meinen)* enz. Dat Keizer KAREL die oprigting werkelijk reeds voorgenomen, en de uitvoering daarvan zijnen zoon PHILIPS had aanbevolen, vindt men nader bevestigd in de *Aanmerkingen en Bijvoegſels* tot het VI D. der *Vaderlandſche Historie*, bl. 23—25.

het te beeter in den man wilde, 't bevel daar oover Bl. 23.
den Prinse van Oranje, en dien van Gavere, op te
draaghen. Maar deeze heeren behartighende de vryheit des vaderlandts, en 's volks voordeel booven hun — 24.
bezonder, floeghen 't grootmoedelyk af; *en voerden hem te gemoet, dat vergeefs, door de vroomheit en waapenen der landtzaaten, vreede bevochten waar, indien zy inwendelyk, met het juk der vreemdelingen slaafscher wyze belast bleeven.* Dit antwoordt, smaakende naa de Hollandsche rondigheit, geweest, daar Oranje zyn woonsteede in, en Egmondt zyn' oorspronk uit had, (1) mondde den Spaansen Koning niet, en bleef, zoo men meent, hem in den krop steeken; al scheen hy 't te verzwelghen, willende, teeghens zyn vertrek, in persoonen van zulk een' achtbaarheit, geen mistrouwen verwekken. Voorts hield hy tot Gent, nu ten tweede de feest van 't gulde Vlies, en versierde met die orde den Heer van Hachicourt, dien van Montigny, gesprooten uit de stamme van Mommorançy, den Markgraaf van Renti, van 't geslacht van Cröy, de Graaven van Ligny, en van Hooghstraate beide van den huize van Lalaing, alle Nederlandsche heeren; beneevens etlyke uitheemsche, waar onder de Hartoghen van Urbin en Mantua waaren. Octavio Hartogh van Parma ontfing meede weederom den halsbandt, den welken hy in 't volghen van de Fransche zyde, om dien van Sant Michiel te draaghen, verworpen had.

Midlerwyle werden d'Algemeene Staaten teeghens Oestmaandt, te Gent verdaghvaardt: (2) die de loozing

(1) *Mondde den Koning niet.* Ieder gevoelt, wat deze uitdrukking beteekent. Wij merken alleen aan, dat het woord *monden*, in den zin van ons *smaken*, bij HOOFT, VONDEL en andere Schrijvers meermalen voorkomende, en ook door KILIAAN opgeteekend, tot die woorden behoort, welke, naar ons oordeel, met vrucht weder zouden kunnen ingevoerd worden.

(2) *Die de loozing der gemelde soldaaten verzochten,* enz. Onze Schrijver is hier minder naauwkeurig. Vooreerst volgde de overlevering van het smeekschrift der Alge-

Bl. 24. zing der gemelde ſoldaaten verzochten, en 's Koninx woordt daartoe verworven by ſmeekſchrift, dat de twee Prinſen mede onderteekend hadden. Ende zeidt men, dat Borlut, (1) loontrekkend Raadſman van Gent, daar vertoonde, hoe Diettenhoove, en Marienburgh, door de moedtwil der Spaanſe bezettingen, genoeghzaam ontvolkt waaren. De Koning voorts op deeze vergaadering, deed, met een wydluftigh verkundighen zyner zucht tot de landen, verklaaren: *hoe noode, en uit wat noodt, hy de reize aannam, naa zyne Ryken van Spanje, die, oovermids zyn Heer Vader, eenen ruimen tydt, daar buiten verbleeven, en op 't laatſte zyns ouderdooms, der werelt geſtorven was, nu lange de verquikking van 't oogh, en opzicht huns vorſten gederft hadden. Dat groote ſommen gelds uit het inkoomen zyner andere heerlykyen, van hem waaren te koſt geleydt aan de beſcherming zyner onderzaaten alhier; hoewel zy, zoo met hunne mildtheidt in 't toeſtaan en opbrengen van penningen, als met andere goede dienſten, grooten dank hadden verdient. Thans, invoerende de Hartoghin van Parma t' haren ampte van Opperlandvooghdye, deed hy haar den Staaten*

gemeene Staten op de ſtraks vermelde verklaring, uit 's Konings naam gedaan; ten andere (hetgeen van meer belang is) vervatte het ſmeekſchrift niet enkel een verzoek, om de Spaanſche ſoldaten het land te doen ruimen, maar ook, om tot het beleid der zaken, zoo veel mogelijk, alleen inboorlingen te gebruiken: welk laatſte inzonderheid den Koning zeer mishaagde. Men vindt den inhoud van dit ſmeekſchrift en van het antwoord, eenige dagen later, uit 's Konings naam daarop gegeven, breed en naauwkeurig vermeld bij WAGENAAR, *Vad. Hist* VI D. bl. 51 en volgg. De beide ſtukken zelve komen voor in het *Register* van Mr. A. VAN DER GOES, VI D. bl. 225.

(1) *Loontrekkend Raadſman.* Op deze wijze heeft onze Schrijver, hier en elders, het bekende *Penſionaris* vertolkt. Doch door deze en dergelijke verduitſchingen van uitheemſche namen van waardigheden heeft hij, naar het oordeel van deskundigen, zijn werk eer ontſierd, dan opgeluisterd.

ten aanpryſen, als de bequaamſte tot dien laſt, van Bl. 24.
weeghe haarder afkoomſt, geboorte en opvoedinge in den lande, van 't welk zy ook de taale ſprak; nadien 't voor dien tydt ongeleeghen quam, 't bewindt zynen zoone den Prinſe te beveelen, om reeden die verzweeghen werden. Booven al deed hy hun hoogh voorſtellen de behoedenis van de leere der Roomſche kerke; gemerkt, by verandering, in dit ſtuk, niet alleen de dienſt Godes, maar zelf de gemeene ruſt zou te lyden hebben: gelyk zy, by d'ervaarentheit, en d'ellenden hunner nabuuren duidlyk gewaarſchouwt werden. Ernſtelyk zouden zy ook behartigen de oeffening van 't gerecht; en weeten, dat het de ziel van den ſtaat was. Ende alzoo hy vertrouwde, dat zy, in de oude eerbiedenis, gehoorzaamheit en dienſten, beweezen aan zyn' voorouwderen, volharden zouden, wilde zyne Majeſteit, in alle goede geneeghentheit, hun te gemoete, en t' allen tyde weeder herwaarts oover, koomen, als 't de zaaken der landen mogten vereyſſchen; om by dezelve op te zetten alles wat haar verleent was van Gode, in wiens gunſt hy hen van heeler harte was beveelende. De Staaten hierop deeden zeggen: *dat de vuurigheit hunner liefde, tot zyne Majeſteit, en haaren dienſt, de ſmart van dit vertrek, zeer gevoelyk vond; doch hunne plicht was, den welſtandt haarer zaaken, 't meeſte te laaten weeghen. Baaden haar daarom, hen in genaadighe gedachtenis te houden, en naa 't voldoen aan den noodt der jegheuwoordighe geleeghen-* — 25.
heit, hun weeder te koomen bywoonen: gelyk zy in geenen gebreeke zouden zyn, van te voldoen, in alle punten, den laſt, dien 't haar gelieft had, hun te beveelen. Alzoo ſtelde men zich, ter weederzyden, uyterlyk aan, als voldoende en voldaan ten uiterſte. Maar men meint, naardien de Staaten de handeling der penningen, opgebraght ten laatſten oorlooghe, aan zich behouden hadden, dat de Koning t' onvreede daaroover, en verbittert door de Spaanſche oorblaazers, van de welke de baat, daar aan vaſt, reeds met inbeelding was opgeſlokt, het verzoek om 's kryſ-

Bl. 25. volx uittocht (1) oevel nam; en de grooten des landts vreesden, dat deeze wrok, hoe zy met schoonner gelaat bedekt werd, t' haarder wyle tot des te wranger wyze van moedkoeling uitbersten wilde. Jaa wordt gezeit, dat zeeker Spaansch Heer van voortreffelyken aadel, vindende den Prins van Oranje, dien van Gavere, en and'ren, aan 't schaakbert, hen gevraaght hebbe, oft het hun, onderteikenaaren van zulk een verzoekschrift, tydt om speelen docht. En zouw Egmondt, die eerst die woorden in den windt sloegh, als hy geport door de zwaarhoofdigheit van Oranje, zich naader bezinde, en den Spanjaardt daarop ondertastte, van hem gewaarschuwt zyn, dat de Koning met de Raadsluiden, dien hy zyne geheimnissen vertrouwde, beslooten had, teeghens al die dringers op 't vertrek der Spaansche soldaaten, ter geleghene stonde te toonen, hoe leedt het hem deede. 'T zy dan dat Philips, van toen af, zoodaanigh een opzet genoomen, oft deeze Spanjaardt, dit verdicht hebbe, om, met zaayen van arghewaan, ongenught tusschen den Koning, en de Nederlandsche hoofden, te brouwen; oft alles een' konstenaarye en uitstroojen geweest zy van eenighen, die, duchtende quaalyk te hoove te staan, anderen, door 't aanjaaghen deezer vreeze, pooghden aan hunne lyn te kryghen, om zich onder de grootheit van 't getal te berghen, oft, door den aanhang, ontzighlyk te maaken. (2) Geen' meerder verzeekering zoud

(1) *Oevel*, zoo als HOOFT gewoonlijk schrijft, is hetzelfde als *euvel*, en daarvan alleen door dialectverschil onderscheiden.

(2) *Geen' meerder verzeekering zoud ik kunnen geeven*, enz. Van dezen raad, door GRANVELLE gegeven, wordt gewag gemaakt in de *Verantwoording van* WILLEM I, *op de indaging van* ALBA. Zie de *authentyke Stukken* achter het I D. van BOR, bl. 5 en 6. Intusschen blijkt het uit de woorden van den Prins niet duidelijk, of hij uit zekere wetenschap gesproken, dan wel een los gerucht, waaraan hij, wegens zijnen afkeer van den Kardinaal, zelf

zoud ik kunnen geeven, van de waarheit eener ande- Bl. 25.
re mompelinge, dat Perenot den Koning geraaden had, ontslagh, van eede den Staaten gedaan, aan den Paus te verzoeken, als niet geschaapen zonder scheuren van handtvesten, en afschaffen van vrydoomen, tot de verdelging der ketteryen, en vailigh bezit deezer landen te raaken. Wyders, daar gingen klaghten op: *dat de Spanjaardts, om de Nederlandsche Heeren te schuppen, en alleen by zyne Majesteit doen en laaten te weezen, de hekken der regheeringe aldus gehangen hadden: en dat hun de Bisschop van Atrecht, uit baatzucht de handt bood, met zynen vond van 't oprechten der nieuwe Bisdoomen, buiten bewillighing der Staaten, 't welk niet te lyden stond. Dat Kaizar Karel niet te vergeefs, in bywezen des Prinsen van Oranje, ende des Graaven van Bossu, den Koning toegeduwt had; de Spaanse Raadt waare, om eens 't onderste booven te keeren.* In 't bezonder waarender, (1) die hun hart aaten, om dat ze zich te rug in 't bewindt, en nieuwelingen voortgezet zaaghen, eighen quaalyk-ende andermans welvaart, met gelyken verdriet, meetende. Zommighen, werdt vermoedt, dat mits heimelyk aanmaanen van uitheemsche maaghen ende bloedtverwanten, geneight waaren, om, door 't verstellen van den staat, vryheit van ongewoonen Godsdienst in te laaten. Etlyken staaken, ten tanden toe, in schulden, en wenschten alles in 't wildt, om, by holgaand getyde, het hooft eens booven te krygen, en eenen vryen hals te maaken, oft, door verwarring van orde, 't gerecht te leur te stellen. Niettemin, 't was maar morren, en daar bleef het by, tot dat de zweer, gerypt by 's Koninx vertrek, en andere toevallen, doorbrak.

Zyn

zelf misschien gereedelijk geloofde, als waarheid hebbe opgegeven.

(1) *Die hun hart aaten*, eene zeer krachtige spreekwijze, om de hoogste mate van misnoegen en spijt uit te drukken.

Bl. 25. Zyn Majesteit, gereedt om uit Zeelandt, naa Spanje oover te scheepen, ontfing, tot Middelburgh, de tyding, dat de Paus, in 't stellen van de Aarst- en Bisschopstoelen, haar volkoomentlyk belieft en bulle daar af verleent had. Voorts gink zy van Vlissingen,
— 26. t'zeyl, met tneeghentigh scheepen, en eenen goeden windt, die haar in veertien daaghen en Herfstmaandt, tot Laredo in Biscaje leeverde. Maar voor de haaven beliep haar een zwaar onweeder, waar door zy, ter nauwe noodt, te lande raakte, en 't meeste der vloote te (1) sneevelen, met verlies van genoeghzaam al 't Koninklyk huisraadt, samt de kostelykheeden, die Kaizar Karel, uit veele oorden der weereldt verzaamelt had, ende Philips met zich oovervoerde, in meening den stoel der heerschappye, vlot geweest by zyns vaders tydt, in Castilie te vestighen. Zulx het een zeggen werd, dat Karel en Philips het aartdryk geplondert hadden, om den Oceaan ryk te maaken. Te weeten; de onwaardeerlyke schatten oovergezonden strax naa 't verooveren der onnoozele en weerlooze volken van Westindië, waaren, door gelyken ramp, den golven te deel gevallen: schynende de zee grooten eighendoom te reekenen, aan alles wat men verwerft door haar toedoen: ende wordende doorgaans, het verooverde te waater, te waater gewaaght en weeder verlooren. Maar Philips wilde gelooft hebben, dat zyn persoon, door zonderlinge zorghe des Heemels gespaart was, om Gods gloory te verdaadighen, met het uitrooyen der ketteryen, 't welk hy terstond by der hand nam. Ook waaren, door gansch Spanje, alle gevangens om geloofszaaken, die men plagh, naar uitspraak van vonnis, daatlyk te

(1) *Sneevelen.* Dit woord, waarvoor wij thans *sneuvelen* zeggen, wordt, naar ons oordeel, minder gepast gebruikt van schepen, die door eenen storm vergaan. Het is, gelijk men weet, het voortdurend werkwoord van *sneven*, dat eigenlijk *vallen* beteekent, en wordt dus eigenaardig gezegd van zulken, die op het slagveld hunnen dood vinden.

te doen ſtraffen, als nu bewaart, ende tot Sivilie en Valledolit vergaadert, om hem, met de vertooning van 't jammerlyk zieltyghen der ellendighen, in de alderwreedſte pynen van den brandt, als met een heerlyk ſchouwſpel en verklaaring der ooghen te bewellekoomen. 'T zy dat de rechters hier aan hunne luſt geboet, oft zich, naa die van den Koning, gewaant hebben te voeghen: oft dat hy d'eere van dit ſchoon ſtuk werks, als van een loflyke zeeghe, door zyne jeghenwoordigheit, zich zelven wilde eighenen: oft endtlyk, door 't gruwelyk dooden, van zulk een meenighte teffens, zich vreeſſelyk, en met een' onverwerpelyken ſchrik, de harten zyner onderdaanen ſuf en verbaaſt, maaken. Maar de praal, gelykende bet een' toonneelſtaatzy, dan een treurigh en (1) nooſſelyk bedryf, waar meede men achtbaare mannen, en eenvoudighe vrouwen, naauwlyx mondigh, om enkel verſchil van meening, ten vuure voerde, riep wee, over d' onbarmhartigheit van de toeſtellers; ende was maghtigher, om deernis en grimmigheit, dan ontzigh en verſlegheriheit te verwekken; immers by volken gewent met een zachte lyn geleidt te worden, als de Nederlanders. Onder anderen, quam dit lyden oover, aan Johan Pontio, Graave van Baileno, en dertien eedelvrouwen. Conſtantyn Pontio, Bieghtvader van wylen Kaizar Karel, die ook in zyn' armen den geeſt gegeven had, was terſtondt daar naa, op aantyging van ketterye, in de gevankenis geworpen, en aldaar ooverleeden. Derhalven, niet hebbende aan den perſoon, verbrandde men zyn beeldt; zonder aan te zien, dat de ſmaadt, hem gedaan, d'onteering van 's Kaizars gedachtenis met zich braght. En deeze levende lyken, die gekeetend ſtonden en rook- Bl. 26.

(1) *Nooſſelyk* beteekent zoo veel als *ſchadelijk*, *onheil aanbrengend*, *verderfelijk*. Het is afkomſtig van het verouderde *noozen*, dat bij MAERLANT en anderen onzer oudſte Schrijveren, in den zin van *ſchade*, *leed toebrengen*, gebruikt wordt, en ook nog bij KILIAAN voorkomt. Wij hebben daarvan *onnoozel* overig.

Bl. 26. rookten aan de paalen, waaren de toortsen, die voor 's Koninx bruiloftstaatsy gingen. Want de Kardinaal van Burgos en de Hartogh van Infantazgo ontfingen in Louwmaandt des Jaars vyftienhondert tsestigh, Isabelle dochter van Vrankryk, die onder geleide des Koninx van Navarre, en des Kardinaals van Bourbon, tot op de Spaansche grenzen gebraght was: ende werdt, op den laatsten dier maandt, met bedgemeenschap, in maghtighe ooverdaadt van pracht en geldquisting, het huwlyk voltooghen. Onlanx daar naa, om te bewyzen, dat hy, door de liefde zyner nieuwe gemaalinne, de vrucht van zyn eerste echtgenootschap niet te onwaarder had, nochte 't recht van den wettighen erfgenaam der kroone vergat, deed
— 27. de Koning den Staaten van Spanje, te dien einde vergaadert, den eedt, van hulde naa zyn' doodt, aan Prins Karel zynen zoon doen.

Hierentusschen stond het toerusten der vloote teeghens Tripoli niet stil: 't welk onder beschut der Othomannische waapenen, de roover Dragut bezat, een eervergeeten rabaut, die, geworden t'eenen gemeenen gruwel, door zyne trouwloosheit en onmenschelyke wreetheeden, alle gebuuren naa vreemde hulpe dwong uit te zien, en de hunne den Spanjaart te belooven. Doch een welgemande vloot, uit Sicilie afgevaaren, vond zoo veel met teeghenspoed van storm en ziekten te worstelen, dat niet dan 't eylandt Zerby op de kust van Barbarye, bemaghtight werd; aldaar een sterkte gesticht, en weder verlooren, naa weinigh tyds en veel spillens van menschen. Om dit gety ontbood eerst de Koning de Spaansche troepen uit Nederlandt: waar oover men'er mompelde, dat hy, hebbende deezen afbrek geleeden, en soldaaten van noode, zich geliet zynen onderzaaten een gunst te doen, daar zy, in der daadt, het ongeval en den vyandt voor danken moghten. Zoo verre was 't van 't smerten dier schaade in dit gewest: daar men, zittende in vreede, zich vast pynde de neering te styven, en door alle weeghen loop aan de koopmanschap en onderhandeling te geeven. Men voltrok de vaart, begonnen by die van Brussel, naa Antwerpen, daar

daar dertigh jaaren, met doorgraaven van heuvelen, Bl. 27.
(1) kroften en velden, aan gewroght was, in voege, dat de penningen betaalt voor de verdolve landen, en aan arbeidsloon, wel achtienhondertduizent guldens bedroeghen. Daar waaren vier zwaare sluizen in geleit, teeghens 't ontloopen van 't boovenwaater., op dat'er groote scheepen vlooten moghten. Van dit zoo treflyk en oorbaarlyk een werk, komt het voorneemste lof toe den yver en 't beleidt des Heeren van Lokkeghem, amptman van Brussel, die 't met groote vlyt bevordert, aangedreeven en uitgevoert heeft. Maar (2) de quaade zuchtmenging van 't

(1) *Kroften* schijnt hier, in onderscheiding van *heuvelen*, steenachtige hoogten te beteekenen. Volgens KILIAAN, in zijn Woordenboek, is *krofte*, *krufte* of *krochte* (want op alle deze wijzen wordt het woord geschreven) zoo veel, als *groeve*, *spelonk*.

(2) *De quaade zuchtmenging van 't lichaam des lands* enz. Niet onaardig is de overdragt, van welke HOOFT zich hier bedient. Hij vergelijkt namelijk het ligchaam van den Staat bij het menschelijke, en zegt, dat deszelfs gezondheid voornamelijk van de *zuchtmenging*, dat is van de menging der *gezindheden*, gelijk die van het laatste van de bloedmenging afhangt. Waar de gezindheden der burgeren, hetzij tegen elkander, hetzij tegen de regering, wier oogmerken verdacht worden gehouden, gekant zijn, daar is die zuchtmenging *kwaad*, en *arbeidt*, zoo als onze Schrijver het fraai en zinrijk uitdrukt, *tegen de gemeene welvaart aan*. Dezelfde overdragtelijke voorstelling ontmoet men in het III B. bl. 88, waar hij, van hevige partijschappen, die te *Antwerpen* plaats hadden, sprekende, zich in dezer voege uitdrukt: „ Daar pynde zich elk „ zyn teeghenparty in 't ongelyk te stellen, en *stond het* „ *zoo byster met de zuchtmenging van 't gansche lichaam*, „ dat alle leeden onderling weederspoorigh, en zommighe „ met zich zelve niet eendraghtig waaren." Ter staving der gegevene verklaring diene voorts nog de opmerking, dat *zucht* bij onzen Schrijver meermalen, in een zin van *partijdigheid*, voorkomt. Dus leest men in het XV B. bl. 652: „ yder pynde zich thans de weerparty in de schuldt „ te leggen; en getuigen zonder *zucht* waaren quaalyck „ te bekomen;" en in het XXII B. bl. 967, „ wen yder „ zyn

Bl. 27. 't lichaam des lands, arbeidde teeghens de gemeene welvaart aan, ontstellende zich meer en meer, mits de nieuwe leest der kerkelyke regeeringe aan den dagh, en wat'er onder schuilde onder den man quam. Want als de Bulle, gegheeven van Paus Paulus den vierden, op den achttienden van Bloeymaant des jaars lestleeden, en de bevestighing verleent door Pius den vierden, op den achtsten van Louwmaant dezes jaars, (1) kundigh werden; zagh men voor de deure, zoodanigh een' wisseling der geestelyke heerschappye, dat de weirlyke voorbaarigh scheen om daar naa niet luttel te luisteren, en zich in andren, en styver drukkenden standt te zetten. Naamelyk, men vond opgerecht drie Aardsbisdoomen; dat van Mechele als 't voorneemste, onder 't welke zouden staan zês Bisdoomen: te weten: van Antwêrpen, 's Hartooghenbos, Roermonde, Gent, Brugge en Ypere; het tweede, van Kamerik, en daar onder vier Bisdoomen, als van Doornik, Atrecht, Sant Omeer, en Namen; het derde van Uitrecht, oover vyf Bisdoomen: van Haarlem, Middelburgh, Leeuwaarde, Groninge, en Deventer. De keur der persoonen tot deeze ampten, was den Koning gegunt, het bevestighen zouw aan den stoel van Roome staan. Met een werd ruchtbaar, hoe Perenot begiftight was met het Aardsbisdoom van Mechele. Ende teffens geviel, dat de Paus, by eenen zynen kamerling, aan dezen Aardsbisschop den rooden hoedt en scharlaaken tabbaardt ooverzond; die hy, naa voorgaand goedtvinden zyner Majesteit, aanveirdde, zich laatende naar de heerlyky zyns vaders, Kardinaal van Granvelle noemen.

„ zyn gemoedt van alle *zucht* ontleedighde, dan daar in „ ginge en het naa de waarheit vraaghde, zoo twyfelde „ hy niet enz." Van hier *zuchtvrij* voor *onpartijdig*. Zie b. v. XX B. bl. 860.

(1) *Kundigh werden*, dat is, bekend werden. *Kundig*, namelijk, beteekende, in vroegeren tijd, niet slechts *wetend*, *ervaren*, maar ook *bekend*, *ter algemeene kennisse gebragt*. Die beteekenis doet zich voor in *verkondigen*, dat is, *kondig*, *kundig*, of bekend maken.

men. Het blaaken deezer geeſtelyke grootheit, als gegrenſt aan de Pauzelyke hooghte, en ongewoon in Nederlandt, was yeghelyke ſtraks in 't oogh, en terghde de nydt der geenen, die wiſten, van waar de man zynen oorſpronk had. Gelyk de menſch in den aardt heeft, zyn leedt te zien aan 't ſchielyk opklimmen van geringen tot uitmuntenden ſtaat, en niemand de trotſheit min te goede te houden, dan den geenen, die zy huns gelyk gekent hebben. Ende moght hier niet gelden, dat het daaghelykſch gebruyk, de ſteile en haaſtighe verheffingen, in 't kerkelyk, aan andere oorden, lydelyk voor de leeken, gemaakt had. Een inzight, waar op misſchien de Koning, te raade geworden was, door de achtbaarheit van dit beroep, het gebrek van Perenots geboorte te boeten, om hem den treffelykſten des lands, gelyk te maaken. Dies hield men nu langer den windt niet in; maar ging de kreet op, aan alle kanten, dat *al dit het bedryf der Spanjaarden was, reghelrecht teeghens de vrijheeden, en buiten bewilliging der Staaten van den lande, om 't zelve te vermeeſteren, en in gelyke dienſtbaarheit te brengen, als Napels en Milan:* (1) *en de moer, daar 't op lagh, een wettelooze oovermaght en de Inquiſitie van Spanje, waar af de Kardinaal als opperhooft, en d'andere Biſſchoppen onder hem, elk in 't zyne, 't bewindt zouden hebben.* Men voeghd'er by, dat,

Bl. 27. — 28.

(1) *De moer, daar 't op lagh, een wettelooze oovermaght. Moer*, of, gelijk men ook wel geſchreven vindt, *moeder*, beteekent eigenlijk het bezinkſel van wijn en andere vochten. Op deze *moer*, met welker geſteldheid de deugdelijkheid van den wijn natuurlijk in verband ſtaat, moet dezelve, om zuiver te worden, een' geruimen tijd ſtil liggen. Van hier wordt *moer* overdragtelijk gebruikt voor den bedekten of verborgenen grond, waarop eene zaak ruſt. Dit overdragtelijk gebruik is, bij HOOFT vooral, zeer gemeenzaam. Zoo leest men in het III B. bl. 88: „ De Prins, om zeeker te zyn, *op wat moer* alles *liggen* „ moghte enz." en in het XIV B. bl. 606: „ Jaa 't werk „ ſcheen *op die moer te leggen*, dat men hem tot Graaf „ van Vlaandre dacht intevoeren."

Bl. 28. dat, *mits den Bisschoppen, t' hunnen onderhoudt, zeekere kloosters toegelcit waaren, genoegh gespeurt kon worden, dat, niet alleen Prelaaten en geestelyken, onder deezen dwang zouden moeten buighen, maar ook eedelen en gemeenten: gemerkt uit de Prelaaten, aan veele oorden, ende met naame in Brabandt, het eerste lidt der Staaten bestond. Want de Bisschoppen, dikwyls uitheemsche, die door de handtvesten uit de regheeringe geslooten werden, en altyds den Pauze by eede verplicht zynde, (een' zaak bedenkelyk voor den Koning zelf) hadden, als Prelaaten, ten aanzien hunner kloosteren, ter vergaadringe van de Staaten te verschynen. Voorzittende aldaar, zouden zy 't groote woordt voeren; de vryheidt der Landtzaaten* (1) *verbyten, oft bewroegen; en alle zien naa den mondt van den Kardinaal, als hunnen Aardsbisschop; die, van weeghe des kloosters van Afleghem (dewyl 't voor het treflykste in Brabandt, en Brabandt voor 't staatelykste der landtschappen erkent werd) ook eerste Prelaat zoude wezen. Ende, gelyk de Kardinaal waare, om, in alles den Spanjaarden, en dien van hunne Inquisitie, te believen; stond niet anders te verwachten, dan dat zy 't gansche bedryf der*

(1) *Verbyten, oft bewroegen.* Het eerste dezer woorden beteekent eigenlijk *wegbijten*, of ook *door bijten dooden*, en wordt van daar meermalen overdragtelijk, in een' meer of min nadrukkelijken zin, gebruikt. Hier schijnt de overdragt van de laatste beteekenis ontleend, en dus *de vrijheid verbijten*, hetzelfde te zeggen, als *die vernietigen*. Deze nadruk van beteekenis blijkt, dunkt ons, duidelijk uit het volgende *bewroegen*, dat men gevoegelijkst door *belasteren* verklaren kan. *Bewroegen*, namelijk, gelijk ook het enkele *wroegen*, wordt bij vroegere Schrijvers voor *beschuldigen* gebruikt. Dus leest men in den *Tacitus* van onzen Schrijver, bl. 216: „En hy *bewroeght* by Burger„meesteren door den Vaader der neêrgeslaagene wordt enz.", en in zijne *Rampz. der Verh. van den huize Medicis*, Werken, bl. 212: „Thans, als oft hem kamer en koets' „en de steenen der straaten van Florense over zoo snood' „een daad *gewroeght* hadden." Van hier *wroeger*, voor beschuldiger, waarvan de voorbeelden bij HOOFT en andere vroegere Schrijvers mede zeer talrijk zijn.

der Nederlandsche zaaken in hun (1) *gewoudt zouden kryghen.* Bl. 28.

Groot voedsel, zonder twyfel, vonden deeze klappernyen, onder 't graauw, en schuim der gemeente, dat, oft van den bedelzak leeft, oft dien tot voorlandt heeft; gelyk 't meestedeel der armen van quaade opvoedinge, woesten wandel, en stout in den bek is; als op welker zeggen luttel gelet wordt en kleen verhaal valt. Want als men aan 't voeren van Bisschoppelyken staat, daar men voor eerst eenighe Godtgeleerden, met der tijdt, luiden van 't hof, zoude indringen, den rykdoom der Abdyen te kost leidde, moest d'uitdeeling aan de armen merkelyk minderen, die, by de kloosters, met groote miltheit plagh te geschieden. Waar aan ook veele rechtschaape gemoeden zich stieten, achtende onchristelyk, dat weinigh persoonen, die anderen behoorden, in maatigheit, t'eenen spiegel te dienen, in pracht en oover-daadt spillen zouden, 't geen daar de nooddruft van veele gebrekkighen uit kon (2) vervallen worden. De Monnikken, (3) dien 't afgink, verlooren alle lydzaamheit, en vonden onverduwelyk te scheiden van 't

(1) *Gewoudt*, dat is, geweld in de beteekenis van *magt*. Zie de aant. (3) op bl. 58.

(2) *Vervallen worden*, hetzelfde als *betaald* of *bekostigd worden*. De spreekwijze, *de kosten vervallen*, of ook in 't gemeen deze of gene uitgave *vervallen*, is bij vroegere Schrijvers zeer gebruikelijk. Zoo spreekt HOOFT ergens van penningen, ingewilligd *om 't maandgeld te vervallen*. Zie *Ned. Hist.* IV B. bl. 145. Ook nog bij WAGENAAR komt *vervallen*, in dien zin, meermalen voor. Zie b. v. *Vad. Hist.* IV D. bl. 151.

(3) *Dien 't afgink*, dat is, wien het ontnomen werd, die daardoor schade leden. Ook in een' anderen zin wordt *afgaan* door de Ouden zeer dikwijls gebezigd, in dien namelijk van *verlaten*, *verzaken*, *verloochenen*. Niet ongemeen ook is de spreekwijze *iemand iets afgaan* voor, op eene listige wijze van hem verkrijgen. Voorbeelden van dit een en ander zullen zich, in het vervolg van dit werk, aan ons voordoen.

Bl. 28. 't geen zy, zoo lange jaaren, bezeeten hadden. De geestelykheit in 't gemeen, trok zich des ook aan, zynde daarenbooven quaalyk te vreede om 't Concilie van Trente; daar men, onder andere, doende was met hunne wulps-en ongereegheltheeden te snoeren. Maar zy gaaven 't eenen anderen naam, en ergherden zich quansuis aan de hooffheit der Bisschoppen, die, in plaatze van godtsvrucht, niet dan dartelheit ten kloosteren zouden invoeren. d'Aartsbisschoppen van Keulen in Duitslandt, en Riemen in Vrankryk zaaghen wel noode zich dus een' slip van den rok scheuren, met verkorting hunner rechtspraake; maar hadden, als buiten 's lands gezeeten, luttel middels, om met der daadt te toonen hoe 't hun
— 29. smartte. Het minste misnoeghen speurde men onder de Majestraaten, die nochtans, voor quetsingen van vrydoomen, en verloop van neering (geen' ongegronde zorgh) beducht waaren, en, nevens de rest, eenen schrik hadden, van 't doordryven der Spaansche Inquisitie. Welken naam, alzoo die, met zyn klank alleen, een geessel der ooren geworden, en tot de kracht van een (1) inscherpende beteekening gekoomen is, wy, doorgaands, onvertaalt te werke zullen stellen: doch, om dat hy meermaals ter baane koomen moet, wat hy zy, en zeggen wil, hier op 't bondighst en grondighst verklaaren.

Naa 't t'onderbrengen van meest heel Spanje, ten tyde van Karel den Grooten, door de Mooren, die zoo veel weerelds afliepen, is 't allenskens by de Christenen herwonnen op 't Koninkryk van Granade naa, dat d'andren aan den kant van achthondert jaaren bezaaten. Ferdinand, entlyk, van Arragon, getrouwt aan Isabelle van Castilie, vrouwe van doorluchtighen geest en grootmoedigheit, heeft met de gemeene maght van die twee kroonen, hen ook deezen uitersten oordt doen ruimen, en alzoo de laatste wortelen der Mahometische heerschappye uitgerooit. Doch,

(1) *Inscherpende beteekening*, dat is, eene diep in het gemoed indringende beteekenis.

Doch, ooyermits door zoo langduurigh een' regheeringe, die wet, waar onder ook de Joodsche in zwang ging, zich verre verspreidt had, bleef het ooverschot der Christenen, met een' ontallyke meenighte van die twee gezintheeden vermengelt, ende was wel waar, dat zoo veel weederwils in den boezem van den nieuwen staat, ernstighe waake, orde, en teghenzorgh vereischte. Maar gelyk hem de Godsdienst in den mondt bestorven; 't hart op bedrogh en snoodtheit gestelt was, zoo viel zyn zin op eenen raadt, die bet naar bloeddorst en onverzaadelyke gierigheit, dan naar Christelyken yver, en landsheerlyke liefde tot zyn' onderzaaten, oft naar noodige voorzienigheit smaakte. Want, in plaatze van door wel leeven en leeren der geestelykheit, verbodt van uiterlyke oeffening der gewraakte kerkzeeden, en weering dier gezintheeden uit ampten van regheeringe, het schaadelyk geloof, allenskens, (1) gevoeghlyker wyze te slyten, voerde hy, by bewilliging van Paus Xystus den vierden, een vierschaar in, die, niet alleen openbaare, oft welbewysbaare arghernissen, met d'allersmaadelykste en smartelykste doodt, neevens aanslagh van haave, te vervolghen hadde; maar de doortraptste snootheden by een te zoeken, om luiden te belaaghen, gemoeden te doorsnuffelen, en den gevangenen de diepste verborghentheeden hunner gewissen, zoo door yslyke, en den ooghen onverdraaghlyke dreighementen, als door d'allergevoelykste vonden van weedom, uit te pynighen. De Dominikaanen, welke orde, ingestelt van Sant Dominicus, eersten onderzoeker des geloofs van 's Paus weghe, doen en laaten was in 't hof van zoo schynhailigh een' Koning, (2) schikten op dat kussen te raaken, en leidden Bl. 29.

(1) *Gevoeghlyker wyze te slyten*, dat is, op eene zachte wijze te doen afnemen of te niet gaan. Het woord *slijten*, van welks overdragtelijk gebruik in de aanteek. op bl. 56 reeds gesproken werd, is hier door onzen Schrijver zeer gepast en frai gebezigd.

(2) *Schikten*, dat is, trachtten, deden hun best. Het woord

Bl. 29. den de bittere geboden, met d'uiterste kraft van strengheit, te werke; bekleedende dus niet alleen onchristelyk, maar onmenschelyk een moorddaadigheit, met den tytel van de heilighe rechtbank der Inquisitie; 't welk eighentlyk Onderzoek beteekent. Zy werd bevestight by Alexander den zesten, van Spaanschen bloede, en de vervloekste gedachtenis, onder d'Italiaanen zelf, die oyt eenigh Paus naalaaten moght: en heeft zedert de tyden van Luiter, zich ook de kennis van 't geschil onder de Christenen, in stoffe van Godsdienst, toegeeighent. Deezen amptgenootschappe zyn twee eisschers by gevoeght. D'een genaamt de vorderaar van 't kerkelijk recht, zynde veeltyds een geestelyk persoon, (1) dingt naa vonnis van ongeloof oft ketterye, teeghens den (2) bewroeghden: d'ander, uit 's Koninx naam, naa verbeurtmaaking van goederen; en is altyds weirlyk. Wie eenighe (3) wroegelyke reedenen hoort, alwaar 't uit eighen vader, wordt verplicht hem te bedraa-
— 30. ghen. Twee getuighenissen, hoewel van verscheide zaaken, zyn genoegh, om eenen in vuilen kerker te werpen; daar hem spys en laaffenis schaarselyk verschaft wordt, alle troost en (4) verzoek, jaa zelfs 't zingen, als te verquikkelyk, in zyn eenigheit, verbooden; op dat hem de zwaarmoedigheit oft moedeloosheit afmatte. Is 't dat hy 't opgeleide belydt, en zyn geloof afzweert, beloovende naar onderwys te

woord is, in die beteekenis, bij HOOFT en andere Schrijvers zeer gemeenzaam.

(1) *Dingt naa vonnis*, dat is, doet eisch tot vonnis.

(2) *Bewroegden*, beschuldigden. Zie de aanteekening op bl. 78.

(3) *Wroeghelyke*, dat is, die gewroegd, aangebragt, of of aangeklaagd verdienen te worden.

(4) *Verzoek* staat hier voor *bezoek*. *Verzoeken*, voor *bezoeken*, komt bij HOOFT en andere Schrijvers zeer dikwijls voor, en is ook nog, in sommige oorden van ons vaderland, in gebruik.

te luisteren, zoo boet hy, met draaghen van een Bl. 36.
kleedt dat zy *Sacco benito* (gezeeghenden zak) noemen, en met verlies aller middelen. Volhardt hy, in 't ontkennen, zich schoon Roomschen Christen verklaarende, men doemt hem, op twee gelykluidende getuighen, ten vuure; op verschillende, ter pyne. 'T getuighenis alleen, en dat noch als in een tweelicht, wordt hem gemelt, geensins de getuighen. Maar, zoo hy waant eenighe vyanden te hebben, magh daar naa slaan, en hen, treft hy 't, (1) belaaken. Zoo der echter eenighe meer zyn, die hy niet raadt, oft zoo de belaaking verworpen wordt, hun getuighenis blyft bondigh. Het pynighen geschiedt, met bank, waater en vuur, by de toortse in een' donkeren kelder; zynde de beul van de kruin tot de zoolen in zwart lynwaat gekleedt, met gaaten voor de ooghen. Men vindt'er, die twaalf, dertien jaaren, zitten, en hun uitgang is noch de doodt. Aan den Koning vervalt het goedt: waar van doch de helfte wel, aan de vingeren der vierschaar, oft haarer dienaaren, kleeft. 'T gebreekt aan geen' exempel van luiden, die, oprecht Roomsch zynde, het teeghendeel bekent hebben, om zich door den schyn van boetveirdigheit te vryen. Anderen (dat ergher is) Christen in 't hart, heeft men, door een afgryzen van zoodanigh een' verwoedtheit, oft door 't hooren van redenen teeghens 't Joodendoom, die hun te zwak dochten, tot die leere gedreeven. De vonnissen gesslooten zynde, stelt men een' staatsie toe, als oft'er een' heerlyke hooghtydt te houden waar. Voor aan, met pleghtighe pracht gaan de paapen, opzingende een heiligh liedt. Daar naa worden de verweezenen geleidt, elk in een hoog-geel roxken, vermaalt met zwarte duivelen. 'T hoofd is hun gedekt met een' papiere myter, in top der welke men een menschen beeldt, in 't midden der vlammen, en rondf-

(1) *Belaaken*, dat is, als partydig, en uit dien hoofde onbevoegd, afkeuren. Wij zeggen daarvoor gemeenlijk *wraken*.

Bl. 30. rondsom vlieghende duivelen, geschildert ziet. Met zoo bitter een' dartelheit van schemp, lust het der wreetheit, te toonen, hoe leedt het haar is, dat haar maght, zoo verre niet gaat, als haar booze wil: boven een spottelyk ontbyt, van veelerley lekkernyen, dat men den ellendighen, in 't scheiden uit den kerker, quansuis tot bewys van ooverighe goedthartigheit, voorzet. Een bal, oft tongschroef van hout, die somtyds op hoop van verlooghening, eens geslaakt wordt, sluit hun de spraak. Neevens hen, koomen ook uit, die 't pynighen doorgestaan hebben, draaghende een' zeeghevaan, tot teeken van ooverwinninghe. Achter deeze treeden de Abten, en Canoniken, in 't Priesterlyk gewaadt. Ten laatsten, volght de standaart van 't hailigh ampt, daar de troony van Paus Alexander, aan d'eene zyde, van Koning Ferdinand, aan d'andere, in geborduurd staat: voorts de stêevooght, Majestraat, en eedeldoom, te paarde. Aldus gekoomen weezende ter plaatze, daar 't doodsche gereedtschap, op de gedoemden is wachtende, klimt men, op een' stellaadje, leest de vonnissen af, en leevert hen, der weirlyke ooverheit; met een gekkelyk verzoek, van hen zachtelyk, en zonder bloedstorting, oft (1) verleeming te handelen. Het eindt is, dat de volstandighen leevendigh verbrandt; die hun geloof, in 't uiterste (2) afgaan, eerst gewurght worden. Deeze plaagh, die heele volken onder zweep, en yder in anxt houdt van haar, ten eenen oft ten anderen daaghe, te proeven, hebben zommighe onderzaaten vergeefs gezocht af te koo-

(1) *Verleeming*, dat is, verminking. Het woord *verlemen*, voor verminken, is bij HOOFT, VONDEL en andere Schrijvers niet zeldzaam. Zoo leest men in VONDELS Treurspel, *de Gebroeders*, bl. 38, van MEFIBOSETH, den ZOON van JONATHAN:

Een wees, een teeder kint, in 's voesters arm gedragen,
En door de vlugt *verleemt*.

Van *lemen* is bij ons het zelfstandige *leemte* in gebruik.

(2) *Afgaan* beteekent hier *verzaken*, *verloochenen*.

koopen, met meenighte van tonnen gouds. Anderen, als die van Napels, heeft de vertwyfeltheit den moedt verſchaft, om zich teeghens zoo eenen grouwel te kanten, en dien in ſpyt van 't juk der ſlaa- Bl. 30.
vernye, daar zy meede ooverheert zyn, van hunnen — 31.
hals te keeren.

'T was dan geen wonder, dat ſlechts de ſchaduw van dus een landtdwang de Neêrlanders, geregeert zoo veele jaaren lang, met groote zoetigheit, ende verlekkert door de ſmaak der vryheit, t'zyd' uit deed ſlaan, en aan 't hollen holp. Men had hen eertyds, door wettelyker weeghen, wel weeten, tot bezinning te brengen; en geneezen zonder plakkaaten, zonder inquiſitie, door enkele tucht, en zeedebeetering der geeſtelykheit, (1) een' ſchrikkelyke ſcheuring, ontſtaan tot Gent, al in den jaare zeevenhondert en twaalf. En dochten hun, van geenen goeden geeſt gedreeven te zyn, die de verdoolden in de graft ſtooten, de beſmetten verdrenken, de blinden verbranden wilden, in ſteede van te recht leiden, waſſchen en toelichten. De naam, eevenwel, van Inquiſitie was hier, dat pas, zoo nieuw niet. Men had'er oover een' wyle gehadt: maar die nocht ingeſtelt,

(1) *Een' ſchrikkelyke ſcheuring, ontſtaan tot Gent, al in den jaare zeevenhondert en twaalf.* BRANDT, in zijne *Hist. der Reform.* I D. bl. 5, maakt hiervan insgelijks met een woord gewag, zeggende, dat *Gent in den jare* 752 (niet 712, ZOO als HOOFT meldt) *in groote beroerte verviel, ter oorzake van de beelden, die ſommigen wilden invoeren en in de tempelen eeren, en anderen verwierpen, in voege, dat de Abt Fuldertus daar over dood bleef.* Hij heeft dit berigt ontleend uit de *Annales Flandriae* van J. MEYER, die mede het jaar 752 uitdrukkelijk opgeeft, doch den Abt niet *Fuldertus*, maar *Hildebertus* noemt. Zie het genoemde werk, L. I. p. 9. HOOFT ſchijnt het zijne genomen te hebben uit de *Historia Belgica* van N. BURGUNDIUS, L. II. pag. 127, waar men insgelijks het jaar 712, doch met Romeinſche cijferletters, vindt opgegeven.

Bl. 31. ſtelt, nochte geoeffent met het onbeſcheidt en byſterheeden van Spanje. Want in de naastvoorleeden' eeuwen, als 't grondeeren der ſchrift, en buyten 't gangbaar gevoelen der kerke te treeden, zeldzaam
1 was, behölp men zich, in de plaatzen van de Walſche taale, met d' Inquiſiteurs van Parys; daar men Duitſch ſpreekt, met die van Keulen. Deeze werden van de Ooverheit gebeezight, om de beruchtighden met kettery e t'ondervraaghen, en den weirlyken rechter, in zaaken zoo diep en duiſter, gelyk die gemeenlyk zyn, als met hunne ſcherpziender kenniſſe, het oogh te helderen: zonder dat zy eenighe maght hadden om de gemeenten te beſnuffelen, oft aan te brengen; veel min yemandt te ſtraffen, wiens brein met eenigh onverſtandt beſtooven bleek. Kaizar Karel eerſt, in den jaare vyftienhonderttweeentwintig, als de leere van Luither loop kreegh, gaf laſt, die ook tot Antwerpen afgekundight werd, om op 't ſtuk des geloofs, door 't ganſche landt, onderzoek te doen, aan meeſter Franſois van Hulſt, Raadſman in Brabandt: dien Eraſmus in zeekeren brief van den jaare vyftienhondert vierentwintigh aan Bilibald Pirkheimer, Raadſman zyner Majeſteit, noemt eenen wonderlyken vyand der geleertheidt. Hy was gebonden aan zeeker berichtſchrift, en de ſtemmen zyner byzitteren; ende kreegh daar beneevens tot opziender den Doctoor Jooſt Laurens, hooft van den grooten Raade van Mechele: welke Jooſt van gelyke door Eraſmus in eenen brief aan Bilibald, van den jaare zeſſentwintigh, beſchreeven wort de geleertheidt meer dan doodtlyk te haaten. Deeze van Hulſt werd, in den jaare vyftienhondert zeſſentwintigh door Paus Adriaan den zeſten, in zyn beroep geveſtight, hoewel hy, gelyk de brief ſpreekt, een leek was; behoudends, dat hy tot byzitters koore kerkluiden geleerdt in de (1) Godtheit. Maar zoo ras als Clement

(1) *Godtheit*, zoo veel als Godgeleerdheid. Zie de aanteekening op bl. 65. Een weinig verder noemt HOOFT Ruwart Tapper *Doctor in de Godtheit*.

ment de zeevende (1) 't zeet raakte, dankte hy meester Fransois, ten aanzien zyner weirlykheit, daatelyk af, en maakte den Kardinaal van der Mark, die Bisschop van Luik was, algemeen Inquisiteur van heel Nederlandt. Hier oover viel de Hartoghin van Savoje, toen Opperlandtvooghdes, klaghtigh aan den Kaizar, ende verklaarde eenen anderen brief te hebben van zyne Heiligheit, by den welken drie bezondere Inquisiteurs waaren gestelt, elk in zyn bescheiden bedryf: naamelyk de Prooft van de Kanoniken regeliers van Ypere, oover Vlaandere, en d'omleggende landouwe; de Prooft van de scholieren tot Berghen in Henegouw, oover dat gewest en daar ontrent; de Deken van Looven oover Brabandt, Hollandt en andere. Ende werd doorgedreeven in 't hof van Roome dat deeze drie persoonaadjen hun ampt behielden; waar in hun seedert geen teeghenstandt ontmoette. Die van Looven vondt, door bevel der Landtvooghdesse, het meeste te berechten: voorneemelyk tot Brussel, daar, in 't jaar vyftienhondert zeevenentwintigh wel t'sestig persoonen eensdeels verweezen, eensdeels tot boetvaardigheit ontfangen werden. Ook quam in den jaare vyftienhondert zessentwintigh zeeker plakkaat uit, dat verklaarde den algemeenen Inquisiteur in zyn ampt niet te verkorten: en een ander in 't jaar vyftienhondert negenentwintigh, 't welk, in 't jaar eenendertigh daar aan, vermeerdert werd, ten ooverstaan van de gemaghtighden der Staaten, en (2) vermaan maakt van Inquisiteurs, gestelt by den Paus op 's Kaizars verzoek. Ende heeft men dit Plakkaat gedult, zonder wederspreeken oft

Bl. 31.

— 32.

(1) *'T zeet raakte*, dat is, op den zetel raakte.

(2) *Vermaan* beteekent hier *gewag*, *melding*, in welken zin het woord bij HOOFT en andere vroegere Schrijvers zeer dikwijls voorkomt. Desgelijks wordt *vermanen*, in den zin van *gewag of melding maken*, gebruikt, b. v. VII B. bl. 267, waar men leest: „ t'en zy veel eer d'ouwde „ wrok geweest teeghens d'ingeërfden van deezen oordt, „ *waaraf wij vooren vermaant hebben.*"

Bl. 32. oft verandering, tot het jaar vyftienhondert vyftigh toe. Maar zoo de Kaizar, toen, 't zelve deed oover-zien, en op nieuw afkundighen binnen Antwerpen; werd, der wet aldaar en den koophandel te gevalle, de bewoording eenigher punten verwisselt; ende onder ander gezeit, dat men de Inquisiteurs slechts by gemeenen naam zoude heeten geestelyke persoonen. Midlerwyle (de voorschreven Deken van Looven ooverleeden zynde) had Paus Paulus de derde, tot algemeine Inquisiteurs oover Nederlandt, gestelt Ruwart Tapper van Enkhuizen, Doctoor in de Godtheit, Deken van Looven, en den Doctoor Michael Drutius, gewoonlyken voorleezer der geestelyke rechten, Kanonik aldaar; die onverlet, etlyke jaaren, hunnen dienst betraaden. Noch werden zy gesterkt, booven dien, in den jaare vyftienhondert vyfenveertigh, met een berichtschrift van 's Kaizars weeghe: ende, ter Canselerye van Brabandt ingestelt eene oopene brief aan de Amptmannen en eenighe weirlyke bewindsluiden, op dat zy hun de handt booden. 'T zelve berichtschrift werd daar naa, in 't jaar vyftienhondert vyftigh, vernieuwt, en (1) echter hun en hunnen ondergemaghtighden oovergeleevert: dewelke ook, in 't jaar vyvenvyftigh, nieuwen lastbrief van Paus Julius den derden, ontfingen. Dus was 't hier mêe gegaan tot dit jaar vyftienhondert tsestigh toe. In 't zelve gaf hun Pius de vierde den zelven last: den welken ook kreeghen hunne naazaaten, de Doctoor Joost Tileto Prooft der Collegiale kerke van Walcourt, en de Doctoor Michiel de Bay, Godgeleerde Kanoniken tot Looven: die tzeedert verscheide zaaken berecht hebben. 'T schynt niettemin, dat men in Brabandt en voorneemelyk t'Antwerpen, van den voorzeiden jaare vyftienhondert vyftigh af, gemydt heeft den naam der Inquisitie te spellen. Ende, dewyl deeze strik, aangehaalt van tydt tot tydt, meer en meer quam te knellen, en naa de Spaanse benautheit toegink, liet men zich nu vastlyk voor-

staan,

(2) *Echter*, daarna.

ſtaan, dat het op deeze, en 't verſtikken der vry- Bl. 32.
heeden, met invoeren van een eeuwighe ſlaavernye was aangezien. Geen' loſſe waan voorwaar; gemerkt het voorzeide Plakkaat van den jaare vyftienhondert vyftigh, al rond uit was luidende geweeſt, dat men het moeſt te werke legghen, zonder zich te keeren aan eenighe handtveſten daar teeghens ſtrydende. Waar op die van Antwerpen als toen verklaart hadden, dat punt geenzins in te willighen, maar d'afkundinghe toe te ſtaan, zonder verkorting hunner handtveſten, vrydoomen en bezondere gerechtigheeden, die zy niet verſtonden eenigher wyze te laaten kreuken.

Maar, aangezien deze handtveſten (zoo heeten zy, om dat de Vorſt haar geeft in brieven geveſtight van zyn handt; ende worden anders voorrechten genoemt, maar gemeenlyk met een onduitſch woordt, privilegien, 't welk zeggen wil bezondere wetten) zoo hooghe geroemt, den Landtzaaten zoo waardt, en als het eedelſte ingewandt van den ſtaat zyn; door 't quetſen der welke dat ganſche ligchaam noodtwendelyk in een' doodtlyke quyning vervalt; ſchynt de zaak te vereiſſchen, dat wy haare grondtpunten, eer 't werk bet aanwaſt, kundigh maaken. (1) Het Holland-

(1) *Het Hollandſche volk, dan*, enz. De hier volgende opgave der Hollandſche voorregten is blijkbaar ontleend uit het dusgenaamde *Groot Privilegie van Vrouw Maria*, in den jare 1477 gegeven, hetwelk men lang, doch verkeerdelijk, als eene duurzame Staatswet heeft aangemerkt. Dit Privilegie toch had ſlechts weinige jaren kracht van wet, daar hetzelve reeds in den jare 1494 doo haren zoon, PHILIPS II, of *den ſchoonen*, ter gelegenheid, dat hij zelf het bewind aanvaardde, met bewilliging der Staten zelve, uitdrukkelijk ingetrokken, en ſedert nimmer wederom herſteld werd. Men leze hierover de Akademiſche verhandeling van den Heer J. DOORNIK, een leerling van den beroemden KLUIT, *de Magno Mariae Privilegio*, in den jare 1792 uitgegeven, waar het voorgeſtelde, onzes oordeels, onwederlegbaar betoogd wordt, en vergelijke voorts het hoogstbelangrijke werk van dien

Bl. 32. landsche volk, dan, is voorzien met deeze voorrechten: *Geene Graavin magh zich ten houwelyke begeeven, buiten goeddunken der Staaten, bestaande uit de voorneemsten der Ridderschap, Eedelen en Steeden. Geen' uitheemschen zyn kiesbaar tot Raadsluiden, Rentmeesters oft Amptmannen van*
— 33. *gerechte. Den Staaten staat vry, zonder 's Graaven verlof te vergaaderen, waar en wanneer 't hun gelieft. Nocht nieuwe tollen moghen opgestelt worden, nocht vrydoom van de oude vergunt aan yemandt, 't en zy het de Staaten verstaan. In oorlogh te treeden, tot 's lands bescherming, oft verhaal van geleeden ongelyk, vermagh de Vorst niet, oft de Staaten vinden 't oorbaar. De Vorst heeft zich in schrift te dienen van de Duitsche taale. In munten oft vermunten van penningen is hy gehouden te volghen 't geen de Staaten oordeelen der gemeene zaake nutst te weezen. De Graaf vermagh geen gedeelte des landts te vervreemden. Den zelven is ongeoorloft eenighe vergaaderingh van Staaten te beroepen, buiten de paalen van den Lande. Indien hem schatting oft hefgeldt van noode is, heeft hy 't by beede in persoon, niet door gemaghtighden, te verzoeken. Geene lasten staan hem vry te innen, anders dan op voorgaande vrye inwilliging. De rechtsvordering magh niet, dan door de gewoonlijke rechters gepleeght worden. De ouwde wetten en gewoonten hebben onverbreekelyk te blyven. Zoo de Vorst daar yet teghens instelt, niemandt is 'er toe gehouden.*

Met deeze vryheeden koomen meestendeels en in 't gewighttighste, die van Brabandt oover een: gelyk ook bynaa doen die van d'andere Landschappen. Derhalve was yeder eeven heet in de begeerte, om zoo dierbaar eenen schat, oovergewonnen door de vroomheit der voorouwderen, den naakomelingen, zonder afbrek, achter te laaten. Maar Koning Philips

Hoogleeraar zelven, getiteld *Historie der Hollandsche Staatsregering*, IV D. bl. 249 en volgg.

lips vervolghende zyn voorneemen, om door 't in- Bl. 33.
voeren der Bisschoppen, der (1) vryheit een' onder-
steek te doen, schreef met eighene handt, den Prinse van Oranje, eenen brief in Spaansch, dien ik zelf gezien heb, en, ten naaste by van woordt tot woordt, aldus vertolkt.

AAN DEN PRINSE VAN ORANJE.

Acht slaande op den standt, waar in zich, van alle kanten, de Godsdienst bevindt, zonderling aldaar, ten aanzien der rondsomlegghende gebuuren, en 't gevaar, dat daar uit ontstaan moghte, by mangel van tydighe teeghenweer, zoo heeft my een van de noodighste middelen gedocht, meer bisdoomen, in die staaten op te rechten, naardien de Bisschoppen de geenen zyn, die dit stuk voorneemelyk hebben te behartighen; gelyk wy dienen al t'zaamen te doen. Dies heb ik zyn' Heiligheit gebeeden zulx goedt te vinden, gelyk die gedaan heeft, en ghy uit myn' zuster verstaan zult. Om al dit, (2) verlangt my zeer naa 't goedt besluit van deezen

(1) *Der vryheit een' ondersteek te doen*, beteekent zoo veel als, *der vrijheid een heimelijk, onvoorzien nadeel toebrengen.* Een steek toch, dien men iemand van onderen toebrengt, geschiedt gemeenlijk in het verborgene, en treft onverwacht. Men vindt het woord *ondersteek*, en de spreekwijze *iemand een' ondersteek doen*, meermalen, in dien figuurlijken zin, bij HOOFT gebezigd. Dus leest men in het XI B. der *Nederl. Hist.* bl. 489, waar van het ontwerp van Don JOHAN, ter vermeestering van *Engeland*, gesproken wordt: „ Ook was die aanslagh niet zoo „ ongerymt, als onredelyk: gemerkt Elisabeth niet een „ hair op den hoofde had, dat, van dien kant, voor eeni„ gen *ondersteek* zorghde." Vergelijk XVI B. bl. 711, en den *Tacitus* van onzen Schrijver, bl. 211, waar *ondersteek doen*, ter vertaling van het Latijnsche *praeripere*, gebruikt wordt.

(2) *Verlangt mij.* Dit gebruik van het woord *verlangen*, als een dusgenaamd onpersoonlijk werkwoord, met een'

Bl. 33. *zen handel. Ende, gemerkt het geen in deezen aan u is hangende, ſamt de geneeghenheit om my luſt en dienſt te doen, waar meede ik vertrouw, dat ghy u hier aan zult te koſte leggen; laſt ik u, en verzoek ernſtelyk, dat ghy 't zelve bevordert, met bewys van alle vereiſchte gunſt ende behulpzaamheit: gelyk u van mynent weeghe, myn' zuſter, breeder zeggen zal. Waartoe ik my gedraag, niet twyfelende, oft ghy zult in deezen doen, 't geen ik verhoop van u. Uit Toledo, den achtienden van Sprokkelmaandt des jaars vyftienhondert eenentſeſtigh.*

IK DE KONING.

In dus eenen arbeidt gingen de zaaken van Nederlandt, en echter den hoofden, nochte des Prieſterdooms, nochte des aadels, ter harte naar behooren. Want zoo wel d'eene als d'andere laaghen meeſt verzoopen in wellnſten, en vonden meer ſmaax in hoveeren, boeleeren, wulpſheit, dan in 't houden van 't roer der regeeringe. Ende, die, onder de kerkelyken, een gereeghelt leeven leidden, waaren opgetooghen in vuurighen yver tot heiligheit en geeſte-
— 34. lyke ſpiegelingen, zonder oordeel, zonder ervaarenis, in ſtoffe van ſtaat. Onder de weirlyke heeren, ſpeinden zich ook zommighen, met voordacht van 't bewindt, om de wyte t'ontgaan, en die op de kap des Kardinaals te laaten vallen, indien de ſtrengheit, daar men enkel mêe door wilde, uitquaame op de vertwyfeltheit der gemeente, die zy te gemoet zaaghen. Dit alles gaf ſchoon ſpel aan Granvelle, die nemmer oogh-

een' verbogenen naamval des perſoons, is niet alleen bij HOOFT, maar ook bij VONDEL en andere vroegere Schrijvers zeer gemeenzaam. Zoo leest men (om uit vele één voorbeeld bij te brengen) in den *Lucifer* van VONDEL, bl. 63:

Al yze ick, *my verlangt* die nederlaegh te hooren.

oogh look in landtzaaken, (1) om 't hof op te hemelen, en zyn ſtuk te beleggen; leevende naa zyn believen met de maght der Hartoghinne, die, nieuwlyx uit Italie gekoomen, en leerlinge in dit geweſt, hem, als daar volkoomentlyk bedreeven, ook vaſt gaande voor kerk en Koning, genoeghzaam met den toom der Landvooghdye beworden liet. Alle brieven in ſyfer van den Koning, van d'Ambaſſadeurs, uit Duitschlandt, Vrankryk, Engelandt, werden by hem alleen ontſyfert, en beantwoordt. De Heeren van hooghen aadel, ziende zich alzoo verkloekt, en de mooghenheit onderkroopen, zwollen van ſpyt, en begoſten nu, d'een achter den anderen van hem te verwyderen, zyn gezelſchap te ſchuwen, zyn vrundſchap af te ſnyden, de hoofden t'zaamen te ſteeken, en eene lyn te trekken. Dit oopenbaarde zich kennelykſt, op dien dagh, als hy ter ſtadt en Aardsbiſdoome van Mechele zyn' intrêe deed, alwaar niemandt van hun op zyn' ſtaatſy verſcheen: laatende zy zich verluiden, datz'er niet genoodight waaren; en hy daarenteeghens, hen ongenoodight gelaaten te hebben, om geen' weigering te lyden. Bl. 34.

Maar, booven den gemeenen aanſtoot teeghens de gan-

(1) *Om 't hof op te hemelen.* Het zou, in den eerſten opſlag, kunnen ſchijnen, als moest *het hof ophemelen* hier verklaard worden door *de magt van het hof*, of den Koning, *verheffen*. Doch, op de doorgaande beteekenis van het woord *ophemelen*, inzonderheid bij onzen Schrijver, achtgevende, ontdekt men, dat *het hof ophemelen* eene overdragtelijke ſpreekmanier is, zoo veel beteekenende, als *de zaken naar zijnen wensch en tot zijn meeste voordeel ſchikken, in orde brengen.* Ter opheldering zal het genoeg zijn, de volgende plaats uit het IV B. dezer *Hist.* bl. 141, bij te brengen. „ Die van Kamerik hadden hunnen Bisſchop verdreeven. Nu ruimden d'Onroomſchen „ die ſtadt, daar hij met een deel krysvolk van Majeſtraat „ en Gemeente eerlyk ontfangen werd, en *de zaaken* „ *heusſelyk opheemelde.*" *Ophemelen* namelijk, beteekent eigenlijk, in orde brengen, door hetgeen ongeregeld over den vloer is, uit den weg te ruimen.

Bl. 35. dere twee leeden der zelve, een ſmeekſchrift in van deezen verſtande. *Dat zy geenſzins dachten teegens de goede meening des Koninx in 't oprechten der Biſdoomen, te ſtribbelen. Maar deeze kloosters den Biſſchoppen in* * *Aanbeveeling te geeven, ſtreed teeghens hunne voorrechten, bezwooren by zyne Majeſteit, en teeghens het oogmerk van de ſtichters der kloosteren. Weshalven zy ootmoedelyk baaden, dat zyner Majeſteit geliefde daârinne te voorzien naar behooren.* Hier op kreeghen zy den achtienden van Sprokkelmaandt des jaars vyftienhondert tweëentzeſtigh, tot beſcheydt; *Dat de inlyving der kloosteren ten Biſdoomen geen' form van Aanbeveeling, nochte teeghens het inzight der ſtichteren, was: maar de behoedenis des Heilighen Algemeinen geloofs, en, dienvolghends, der zelve kloosteren, en andre Godshuyzen, betrof; die (zonder de groote vlyt en zorghvuldigheit zyner Majeſteit) in gevaar ſtonden van eerſtdaaghs verlooren te gaan: gelyk men klaarlyk ſpeuren kon, by 't geene, dat zich, in de naabuurige Rvken en Staaten, had toegedraaghen:* Jaa men betichtte hen met onerkentelykheit, als, die den Koning zoo kleen een' dank wiſten, voor, dat hy hen met Harders van Biſſchoppelyke waardigheit, in plaats van Abten, vereerde. D'Abdyen nochtans konden in de gunſt deezer verheerlykinge echter geen ſmaak vinden; ende, om te doen blyken, hoewel zy in hun recht gegrondt waaren, zochten aan alle zyden heul by luyden van letteren, en beſteedden in raadſpleeghen, en gevoelens gehaalt van rechtsgeleerden, zoo uit Italie en Vrankryk, als Duitſlandt, wel ontrent de dertighduizent gulden, naar men zeide. Ende ziende kleenen trooſt van elders te gemoete, verzochten zy aan de Landtvooghdeſſe den wegh van rechte te mooghen ingaan: maar vonden dien, by antwoordt van den vyfden in Bloeymaandt, geſlooten. Entlyk wanhoopende van in hun geheel te blyven, docht hun, zoo zy met afſtandt van een gedeelte hun-

* Commenda.

hunnes inkoomens, de rest vry bedingen moghten, Bl. 35.
datz'er noch koop aan hebben zouden; en braghten
't zoo verre, dat zy, mits uitkeerende ten behoeve
der Aarts-en Bisschoppen, achtduizent gulden 's jaars,
der quellinge ontslaghen werden. Waar toe de Koning
aannam den Paus te verspreeken, hun veroorloovende
voort te vaaren met kiezen van nieuwe Abten,
naardien de ouwden midlerwyl ooverleeden waaren.
Niettemin, alzoo 't hun hier alleen niet (1) loogh,
maar ook als leeden der Staaten aan 't weeren deezer
nieuwigheeden geleeghen was, voeghen zy zich neevens
d'andere, om 't oude herkoomen te verdaadighen;
en geene Bisschopstoelen, oft immers meer
niet, dan eenen, en dien tot Looven te lyden. De
wethouders van Antwerpen ook, duchtende voor afbrek
van neeringe, indien men daar eenen Bisschop
quaam te planten, dat, zonder vreeze van Inquisitie
te zaajen, ondoenlyk scheen, hielden ernstelyk aan,
om dies ongemoeit te blyven; en verworven door
hunne gezanten, afgeveirdight naar Spanje, ten laatste
zoo veel, dat de Koning beloofde hun, met de
(2) Bisschoppelykheit te borghen, ter tydt toe, zyne — 36
Majesteit zich in persoon herwaarts oover vervoeghde.
Met het vieren van deezen toom oover Antwerpen,
was 't werk zynen klem quyt; waanende d'andere
steeden hun oopen te zien, en eeven echte erven
der gemeene vryheeden te weezen. Dies keerden
ook die van Roermonde, Deventer, Groningen, en
Leeuwaarde hunne Bisschoppen buiten. Tot Mechele
en 's Hartooghenbos was hun welkoom zoo koel, en
ge-

(1) *Loogh* van *liegen*, waaraan KILIAAN eerst de beteekenis van *verschillen* toekent, en hetwelk hij verder door *staan* of *liggen* verklaart. *Het liegt hem daar*, is dus hetzelfde als hetgeen wij zeggen, *het ligt hem daar*, of de reden is daar te zoeken. Het woord komt, in dien zin, bij onzen Schrijver zeer dikwijls voor.

(2) *Met de Bisschoppelykheit te borghen.* Dat is, met het invoeren der Bisschoppelijke waardigheid uitstel te verleenen.

Bl. 36. gezagh zoo gering, dat men hen bynaa als onbekenden verby gink. In andere plaatzen, als Uitrecht voor eerst, en Haarlem, had men 't niet zoo zeer op hunnen staat, als op hunne perzoonen gelaaden; zynde, die 't stuk dreeven, ten minste niet zoo wys geweest, dat zy den wegh wisten te baanen, met inleiding van zachte, gemaatighde, en den volke gevallende luiden. Het stuiten van deezen toeleg gaf ook maghtighen moedt aan den gemeenen man, zoo dien het Roomsch gevoelen (1) afzoette, als dien het uitvoeren der bloedighe plakkaaten teeghens de borst was: en beeldden zy zich in, nu men den Spanjaart aan 't deizen had, dat de kans schoon stond, om uit al deeze onrust en bitterheeden, tot vailigheit, en een' gewenschte regeering te raaken. Zoo staaken dan de nieuwe gezintheeden 't hoofd op, en meerderde de meenighte, naa reede dat de schreumte afnam; omhelzende veelen het nieuw, eer zy wisten, wat het in had: en mooghelyk des te gratigher. De grooten 's lands (gelyk de inzighten van partystyving, altyds oover andere, van wat belank ook, heene loopen) scheenen hier mêe niet quaalyk beholpen, zich laatende genoegh zyn, dat het den Spaanschen aanhang zwakte.

Een' ouwde oeffening in meest alle Nederlandsche steeden, en veele dorpen was die van de rymkonst; waar toe de aardighste blygeestighste vernuften hunne vergaaderingen hielden, op plaatzen hun by de wethouders verschaft, die Rethorykkamers genoemd werden. Deeze waaren gewoon niet alleen verscheide gedichten uit te geeven, en van handt tot handt te laaten loopen, maar zelfs in 't oopenbaar heele personaadjesspeelen te vertoonen, waar in zy, nu boertwys, dan met ernst yeder 't geen zynen plicht betrof te gemoet voerden. Een stichtelyke vermaakelykheit, en zoorte van zang, die, mits d'overigheit de maat slaa, van geenen geringen dienst is, om de gemoeden der meenighte te mennen. Want, zynde de * Reedenaars uit de weereldt, en t'onzen tyden maar twee

(1) Eigenlijk *onsmakelijk wierd*, *mishaagde*.

* Orateurs.

twee manieren oover, om 't volk by de ooren te leiden, naamelyk van preekſtoel en tooneel; zoo heeft de Majeſtraat geen maghtigher middel, dan dit, om 't graauw een' ruſthoudende onderdaanigheit in te ſcherpen, en haare achtbaarheit te handthaaven teeghens 't gezagh der geeſtelyken, dewyl 't beſchooren ſchynt, dat zy dwers dryven moeten teeghens alle regeerders, die juist de (1) looze van hun niet haalen. Ende niemandt waane met ſtrooyen van ſchriften oft gedrukte boexkens op te mooghen teeghens de ſcharpheit van een gladde tong, die een groot getal teffens van allerley menſchen, op een' uure, beleezen kan, en hun de hartstoghten des woordtvoerders wel anders weet in te boezemen. De vryheidt van monde dan deezer luiden ontzagh zich niet, daar 't pas gaf, (en 't gaf dikwyls pas) den Paapen op hun zeer te taſten; en zoo wel de plompe miſbruiken te beſchempen, als de bitterheit der vervolghinge haatelyk voor te ſtellen. Dit ging den volke wel in; en hoe die van de kerk het oeveler naamen, hoe de gemeene man zich meer dunken liet, dat zy zich zelve vuil kenden. De grooten ondertuſſchen loeghen in de vuiſt, en deeden'er ooghluiking toe, op hoope, dat, wen de geeſtelykheit hunnen toeloop verloor, zich alles beeter tot een gemaatighde regeering zouw zetten. Maar onder 't verſchil van gelooven, 't betwiſten en hayrklooven aller punten, werden veele teedere oft loſſe vernuften der zaake t'eenemaal byſter, zoo datze in eindelooze en ellendighe mymeringen, jaa vertwyfeltheit vielen. Andere, die de lichtheit eenighzins in den aardt hadden, ziende zoo veele reedenen van verſcheide zyden in de ſchaal hangen, oordeelden ter vlucht, dat ze in gewicht elkandere luttel ontliepen, en in alles weenigh waardt waaren. Dit baarde een' ongebondenheit van Godſvrucht en gewiſſe, waar door men dan aan een reukeloos en baldaadigh leeven ſloegh. Ende quam een deel dusdaanigh gezelſchap tot die ſtoutheit, dat zy in deezen Bl. 36.

(1) De leuze.

Bl. 37. zen winter, t'eener nacht het vrouwenklooster t'Ouderghem, leggende op een myl naa by Brussel, plonderden; de nonnen, die 't nochtans gelukte zich in 't slaaphuis te berghen, opeischten; en de kerk aan koolen leiden.

De Koning hierentussen, beval der Landtvooghdesse, by brief op brief, het uitrooyen der ketteren, en leidde zyn' gedachten zulx daar aan te kost, dat hy scheen alle andere zorghen, ende zelfs het betaamen der Vorstelykheit te vergeeten. Zeeker de Jesuyt Famianus Strada vermeldt, hoe hy haar, by schryven van eighen' handt, berichtte van de manier om de Onroomschen t'achterhaalen; genoeghzaam het spoor daar toe, en hunne nestelplaatzen aanwees, instellende zelf, en ooverzeindende lysten, waar op zy, met verklaaring van yders buurte, (1) soort, ouderdoom, en gestalte, stonden afgemaalt. Maar in 't uitvoeren der vonnissen, oopenbaarden zich alom geweldighe zwaarigheeden; mits dat der verweezene standtvastigheid in 't lyden, in de harten der omstanderen ooverslоegh, maakende hen onvertzaaght in 't medelyden: der wyze, dat men 'er vond, die zich niet schreumden, den ellendighen, ter doodt gaande, troost en moedt in te spreeken. Ende oft ook de zelve, gegreepen op der daadt, binnen weenigh daaghen, gelyke wreedtheidt moesten uitstaan, 't wracht echter zoo kleen een' schrik, in de geenen, die wel een' felle, doch haasteindende smart, voor den gewisten en kortsten wegh t'eener eeuwigher zaaligheit hielden, dat men begon, neevens de verweezenen, met opgeheeve stem de Psalmen te zingen, in grooter getal, dan veiligh was te vangen. Entlyk ging het zoo hoog, dat heele gemeenten, gedult verliezende, tot

(1) *Soort* beteekent hier, gelijk meermalen bij onzen Schrijver, *rang*, *stand in de maatschappij*. Zoo leest men in het IV. B. dezer *Hist.* bl. 155 en 156. „ Men lette „ hier neevens eens op 't geen dat zich ontgaan heeft. „ Dat 's een kleen getal Eedelen, wat grooter van de ge„ ringste *soort*." Niet zelden ook gebruikt bij *soort*, bij uitnemendheid, voor *aanzienlijken stand*, en' zijn *lieden van soorte* bij hem lieden van aanzien.

tot uitgelaate oploop quamen, en in ettelyke plaat- Bl. 37.
zen de verweezenen den beul ontweldighden. Toen werd goede raadt dier ten hoove, bezending naa Spanje beſlooten, om den Konink beſcheidelyk van de geſtalte des landts te berichten, en t'onderſtaan, oft men daar yetwes opwaaken wilde, tot verhoeding van den ondergang, die voor ooghen was. De begaaftheeden van den Baroen van Montigny, broeder des Graaven van Hoorne, haalden den laſt deezer boodſchap op zynen hals, die de reize aannam, en naa verſcheidene handelinge met den Koning, niet dan met eenen goeden windt van hoope, in Oeſtmaant, naa huis keerde. Midlerwyle wies de weederwil teghens den Kardinaal, die, hoe doortrapt hy ook was, echter vaake vergat, wat oorber van tydt en geleegenheid vereiſchte. Want hy liet niet, (booven de onvermydelyke nydt, die te hoove den bedryfal volght) de ſteurniſſen te terghen, (1) beſchimpende 't veer, dat de Ridderſchap voerde; en, op hen, als eenen hoop achtelooze dwaazen en ſpilpenningen, ſmaalende. Onder ander ſtrekte tot aanſtoot een vrouwebeeldt, geſtelt, door hem, op 't huis te Cantekroy, en houdende in d'eene handt een' wynſchaal, in d'andere een waaterlampet, met dit onderſchrift, DURATE: 't welk, gebruikt van hem voor zyn' zinſpreuk, zoo veel als *Volhardt* gezeidt is. Waar meede hy ſcheen den Aadel te verwyten, dat hun Ryk niet lang ſtaan, en zyne maatigheit hen verduuren zouw. Het geviel te dien daaghen, dat de Heer Gaſpar Schetz Schatmeeſter des Koninx, vaader des Baroens van Grobbendonk, die, uitſteekende, in zynen tydt, onder de dapperſte Kryſooverſten, de Stadt 's Hartooghen-

(1) *Beſchimpende 't veer, dat de Ridderſchap voerde*, dat is, beſchimpende de wijze van leven en handelen, door de Ridderſchap gevolgd. De ſpreekwijze, die van gezochtheid en duisterheid niet vrij is, ſchijnt ontleend te zijn van zulken, die een veer bevaren, hetwelk, door zijne ligging en de geſteldheid der gronden, hen gevaar doet loopen van te vergaan.

Bl. 37. ghenbos lang en loflyk verdaadight heeft; doch eintlyk moeten ruimen, een banket gaf, daar zich, nefſens meer voortreffelyke eedelen, de Prins van Gavere,
— 38. Egmondt, de Graaf van den Berghe, en de Baroen van Montigny vonden. Als nu de Nederduitſche rondigheit, door de vreughde en den wyn, de harten noch bet oopende, quam, daar uit, het onbenoeghen teeghens Granvelle; ophaalende d'een zyn baatgierigheit en ſtaatzucht, d'ander zyn vainzen en dubbelheit, d'ander zyn' onkuisheit, hoovaardy en vermeetelheit; hoe 't langer onlydelyk en wel verdient was, hem eenighen duidelyken hoon, tot blyk dat men 't gevoelen niet verlooren had, toe te dryven. Niemandt eevenwel was geirne d'eerſt om voorſlagh te doen, met wat ſoort van (1) weederwaarigheit, men hem had in den baart te vaaren. Maar men werd des eens, het aan den teirling te ſtellen, en worp'er om wie te wyzen hadde, wat ſpyt beſt op hem treffen zouw. Ende wordt gezeit dat het lot juiſt den grootſten, naamelyk Egmondt, uitkoos; die keurde dat men de dienaars in zwart laaken zouw kleeden, met een zotſkap op de mouw geborduurt, om den Kardinaal te doen verſtaan, dat zy des verwyts van quiſtzotternye ge-

(1) *Weederwaarigheit* beteekent zoo veel als oproerige wederſtreving, ſmadelijke bejegening van iemand, wien men eerbied ſchuldig is. Anders leest men daarvoor gemeenlijk *wederwaardigheid*, hetwelk in gelijken zin van onwaardige, ſmadelijke behandeling, bijzonderlijk van aanzienlijken en meerderen, bij HOOFT en andere vroegere Schrijvers gedurig voorkomt. De volgende plaats uit het Treurſpel *Bato* van onzen Schrijver (*Mengelwerken*, bl. 531) moge uit vele ten bewijze ſtrekken.

Ick prys den Vorst — —
— — — — —
— — — — —
Die alle toegedreven leidt
En trots en *wederwaardigheidt*
Kan rustigh ſtellen aan een' zy,
Ter liefde van zyn burgery.

gedachtigh waaren, en onder die zotten wel een Brutus moghte schuilen. Wel geviel de vondt den volke. Maar de Hartoghin, verneemende hunne knechten aan 't hof, verschoot van deeze lievereyen, die niet bet Granvelle, dan den Roomschen Godsdienst te spot, verziert scheenen: en duchtende, dat het hoogher loopen zouw, (1) vertooghde den Prinse van Gavere, hoe deeze uiteringen meer naa jonkheit, dan naa rype harssenen en raadsheerlyke deftigheit smaakten, met verzoek, dat men dien steen uit den wegh leggen wilde. Egmondt pooghde het te verschoonen, en van der handt te slaan; doch als'er van haare Hoogheit op gedrongen werd, droegh zich zoo verre gezeggelyk, dat de gexkap in een bundel pylen verkeerde; met welk zinnebeeldt de Eedelen zeiden hunne eendraght tot 's Koninx dienst gemeent te zyn. Maar die Granvelles zyde hielden, naamen 't voor een genootschap, verknocht om zich teeghens den zelven te kanten: gelyk zy voor heenen de kap op den Kardinaals hoedt geduidt hadden. Bl. 38.

Omtrent deezen tydt, alzoo Vrankryk, door 't geschil van geloove, waar meede zich de staatzucht en eighezoekelykheit veeler grooten bewimpelde, heel in roere stond, bevonden zich die van de Pauzelyke en Calvinische gezintheit aldaar, teeghens elkandere, met groot volk, te velde. Weshalven der Hartoghinne, een zwaar onheil beschooren ziende, indien partyen, (2) zich vergelykende, oft anderzins eenighen quaaden toeleg broedende, quaamen al 't geweld hunner waapenen teeghens onze grenzen te wenden, geraaden werd, al de Ridders van den gulden Vlieze, en Landvooghden der gewesten te beschryven. Den welken, vergaadert binnen Brussel, de Opperraadsheer Vi-

(1) *Vertooghde den Prinse*, dat is, vertoonde, hield hem voor. *Toogen* wordt, bij vroegere Schrijvers, zeer dikwijls voor *toonen* gebruikt.

(2) *Zich vergelykende*, dat is, een vergelijk of verdrag treffende, zich met elkander verzoenende.

Bl. 38. Viglius, een man die neevens uitneemend lof van deughdt en geleerdtheit, ook treflyk welbefpraakt, en door lange oeffeningh, in landtzaaken ervaaren was, de geleeghenheit, en reeden hunner daghvaardinge voordroegh. Als hy uit had, voeghd'er haare Hoogheit zelve ook yetwes by; en onder ander, *dat den Heeren gelieven zoude het ftuk, eenen dagh twee oft drie, in bedenken te houden, daar naa weeder te Raade te keeren, en yder te verklaaren, wat hy den dienfte Gods, zyner Majefteit, en des Lands oorbaarlykft achtte.* Geduurende deeze daaghen, werd hun allen, op zeekeren morghen een' weete, om in 't huis van Oranje te verfchynen, en aldaar tweederley voorftel, gedaan. *D'eene, van gezaamentlyk te* (1) *wannen en t'ooverweeghen 't geen by haare Hoogheit opgeworpen was, en hunne meeningen te* (2) *vergelyken. D'andre, hoe men in dat gewright van tyde uut en noodigh vond, te zaamen te raadflaan, (gemerkt zy zoo voorneemlyke leeden van den lande waaren) oover 't gemeen beftier, 't welk door den quaaden wegh, gehouden by eenighe dienaars en bewindtfluiden, ooghfchynelyk t'eenen val koomen moeft, zoo 't niet met goede teeghenzorgh, in al-*
— 39. *le yl verhoedt wierd.* 'T ontvouwen deezer ftoffe, ten breedtfte, en (3) met inenting van alle bypaffende

(1) *Te wannen en t'overweeghen.* Niet onaardig is de overdragt, waarmede *wannen*, welks eigenlijke beteekenis aan niemand onbekend is, hier op het zorgvuldig ziften en onderling in beraad leggen van een gedaan voorftel wordt toegepast. Men vindt dezelfde uitdrukking ook in het II B. dezer *Hist.*, bl. 55: „Als dan deze ftof in den „Raadt van ftaate *gewant* werd, verftonden eenighen." enz.

(2) *Te vergelyken* beteekent hier *gelijk te maken, overeen te brengen.*

(3) *Met inenting*, dat is, bijvoeging. Dit overdragtelijk gebruik fchijnt van gezochtheid en onnatuurlijkheid niet geheel vrij te fpreken.

de reedenen, verwekte, naar de bezonderheit der zinnen, verscheide beweeghenis van gemoeden. Etlyken ontstaaken van blydschap, 'dat'er gevonden was, die uitzeggen darde, 't geen zy lang in 't gedacht gedraaghen hadden; en verheffende hooghlyk deeze vrymoedigheit, riepen, *dat het meer dan reede bleek, een' zaak van dusdaanigh belang, met gemeenen oovérleg te verhandelen. Andren zeiden op 't eerste punt, de meening der Hartooghinne niet geweest te zyn, dat zy eenighen achterraadt te houden hadden; maar yeder by zich zelven t'onderzoeken, en in haare jeghenwoordigheid te verklaaren, 't geen hy in eighen gewisse oordeelen zouw te behooren. Ende noopende het andere, zeiden rondelyk uit, dat zy zich der opperlandvooghdye niet verstonden of bekreunden, alzoo hun, die bezondere Stadthouders waaren, zulx nochte toequam, nocht betaamde, en veel min, daar oover misnoeghen te toonen, oft klaghtigh te vallen.* Op deeze gedeeltheit stiet het stuk, en bleef voor dat pas steeken; hoewel de geenen, die 't aangeheeven hadden, eenighe daaghen dapperlyk arbeidden, om het deur te dryven. Ende te Raade gekeert zynde, braght yder, naar dat zyn verstandt gedroegh, zyn gevoelen in, op den voorstel haarder Hoogheit. In 't voorzeide tweede punt, hoe vremdt het ook met de zaaken van den lande stond, kon men echter noch een goedt deel der Ridderschap geen' smaak doen vinden. D'andere nochtans, zich gescheept ziende, vervolghden hun voorneemen; quaamen dikwyls te gaader, en zoo verre, dat zy eenen brief aan den Koning ontworpen; de welke met veel af en bydoens entlyk op deezen zin gezift, en den elfden van Lentemaandt des jaars vyftienhondert drieentsestigh geslooten werd. Bl. 39.

HEere, een' zaak, waartoe wy, om beeters wille, en om 't gewight uwer zorghen niet bet te bezwaaren, lang ooghluiking gedaan hebben, worden

Bl. 39. *wy nu, door den noodt, gedrongen, grootelyx t'onzer ongenucht, uwer Majesteit te verstendighen. Naamelyk, dat het omgekoomen is met uwe landen van herwaarts oover, zoo uwe Majesteit* (1) *laat te voorzien teeghens 't algemeen misnoegen haarder voorneemste onderzaaten; die, peylende 't gezagh des Kardinaals van Granvelle, gelyk wy meede, klaarlyk het gansche geveirt der regheeringe op zynen duim zien draayen. Welk gevoelen zoo diep gewortelt staat, dat alle moeite verlooren waar, om het, geduirende zyn verblyf alhier, uit hunne harten te rooyen. Ende zoo lang als een' persoon, belaaden met dus groot en bitter eenen haat, alles in zyn* (2) *gewoudt heeft, valt van uwe zaaken hier te lande nemmermeer te verwachten de uitkoomst, daar uwe Majesteit en wy naa wenschen. Derhalven, Heere, bidden wy haar, ons als zulke Vassaalen der zelve, daar zy ons voor kennende is, geloof te geven. Veelen van d'aanzienlykste Heeren, zoo in bewindt van Landtvooghdyen zynde, als andere, hebben te deeder oorzaake, nut en noodigh gevonden, uwer Majesteit dit vertoogh oover te schikken. Ende ziet men 't bederf dezer Landen onvermydelyk, indien zy mydt deezen wegh in te gaan. Indien daarenteeghens uwe Majesteit, gelyk zy verhoopen, redelyker en behoorlyker vindt, zoo veelen haaren ootmoedighen en toegeneighden dienaaren, om de behoudenis van de welvaart en ruste haarer landen, te gevalle te zyn, dan hen al t'zaamen t'onvreede te stellen, om eenen man te believen; de zaaken, vertrouwen wy, zullen met der tydt, op zulk eenen voet worden gebraght, dat uwe Majesteit zal smaaken de vruchten dezer veranderinge, en de zucht, die wy alle haar volk en Staaten hebben tot haaren dienst, voorspoedt en verheffinge: te meer, mits wy al t'zaamen volkoomen genoeghen aan mevrouwe de Hartoghinne neemen,* (3) *ons kunnende haarder niet dan ten hoogste bedan-*

(1) *Laat*, nalaat te voorzien.
(2) *Gewaudt*, geweld, magt.
(3) *Ons kunnende haarder niet dan ten hoogste bedanken.*

danken. En op dat men dit niet achtte te spruiten, Bl. 39.
uit eighene staat- en baatgierigheit, zoo bidden wy
uwe Majesteit, indien zy 't alzoo verstaat te betaa- — 40.
men, ons te zetten uit den Raade; gemerkt wy voor den dienst der zelve, en de achtbaarheit onzer perzoonen, onvoeghlyk vinden, in dat beroep te volharden, zynde zoo quaalyk voldaan van den Kardinaal. Belangende voorts den Godsdienst, een stuk, te deezer tydt, van zonderlingen gevolghe; magh uwe Majesteit zich verzeekeren, dat wy ons altyds zullen quyten, als getrouwe onderdaanen en Roomsgezinde Vassaalen. Ook zouden, zonder den goeden yver van de voorneemste Heeren, Aadel, en andere luiden met eere, de zaaken zich noch in deeze rust en stilte niet bevinden. Want de smet is gewisselyk groot onder den gemeenen man; ende doet, daarin, het leeven en 't vermooghen van den Kardinaal geen goedt altoos.

De Prinsen van Oranje, en van Gavere Egmondt, neevens den Graaf van Hoorn Ammiraal, die al voor eenighe daaghen, met den last van Raadsheer van Staate uit Spanje gekeert was, onderteekenden, als leeden van dien Raadt alleenlyk deezen brief, op dat anderen, met hun in een gevoelen staande, en maar bezondere Landtvooghdyen bedienende, niet scheenen zich ten algemeenen Landbestier te willen inwikkelen. Van deez' tydt af, werd men gewaar een onbenoeghen deezer Heeren, oover d'andere, die niet gezint waaren hun verstandt te volghen. Al 't welk gåa geslaa-

ken. De uitdrukking: *zich van iemand*, of *eener zake bedanken*, voor: over iemand of iets te vrede zijn, zich verheugen, is bij HOOFT en andere Schrijvers niet ongemeenzaam. Zoo leest men bij HUYGENS, *Korenb.* I D. bl. 418:

Neemt van het soete sapp, gedropen uyt de rancken,
En giet het by de rest, ghy sult *es u bedancken.*

Bl. 40. ſlaaghen en ooverwooghen by de geenen, die, in zoodaanighe ſtoffe wel 't zuiverſte gezicht hadden, genoomen werd voor teeken van 't genaaken eenigher groote en zwaarlyk ſtilbaare ontſteltenis; rollende dit werk op 't zelve ſpoor, waar langs de tweedraght en beroerten van Vrankryk waaren aangeheeven.

TWEE-

TWEEDE BOEK.

(1) MY, als ik de gedenkenissen der aaloutheit, en 't geen zich in de gebuurtyden heeft toegedraagen, met ernst ooverpeinz, dunkt grootelyx verwonderens waardigh, hoe de geenen, die verooverende door dapperheit van vernuft, de gemoeden der Oppervorsten, hun den hooghen handel der regeeringe (2) ondergaan, zoo zeer de zwakheit huns oordeels melden, door mangel van zich in de mooghenheit te maatighen, tot verhoeding der heevigheit van eenen algemeenen haat; waar teeghens zelf de zeekerste gunst des Lantsheeren geen scheutvry schildt strekt: 't en zy de windt deezer voorspoedt hun 't hart zulx opblaast, en de harsenen bedwelmt, dat zy het vinnighste van alle vreeslykheeden reukeloozelyk verachten. De Kardinaal, midts de Lantvooghdes al 't gewight der dingen op hem staan liet, vaart voorts Bl. 41.

(1) *My, als ik de gedenkenissen*, enz. De woordvoeging dezer zinsnede is eenigzins ingewikkeld door de tusschenrede: *die, verooverende door dapperheid van vernuft, de gemoeden der Oppervorsten, hun den hooghen handel der regeeringe ondergaan*. De zin is deze: Als ik de geschiedenis van vroegere en latere tijden overdenk, komt het mij verwonderlijk voor, dat zij, die zoo slim zich het beheer van zaken weten aan te matigen, nogtans zoo onvoorzigtig zijn, dat zij den algemeenen haat door hunne trotschheid niet ontgaan kunnen.

(2) *Ondergaan*, onmerkbaar ontnemen.

Bl. 41. voorts met dringen en dryven, trekkende aan zich, hoe langer hoe meer 't bewindt der geldmiddelen, en 't begeeven zoo van geeſtelyke als van weirlyke ampten: en verzeindende naa den Raadt in Spanje de zaaken, daar hy hier niet meê deur moght. Ende hoe luttel hy grooten en geringen in der daadt te wille weet, noch is 't hem te veel, dat hy den ſchyn ſchuwt. Op 't ſcheiden van den Raadt ſchoolt hy by Viglius en Barlemont: houdt naaſpraak met hun, ende laat de Prinſen van Oranje en Gavere met den Ammiraal ſtaan toekyken. Dit verdriet deed hen uitvaaren met hooghe woorden: *dat de meening zyner Majeſteit niet was hen buyten te ſluyten, om aan 't roer te doen zitten eenen vreemdeling, geboortigh uit Borgonjë, en twee die van zyn' handt vloogen. Maar dat naar recht, reede, en gewoonten van ouden herkoomen, al eer de raaden waaren opgerecht, 't beleidt van 't ſtuk van ſtaate en van geldtzaaken, ende de oppertoezight oover 't gerecht, toequam den voorneemſten Heeren ende Ridderen in 't gemeen. Dat d'oude exempelen ende blykſtukken dit klaarlyk uitweezen: wordende bevonden, dat de brieven ende ſchriftuuren, afgeveirdight uit naame der hooge Overigheit, niet alleen by de handt des Landsheeren, maar ook by de voortreffelykſte Ridders en vaſſaalen onderteekent waaren.* Deeze klaghten, alomme verſpreidt, trokken meenighte van menſchen, zoo eedelen, als andere van aanzien, op de zyde der heeren; luiſterende etlyken te lichter, om dat zy oude dienaars en vrunden der zelve waaren; zommighen, (1) om dat hun deeze reedenen vol, en gelooven deeden, alzulx ten dienſte Godts, des Koninx, ende des Vaaderlands te ſtrekken; anderen, om gunſt te begaan, en vry in hun geloof te leeven onder dien ſcherm, oft daar op te zondighen en zich zel-

(1) *Om dat hun deeze reedenen vol, en gelooven deeden.* Eene verkorting, hier zeer af te keuren. Beter: *om dat hun deze redenen voldeden en zij geloofden.*

zelve te zeeghenen. Naa 't (1) aanhaalen van eenighe schepzelen des Kardinaals werd al meede (2) ghetaalt. Wel te slaagh quam, tot al dit, het gevoelen van den volke, by 't welk Granvelle ging voor eenen man van groote staatzucht, gailheit, en gierigheit, die van den afbrek des Landts zyn' hoogheit trachtte te timmeren, en oover 't zelve den Spanjaarden t'hunnen eigen zeggen, te leeveren, ende in eén' eeuwighe slavernie te brengen, uit was: waar toe men de nieuwe Bisschoppen op de baane gebraght, en voor had, door hen de Spaansche Inquisitie te planten. Ende gelyk men luiden vindt, die hunner heevigheit geen maate weeten, wordt van eenen vertelt, hoe hy zich zoó verre vervoeren liet, dat hy, onder schyn van een smeekschrift, Granvelle zeeker papier toereikte, daar zyn perzoon, naar 't leeven in afgemaalt, op een deel eyeren zat, en Bisschoppen uitbroedde, van de welke, dees met de myter, die met eenen arm, d'ander met een been, door den dop brak; zweevende booven 't hooft des Kardinaals een duivel, met dit byschrift: *Hic est filius meus, ipsum audite:* Deez is myn zoon, hoort naar hem. Bl. 41. — 42.

Hierteegens blies men uit, ter andere zyde, de groote begaaftheeden des Kardinaals, zyn' geleerdtheit, fraayigheit in veele taalen, gespraakzaamheit, ervaarenheit in stof van Staate, uitersten yver tot den dienst Godts, zyner Majesteit, en der gemeene vryheit; ende dat hy noyt gedacht had, aan 't geen men hem te last leide. Ook werd, verscheide maalen, van weeghe der Hartoghinne ende des Koninx zelf verklaart, zyn wit niet anders te weezen, dan door 't vesten der Bisdoomen de Geestelykheit zulx te reeghelen, dat zy haaren plicht voldeede: zonder eenigzins daar meede d'Inquisitie te meenen. Eevenwel

(1) *Aanhaalen*, straffen, bestraffen, berispen.

(2) *Ghetaalt*, eigenlijk *gevraagd*, volgens KILIAAN en HUYDECOPER op *Melis Stoke*, I D. bl. 128. Hier zegt het: *verlangd*, *getracht*.

Bl. 42. wel wild' het in den gemeenen man niet. Noch min naamen 't de grooten aan, oft gelieten zich het aan te neemen. Zelfs buyten der Heeren aanhang waaren 'er die verſtonden, dat de Kardinaal hun behoorde wat te gemoete te koomen, en zich t'ontleedighen van eenighe zyner geeſtelyke ampten, om erghernis t'ontgaan. Dat ook maar goedt zyn konde 't invoeren der Biſſchoppen eenigzins te doen haaperen, om de trotsheit in te toomen, daar men zommighen van hun alreeds meê bevangen zagh. Anderen antwoordden, men zeide daar wel aan; maar dat zy ziende de zaak dieper in, duchtten 't geen noopende den Kardinaal ende Biſſchoppen werdt voorgewendt, het uiterſte eindt niet te weezen, daar men naa trachtte, dan ſlechts een gedeelte daar af; ende wenſchten, dat ſlechts de hoofttoeleg niet ſtrekte, om, neevens 't omkeeren van den ſtaat, het heiligh Roomſch geloof te verdelghen.

Ondertuſſen baarde de brief, hem ter handt gekoomen, menigherley bedenken in den Koning. Entlyk, naa veel ooverleggens, wat, ende op wat wyze hy weederom te ſchryven oft niet te ſchryven hadde, liet hy, den zeſtienden in Zoomermaandt, een antwoordt van dezen inhoudt afgaan. *Mê neeven. De klaare ervaarenheit, die ik van oover lange heb van uwen goeden yver en geneeghenheit t'mynen dienſte, verzeekert my genoegh, dat uw ſchryven van den elfden van Lentemaandt leſtleeden, nieuwers anders, dan uit dezelve is ſpruitende. Maar wel gelet hebbende op de ſtoffe, daar in* (1) *vervaat, zie ik geen' eyghentlyke oorzaak uitgedrukt, die u de voorgeſlaaghe verandering doet raadzaam vinden. Naardien ik ook voor heb, Godt ter hulpe, met den eerſte, ende zoo ras de geleeghenheit der zaaken alhier het my zal veroorlooven, myne landen van derwaarts oover zelf te bezoeken, zal alſdan in perzoon kunnen acht geeven op 't geen dat des vereiſcht, ende in alles voorzien met myne jegen- voor-*

(1) *Vervaat.* Van vervaten, vervatten.

woordigheit. Evenwel laat ik niet te verlangen naa Bl. 42.
kundschap van eenigh bezonder en klaar bescheidt; zulx my lief waare, dat yemandt van u drien zich herwaarts moghte vervoeghen, om my reede en reekenschap, deezen aangaande, te geeven, naar dat u 't gewight van 't werk zal waardigh dunken. Te meer, om dat ghy, myns oordeels, met schryven uwe meening van punt tot punt, niet zoo wel zoudt kunnen doen verstaan, als der zaake noodigh is: nocht ik, door vraaghen en naavorsen aan zoo goedt een' onderrechting raaken, als voor 't neemen van — 43.
uiterlyk besluit, billyk gaan moet. Want yemandt van myne bewindsluiden, buiten oorzaak te bezwaaren, is buiten myn gebruik. Ten hooghste ontstelde dit schryven de Heeren; die ook hun onbenoegen niet verhoolen, maar daar oover met hunne vrienden, zoo te Brussel als elders, verscheide zaameningen hielden. Ende vindende naa veel raadslaans, zich t'eenen daaghe, in de kaamer der Hartoghinne, behandighden zy haar een vertooghschrift, vervaatende de naavolghende punten: *Dat zy met de voortreffelykste Heeren ende Landtvooghden aldaar verzaamelt, om reede haare Hoogheit bekent, 's Landts zaaken, beschouwt met ernstigh inzicht, speurden op eenen wegh, die t'eenemaal van den dienst zyner Majesteit, en de gemeine welvaart was afleidende. Want onder 't voorwenden van zeekere nieuwe ende bederffelyke gevoelens in 't stuk des geloofs, was de gemeente* (1) *voortgeslaaghen tot een toomelooze ongehoorzaamheit. Den volke van oorlooghe, zoo te voet als te paarde,* (2) *quam een geweldighe som van achterstal. Waarteeghens men 's Koninx kas hier te Lande, tot den bodem toe, leedigh vond. De grensvestingen vervielen tot zulk een' weerloosheit, dat indien 't alzoo* (3) *voort sloerde, de hoope*

(1) *Voortgeslaaghen*, voortgehold.

(2) *Quam een geweldighe som van achterstal*, namelijk *toe*.

(3) *Voort sloerde*, voortsleurde. De tweeklank *oe*, welke

Bl. 43. *pe haast uit zoude zyn van die breuke te stoppen. Ook stond (1) dapper te beduchten, dat (2) schier oft morghen, alsmen daar minst op dachte, de Koop-luiden ende onderzaaten des Koninx, ter zaake van zyne schulden, door (3) brieven van merke, in vreemde Landen zouden (4) bekommert worden. Om welke ellenden te verwinnen, maar eene uitkoomste open scheen: naamelyk door verghaadering, raadt en onderstandt der algemeine Staaten. Maar gemerkt haare Hoogheit verklaart had, haar zulx door zyne Majesteit uitdrukkelyk verboden te zyn, ontzaaghen zy zich daar harder op aan te houden. Wel bleek hun genoeghzaam, dat dit verbodt gesprooten was uit een wantrouwen, gestookt tussen zyne Majesteit en haare staaten, en de leden der zelve, door luyden zonder liefde tot haaren dienst ende der landen beste, die nochtans geen opening altoos deeden, van middel, om dus verwart een werk te redden. Derhalven baaden zy haare Hoogheit hun niet qualyk af te neemen, dat zoo lange als zyne Majesteit niet gedient waare, met andere orde te stellen op de Regeeringe ende zaaken des Lands, zy zich*

ke oudtijds in vele woorden gehoord werd, is later verwisseld in *eu*, als: *Loeven*, *Leuven*, *boeken*, *beuken*, enz.

(1) *Dapper*, wordt veel bij onzen Schrijver gebruikt in de beteekenis van *zeer*.

(2) *Schier oft morghen*, dat is, volgens de verklaring van KILIAAN, *nu of morgen*, komt bij HOOFT, CATS en andere oude Schrijvers meermalen voor in de beteekenis van *zeer binnen kort*. *Schier* beteekent, onder anderen, ook *terstond*.

(3) *Brieven van merke*, *lettres de marque*, prijsbrieven. Zulke benamingen behoorden onvertaald te blijven, daar toch de overzetting dier woorden meestal onverstaanbaar is. De Geschiedschrijver AITZEMA spreekt van *represalien brieven*.

(4) *Bekommert worden*, dat is, zoo als men gemeenlijk zegt, *gearresteerd worden*. Zie de aanteekening op bl. 98.

zich vermydden in den Raadt van Staate te verschynen, (1) *blusſende de ſchaaduw, waar voor zy vier volle jaaren gedient hadden. Wes niettemin zy* (2) *ooverboodigh bleeven, zich in hunne bezondere Ampten, ende 't geen hun haare Hoogheit gebieden zoude, te quyten naar behooren.* Bl. 43.

By dit beloop der dingen voedde zich het vuur der tweedraght, en werd de brandt van dagh tot dagh weldigher. De Heeren, bezwaarlyk achtende te zwyghen op den brief zyner Majeſteit, beraamden, den negenentwintighſten van Hooymaandt, hun antwoordt; ende zeindende daar nevens dubbelt van 't voorzeide vertoogh, *baaden haar 't zelve ten beſte te duiden. Wyders, gaaven zyner Majeſteit groot gelyk, dat zy haare bewindſluyden niet plagh zonder reede te bezwaaren. Dan 't geen zy voorſloeghen, noopende den Kardinaal van Granvelle, bleek verre van hem te bedrukken, ende ſtrekte veel eer t'zyner verlichting: jaa van eenen laſt, die niet alleen luttel paſte by zyn beroep, en in geeſtelyke handen,* (3) *maar haar t'oover, en geſchaapen was t'ontvallen, om tot oproer en deerlyk onheil uit te berſten. Van ſtuk tot ſtuk te verklaaren 't geene op zynen perſoon te zeggen viel, hadden*

(1) *Bluſſende de ſchaaduw, waar voor zy vier volle jaaren gedient hadden.* De figuurlijke uitdrukking: *de ſchaduwe bluſſchen*, is minder gepast, en de zin van het geheele zeggen niet zeer duidelijk. Waarſchijnlijk moet men hetzelve dus verklaren: Vier volle jaren hadden de Heeren ſlechts voor eene *ſchaduwe* gediend, zonder met eenig wezenlijk gezag bekleed te zijn, daar alles door GRANVELLE en de zijnen beſtuurd werd. Die *ſchaduwe* wilden zij, door zich aan den Raad te onttrekken, voor het vervolg *bluſſchen*, dat is, uitdelgen, vernietigen.

(2) *Overboodigh*, zeer bereidwillig.

(3) *Maar haar t'oover*, te zwaar, boven hare krachten.

Bl. 43. *den zy zich niet onderwonden, dewyl d'ongereegheltheit, kommer, misnoeghen, en de bystere gesteltenis des Landts, daar inne 't woordt voor hun deeden, duidtlyk genoegh uitdrukkende, hoe luttel het gemeene beste met zyne jeegenwoordigheit, aanzien en gezagh beholpen was. Ook hadden zy nooit gemeint als eischers hem aan recht te vorderen, om deeze zaak pleitsgewyze te bedingen; maar slechts den plicht van goede vassaalen, en leenmans eedt te betrachten, met zyn' Majesteit te waarschuwen van 't geen dat'er omging: ende waanden, ten aanzien van hunnen staat, zoo*
— 44. *verre wel geloovens waardigh te weezen. Zy zouden mede al over een' wyle, niet een alleen, maar liever alle drie zich by zyne Majesteit, te dien einde, vervoeght hebben, indien de zaaken daar naar waaren gelecghen geweest. Maar 't stond'er zoo, dat niemandt van hun eenighszins uit moght, zonder verachtering van hunnen dienst; (1) zonderling t'eener tydt vol bedenkens, in de welke ook der gebuuren list, laaghen, en haghlyke behendigheeden uitkykende, aan allen kanten waak en waapen riepen. Baaden daarover zyne Majesteit, hun schryven voor zoo vol aan te neemen, als de waarheit hunner woorden, die zy verhoopten, dat, by haare ooren, niet zouden gewraakt worden; mitsgaaders dat der zelve geliefde hun de eenvoudigheit hunner brieven, te goede te houden; gemerkt zy tot geene groote reedevoerders gebooren, ende meer in wel doen, dan in wel zeggen, geoeffent waaren: gelyk ook best betaamde de geenen, daar zy zich voor uit gaaven.* Onlanx naa dit afvaardighen ging een gerucht op, hoe de Kardinaal yemandt van de voorzeide Heeren naa 't leeven gestaan had; ook bestеeken, dat van den Koning, aan den Raadsheer Renardt, Heer van Bermont, geschreeven wierd', hy zoude zich ter stadt van Brussel uitmaaken, en in 't Graafschap van Borgonje gaan onthouden: als oft hy eerst

(1) *Zonderling*, vooral, voornamelijk.

eerst oorzaak geweest waar van de onmin tussen Bl. 44.
Granvelle en de Heeren. 'T welk niettemin by getuigh van trouwe en weetenschap gelooghent wordt.

De Kardinaal hebbende den windt dus recht in 't oogh, zagh nu dat het tydt was, om zeil te minderen; begon uit de (1) zaamening te blyven, daar 't begeeven van geestelyke en weirlyke ampten aan stond, en deed zyn best om zich van de gemelde kladden te zuiveren. Vergeefs. Een' (2) geankerde opspraak wil niet dan traagelyk ende naauwlyx, naa groote weer van tastelyke werken, wyken. Het ziet'er hoe langer hoe zuurder uit. De Brabandsche Edelluiden zeggen rondelyk, dat zy niet verstaan, emmermeer met Granvelle, ter vergaadering van de Staaten te zitten; en de voorzeide Ridders koomen zoo verre, dat zy, met anderen van hnnnen aanhang, een (3) eedtgenootschap oprechten; ende, om te doen blyken, dat zy niet schreumden des bekent te staan, al tzaamen het (4) zinstaal van de verknochte flitsen, op hunne mantels en hoeden hechten. In dit verbondt begaaven zich, de Prins van Oranje, die van Gavere Egmont, de Markgraaf van Berghen, de Graaf van Hoorn, de Baroen van Montigny zyn broeder, de Graaven van Hooghstraaten en van Meegen, de Heer van Breederoode, met meer andere groote persoonaadjen, Ridders van 't gul-

(1) *Zaamening*, namelijk den *Raad van Geldmiddelen*, en den *Geheimen Raad.*

(2) *Geankerde opspraak*, eene gevestigde opspraak.

(3) *Eedtgenootschap.* Men verwarre dit niet met het vermaarde verbond der Edelen, waarvan het Compromis eerst in het midden van November 1565 geteekend werd, en waaraan WILLEM VAN ORANJE, de Graven van *Egmond* en *Hoorn* met hunne namen geen deel genomen hebben. Zie hier over den beroemden Hoogleeraar J. W. TE WATER, *Historie van 't Verbond der Nederlandsche Edelen.*

(4) *Het zinstaal van de verknochte flitsen*, het zinnebeeld van de verbonden pijlen.

Bl. 44. gulde Vlies, ende naamhaftige Eedelluiden. Doch de Hartogh van Aarſchot, de Graaf van Arenbergh, die van Overende Landtvooghdt van Valkenburgh, de Heeren van Courrieres, van Barlemont, ende Cachecourt, met zommige anderen ook van de treffelykſte, hielden zich daar buiten: die eevenwel den Kardinaal niet opentlyk toevielen, nochte (1) zich teeghens de eedtgenooten inbonden, om den ſchyn van partydigheit en ſcheuring te ſchuwen. Maar, onder de handt, ſchreeven zommighen hunner den Koning hunnen dienſt aan, ende hoe leedt hun waar, dat de dingen zulk eenen keer naamen. Dus een buy, booven 't hooft van Granvelle, deed, dat hem eenighe openbaare arghernis ryp docht, en de tydt tot duiken ried. Zelfs hield hy zich zynes leevens niet zeeker, als meermaals gewaarſchuwt, dat, onder anderen, een Borgonjer Vilete genaamt, zich verluiden liet, van op zyn lyf te gaan. Derhalven verzoekt hy aan den Koning toeſtandt in 't heimelyk, om zich uit het landt te vertrekken.

Dus gink het, als 't jaar vyftienhondert vierenſeſtigh aanving, dat, met zwaare dreigementen van beroerte, zyn' intrêe deed. Naamelyk de geenen, die zich vermeeten, het duyſterſt onzer droeffenisſen, in de helderheit der Hemelſche lichten te zien, gaaven uit, dat zy in lang den Nederlanden niet naarer
— 45. hadden toegegreenzen. Want de drie boovenſte dwaalers oft planeeten, met de Zon en Merkurius, in 't teyken van den Leeuw, ſcheenen (2) t'zaamenrottende, niet dan ramp, neerlaagh en boosheit te brouwen. En de verwaantheit der (3) voorweete waar het

(1) *Zich teeghens de eedtgenooten inbonden.* De ſpreekwijze *zich tegen iets* of *iemand inbinden*, voor aankanten, verzetten, komt bij onzen Schrijver meermalen voor.

(2) *T'zaamenrottende*, zich vereenigende. *Rot*, eene bende, wordt bijzonder van krijgsvolk gebezigd; ook geeft het eene menigte volks te kennen, doch dan heeft het eene kwade beteekenis.

(3) *Voorweete*, voorwetenſchap.

(1) bet opgeblaazen, door 't gaaflaan, dat gelyke standt van starren, over vyfhonderd jaaren, deezen volke groot oevel beschooren had. Oft moogelyk heeft men zich (2) gelaaten, uit de letters der lucht, Godts ongenaa te spellen, die in 't misdryf der menschen duitlyk genoegh te leezen was. De Koning, 't zy dat hy 't met den landtdagh tot Monçon te drok had, oft (3) schoorvoetende quam den Spaanschen spie uit den Nederlandschen Raadt te trekken, zweegh op den brief der Heeren, tot den vierentwintighsten van Sprokkelmaant toe, ende schreeff hun, toen eerst, oover. *Dat hy, dewyl zy niet eighentlyk uitdrukten 't geen den Kardinaal tegens ging, deeze stof in naader bedenken nam. Ondertussen was zyn wensch en zin, dat zy weederom in den Raade verscheenen.* Granvelle, daarop, maakte terstondt zyn' reize ruchtbaar; doch bekleedde ze met den schyn, van zyn' moeder, in 't graafschap van Bourgonje, te gaan bezoeken. In 't eindt van Lentemaant gaf hy zich op wegh, met zynen broeder den heere van Chantenay, die vers uit Vrankryk quam, daar hy voor Ambassadeur zyner Majesteit geleegen had. Dit baarde beeter hoop in den volke. En men meinde, dat zelfs de Landtvooghdes in haaren vuist daarom loech, (4) laatende zich bedunken, dat zy, ontslaagen van dien Bl. 45.

(1) *Bet*, meer.

(2) *Gelaten*, gehouden, in de beteekenis van den schijn aannemen.

(3) *Schoorvoetende* wordt eigenlijk gezegd van iemand, die zijne voeten *schoor*, strak, stelt, of stijf gespannen houdt, hetgeen de natuurlijke houding is van iemand, die, tegen zijnen wil en genoegen, ergens henen getrokken en gesleept wordt. Van daar wordt het zeer eigenaardig toegepast op iemand, die noode, niet gemakkelijk, maar langzaam, en als gedwongen, en tegen zijnen dank tot iets komt en besluit. Zie de *Proeve van Oudheid-, Taal- en Dichtkunde door het Genootschap D. A. O. M.* I. bl. 173.

(4) *Laatende zich bedunken*, meenende, zich verbeeldende.

Bl. 45. dien meester, t'einde haarder (1) onmondigheit, en teffens der tweespalt, gekoomen was. Eenighen, niettemin, waanende haaren grondt beeter te weeten, hielden 't daar voor, dat haar grootelyx verdroot haare zyde te zien ontblooten van zulk eenen raadsman, en zoo ervaaren in de dingen van Neederlandt. Waarenbooven hy, in verscheide voorvallen van ongemak (gelyk des veel van maghtigh belang, naa zyn vertrek gebeurde, en haar, in den Spaanschen Raadt, niet zelden te last geleidt werd) haar ook hadde konnen ontschuldighen by den Koning. Onlanx daarnaa ontbiedt de Landtvooghdes de Prinsen van Oranje en Gavere, met den Ammiraal; houdt hun voor, *De Kardinaal had afscheidt, die onlust uit, en de Heeren geen' stof meer, om haar van hunnen onderstandt in den Raadt versteeken te laaten, maar op den gewoonlyken plicht te passen.* Zy schoorvoeten, onschuldighen zich op de spraak, die men gaan deed, dat Granvelle over drie maanden weder verwacht werd. Ten laatste, door styf aanstaan haarder Hoogheit, en dat ten byweezen van den Raadshooftman Viglius, houden zy op van weygheren, met verklaaring, zoo de Kardinaal weederkeerde, dat zy verstonden (2) echter hun' rust te houden.

Granvelle aldus de wyk, en de drie Heeren weder plaats in den Raadt van Staate genoomen hebbende, kreegh 't hof al heel een ander aangezight. Zy, op dat al de weereldt de beeternis gevoelen moghte, (3) verpynden zich booven gewoonte, in' afdoen van zaaken

(1) *Onmondigheit.* Dit woord, zamengesteld uit het ontkennende *on* en *mondigheid*, is hetzelfde, als het Latijnsch *in-fantia*, de staat der kindschheid, waarin men niet medespreekt. De Landvoogdes was, als eene minderjarige, onder het opzigt van GRANVELLE. Naar het voorbeeld van AUGUSTUS en TIBERIUS, werden dikwijls, van uur tot uur, kleine briefjes tusschen haar en den Kardinaal gewisseld.

(2) *Echter*, op nieuws, andermaal.

(3) *Verpynden zich*, gaven zich moeite, beijverden zich.

ken, en blokten meenigmaals, als 't de geleeghenhei vereischte, heele daaghen van den uchtent tot den avond. Zy hielden ook goedt verstandt met de luiden van den Heimelyken Raade, en met die van de Geldtmiddelen, uitgezeidt de Baroen van Barlemont, dien zy te zeer aan den Kardinaal verknocht waanden. Den gemaghtighden der Staaten en goede steeden, bejeeghenden zy, voorneemelyk de Prinsen van Oranje en Gavere met alle (1) handtbiedinge; onthaalden hen dikwyls op banketten en met veelerley vriendtschap. En zeeker Oranje, hebbende geen' weergaa in grootdaadig-, mild-, en behulpzaamheit; maar de vermeetelheit, smaadt, hoovaardy, en alle gebreeken van aadel verworpen; zonder den minsten, oft toegang, oft aanspraak, oft groetenis te weigheren; scheen geschaapen, om, buiten afbrek van achtbaarheit, door zyn' schrandere aanminnigheit, de harten van groot en kleen te verooveren. Deughd deeden deeze dingen, en de Staaten diep in de borze tasten; die op zwaar en veelvoudigh verzoek van geldthulp, t'elkens yetwes inwillighden: tot groot genoeghen der Landtvooghdesse. Maar nemmermeer was 't den Kardinaalisten genoegh; die, gemerkt met deezen naam, om 't volghen van Granvelles voetstappen, morden 't moght niet maaken; en, uitkrytende deeze heusheeden, voor een' staatzuchtighe gunstjaght, (2) altydts een dat, op het doen en laaten der Heeren wisten. Wyders schreeven deeze drie den zeevenentwintighsten van Lentemaandt, aan den Koning, tot antwoordt op zynen laatsten: *Dat, gemerkt zyne geliefte was, hen weeder in den Raadt te gebruiken; de Kardinaal ook (3) verluiden liet, naa Borgonje te willen trekken, zy de zelve met wel goede geneeghen-*

Bl. 45.
— 46.

(1) *Handtbiedinge*, bereidwilligheid, gedienstigheid.

(2) *Altydts een dat, op het doen en laaten der Heeren wisten*, altijd iets in het bedrijf der Heeren berispelijk vonden.

(3) *Verluiden*, 't gerucht verspreiden, van *ver* en *luiden.*

Bl. 46. *gheriheit zouden gehoorzaamen, gelyk de Hartoghin in 't breede uit hun verstaan had. Ende baaden zyne Majesteit te gelooven, dat zy in yver om haar te dienen met ziel, lyf en goedt, niemandt wyken wilden. Waar af haar gelieven zoude zich verzeekert te houden; ende te verwerpen alle quaadt bedenken, haar ingeprent; misschien door snood aangeeven: hoe wel zy, dienaangaande, zich jeghenwoordelyk geruster vonden, dan voor heenen:* (1) *te meer seedert de ooverkoomst van Armenteros, geheimschryver haarder Hoogheit, van wien hun en den anderen Heeren, met welke zy, ten dienste zyner Majesteit, altyds gemeenschap gehouden hadden, uit haaren naame ende last, het goed genoeghen, dat zy aan hen nam, verklaart was.* Oranje, afveirdighende, ten zelven daaghe, eenen bezonderen brief, van gelyken inhoudt, voeghde daar by: *Hoe hy, als zynde die dienaer en vassaal zyner Majesteit, die hy was, ende gezint de voetstappen zyner voorzaaten te volghen, haar wel wilde gebeeden hebben, het zeggen van Armenteros met eenigh schryven te bevestighen, om hem ten volle, teeghens den achterklap der quaadwilligen te troosten. Bad met een dat haar Ambassadeur in Vrankryk gelast wierde om met ernst voor te staan* (2) *de zaaken zynes Prinsdooms van Oranje, 't welk in gevaar stond van verlooren te gaan, om dat hy 't by 't oud en heiligh Roomsch geloof trachtte te behouden.* De Koning antwoordde hem uit Valence den drientwintighsten in Grasmaandt. *Die verklaaring van wel goeden harten gedaan te hebben: Wilde niettemin, dat hy zich ontgaave; dat yemandt gepooght had hem verdacht te maaken. Met welk gevoelen hy den geenen, daar hy*

(1) *Te meer seedert de ooverkoomst van Armenteros*, — ARMENTEROS had den Koning de noodzakelijkheid van GRANVELLE's verwijdering voorgesteld, zoowel van het Hof, als uit de *Nederlanden.*

(2) *De zaaken zynes Prinsdooms*, enz. De religieoorlog in *Frankrijk* bedreigde zijn Prinsdom.

hy zulx op hield, sámt zich zelven te korr deedt; gelyk Bl. 46.
ook hem, die zoo lichtvaardigh niet was, om te luisteren naa de geenen, die hem mogbten meenen in te neemen met een mistrouwen op persoonandjen van zyne soorte. Voorts *gedroeg hy zich tot het schryven gericht aan de Graaven van Egmont en Hoorne, noopende het waarneemen van hun beroep in den Raadt: en meldde, dat hy, op nieuw, zynen Ambassadeur in Vrankryk, 't geen de Prins verzocht had, bevel te vorderen.*

De Heeren dan, hebbende zich in de zorgen der regeeringe gesteeken, en smaak in 't bedryf gekreegen, stelden'er zich naa, hoe langer hoe meer, toeneemende in bequaamheit. Franciscus Balduinus van Atrecht, een persoon uitgeleerdt, zoowel (1) in de Godtheit, als Rechten, en (2) letteren van beleeftheit, en geverwt, door ommegang met Calvin, in 't schriftmaatighste zyner gezintheit, zonder dat hem yets van ongezellighe heevigheit bleef aanhangen, had zich, op dat pas, beide in Duytslandt en Vrankryk, met den naam van wonderlyke bescheidenheit in kerkzaaken, aanzienlyk gemaakt. Dicht hield zich Oranje by deezen man; ende hebbende geen' geringe weetenschap uit zyne hanteering getooghen, pooghd' hem, in Nederlandt te huisvesten, met hoop eener eerlyke plaatze onder de (3) voorleezers te Loven, om, van dien trap, in den heimelyken Raadt te sty-

(1) *In de Godtheit*, Godgeleerdheid. Zoo spelt het ook VONDEL, in zijne *Hekeldichten:*

Ik bid u onderwys myn botheid,
Wat is de fakulteit der Godtheid?

(2) *Letteren van beleeftheit.* De Grieksche en Latijnsche talen worden bij uitnemendheid geheeten *literæ humaniores;* beter zou de Schrijver vertaald hebben *fraaije letteren.*

(3) *Voorleezers*, Lectoren of Professoren, aan de Hooge School, te *Leuven.*

Bl. 46. ftyghen. (1) Graaf Luidewyk floegh hem voor, tot middelaar der misverftanden in 't ftuk van den Godsdienft. De Graaf van Hoorn, dreef, dat Georgius
— 47. Caffander in 't zelffte, met groot nut, te werk geftelt kon worden. Uit Vlaandere was deeze Caffander gebooren; ende zulx de glans zyner Godfvrucht, gemaatighheit en geleerdtheit, dat de Kaizars, Ferdinand en Maximiliaan, zyn' hulp, met allen ernft verzocht hebben, tot geneezing der deerlyke quetfuuren van de Chriftenheit. Naamelyk, deeze luiden, ziende veel van 't oudt voor (2) oovergeloof, veel van 't nieuw voor neufwys aan, en fcheuring uit fcheuring fpruiten, zouden gerne tusfchen beiden heen, met grondtpunten alleenlyk, den wegh der waarheidt gebaakt hebben. Maar de weeklykheit van Caffander, en zyn ongeneeghenheit tot het hof, lieten hem luttel verrichten. Balduinus gaf 't ook op, uit zorge van geen' eer in te leggen, dewyl hy verftaan had, dat Philips verhardt was, om 't eindt der plakkaaten te houden. De Heeren, vindende de zelve heftigh gehandthaaft by den heimelyken Raadt, peinfden feedert, op middel, om dien de lenden te zwakken. Hier toe gebrak geen goede glimp; fchynende 't ampt des Raadts van Staate een oppertoezicht oover d'andere twee met zich te brengen. Dit dryvende derhalven, begonden zy 't daar naa te ftuuren, dat voor hen te koomen hadden alle zaaken van gewight, die by den Heimelyken, ende dien van de geldtmiddelen, plaghten, alleenlyk met kennis en inzegghen der Landtvooghdeffe, gefleeten te worden.

En-

(1) *Graaf Luidewyk.* LODEWIJK van *Nasfau*, broeder van den Prins van *Oranje.* Deze naam komt niet van het Latijnfche LUDOVICUS, maar LUITWICK was oudtijds de Duitfche naam van Vorften en Helden, bij welken het volk (luiden) befcherming vond.

(2) *Oovergeloof*, een woord, bij HOOFT zeer gemeenzaam; het geeft te kennen een te ver gedreven geloof, bijgeloof. Het komt overeen met het Hoogduitfche *aberglaube.*

Ende ſtonden zy (naar dat zommighen melden) hier op te ſtyver, mits men hun geene (1) berichtſpunten had voorgehouden, oft ſchoon gezeit werd dat dat z'er waaren, en hun verbooden zich 't werk der andere Raaden aan te trekken. 'T zy dan dat men deeze punten voor wat te (2) ſchor geſchouwen hebbe, en geducht met het oopenen der zelve eenighe ongeneught te baaren: oft dat de Hartoghin die liefſt achterhield, om naar haar goetdunken te moogen vieren en aanhaalen: oft eintlyk de Koning zelf, door bedeeſtheit van oordeel, alles zoo los liet blyven, om de moeilykheit t'ontgaan van (3) ſchier oft morghen af te ſchaffen, 't geen hy, naa dat ingevoert waar, met der tydt moghte bedenkelyk vinden te laaten doorſtaan. Door deezen toeleg werd het goedt verſtandt tuſſen de voorzeide Raaden geſteurt; voorwendende die van d'and're twee, dat in de hunne de Raadsheeren van Staate te zien nocht te zegghen hadden; ende deeze, dat men hun de zaaken van gerechte met den aankleeven van dien, ende van de geldtmiddelen, verduiſterde, om hen eenighen miſſlagh te doen begaan, die by zyne Majeſteit zwaarlyk zouw te verantwoorden zyn. D'andere, eevenwel, moghten niet op tegens den Raadt van Staat, zoo om (4) zyn eighen uitſteeken, en het aanzien der perſoonen daar in verſchynende; als om dat hunne wyze van handelen, die den aardt der Landtzaaten gelyker was, ende minſt naar de Spaanſche ſtrafheit ſmaakte, alomme beeter genoomen werd. Derhalven (5) ontliet allenskens de ſtrakheit van geloofsdwang, Bl. 47.

(1) *Berichtſpunten*, inſtructie.

(2) *Schor*, geſtreng.

(3) *Schier oft morghen.* Zie de aanteekening op bl. 114.

(4) *Zyn eighen uitſteeken*, uitſtekendheid, uitnemendheid.

(5) *Ontliet*, liet af, verminderde, van *ontlaten* (*laxare*); nog zegt men, als de ſtrengheid der koude vermindert: *het weder ontlaat.*

Bl. 47. dwang, ende vond het ſtuk der Inquiſitie en plakkaaten min heuls te hoove.

De zelfſte zaghtigheit vloeide voorts, ende nam plaats onder zaaken van gerechte, zoo in den grooten Raadt, als in de hooven der bezondere Landtſchappen; ende in 't verleenen van gunſten en vergiffeniſſen. Waar uit d'anders gezinden ſtof raapten, om oover ſlapheit van recht te roepen; ende dat zelfs de burgherlyke keuren en inzettingen, met geenen behoorlyken ernſt werden gehandthaaft. In der daadt veelen van Aadel en andere beweezen den gerechte luttel ontzaghs, 't en waar dat de naam des Raads van Staate daar oover ginge. Wyders waaren grooten en kleenen, tot dien tydt toe, gewoon hunne behoeften zonder eenighe ſchreumte, by ſmeekſchrift te vertooghen, en trooſt daar op aan de Landtvooghdes te verzoeken. Dit gebruik begon toen af te neemen, ende een' wyze op te koomen, dat zelfs de Staaten der geweſten en de ſteeden, tot de behulpzaamheit haarder Hoogheit geenen anderen toegang naamen, dan door gunſt en 't voorſpreeken hunner
— 48. bezondere Landtvoogden; jaa dikwyls hunner dienaaren en bewindſluiden. 'T zy dan dat de verzoekers, door deezen wegh der bemiddeling, beſt waanden te recht te raaken, oft dat de konſtenaryen der maghtighen (1) den anderen ontbaant hebben, om zich zelven noodtlyk achtbaar, en meeſters van de uitkoomſt aller zaaken te maaken. Waar uit (gelyk de gemeene gezighten niet wyder, dan tot de naaſte oorzaaken ende 't geen voor de voeten leit, reiken) gebeurde, dat alle hoope op deeze geſtelt werd, en de dank voor de weldaaden zelden, tot den uiterſten oorſpronk quam; nietteegenſtaande dat het de myl op zeeven gegaan, en van ongelyk grooter koſten was. Zoo 't geviel, dat eenighe Landſchappen hier oover klaagh-

(1) *Den anderen ontbaant hebben.* Hier is het woord *weg* uitgelaten. De zin is: de Stadhouders maakten elken anderen toegang tot de Landvoogdes moeijelijk, om alzoo noodzakelijker te worden.

klaaghden, t'ontbrak aan geen' vonden, om hun verzoek te leur te stellen. Niet, dat men de gemaghtighden met eenigh raauw onthaal voor 't hoofd sloegh: maar men zond ze, gelaaden met beloften te rug, ende gaf dat aas van ydele hoope, als een appel om te speelen, aan de heyigheit, tot dat zy allenskens bezaadighde. De Heeren voorts, vindende zich in deeze ruimte, begosten eenighe ouwde pleiten te hervatten, en nieuwe aan te heffen teghens den Koning: als dat van Chastel Belin, van de zouteryen in Borgonje, van de heerlykye van Mechelen, van de Bergermeer, Gorkom en Workom in Hollandt, van de munte van Leuze, en andere van merkelyk belank. Ende ging de spraak: *dat men in 't doordryven deezer zaaken elkandere de handt boodt; ende niet min in begenaadighen van dienaars, amptluiden en vrienden: zommighen der welke tot geestelyke en weirlyke staaten, zonder behoorlyk acht geeven op hunne wettigheit oft bequaamheit, door enkele gunst gevordert werden. Dat andere persoonen van bewindt en maght, ziende dit alles zoo heenen sloeren, ende den Heer van Barlemondt, den Raadtshooftman Viglius, en andere van den aanhang des Kardinaals, by de Hartoghin uit hebben, aan 't schraapen en inhaalen sloeghen door misbruik van kerkelyke en onkerkelyke ampten, door gunst en vrydoombrieven, loteryen, vergiffenissen van schelmstukken en grouwelen, ende door alle andere weeghen, die de baatzucht weet te wyzen, den geenen, die zy* (1) *bezeeten heeft. Waaraf zy 't nut, zyn' Majesteit de schaade, haar Hoogheit en de getrouwe dienaars de schande hadden, zonder schuldt; als wordende hun alomme de voet dwers gezet, en hunne* (2) *rechtzinnighe* (3) *aanleggingen omgestooten.* Bl. 48.

Doch

(1) *Bezeeten*, deelwoord van *bezitten*, is hier hetzelfde als *bezield*. *Bezitten* wordt, in die beteekenis, doorgaans in een' kwaden zin genomen; zoo zegt men: *van een' boozen geest bezeeten.*

(2) *Rechtzinnighe*, welmeenende.

(3) *Aanleggingen*, pogingen, ondernemingen.

Bl. 48. Doch de Landvooghdes luifterde naa deeze geruchten niet: maar, ziende zich met alle eerbiedenis bejeeghent van de Heeren, oordeelde een arm landt te weezen, het geen, daar niemandt voordeel had; dat ook, in een' wereldt (1) zoo zoet op de gebreeken, (2) de hooghe ooverheit niet te fcherp, en dikwyls oogh gelooken diende. Dies zy, waar Viglius beftond haar alleen te (3) beleezen, het daatlyk in den Raadt van Staate braght, en voor een misflagh hield, elders yet gewightighs af te handelen. Zelfs Armenteros, hoewel gebooren Spanjaardt, en voor eenen man met eere gaande, helde oover de zyde der grooten; zulx hem de weederparty naadroegh, dat hy omgekoft, oft immers door beleeftheit gewonnen, hun de binnenfte verborghentheeden haarder Hoogheit oopenbaarde. Dat het de Heeren ook in der daadt, goedt met de gemeene zaake meenden, en oogh op het planten van een' minlyke, dwangelooze, en duurbaare regeering hadden, wordt hier uit gefpeurt, dat, onder 't onthaalen en feefteren van aadel, goede fteeden ende etlyken van den heimelyken Raade, 't voorneemfte, 't welk zy hun zochten in te fcherpen, op deeze twee punten draaide. Te weeten voor eerft; *dat hun onuitrooyelyk docht, door zwaardt en vuur, zoo groot een getal van ketters, 't welk men daar teeghens zagh aanwaffen: maar daar wat anders toe behoorde, naamelyk de zeedebeetering der geeftelykheit en 't goedt onderwys der gemeente. Daarna wat*

(1) *Zoo zoet op de gebreeken*, geneigd tot verkeerdheid en misdrijf.

(2) *De hooghe overheit niet te fcherp*, enz. *Diende* flaat hier zoowel op *fcherp*, als op *oog gelooken*. De zin is: de overheid moest niet zoo naauw toezien. *Gelooken*, deelwoord van *luiken*, fluiten, toedoen; van daar *ontluiken*, opengaan, vooral van bladeren en bloemen gebezigd.

(3) *Beleezen*, overreden, eigenlijk door het lezen van tooververzen overhalen. Zie HUYDECOPER, *Proeve van Taal- en Dichtk.* III. 34–37.

wat vorder treedende, bekenden zy, dat (1) wen schoon de luiden van de kerke zich tot stichtelyker leeven begaaven, ende 't volk met bequaamer leere getrokken wierde, echter de plakkaaten afgeschaft oft verzoet, en de tydt aangezien diende, die geenszins teeghens zulk een' strengheit mogt. (2) Ende allenskens lieten zy, zich het oopenende, hooren, indien men eenen yegelyke vryheit van gewisse binnens huis, ende zonder oopenbaare erghernis te geeven, toestond; ende daar beneevens zoo wel den wyn als 't broodt, in 't Avondmaal uitreikte, zoo waar'er, ende anders niet, door de zwaarigheit te zien. Het tweede punt bestond in klaghten oover 't leedt dat zy zaaghen aan de mishandeling der geldtmiddelen, de slordighe rechtspleeging, en wat daar aan kleeft, die t'eenemaal in 't war moesten loopen, 't en waare men het het aanzien des Raads van Staate styfde, versterkende dien met het getal van tien oft twaalf achtbaare ende den volke lieftallighe persoonen, uit het puik der Ridderschap, om 't hoogh gezagh oover alle andere Raaden te voeren. Bl. 48. — 49.

Als deeze ooverleg alzoo eenen goeden tydt omgegaan had, en zelfs der Hartoghinne ernstelyk ingeboezemt was, beriep haare Hoogheit op zeekeren dagh den Raadt van Staate, ende voerd'er deeze reede. (3) *Kraft moeste hy zich zelve doen, myn Heeren, die, hebbende door geboorte, opvoeding, en plicht, het hart gehangen, als ik, oover deeze landen, de droeve geleeghenheit der zelve ooverpeinzen zouw zonder beroernis van weemoedigheit. Waar men zyn' ooghen wendt, daar worden de teekenen van een gevaarlyke, en bykans vertwyfelde krankheit der gemeene zaake vernoomen; en niet een lidt van den staat*

(1) *Wen schoon*, offchoon.

(2) *Ende allenskens lieten zy, zich het oopenende, hooren.* Dat is: En allengs zich meer openbarende, gaven zij te kennen.

(3) *Kraft*, geweld. De woordvoeging, die wij in het begin dezer aanspraak vinden, is zeer gepast en statelijker wordt door dezelve de gansche rede.

Bl. 49. *ftaat, oft het heeft zyn deel lydens aan deeze ontſteltenis. Want aanſchouwt men 't gerecht en 't bedienen des zelven, het heeft zoo groot een afbreuk geleeden aan de eerbiedenis, verdient van zoo heyligh een dink, als een deel der Amptluiden zich ſchynen wyde te vergheeten in hun beroep. Ooverzie ik het werk der geldtmiddelen, ik vind de ſchatkaamer uitgeput, de Koninglyke erfgoederen en inkoomſten verkoft oft verzet, en niet altoos in voorraadt teeghens een' meenighte van ſchulden, zoo hoogh loopende, dat ze ons aan de keele koomen en dreyghen te verſtikken. Maar booven al vind ik geen redding aan de verwarringen, waar in wy geſleept worden door 't aangroeyen des oovergeloofs en der ketteryen, die zulx d'ooverhandt neemen, dat, zonder veirdighe teeghenweer, onmooghelyk is het hooft van den Godsdienſt booven, en 't roer der regeeringe in dwang te houden. Niettemin; ik moet my der* (1) *voorzienigheit, yvers, liefde, tot den dienſt Gods en des Koninx, hooghlyk bedanken, die u gedreeven hebben, om my de deerlykheit deezer ellenden, als met den vinger te doen voelen, ende tot den grond toe t'ontdekken: gemerkt dat het* (2) *bewimpelen en verborghen houden eener wonde geen beeternis by brengt, en haar niet dan tydt geeft, om met vervuylen en voortloopen in een ongeneeſlyke quaal te verkeeren. Ende een ontrou vieren der ooren magh het wel heeten,* (3) *de zelve met de lekkerny van ſchaade-*

(1) *Voorzienigheit*, voorzigtigheid, zorg. Voorts vergelijke men over de ſpreekwijze: *zich eener zake bedanken*, in plaats van *voor iets danken*, *dank* of *tevredenheid betuigen*, onze aanteekening op bl. 106 en 107.

(2) *Bewimpelen*, omzwachtelen, voortd. werkwoord van *wimpen*, winden, wenden; van daar *wimpel*, windel, windſel, vendel. *Bewimpelen* en *bemantelen* (met den mantel bedekken) zijn woorden van eenerlei beteekenis.

(3) *De zelve met de lekkerny van ſchaadelyke aangenaamheit te aazen.* Overdragtelijk gebezigd voor *gehoor te verleenen aan ſchadelijke redenen.* Deze wijze van ſpreken

delyke aangenaamheit te aazen, om hen te (1) *spei-* Bl. 49.
nen van 't geene dat, hoewel wansmaakelyk, noch-
tans (2) *oorbaar is. Zet my, derhalven, indien*
ooyt, te deezer tydt, uwe goede geneeghenheit, wys-
heit en zorgvuldigheit by, in 't opspeuren van mid-
delen, die men by der handt te neemen hebbe, tot
verwinning der algemeine noodt. Ende (3) *legt met*
een oover, oft 't niet, in allen gevalle, raadzaam
zy, zyne Majesteit van alles, door brieven te ver-
wittighen, oft beeter eenigh gezantschap uit te rus-
ten, om haar mondeling met des te bescheydelyker
onderrechting te moghen dienen.

Naa 't bezinnen van deezen voorstel, rees, onder de Heeren van den Raadt tweederley gevoelen. Eenighe verstonden: (4) *hoewel de nieuwe leeringhen verspreidt door meest al de landen, daaghelyx veldt wonnen, dat men echter den moedt niet verlooren had te geeven, indien de amptluiden pooghen wilden, zich zulx als hunne eer en eedt vorderde, te quyten: te min naadien* (5) *'t Concilie van Trente ge-slooten*

ken heeft HUYDECOPER opgehelderd in zijne *Proeve*, D. II, bl. 176. Zie ook daarbij de aanteekening op bl. 290.

(1) *Spelnen*, onthouden.

(2) *Oorbaar*, nuttig. Zoo zegt VONDEL, in het begin van zijn *Palamedes: Ten oorbaar van het land* — dat is, ten nutte.

(3) *Legt met een oover*, beter: overlegt.

(4) *Hoewel de nieuwe leeringhen*, enz. De inhoud dezer rede is ontleend uit het gevoelen van VIGLIUS. Zie HOPPERUS, *in vita Viglii. p.* 41. *sqq.*

(5) *'t Concille van Trente gesloten*, enz. De Trentsche Kerkvergadering, voor de tweede reize zamengeroepen, was door PIUS IV, om de stoutheid der Prelaten, op het einde van 1563, met overhaasting gescheiden. De bulle van bekrachtiging gebood aan alle de Vorsten, de besluiten van het Concilie in hunne Staten onverwijld ten uitvoer te brengen.

Bl. 49. *slooten, en het uytvoeren des zelven genaakende was. De verwildering der zaaken van 't gerecht, stond*
— 50. *nocht den Raade, nocht den Rechteren, te wyten, maar etlyken der grooten, midts verscheide eedellingen en anderen hunne weederspannigheit naaspeelden, ende, in veele plaatzen, de hooven oneerbiedelyk, de amptmannen met smaadt en* (1) *weederwaardelyk bejeghenden. De tweedraght ook en partyschappen, ontsteeken onder eenighen van de Raaden, en de Staaten zelf, dienden wel* (2) *geslist; met naamen in Brabandt, Luxenburgh, Gelderlandt en Uitrecht: 't welk veel op 't gezagh der Landtvooghden zouw aankoomen. Ende moght men geen' quaade huishouding voor den oorspronk van de verachtering der geldtmiddelen achten: zynde kenlyk genoegh, hoe weldighe sommen van penningen het langduurigh oorlogh verslonden had. Ook was de Koning des tot ettelyke maalen verwittight, en hier toe geen ander ontzet, dan uit Spanje te verwachten; oft men moest de Staaten beweeghen, om mildelyk in de borze te tasten. Maar, gemerkt hun voorigh schoorvoeten in deezen, was oover die zyde kleene troost te gemoet te zien. Doch, zoo zyn Majesteit moghte gedient zyn met in persoon oover te koomen, had men kloeke hoope te hebben van deeze en d'andere zwaarigheeden zonder ongemak te slyten. Jaa dit was de beste, ook de eenighe voet, om alles te richten, ende daarom alle bezending vergeefs; behalven om de zaak bet aan te binden.*

De geenen, die der Hartoghinne dit vertoogh in den mondt gegeeven hadden, wytende den oorspronk van 't vervallen des gerechts den Heimelyken Raade, zeiden voorts hier op; *zich in te beelden van zoo ongeschikte bysterheeden, door gewoonlyke weeghen te beeteren, waar een ydele toeverlaat. Men moest voor*

(1) *Weederwaardelyk*, dat is, met onbetamelijke wederstreving. Zie de aanteekening op bl. 102.

(2) *Geslist*, gesmoord, uitgebluscht. Zie de aanteekening op bl. 55.

voor zyn Majesteit by monde de geleghenheit der Bl. 50.
zaaken doen ontleeden, door persoonaadje van zulk een achtbaarheit, dat ze klem en naadruk aan zyn boodschap geeven konde. Zyne Majesteit, begrypende, hoe 't werk hier waggheldde voorneemelyk de Godsdienst, ende hoe de teghenweer, dus lang gebruykt, alle kraft quyt scheen (zynde d'aanzienlykheit van 't gerecht zulx vervallen, de geldtzeenuwe zoo zwak en afgemat, dat'er niet dan door maghtighe ende nieuwe middelen in te voorzien was) moghte als dan, geliefde het haar, 't gevoelen van hun en andere Ridders hooren, die zy in geenen gebreeke van hunnen schuldighen plicht zouw vinden. Maar voor 's hands vieľer niet, dan haar een' naakte oopening van den standt der dingen te doen. Zy voeghden 'er by: *als haare Hoogheit konde goedt vinden deeze moeite den Graave van Egmondt, ter liefde van zynen Koning, en vaaderlandt te vergen, dat men zich van zoo voortreffelyk eenen Ridder, zoo yverigh in den dienst Godts, zyner Majesteit, ende des gemeenen welstandts, een ernstigh aanleggen, en eenen vruchtbaaren arbeidt belooven moght.* Dit verstandt woegh oover by de Landtvooghdesse; zulx zy den Graaf, als uitmuntende in de gaaven, tot het beleidt der zaake vereischt, bad dien last t'aanvaarden. Egmondt zocht wel eenighe uitvluchten; doch alzoo zy niet afhield van hem te perssen, bewillighde entlyk in haar verzoek. Maar Viglius, ziende de weêrstuyt van 't scherp, geschooten teeghens de Heeren, den Heymelyken Raadt treffen, en den zelven bescholden met het misbruyk van 't gerechte, kreegh schier een beroernis op 't lyf, ende sliep van dien nacht niet; overmaalende wat hem 's anderen daaghs t'antwoorden stondt. Ryzende met den dagheraadt, (1) vand d'ou-

(1) *Vand*, volgens eene gebruikelijke letterverwisseling, voor *vond*.

Bl. 50. d'oude man zyn krachten t'zoek; en een dienaar hem in zwym leggen. Ende oft schoon 't lichaam wat verquikt werd, 't verstandt quam terstondt tot zich zelf niet. Dies ontbood men Hopperus, in zyn' plaats, te raade, dien haar' Hoogheit toeliet, onder Egmondts berichtspunten, ook yets van 't afschaffen der inquisitie, 't (1) smydighen der Plakkaaten, en (2) mengenis der Raaden, te stellen.

De Graaf, dienvolghends, gaf zich, in Loumaandt des jaars vyventsestigh, op reize. In Spanje werd hy, met wondren schyn van eere en aange-
— 51. naamheit, bewellekoomt en onthaalt; der maate, dat men nooit vassaal, wie hy ook waare, door den Koning en al de Grooten zoo hooghlyk had zien begenaadighen en festeeren in dat hof. Philips ontfink hem meermaals tot mondtgemeenschap tussen hen beide alleenlyk. 't Zy dat de deughden en verdiensten van den persoon hem dreeven tot de vertooning deezer gunsten; oft dat hy 't deed om zyn verbittert gemoedt dieper te verbergen; oft om eenen Heer, zoo geacht en bemindt in Neerlandt, te winnen, en van d'andre af te scheuren, met toeverzicht, dat zy, in zulken geval, zich niet roeren, oft immers de gedeeltheit het uitvoeren hunner zaake dapper verhindren zou. Hebbende uit zyne Majesteit haare meeninge verstaan, en de zelve op papier ontfangen, (3) keerd' hy, mildelyk beschonken,

(1) *Smydighen*, verzachten, van *smydig*, zacht. Beide woorden zijn bij vroegere Schrijvers zeer gebruikelijk, en komen, inzonderheid bij HOOFT, meermalen voor.

(2) *Mengenis*, de oude uitgang van menging, vermenging, vereeniging.

(3) *Keerd' hy, mildelyk beschonken.* Bij het afscheid, dat EGMOND had bij den Koning, moest de Graaf zich nog verontschuldigen over de grieven, den Kardinaal GRANVELLE, vooral met de spotliverei, die de Heeren hunne knechten dragen lieten, aangedaan. Zie HOPPER, *Memoires*, pag. 43. *sqq.* STRADA, *de bello Belgico*. pag. 104. *sqq.*

ken, en verzelschapt met Alexander Farneeze Prins Bl. 51.
van Parma, in 't uitgaan van Grasmaandt, tot Brussel. Verschynende aldaar, op den vyfden van Bloeimaandt, in den Raade van Staate, gaf hy, by monde bescheidt van zyn bedryf; ende deed opleezen het berichtschrift, hem gegeeven van den Koning, in Spaansch. Alles te zaamen quaam uit op deezen zin. Voor eerst, *dat de Koning hem met genaadighen ooghe gezien, en, met geneeghen oore, naar zyn voorstel geluistert had; ook geraadspleeght in persoon met hem oover de punten van zynen last; zoo vlytelyk en zorghvuldelyk, dat zyn zucht en zin tot de welstandt van de regeeringe zyner Nederlanden daar klaarlyk uit blykende was: der voeghe hy zyne Majesteit niet ten volle bedanken kon.* Ten tweede, *dat het eylandt van Malta, hebbende een' zwaar oorlogh van den Turk op den arm, den Koning belette dit loopende jaar herwaarts te koomen: maar dit onweeder oover zynde, meende hy, ten naasten jaare, viele 't mooghlyk, de reize te aanveirden.* Ten derde, *dat zyne Majesteit een groote som penningen zoude oovermaaken, tot verval van de lasten der landen, en quyting haarer schulden.* Ten vierde, *dat de Hartoghin zyn zuster, met die van den Raadt van Staate, middelen te raamen had, om den gang der geregtszaaken op 't ouwde spoor te brengen; op dat zyne Majesteit, verstaande hun goeddunken, het oorbaarlykste besluiten en gebieden moghte.* Ten vyfde, *dat, noopende 't stuk van den Godsdienst ('t welk zynde van zoo groot een gewight, alle andere menschelyke plichten te booven, ende haar, booven al, ter harte ging), zich meenighten van inzichten op deeden. Dat zyne Majesteit, met geen' ding meer bekommert was om hondert duizent leevens (hadde zy die) liever te verliezen, dan d'allergeringste verandering daar in te gedooghen. Stond hierom te ooverleggen of 't niet raadzaam waar (mits dat men de meening wel verhoolen hielde) onder schyn van oover 't Concilie van Trente te handelen, twee oft drie der bequaamste Bisschoppen zon-*

Bl. 51. *derling dien van Ypere, van wien zyn' Majesteit treflyk getuyghenis gehoort had, in den Raadt van Staate te roepen, neevens etlyke Godgeleerden ende Raadsluyden van uitsteekenden yver in den Godsdienst, om eenen voet van leeringhe voor te slaan, waar by de gemeente gestuurt en gesticht, het verleiden, zoo zeer in zwang gaande, gestuit, de verdoolden, met hulp van goede exempelen, weeder op den wegh der waarheit moghten getooghen worden: voorts, hoe men de schoolen best zoude reeghelen, om deze smet der voortskruypende ketterye te smoren. Ten laatste, dat zyne Majesteit geenzins verstond het vervolg der ketteren te schorssen; welk doen teeghens God en het gemeene beste streed: maar men had in deeze vergaadering t' ooverlegghen, oft in plaats der gewoonlyke straffen eenige nieuwe konden ingevoerd worden, magtigh om hunne vermeetelheit in te toomen, en onkruidt en wortel teffens uit te rooyen. Waar toe wel dienstigh waar hun de eere te ontzetten, die zy waanden te behaalen, met ten uiterste toe in hunne boosheit volstandig te blyven. Al 't welk men in jeeghenwoordigheit der Landvooghdesse verhandelen moest, met een bewys van ernsthaftig-*
— 52. *heit, dat de rechtzinnighen in 't geloof styven, den dwaalgeesten vreez aanjaaghen, en alle hoop van stof oft stapping in deezen, beneemen moghte. Waarop zyne Majesteit klaar ende eighentlyk bescheidt verwachten wilde, om met den eerste 't geen zy vond te behooren, in 't werk te stellen.*

Gezien dan, hoe 't met der zaake by den Koning lagh; zoo gaf de Landtvooghdes dien van den Raade de zelve in bedenken: 't welk ten eynde van eenen dagh of drie, daarop uit quam, dat men de Bisschoppen van Ypere, Naame en Sant Omer, de Raadshoofden van Vlaandre en Uitrecht, mitsgaders Jacob Martens, Hippolitus Persyn ende Anthonis Meulenaar, Raadsluiden in 't Hooghgerecht van Mechele, ook den Prooft van Walcourt, Godgeleerde van Looven, Cornelis Janszoon gekooren Bisschop van Gendt, ende Warnar Barnards Doctoor en eersten

ſten voorleezer der geeſtelyke rechten tot Looven, Bl. 52. alle geacht voor luiden van grooten verſtande, en weetenſchap, teeghens den vyventwintighſten van Bloeymaandt, tot Bruſſel beſchreef. Ende werd geveinſt dat 'er yetwes oover 't Conçilie van Trente te handelen viel. Dit had de Koning dus gewilt, om te hoeden, dat onder de gemeente geen' lucht quaame van 't raadſlaan oover de verandering der ketterſtraffe; ende uit zyne (1) wanhoop van met d'oude vervolghing tot zyn vermeeten te raaken, geen hoope ontfonkte, die zonder nieuwe beroernis niet weeder te bluſſen waar; oft moedt reeze, om een gelaat te toonen, waar door hy tot uiterlyken afſtandt van allerley ſcherpheit moghte gedrongen worden. Maar Philips ('t zy deeze zorghen, oft aangeboore ſtrafheit, zoo veel op hem vermoght, oft dat de Geeſtelykheit zoo verre de vreez in hem had) zond midlerwyle laſt oover, om etlyke herdoopers en anderen, uit zaake van 't geloof, ter doodt te brengen. Egmondt (die yet anders verwacht, ende van zich gegeeven had) hier meê voor 't hoofd geſlaaghen, liet zich rond uit verluiden, hoe 't ſtreed teeghens de beloften hem mondèlings gedaan door zijne Majeſteit; en zyn verdriet daar oover openlyk blyken.

Als nu de Beſchreevenen op hunnen dagh paſten, zoo werd eerst oovervvooghen, in welker voeghe 't werk te leiden ſtond. *Daar behoefde (meenden zommighen) weinigh* (2) *maxels toe, en ſlechts d'ontboodenen neevens d'anderen te Raade te zitten, ter plaatze daar 't yder betaamde. Alſdan zou men hun*

(1) *Wanhoop van met d'oude vervolging* enz. *Wanhoop* is hier eenvoudig vreeze, welke de Koning voedde.

(2) *Maxels* (in de uitgave van 1642, *maaxels*), overlegs, van *maken* (fingere), verzinnen. Zie HUYDECOPER op *Melis Stoke*, B. VIII. bl. 109. Van *maken* komt *maakſel*, bij onze oude Schrijvers met *x* voor *ks* geſpeld.

Bl. 52. *hun den eighentlyken* (1) *waarom hunner beroepinge oopenbaaren, ende eenighe daaghen geeven, om 't stuk, zoo by hen zelven, als onderling, t'ooverlegghen, en daarnaa, neevens d'andre leeden van den Raadt, hun gevoelen te uiten, oover elk punt van 's Koninx voorstel. Dat hun ook yder dubbeldt daaraf, tot dien einde, geleevert diende, maar de naam des Bisschops van Ypere daar uit, ende hy uit het ooghe des naayvers, gehouden.* De Prinsen van Oranje en Gavere, met den Ammiraal, min bevreest misschien dan de Koning, voor 't uitleeken deezer geheimenis, hadden niet altoos teeghens 't vergeeven van zoo veel' afschriften, oft deezen voet van werkvordering; doch, belangende 't zitten, dreeven zy, de meening zyner Majesteit niet te zyn, dat die van den Raade hun gevoelen, voor die van buiten, maar wel die van buiten het hunne voor hen te verklaaren hadden: ende derhalven in een' kaamer op hun zelve te vergaaderen. (2) Dit verstandt hield. Naa dat dan de Hartoghin, den beschreevenen alzoo gezeeten, in weinigh woorden, den grondt der zaake getoont had, en voorts in 't breede doen verklaaren; werden de afschriften, in Latyn en Fransois vertaalt zynde, hun ter handt gestelt, met last van niets te melden, en naa eenighe daaghen weeder te Raade te keeren, om eerst yder zyn bedenken, op elk lidt van 't geschrift, voor te slaan, en daarnaa hunne stemmen op alles te geeven. Zoomermaandt en de vergaadering gingen gelyk in; ende werd, ten eersten daaghe, van 't leeren der gemeente, de zeedebeetering der geestelyken, en 't onderwys der jonkheit,

(1) *Waarom*, als Z. N. in de beteekenis van *oorzaak, reden*, komt bij de oude Schrijvers dikwijls voor. Zie eene menigte van voorbeelden in D. VAN HOOGSTRATENS *Lijst der gebruikelijkste zelfstandige naamwoorden door* A. KLUIT.

(2) *Dit verstandt hield*, dat is, dit gevoelen werd aangenomen, kreeg de overhand.

heit, wydluftig gesprooken: op den tweeden, van Bl. 52.
de verandering der ketterstraffe. Het gemeen gevoe- — 53.
len liep daarop: *Dat voor den dienst Gods, en des vaderlands best was zich aan 't ouwde te houden. Eevenwel minderjaarighen en boetvaardighen moghte men yetwes verschoonen: mits dat men zich tot de bescheidenheit van de zielzorghers gedroeghe.* Deeze verklaaringh scheen de rekkelykheit zyner Majesteit in dit deel, niet alleen (1) schor te maaken, maar zelf in te krimpen, met uitbreiding van 't gezagh der kerkelyken. Dies, hoewel 't maar een voorslagh en geen raadslot was, brak het den Prinse van Gavere, en den anderen twee Heeren den mond oopen om te zegghen: *Dat men niet te zoeken had wat de kettery wel eigentlyk voor een' straf verdiende, maar welke de tydt en geleghenheit draaghen konden, ende onder wat glimp die in te voeren waare, zonder 't landt in last te brengen.* De Landtvooghdes zelf op aanverghen der voorzeide en andere Heeren, deed des anderen daaghs voordraaghen 't geen noopende den standt der gebuuren, ende meenighte der ketteren, te betrachten viel. *Hoe ook de rechters geenen wil tot het handthaaven ende eenen afkeer van de strengheit der plakkaaten hadden. Zulx den lande groote zwaarigheeden beschooren scheenen, indien men verzuimde op zyn' hoede te weezen, en in 't bezonder, dit punt van strafwissel liete te behartighen.* Ende werden, van weeghe haarder Hoogheit, geene redenen gespaart, om hun den naasleep van dit werk te doen bezeffen. Maar den Bisschoppen en eenighen anderen lagh hun antwoordt gereedt hierop; ende was, *Dat het geschrift zyner Majesteit geen schaduw gaf van zulke bedenklykheeden. Ook dool de hy wyde, die dacht door slappigheit oft verandering van straffe, yet op de ketters te winnen.* (2) *Maar de heirwegh, om die te loozen, was, met* de

(1) *Schor*, overdragtelijk voor *stroef*.

(2) *Maar de heirwegh, om die te loozen, was* enz. Eene overdragtelijke spreekmanier voor *het gereedste, zeker-*

Bl. 53. *de borst daarop te vallen.* Drie volle daaghen bleef men dit punt betwisten. Entlyk beval de Hartoghin tot de stemmen te gaan, en een gemeen besluit in te stellen; 't welk, onderteekent by al de beschreevenen op den zeevenden in Hooymaandt, van deezen inhoudt was. *Ten eerste, dat men, noopende 't onderwys der gemeente, zeer wel voorzien had by 't Conçilie van Trente, 't welk in 't geheel verkondight ende naagekoomen moest worden door de Bisschoppen, ten ooverstaan van 's Koninx achtbaarheit, waaraan doch al 't vermooghen der geestelykheit hing. Zoo daarenboven de* (1) *Prochiaans, eik in 't zyne, desgelyx de bezoekers en Inquisiteurs, niet strax met strafheit, oft by weeghe van rechte, maar van lieffelyke vermaaning en vaaderlyke goedertierenheit, zich vlytelyk queeten, daar zouden ongetwyfelt groote vruchten uit volghen. Belanghende de zeedebeetering der luiden van de kerke; hier was ook wel voor gezorght by de keuren van 't Conçilie, daar zy spraaken van* (2) *de eenvoudigheit der geestelyke ampten; van vrydoom, om niet te blyven ter* (3) *bezette plaatze van hun beroep, ende diergelyke stoffe; zulx*

kerste middel, om die te lozen (zich die kwijt te maken, ze uit den weg te ruimen) *was* enz. *Heirweg* beteekent eigenlijk een breeden, openbaren weg; geschikt om krijgsknechten langs te voeren, anders ook *heirbaan* genoemd. Zie KILIAAN op dit woord. Wij gebruiken, in een' nagenoeg gelijken zin, nog wel *koninklijken weg.*

(1) *Prochiaans.* Voor Parochiaans; van het Latijnsche *Parochus*, een geestelijke, die tot eene bijzondere Kerk (kerspel-kerk) behoort.

(2) *De eenvoudigheit der geestelyke ampten.* Men versta hierdoor de bepaling, dat één persoon slechts een enkel geestelijk ambt bekleeden mogt.

(3) *Ter bezette plaatze van hun beroep*, dat is, ter plaatse, welke door hun beroep bepaald, aangewezen was. Hoe intusschen de vrijheid, om daar niet te blijven, met de zedenbetering in verband staat, is niet volkomen duidelijk.

zulx daar niet aan ontbrak, dan 't achtervolghen. Bl. 53.
De ſchoolen en d'onderrichting der jeughd waaren meede by 't zelve Conçilie zoo wel gereeghelt, dat het alleenlyk op het naakoomen aanquam. Belangende de wiſſeling der ſtraffe, werd gedreeven, dat de Plakkaaten, gemaakt op 't ſtuk des geloofs, en uitrooyen der ketteryen, die al oover vyfendertigh jaaren, tweemaals vernieuwt, en ſtaadighlyk onderhouden waaren, geen' verandering altoos konden lyden. Niettemin, om arghernis en oproer te verhoeden, ook de weigherighe Rechters tot het uitvoeren der Plakkaaten te beweeghen, moghte men, by heimelyk berichtſchrift, den Raaden der Landſchappen vry ſtellen, dat zy, ſtraffende de hardnekkige ketters met der doodt, onderſcheidt zoo tuſſen de gezintheeden, als de perſoonen maakten, naar hunnen ſtaat en ouderdoom; der maate, dat, naar uitwyzen der Rechten, d'een harder, d'ander zachter gehandelt, ende by wylen, yemandt in plaats van ſterven, op de galeye, oft met verbeurte van goederen, eeuwelyk uit den lande gebannen wierde. De boetveirdighen konde men begenaadighen met eeuwighen oft tydelyken ban naar geleeghenheit van zaaken en verdienſt der miſdaadighen: uitgezeit de Leeraars, — 54.
hervallenen en oproerighen, die van de ſtraffe der ſtyfzinnighen niet verſchoont moeſten worden. Voorts, die, zonder van ketterye beſmet te zyn, uit nieuwſgierigheit, achteloosheit, oft anders (gelyk men'er vond) de Plakkaaten oovertraaden, hadden, met geeſſeling, geldt, ban, en diergelyke te boeten. Ten laatſte zoo was voor alle zaaken noodigh, met beedevaarten ende oopenbaare gebeeden hulp aan Gode, en een vaſt voorneemen te verzoeken, om niet in 't allerminſte punt, van 't waar en heiligh geloof te wyken; door hoe groot een gevaar, men zich ook in 't gemeen oft bezonder gedreight zaaghe.

Dit aldus geraamt, zoo leidde de Landtvooghdes in beraadt wat'er op te doen ſtonde. Etlyken vielen 't gevoelen der beſchreevenen toe. Oranje, Egmondt, Hoorn en Manſveldt, ziende de geeſtelykheit

ſamt

Bl. 54. famt haare onderworpelinghen (niet teeghenftaande dat de Koning zelf fcheen (1) fchoot te vieren) zoo ftyf op hun roer, en in wille om het, op Gods genaade, te laaten doorftaan (want zoo arm een' verzoeting van ftraffe, wat bezaadiging kon ze baaren?) (2) naamen, voor 't naaft, de handen t'huis, en zich buiten fchuldt aan 't befchooren ongeval, te houden. 'T welk hun met goeden glimp oopen ftond, mits de Koning, by zyn gefchrift, het goeddunken van den Raad niet gevordert had. Zich dan hier op beroepende, zeiden ze: *Dat zyne Majefteit, als 't haar geliefde, hun alleen, oft teffens den Vooghden en Raaden der landfchappen, die hunne bezondere inzichten en kundfchappen hadden, kon afeiffchen hoe zy 't verftonden.* Waaroover de Hartoghin, naa eenighe daaghen bedenkens, te raade werd, het gevoelen der Biffchoppen en anderen den Koning toe te veirdighen; hem verwittighende, neevens 't misnoegen des Prinfen van Gavere, oover den voortgang der Inquifitie en het dooden der Weederdooperen, hoe de Raadtsheeren, tot dat zy laft zouden ontfanghen, hunne ftemmen gefchorft hadden; mitsgaaders, dat het dienftigh waare, om de voorghemelde reedenen, ook de Vooghden ende Raaden der Landtfchappen hier op te hooren. Maar deeze voet, daar de Heeren op gingen, was den geenen, die van yver tot het Roomfche geloof blaakten, dapper in 't ooghe. Wat tyds daarnaa, droegh haare Hoogheit, gezint d'andere leeden van Egmonds berichtfchrift af te handelen, het punt voor, dat van de gerechtszaaken fprak. Maar dit bleef daar by; uitgezeit dat zy den Raadshoofde Viglius beval zyn gevoelen fchriftelyk in te ftellen, noopende het fpliffen en vergeeven van zyn ampt, waaraf hy, etlyke jaaren aan elkandere ernftelyk verzocht

(1) *Schoot te vieren*, fcheepsterm, hier beteekenende *zekkelijk wezen*, *minder geftreng zijn.*

(2) *Naamen voor 't naast*, dat is, keurden het gereedst, het veiligst.

zocht had ontslaaghen te worden. Hy beriep zich Bl. 54. op zyn zwakheid en hooghen ouderdoom: maar verklaarde zynen vrunden in 't verborghen, dat hy yslyke tyden op handen zagh; ende kennende de nukken der fortuyne, die zoo quaalyk een langduurende mooghenheit lyden magh, uit den speele zocht te scheyden, eer haar de walghe van hem te steeken, en de kans te keeren quaam. Echter ging de maare, hoe de voorzeide drie Heeren met zommighe hunne verwanten, by toestaan haarder Hoogheit een' nieuwe verschikking van den heimelyke Raade, ende dien van de Geldtmiddelen, mitsgaaders een verbreeding van den Raadt van Staate en 't gezagh des zelven, ontworpen hadden: hoewel hier af luttel gebleeken is.

(1) Vlottende aldus de zaake van Nederlandt, ontfing de Landtvoogdes last uit Spanje, om de reegels van 't Conçilie van Trente (2) met 's Koninx inwilliging daarop, te doen prenten, voorts afkundighen door al zyn heerlykyen, en achtervolgen. 'T welk ruchtbaar geworden, ongelyke gissingen en beweeghenis van gemoeden verwekte. Zommighen waanden den tydt daar te zyn, dat de ketteryen beschaamt, de misbruyken afgeschaft, en de scheure der Christenheit daar door geheelt zoude worden. Andere zaaghen 't koomen, dat het Conçilie, gehouden ter — 55. plaatze, daar d'Onroomschen riepen geenen vailighen toegang te hebben, van hun, als die ongehoort verweezen waaren, voor partydigh gewraakt zoude worden, ende zy des te afkeeriger van de kerke. Zeeker de Gezanten des Koninx van Vrankryk hadden, op

(1) *Vlottende.* Het woord *vlotten* heeft doorgaans de beteekenis van voortgaan, voorspoedig zijn, wel gelukken; hier ondertusschen beteekent het een' staat van onzekerheid, alsof er stond: *hangende alzoo de zaken van Nederland.*

(2) *Met 's Koninx inwilliging* (goedkeuring) *daar op, te doen prenten* (drukken).

Bl. 55. op 't eindt van 't Conçilie, geklaaght, dat die vaaders, om billyke middelen tot beslechting der geschillen, en beetering der ongereegeltheeden te treffen, kleenen ernst, maar eenen vuurigen yver beweezen, om de wieken der hooghe maghten te fnuiken, ende der wereldtlyke Overheit den voet op den nek te zetten. Ter welke oorzaak (hoewel zy ook anderszins gesteurt waaren, om dat men den Spaanschen Ambassadeur, gewoon van alle oudtheit her, beneeden dien van den aller-Christelyksten te zitten, in die vergaadering eenen bezonderen stoel doen stellen, ende hem als van gelyke waardigheit erkent had) zy verklaarden 't geen daar verricht werd, van geener waarde te houden.

Als dan deeze stof in den Raadt van Staate (1) gewant werd, verstonden eenighen, dat wel zommighe punten, als naadeeligh aan d'oude handvesten en diergelyke zaaken, aanstootlyk vielen; gelyk ook in 't richten der misbruiken, de noodt des tyds ende der geleeghenheit niet t'eenemaal voldaan was. Niettemin een werk van zulk een heyligheit, ende dat zyne Majesteit, met reede, zoo zeer ter harte ging, diende, niet alleen zonder teeghenstribbelen, maar zelfs met groote vlyt en gewilligheit, uitgevoert. Anderen eenstemmigh met de Heeren, meenden dat het volkoomen inruimen van dit stuk, noopende 's Koninx dienst, grootelyx zyn bedenken had. *Want voor eerst quam hy zich te steeken in een Kerkelyke zaake, nooit voor heen te werke gestelt op dus eenen voet. Ook kon het niet geschieden zonder de Vorsten van Duitsland t'ontrusten met vermoeden dat zyne Majesteit en de Paus zich in 't heimelyk verstonden; waar door zy zich ter schaade deezer Landen moghten opmaaken. Wyders stond te beduchten, dat de Landtzaaten, afgeweeken van 't Roomsche geloof, zoo sterk in getaale, zich 't zelfste inbeeldende, en dit voor een zwaar ongelyk opneemende, uit vertwy-*

(1) Van *wannen*, ziften, overdragtelijk gebezigd, voor overwegen; zie onze aanmerking boven.

twyfeltheit wellicht elders heul zouden zoeken, en Bl. 55.
de quaadwilligheit van vreemden en gebuuren, door
(1) de reete der tweedraght, gelyk die daar daaghelyx op toeleidden, tot roof en plondering van deezen staat uitbersten. Daar beneevens kon men niet min, dan veele luiden met eere zoo wel geestelyk als weirlyk, t'onvrundt maaken, met d'afkunding van 't aanneemen van 't Conçilie in deezer maniere: gemerkt hunne handtveften en vryheeden, bezwooren door den Koning, daar mee meest alle verlooren gingen. Gelyk ook niet te verzwyghen ftond, dat zyne Majefteit zelf, daarby, aan haare hoogh- en gerechtigheeden geen' geringen afbrek zoude lyden: 't welk te verhoeden met het houden der zaake in haar geheel, wyflyker waare, dan een gedaane oovergift te herroepen, en uit 's bezitters handt te breeken. Derhalven vonden zy voor eerst oorbaar, het goeddunken aller Bifschoppen, Landtvooghden en Raaden, mitsgaaders der hooghe fchoolen van Loven en Douay, te hooren, zoo op de keuren en 't verkundighen van 't Conçilie in 't gemeen, als op 't geen daar het hunne vryheeden, handveften en gewoonte te naa gink, die, gelyk de Landfchappen zelf, veele ende verfchillende waaren.

Aan deeze reedenen gaf de Hartoghin zoo verre toe, dat zy van alles den Koning verwittighde, en verzocht een affchrift van de wyze, waarop men 't Conçilie in Spanje was uitvoerende, dat haar toegezonden werd. Doch ondertuffen liet zy niet de Bifschoppen, Landtvooghden, Raaden en hooghe fchoolen, met de (2) nechtigheit zyner Majefteit in deezen, kort befcheidt af te parffen. De antwoorden dan

(1) *Reete der tweedraght*, van *rijten*, fplijten, fcheuren.

(2) *Nechtigheit*, naarftigheid. *Met de nechtigheit zyner Majefteit in deezen* zegt hier: Overeenkomftig 's Konings ijver in deze zaak. Filips gaf het voorbeeld aan andere Vorften, door zijne fpoedige onderwerping aan de befluiten van het Concilie.

Bl. 55. dan ooverghebraght; en in den Heimelyken Raadt doorleezen zynde; werden al de Prelaaten, Raaden en hooghe schoolen hier in eenigh gespeurt; *Eerstelyk dat het aanneemen der keuren van 't Conçilie, noopende de Christelyke en Roomsche leere in 't gemeen, niet eens behoorde te haaperen.*
— 56. *Ten tweede moesten de geene die 't beeteren der misbruiken betroffen, ook standt grypen; behoudends de rechten en vryheeden van* (1) *Patronaat, noeming, rechtspraak, vereening, bouwbewint, armenbediening, zeedezorgh, bezoeking, en diergelyke, toekoomende den Koning, oft zynen vassaalen, zoo geestelyk als weirlyk. Ten derde, dat, om 't een en 't ander te volbrengen, d'inwilligbing en verkunding nootlyk hadden voor te gaan. Maar zommighen dreeven, dat de verkunding, zonder eenigh voorbehouden te doen stond, ende in 't uitvoeren op de bezonderheeden gelet kon worden. Anderen hielden zulx van groot vooroordeel te weezen, ende dat de voorwaarde van 't behouden der voorzeide gerechtigheeden, door een gemeene maniere van uitdrukken, oft met* (2) *bewoording der eyghentlykheeden, verklaart diende, oft (gelyk zommighen zeiden) by beslooten brieven.*

Op deeze bedenkingen, als zy meede de reize naa Spanje gedaan hadden, volghde 's Konings schryven van den twintighsten in Zoomermaandt aan de Hartoghinne, ende voorts het haare, aan de Aarts-en de Bisschoppen. *Dit vermeldde, hoe zyne Majesteit, gelast door den Paus, om 't heiligh*

(1) *Patronaat*, bastaardwoord van het Latijnsche *Patronus*. Het *patronaat* (*jus patronatus*) is een geestelijk en wereldlijk regtsgebied.

(2) *Bewoording der eyghentlykheeden* staat over tegen het voorgaande, *gemeene maniere van uitdrukken*, en beteekent *uitdrukking der byzonderheden door woorden.* — *Bewoorden*, in den zin van *met woorden bekleeden*, *door woorden uitdrukken*, is bij HOOFT en andere oude Schrijvers niet ongemeen.

ligh Conçilie van Trente, al zyn gebiedt door, Bl. 56.
kundigh te maaken, en in te voeren, haare Hoogheit dat stuk in Nederlandt bevoolen had. Des zy, zich daar in quytende, hen aanghezocht en vermaant wilde hebben, dat zy die verkunding, elk in zyn gewest en bedryf, zouden vorderen. Waartoe de hulpe der weirlyke handt, zoo zy dier van doen hadden, hun daadtlyk van de Landtvooghden, Raaden, en haare Hoogheit zelf zou gebooden worden. Ende op dat zoo heiligh een werk niet verhindert bleeve, ter zaake van de oude gerechtigheeden des Koninx, ende zyner zoo geestelyke als weirlyke vassaalen, ook geene Prelaaten zich, om eenighe (1) indracht daar teeghens te doen, met eenighe keuren van 't Conçilie beholpen; was de meening zyner Majesteit, de zelve gerechtigheeden, tot naader orde toe, ongekreukt te laaten. Den Landtvooghden en Raaden werd insgelyx aangeschreven, zy zouden den Prelaaten, in deezen, allen bystandt bewyzen, en de keuren van 't Conçilie in alles naakoomen, uitgezeit daar zy teeghens de hoogh-en gerechtigheeden zyner Majesteit, oft haarer vassaalen scheenen te stryden; die zy zorghvuldelyk, in kracht, en haaren jeeghenwoordighen staat hadden te bewaaren, naar 't luiden der bezondere berichtspunten hun hier op toe te zenden.

Volghende deezen last dan trad de Aartsbisschop van Kamerik in 't werk; beriep zynen Landtraadt; ende braght, naa veel weederstreevens der geestelykheit en kapittelen, dien aan geene beetering van misbruiken lustte, d'afkunding van 't Conçilie aldaar te weeghe. Maar te Mechele was d'Aartsbisschop van der handt, ende niemand die 't stuk aanbond. Die van Uitrecht had twist met zyn kerk: en d'eene parthy zoo wel als d'andere kleene smaak in den handel. 'T welk zommighen deed zeggen, dat die geeste-

(1) *Indracht* beteekent nagenoeg hetzelfde als *inbreuk.* Elders leest men van *indragt aan iemands eere doen.* Zie *Nederl. Hist.* XIV B. bl. 609.

Bl. 56. telykheit bet des uiterften ondergangs, die haar door de ketteryen was naakende, getrooft fcheen, dan der zeedebeeteringe, die haar van de Roomfche kerke, flechts ten deele geverght werd. Ten zelven tyde, gelyk Gods rechtvaardigheit den Nederlanden de ftraffe der verwarringe fchuldigh was, ontbond zy de handen der fortuine, om, hier en daar, zaat van weederwil te ftrooyen, en hout te raapen, tot het vuur der oneenigheit: voorneemelik t'Amfterdam, ftadt myner geboorte; daar verfcheidene oorzaaken van onluft zich, als uit bezondere paaden, quaamen ontmoeten, om, in gezelfchap den wegh der ontfteltenis in te flaan. Maar, op dat myne landsluiden zich aan hunne voorzaaten mooghen fpieghelen, welke exempelen de meefte kracht hebben, en befcheidelykften dienft doen, zal 't der pyne waardt weezen, het herkoomen en d'omftandigheeden deezer moeite van wat veerder op te haalen.

— 57. Amfterdam dan, hoewel 't maar de vyfde plaats onder de fteeden van Hollandt had, ende haar in omtrek en getal van inwoonders luttel oft niet ontliep, vond zich, naar de geleeghenheit van dat pas, in groote welvaart en weelde, als hoevende neerings en koophandels halven, voor geen' plaats in Nederlandt, uitgezeit Antwerpen, te wyken. De regheering der ftadt ftond, gelyk noch ter tydt, aan vier jaarlyxfche Burghermeefters, en een' Vroedfchap van zesfendertigh eeuwighe Raadsluiden: 't gerecht aan neeghen Schepenen. Booven deezen was 'er een Schout van weeghe der hooghe Ooverigheit, en 's Graaven perfoon uitbeeldende, om 't recht te fterken, den misdaadighen boeten en breuken af te vorderen, mitsgaders den Landsheere als Stadhouder des zelven, tot oor en ooghe te dienen. Maar de Majeftraat (misfchien dat haar deeze opzight verveelde) had zoo veel gemaakt, dat zy in den jaare vyftienhondert en acht, geduurende d'onmondigheit van Karel, naamaals Kaizar, met het begeefrecht van deezen ftaat beleent was, mits verfchietende den Graave, op wiens naam echter de laftbrief werd ingeftelt,

ſtelt, de ſom van twintighduizent gulden. Alzoo verviel de klem van 't Schoutambaght aan Burghermeeſteren; blyvende nochtans de Schout in bezit der opperſte plaatze, en 't Graaflyk waapen op zyn kuſſen. Bl. 57.

'T gebeurde nu in den jaare vyftienhonderd tweeenveertigh, dat, neevens Claas Doedeszoon, Claas Hillebrandszoon, ende Jacob Pieterszoon Haaring, Burghermeeſter werd, voor zyn' derde reize, Henrik Dirxzoon; de welke, gebooren uit den dorpe van Slooterdyk, doch eenighzins geleerdt, ende met den naam van Meeſter verſiert, door ſterkheit van verſtandt, en een (1) kervende kraftigheit, zoo groot een aanzien en gezagh bejoegh, dat hy, hebbende 't Stadhuis (2) opgeleidt van verplichte oft eenvoudighe luyden, zynen (3) ſtoelbroederen oover de kruin wies, ende by den gemeenen man het (4) aaſken oft eenken van der troeve, jaa vorſt uit eighen hoofde, en geweldigh heerſcher in Amſterdam geheeten werd. Zynde deeze vier vergaadert in 't Toorentien, daar Burghermeeſters hunne kaamer hebben, quam binnen ſtaan Meeſter Cornelis Dobbeszoon Schout in der tydt, met klaght oover de kleenheit zyner wedde, en verzoek van verbeeteringh. Burghermeeſteren, gewoon hunne amptluiden volle nauw te bedingen, raakten met hem in woorden; mits het waſſen der welke hy entlyk uitviel, liever 't rappier te willen neederlegghen, dan op den ouden voet, te dienen. Meeſter Henrik, zonder zorghe van ongevolght

(1) *Kervende kraftigheit*, dat is, ſcherp vermogen.

(2) *Opgeleidt*, opgevuld.

(3) *Stoelbroederen*, dat is, ambtgenooten. Zoo noemt onze Schrijver, in het IVde Boek, *Caspar de Robles*, *zoghbroeder des Koninx*, en vertaalt het verder: *zoon zyner voedſter*. Men zegt ook nog in het Fransch *frère de lait*, en onze Schrijver ſchijnt dit nagevolgd te hebben.

(4) *Het aaſken oft eenken van der troeve*, eene benaming, ontleend van het kaartſpel, beteekenende hier *de eerſte*.

Bl. 57. volght te blyven, vat hem by 't woordt: zulx hy, daarmeede teffens uit der kaamere en zynen dienſt ſcheidde. Maar zoo ras niet, was hy buyten oft d'andere beſtonden Meeſter Henrik te vraaghen, *wat hy nu gedaan had, en hoe men toegaan zoude om weeder eenen bequaamen Schout te kryghen.* Hy wyzende door 't glaazen venſter naa Willem Dirxſz. Bardes, antwoordde: *daar gink'r een op den Dam wandelen:* en als hum voorgheworpen werd, dat Willem (1) Luitherde, ſloegh het in den windt, met zeggen: *dat hy een man van de wereldt was, en uit Italie quam. Wanneer hy ook weigherde aan de handt te gaan, men had het afzetten aan zich zelven.* Dies werd Bardes aangenoomen op jaargeldt, waarvoor hy van alle boeten beloopende booven tien ſchellingen vlaamſch, te verantwoorden had, en die tot genot der ſteede te laaten. Hy trad in zynen dienſt den neeghende van Wynmaandt des voorzeiden jaars tweeënveertigh, ende droegh zich der wyze, dat (2) hum, in acht jaaren tyds, niet dan vrundtſchap van de regeerders bejeeghende. Maar in den jaare vyftienhonderd vyftigh ('t zy dat hum 't hart te hoogh rees, om zich van zyns gelyken te laaten vervooghden, zonderling in zaaken den godſdienſt en 't vervolgh der Onroomſchen betreffende, oft dat hem 't voordeel bekoorde, oft hum goet docht zich op zeekerder ſteun te veſten) beſtak hy te hoove, dat Koningin Marie weduwe van Hongarie, en Stadthouderes oover Nederlandt, de twintigh
— 58. duyſent gulden afloſte, en hum laſtbrief verleende, om het ſchoutampt, voortaan, van 's Kaizars weeghe te

(1) *Luitherde*, dat is, Luthersch was, de leere van LUTHER volgde.

(2) *Hum* wordt hier en elders door HOOFT in den derden naamval gebruikt, in onderſcheiding van *hem*, hetwelk alleen voor den vierden dient. Dan deze onderſcheiding berust op eene kieschheid, welke, niet even zeer, als die tusſchen *hun* en *hen*, door het gebruik gewettigd is.

te bedienen. 'T welk niet geschiedde zonder opspraak, dat hy de geheymenissen der stadt, ende 't veinzen haarer armoede, om met geen leening gequelt te worden, ontdekt had. De wethouders hem aanziende van toen af voor een' haavik op den tuin, keerden hunne gunst in nydt, en begosten den Kaizarlyken Schout, met loode schoenen naa te gaan, alle listen te hoop zoekende, om hem t'achterhaalen, in ongenaa der Koninginne, en 't uiterste lyden te brengen. Henrik Dirxzoon voorneemelyk, dien 't speet, (1) dat men hum dus een streek in de rechte gegaan had, spitste verstandt en vinnigheit, en begreep zoo groot een' grouwel, als ongeloofiyk scheen, in Hollandsch hart te kunnen vallen. Bl. 81.

De Doopsgezinden, mits de bysterheeden tot Munster aangerecht, ende zelfs t'Amsterdam onderleit, waaren, dat pas, in versche afgryselykheit; zulx hy, om Bardes den voet te lichten, niet gereeders vond dan de klad deezer ketterye. Hierop, dan, leit hy 't aan, en, raazende van verwoedtheit, schikt op zyn zyde te winnen eenen Floris Egbertszoon Kettermeester oft Inquisiteur, en (2) viçecureit oft Pastoor van de oude kerke der stadt, op dat het bedrogh, met geestelyken glimp bestreeken, zoo veel te gladder ginge. Binnen Amsterdam woonde zeekere vrouw van Zwol gebooren, met naame Fy Harmans, die, mits d'uitwendighe gedaante haar innerlyke leelykheit niet looghende, om d'afzichtigheit haarder verwe, in de wandeling, doorgaans, geele Fy geheeten werd, en van 't een broodt tot het ander

(1) *Dat men hum dus een streek in de rechte gegaan had*, dat is, dat men hem dus van zijn voordeel verstoken, of van het doel zijner wenschen, hetwelk hij meende bereikt te hebben, ontzet had. *De regte streek* wordt bij HOOFT en anderen meermalen gezegd voor den weg, die regelregt tot zeker doel leidt. Wanneer men nu iemand *in deze regte eene streek gaat*, belet men hem daardoor zijnen weg te vervolgen, en doet hem alzoo zijn doel missen.

(2) *Viçecureit*, van het Fransche *curé*, zielzorger.

Bl. 58. der niet koomen kon; als belast met een huis vol vaaderlooze kinderen; zynde onlanx haar man in een gevecht ter needer geleit. Waar oover, zy, (1) aangeritst door armoede en boosaardigheit, twee gevaarlyke raadsluiden, zich, onder ander, begeeven had tot het belaaghen der onnoozelen, die, geenen troost voor hun gemoedt in de Roomsche kerke vindende, den zelven in verboode zaameningen zochten; van welke snoodheit, de smaak des gewins lichtelyk een reukkelooze ziel, tot argher verrukt. Deeze dan, verkeerende, als spiede, veel in 't verhoolen, ten huize van den Schout, werd van hun tot het dienstighste gereedschap der schelmerye verkooren. Geringe giften, en groote beloften, zonderling, van zeekeren haaren vryer tot schipper te maaken, wrochten op haar zoo veel, dat zy, zonder om 't achterste te denken, zich tot het volvoeren van hun godloos opzet, oovergaf, en ten onvermydelyken bederve liet inleyden. Hierenbooven kreeghen zy, (2) aan hunne koorde, een wyf van gelyken gewighte, genaamt Volkje Willems, met eenen Cornelis Martszoon Notaris, en Adriaan Jansz slyper. Verscheide getuighenissen, hun door den Burghermeester en Pastoor, in den mondt gegheven, werden by dit gezelschap bezwooren, meldende dat Willem Dirxzoon en zyn huisvrou herdoopt waaren; dat zy eens zaameninng t'haaren huize gehouden, en in andere zich gevonden had. 'T welk de Pastoor aan Rieuwart Tapper, Inquisiteur tot Loven oover schreef. Maar dit gink niet toe in zulke stilte, oft Bardes, dien 't nocht aan wakkerheit, nocht aan trouw van vrienden mangelde, kreegh eenige kundschap van 't geen dat'er broedde, en wellicht bedenken, dat hy, niet opmooghende teeghens de hatelykheit des lasters, by schorting zyner bedieninge; oft anders, schielyk oover stagh geworpen zoude worden, en half verweezen, eer hy ter weere raakte. Hy was een per-

soon

(1) *Aangeritst*, aangezet.

(2) *Aan hunne koorde.* Thans zou men zeggen: *aan hun snoer*; vanhier ook de zegswijze: *één lijn trekken*, voor, *eenparig handelen*.

ſoon (hoewel quaalyk ter taal, en eenighzints ſtaa- Bl. 58.
melende) van frayen aanzien, groot van geeſt, begaaft met de hebbelykheit, die men in eenen hooveling pryſt, en der Landtvooghdeſſe zoo aangenaam, dat zy hum ongelyk vryer toegank gunde, dan luiden van zyner leeſte; zouden darren hoopen. Des beſluit hy heul aan haar te zoeken; maakt zich naa
Bruſſel, en verwerft, op een morgenſtond, intree — 59.
t'haarder ſlaapkaamer. Beezigh met haar hooftrooyſel, werd zy, als hy de zool oover den drempel zette, zyns eerſt gewaar, in den ſpiegel; en 't hooft omſnorrende, wat, zeid'ze, jaaght u herwaarts? Hy, vallende haar te voet, antwoordde: *'t geweldt, mevrou, dat men myner onnoozelheit doet, die ik, teeghens den achterklap en valſche betichtingen myner vyanden, by uwe Majeſteit, koom verdaadighen.* Ende zy weederom; *zoo ghy zuiver zyt, billik dat ze beſchaampt worden; zoo niet, ik wenſchte u oover duizend mylen.* Hierop voer hy voort, deed zyn beklagh en weernis zoo wel dat men den Heer Cornelis de Monnik, met den Griffier des grooten Raads, van Mechele, afveirdighde, om den ſtandt der dingen, grondelyk t'ondertaſten.

Deeze dan zich tot Amſterdam vervoeght, en (1) den adem der getuyghen beſnuft hebbende, vernaamen de lucht der valſcheit, die ter meyneedighe keelen uitſtonk. Niettemin, vereyſcht zynde voet voor voet te gaan, om by vervolgh van den draadt, aan 't kluwen te raaken, werd het werk den hoove van Hollandt bevoolen, en by 't zelve eenighe Raadſluiden daartoe gelaſt. Chriſtiaan de Waardt, Raadſheer, en 's Kaizars* Algemeine verſorgher, verneemende door veelerley vlyt van hooren en uitvraaghen, hoe yſlyk een oeveldaat, onder ſchyn van Godlyken yver, ſchuilde, bewees te dier ſtonde, dat

(1) *Den adem der getuyghen*, enz. Hoezeer dit beeld ook moge volgehouden zijn, de kieschheid onzer eeuw keurt nogtans zulke walgelijke beelden af.

* Procureur generael.

Bl. 59. dat hy een liefhebber der gerechtigheit en man met eere was. Naa genoeghzaam beleide vastigheit, schreef hy drie verscheide brieven van eenen dagh, namelyk den laatsten in Louwmaandt des jaars vyftienhonderdt vyffenvyftigh, aan den Schout, die ik zelf in handen gehadt heb. D'eene was luidende, dat hy: *Fy Harmans zoude* (1) *bewillighen, om met den brenger tot Haarlem te koomen, daar haar de Raadsheer te spreeken, en naa reede te loonen had. D'andre versocht dat hy Volkje Willems, desgelyx, met den brenger, zoude derwaarts stuuren, om op eenighe punten, verklaart door haar te voore, by hem naarder gehoort te worden. De derde hield in, dat de Schout, wel kunnende bevroeden, waar toe d'and're dienden, beschikken zoude dat Volkje niet op wegh stoeghe, voor dat Fy dicht by Haarlem moghte zyn, op dat deeze, verneemende d'and're, geen schalk oog kreeghe, en zich deur maakte. Want de meening was, Fy aldaar te doen vangen, uit zorghe van, binnen Amsterdam, weederstandt t' ontmoeten. Voorts, dat hy hoopte, met der hulpe Gods, aan de waarheyt te raaken.* (2) Waar 't nu aan loogh, dat deeze toeleg geenen voortgank nam, is my niet gebleeken; maar wel, dat men Volkje, tot in den Haaghe trok, aldaar een' wyl gaande hield, en daarnaa op de voorpoort vast stelde: dat ook Fy, by nacht, door den Schout, zonder eenigh buurengerucht, gelicht werd; voorts, tot Jan roodenpoortjen uit, te schuite gebraght, en te hoove in hechtenis gelevert. De gevangene ondervraaght zynde op d'omstandigheeden, noopende 't herdoopen van Schout en Schoutinne, verklaarde 't zelve gezien te hebben, staande op een bankxken, door

(1) *Bewillighen*, voor *doen bewilligen*, *bewegen*. Zie over dit gebruik de aanteekening op bl. 50.

(2) *Waar 't nu aan loogh*, dat is, waar het nu aan lag, waar het nu aan haperde. Zie de aanteekening op bl. 97.

door de glaazen van zeeker (1) speelhuis, dat hy buiten Bl. 59.
der stadt in pacht gebruikte. Om deeze geleeghenheit naa te speuren, quaamen zeekere gemaghtighden uit den Haaghe, die aan 't Reegeliers hof, daar 't speelhuis lagh, afzaaten, en met den Schout, daar onbooden, zonder te weeten tot wat einde, naa de plaats wandelden. Aldaar gekoomen, stapt een der zelve, op de bank, en reikende met de handt naa 't glas, vond zynen arm te kort, zulx het al te verre was van door 't glas te konnen zien wat 'er binnen bedreeven werd. Derhalven, aftreedende, *hebt*, zeid' hy, *goeden moedt*, *Heer Schouwt*, *uw zaaken zyn behouden*. Ende zonder hem wyzer te maaken, keerden zy weeder naa den Haagh.

Mits de steun der stadt, en gunst der geestelykheit nochtans, haperd' het een' ruimen tydt, eer men besluiten kon, aan d'andre metpleghtighen de handen te slaan. Niettemin, mits de leelykheit van 't schelmstuk ooverwoegh, moght, nocht het een, nocht het ander Meester Hendrik en den Pastoor entlyk baaten, — 60.
oft zij werden, by last ven den Hoove, op den derden van Bloeimaandt des jaars vyftienhonderd zevenenvyftig binnen Amsterdam gevat; de Pastoor, daar hy voor 't Outer stond; ende met zulk een heftigheit, dat hem geweighert was t'zyner woonsteede aan te spreeken, oft eenige verandering van gewaadt te gaan neemen: maar voerde men hen beide, zoo daatlyk, naa den Haagh. Cornelis Martzszoon en Adriaan Jansszoon quamen in de zelve zwaarigheit. Ende hoewel het der leughene konst was, eenstemmelyk uit zoo veele bezondere monden te kallen, zoo bleef men, echter, jaaren, belemmerd in 't ontwinden der bewimpelingen, waar in de waarheit vermomt stak. Fy, immiddels, beviel van een kindt in den pynkelder; 't zy dat ze weeder eenen man getrout, oft het anders geraapt had. Doch zy, en d'andre getuighen, zich onklaar, en geen open ziende, wendden ten laatste, al hunn' hoop naa vergiffenis, en verzochten ze aan den Koning, met beken, dat zy, van den Pastoor en Meester Henrik, bekoort,

(1) *Speelhuis*, *tuinhuis*.

Bl. 60. koort, gekocht, en door beloften bygebraght waaren, om den Schout en der Schoutinne valſchelyk op te zweeren 't geen hun aan eere, goedt en bloedt ging. Zynde de ſchennis alzoo in 't licht gekoomen, en de genaade afgeſlaaghen, deed het gerecht zynen plicht. De ſlyper werd in 't oopenbaar gegeeſſelt; de Notaris ondeughende tot zynen dienſt verklaart; en beide ten land' uitgebannen. De Paſtoor moeſt bekennen, wel reukeloozelyk, onbeſcheidelyk, en op min dan behoorlyke onderrechting, tot laſte van Willem Dirxzoon en zyn huisvrou, aan Meeſter Ruwaardt geſchreeven te hebben; en dat het hum leedt was. Waarenbooven, hum de ſtadt en vryheit van Amſterdam, ſamt het oeffenen van 't kettermeeſterſchap, verbooden werden. Volkje ſtarf in de gevankenis. Oover Fy ging een ſchriklyk vonnis. Maar eer zy ter pleitkaamer, oft vierſchaar, verſcheen, werd haar voorgehouden, door drie Raadsheeren, met erinnering van de genaakende ſtonde haares einds, dat zy, zonder yemandt t'onrecht te belaſten, oft te verſchoonen; de waarheit naaktelyk had uit te ſpreeken. 'T beſcheidt dat zy hier op gaf dunkt my waardigh voorgedraaghen, genoeghzaam met haare eyghene woorden, als niet wanhebbelyk beleydt, en ſmaakende naar d'ernſthaftigheit eener ziele, die, reeds (1) geſcheept in de droefheit der doodt, en een ander leeven te gemoet ziende, der wereld (2) den laatſten adieu toeroept. *Ik weet* (zeyd'ze dan) *dat ik ſterven moet; dat myn tydt alhier kort is, en de uure naa by; en dat ik myn oordeel, van u, myn' Heeren, alhier te ontfangen, en daarnaa voor*

(1) *Geſcheept in de droefheit der doodt.* Het beeld is ontleend van een' reiziger, die met een ſchip van land ſteekt. Ook dit beeld is hier niet gelukkig gebezigd, daar de droefheid als een ſchip wordt voorgeſteld.

(2) *Den laatſten adieu.* Vreemd is het, dat HOOFT, anders uitheemſche woorden zoo zeer vermijdende, niet ons Nederduitsch *vaarwel* heeft gebezigd.

voor den Hooghen Rechter te verschynen heb. Zoo Bl. 60.
zeg en verklaar ik, by 't oordeel, dat ik, myn Heeren, van u en daarnaa van den Hooghen Rechter ontfangen zal, dat al 't geene, waarin ik den Schout van Amsterdam, en de zynen belast heb, zoo by bezwoore getuyghschriften, als voor verscheidene heeren en gemaghtighden, oft anderszins, altzaamen gedicht, gelooghen en onwaaraghtigh is. Ende heb 't zelve gedaan, door ooverreedinge, beloften en giften van Meester Henrik Dirxzoon, Burghermeester van Amsterdam, en Meester Floris, Pastoor van de ouwde kerke aldaar. Voorts verzocht zy, dat yemand van de heeren geliefde den last aan te neemen, en haar te belooven, dat hy den Schout, uit haaren naame zou bidden, om vergiffenis van 't geene zy hem zoo valschelyk ooverlooghen en te last geleidt had. 'T welk de Heer Arnout Sasbout aannam, en naaquam. (1) Haar, op dat de leeden, die zich dapperst in de schelmerye gequeeten hadden, loon naar verdienst ontfingen, verweez men tot een straf, die op haar misdryf paste: naamelyk dat haar tong uit den halze getornt, haar hals aan een paal gewurght, 't lichaam gebrandt, en op 't galgheveldt zou gestelt worden. Gebraght buiten den Haagh, ter plaatze, daar ze haar recht t'ontfangen had, vernieude zy, met luider stemme, voor de gansche meenighte daar toe geloopen, de bekentenis der valscheit; — 61.
en hoe zy, van Meester Henrik en den Pastoor, hiertoe, verleidt was; met naader verzoek, dat men den Schout, voor haar, om vergiffenis bidden wilde; liet daar op haar' tong afkerven, en keele toewringen: vellende 't volk eenen vloek, oover de aanstichters van 't stuk, met schreeuwen, dat men hun beiden van gelyke behoorde te doen. Dit geschiedde den derden van Bloeimaandt des jaars duizent vyfhondert eenentfestigh, naa styl van den hoove.

Maar

(1) *Haar, op dat de leeden*, enz. De woordvoeging dezer rede is geheel Latijnsch. *Men verwees haar*, enz.

Bl. 61. Maar Meester Henrik, zich hebbende weeten voor schrift van zyn' handt te hoeden, en de geloofwaardighe getuighen, met hunne beleedene meyneedigheit gewraakt, ontworstelde der jongste straffe. Hy zat, nochtans, op de voorpoort, zestien weeken, zonder vrouw oft kinderen te mooghen spreeken, uitgezeidt, in de laatste vier. Daarnaa had hy zyn herbergh, entlyk den Haagh, voor gevankenis, mits borgh stellende voor twintighduizent gulden, en op peene, dat het stuk, zoo hy vloode, voor gebleeken en beleeden zou gehouden worden. Alzoo duurde 't een jaar, eer hum veroorlooft werd, binnen Amsterdam te koomen; ende dat niet dan by verdubbeling der borghtoghte, ter somme van veertighduizent gulden, en met verbandt van weeder te keeren, ten vermaan van den hoove: daar hy noch onder stond aan den kant van vier jaaren. Te weeten, booven dat van Fy, werd hum noch tweederley bedrogh opghezeit. Het eene zoud' hy (1) met mompen van zeekren gemaghtighde, gezonden van weeghe der Landtvooghdesse in 't jaar vyftienhondert vyvenveertigh, om te verneemen hoe veel graans t'Amsterdam lagh, gepleeght hebben; bestellende dat de koorenkoopers twee lasten voor een aangaaven, op dat alzoo oorlof tot uitvoer dier waare verworven wierde: het ander, met achterhouden van meer dan vierduizent, uit dertienduizent en etlyke hondert gulden, waar op de omslagh des tienden penninx van de waardy der huizen en erven binnen de stadt en haare vryheit, in 't jaar vyftienhondert drieënvyftigh, geschat was. En belangende de twee naastverhaalde valsheeden, ver-

klaar-

(1) *Met mompen*, een woord, door HOOFT dikwijls gebezigd, beteekenende: *door uiterlijken schijn bedriegen*. Het is, even als *glimpen* met *glimmen*, ten naauwste met *mommen* verwant, hetwelk in denzelfden zin gebruikt wordt. Over dit laatste woord, dat bij de Ouden veelal voorkomt in de beteekenis van *eene maskerade vertoonen*, leze men de aanteekening van HUYDECOPER, in zijne *Proeve*. I D. bl. 475—478.

klaarde 't hof, eerst op den zeeventienden van Gras- Bl. 61.
maandt des jaars vyftienhondert tweeëntsestigh den Algemeinen verzorgher niet ontfanklyk tot zynen eisch, in der forme als die genoomen was. Teffens ontzeid' het hum zynen vorder eisch: doemde niet te min den verweerder in de kosten, zoo zyner gevankenisse, als andre by hem gedaan; en beval den verzorgher, de pleitpapieren naa zich te neemen, om 's Koninx recht te bewaaren, teeghens de schuldighen, daar ende zoo 't behooren zouw.

Niet zoo haast waande Meester Henrik hiermeê eenen vryen hals te hebben, oft hy begon, feller dan oit, weeder te wroeten: en wytende al zyn leedt en oneer den Schout, vorderde, om de zelve te doen beeteren, hem voor Scheepenen der stadt. Ende vermoght de partydigheit zoo veel, dat men deezen man, van wien meest al de gemeente eenen schrik had, noch, in de jaaren drie-en vierentsestigh, tot Burghermeester koos; jaa den Pastoor weederom zocht t'Amsterdam te beroepen. Alle handelingen van den Schout, die eenighszins te misduiden waaren, werden uit den grondt opgegraaven; zonderling, daar hy d'Onroomschen moghte schynen verschoont te hebben; gelyk hum, in der daadt, het vervolgh om geloofszaaken, en de bloeddorst der anderen verdroot. Men trachtte zyn' schoondochter, die, om haaren meer dan burgherlyken rykdoom, eertyds aan eenen Ammiraal van Hollandt, gehuwt geweest was, van ketterye te doen oovertuighen: verworf op nieuw het Schoutampt in pandschap, aan de stadt in 't jaar drieëntsestigh, en stiet 'er hem uit, in den jaare zessentsestigh; als de Hartoghin van Parma zich de keur van 't Burghermeesterampt aangenoomen had, en luiden naar haar gelieven daar toe beroepen; reegelrecht teeghens handtvesten en oudt gebruik: hoewel onder verklaaringe van 't zelve in geen gevolgh te willen trekken. En men bekleedde zyn plaats met eenen Pieter Pieterszoon, die by de — 62.
tydgenooten zyner jeughd, om 't uitkyken (al dat

pas)

Bl. 62. pas) van een (1) inbitter hart, den bynaam van Draakebloedt plagh te draaghen; en thans, met pleeghen van manlyke wreedtheit, in worghen, drenken, en bloedtstorten, onder een schynheiligh gelaat en paapen opzight, wel klaarlyk zynen aardt toonde. Daarnaa werd opgestreeden aan Bardes, uit twyfelachtighe getuighenissen, en teekenen, dat hy de beroerten had helpen stooken; te dien einde, verstandt, met den Prinse van Oranje, met den Heere van Brederode, en, in syfer, met Dirk Volkhartszoon Koornhart, gehouden; jaa eenen Calvinischen leeraar in den Haagh gebraght. Ende, terwyl hy aan d'eene zyde, van al deeze zwaarigheeden werd aangevochten, ontviel hum aan d'andere alle toevlucht en onderstandt. Vrouw Mary was, oover lang, uit der tydt. By die van Parma vond hy de zelve gunst niet. De Hartogh van Alva quam in 't land. Dies raakte hy ook te hoove in hechtenis: werd, naa lang zitten, by goeddunken van den Bloedtraadt, wreedelyk, gefoltert, en, booven dien, met roeden gegeesselt, in den ouderdoom van tzeeventigh jaaren. Ende, hoewel hy dit uitstond met onverwonnen moede, zulx de gemelde Raadt hem zuiver van de beroerte schoude, men hield echter, met voorwenden van andre zyne zydgangen, hem aan de lange koorde; en een' groote som penningen in, die de Koning hum schuldigh was. Voorts begon de scheuring des Lands; en hy, vindende geen' veiligheit by de Spaansgezinden, de party der Bondtgenooten te volghen: oorzaak, dat zyn meeste middelen, als geleeghen onder Amsterdam, hum t'ontbruik gemaakt

wer-

(1) *Inbitter* voor *zeer bitter*. *In* namelijk wordt bij vroegere Schrijvers meermalen voor de bijvoegelijke naamwoorden geplaatst, om den zin te versterken, beteekenende zoo veel als *zeer* (valde), door welk laatste KILIAAN het verklaart. Dus *in-goed*, *in-kwaad*, *in-zoet*, enz. Zoo wordt in de *Batavische Arcadia* van HEEMSKERK, bl. 34, van twee meisjes gezegd: „de bruine dunkt mij meer *min-* „*ne-soet*, de blanke meer *in-goet*."

werden, Al 't welk hum, niet alleen aan 't lichaam, Bl. 62.
maar eindtlyk aan 't verstandt ging; en zynen eenighen broeder Meester Claas Hein zoo naa, dat het hum ook het zyne ontstelde. In deezen deerlyken staat, en een' gebreklykheit, die hum al een' wyl verbood wyn t'zyner taafel te nuttighen, braght hy, te voore gewendt adelyk te leeven, de rest zyner daaghen tot Delft oover: alwaar het den Prinse van Oranje, hem aanspreekende, traanen en klaghten kostte, dat zoo bloeyend vernuft, der wyze geknakt, en verwelkt was. Ziet hier hoe 't Bardes bequam, (1) 't krakkeel teeghens den wryter en zyn' trawanten te trouwen; en hoe hy d'ongelukkighe

(1) *'t Krakkeel teeghens den wryter en zyn' trawanten te trouwen.* De uitdrukking: *een krakeel trouwen*, voor hetzelve als het zijne aannemen, zich daaraan geheel verbinden, komt woordelijk overeen met de Fransche spreekwijze: *épouser une querelle.* Zoo leest men ook van *eene zyde, eene party trouwen.* Voorbeelden zijn te vinden in HUYDECOPERS *Proeve*, III D., bl. 72 en 73. *Wryten* beteekent iemand, die rusteloos woelt en wroet, om aan zijne wraakzucht voldoening te geven. Die beteekenis blijkt niet onduidelijk uit twee andere plaatsen der *Ned. Hist.* In het IV B. namelijk, bl. 145, leest men, van Alva: „ dewelke, bekent voor den *wryter* die hy was, „ den Prinse niet gelooven liet, dat er bloedt oft bitter„ heit gespaart zouw worden." En XVI B., bl. 682: „ De Spanjaards nu *wryters* van natuur, zouden daarenbo„ ven tot wraak door 't voordeel, dat 'er aan vast scheèn, „ geprikkelt worden." Het werkwoord *wryten* is mede bij HOOFT, VONDEL en anderen zeer gemeenzaam en wordt dikwijls met *wrokken* vereenigd. Zoo leest men in VONDELS Treurspel, *Koning David herstelt*, bl. 16:

't Weerspannigh hooft, verkeert van wil,
Nooit moe van *wryten* en van *wrocken*,
Staat, als een onrust, nimmer stil.

De grondbeteekenis van *wryten* schijnt in een *rusteloos woelen* en *draaijen* gelegen, zoo als reeds blijkt uit de aangehaalde plaats, en nog duidelijker uit deszelfs gebruik

Bl. 62. ghe liefde tot vryheit en vaderlandt, met verlies van goedt, gezondtheit, en zinnen bezuurde. Ziet daar ook, hoe dier meester Henrik zyn hoomoedt stond; die (booven de quellaadje van 't bezwalken zyner faame, booven zwaare en verwylde gevankenis, anxt en gevaar van smaadelyke doodt en verbeurte van haave) rampzaligher veel, dan Willem Dirxzoon, zoo lange jaaren en oover 't zeevenentsestighste zynes ouderdooms, van spyt, nydt, en wraakgierigheit inwendighe beuls, gepeinight werd, zyn eyghen hart gegheeten, (1) zyne en zyner eevennaasten zielen, oover den tuyn gehangen heeft; uit enkel ydelheit, kindsche staatzucht, om, zonder genot, onder zweep, van meenighen oovermeester, een armen heerschappy te dryven, die aan een' draadt van ragh, en de wenk des Landsheeren hing. Want het vermooghen en achtbaarheit der stadt, van dien tydt, kan,

in den *Adam in ballingschap* van denzelfden Dichter, bl. 37:

geen heilige Engel *wryt*
En worstelt tegens 't hof, van waar hy wort gezonden.

(1) *Zyne en zyner eevennaasten zielen, oover den tuyn gehangen heeft*, dat is, in gevaar gesteld van verloren te gaan. *Tuin* beteekent, zoo als men weet, *de heining van eenen hof.* Hetgeen daarop, of over gehangen wordt, loopt natuurlijk groot gevaar, van weggeroofd te worden, en dus verloren te raken. Van daar de bekende spreekwijze: *de kap op of over den tuin hangen*, hetwelk bijzonderlijk gezegd wordt van geestelijken, die ligtzinnig hunnen stand verlaten. Niet minder bekend is eene andere spreekwijze, mede tot *tuin* behoorende, die, namelijk van *om den tuin leiden*, voor misleiden, bedriegen. Men zie over de eigenlijke beteekenis van *tuin* de *Proeve* van HUYDECOPER, I D., bl. 108 en volgg., waar men in de *Aanmerkingen*, bl. 112 en 113, ook iets over de genoemde spreekwijzen aantreft, die echter aldaar minder naauwkeurig ontwikkeld en onderscheiden zijn. Voorts komt ons de spreekwijze: *zijne ziel over den tuin hangen*, die wij tot hiertoe alleen in deze plaats van HOOFT ontmoeten, minder gepast, en dus niet navolgenswaardig, voor.

kan, nerghens naa, geleeken worden, by de hoogheit, waar toe zy ſeedert geſteeghen is, en 't ontzagh, dat haar jeghenwoordelyk, onder de regeerende Staaten van Hollandt, wordt toegedraaghen. Daarenbooven, hoe vaſt hy zyn ſtuk meende beleidt te hebben, is 't hum, in verſcheidene en onverwachte wyze, ontſchooten. Want eerſtelyk, 't zy zynen eighen metverwanten van zyn ongezellighe heerſcheit, en dwingelandy; de walghe ſtak, oft dat zy zich de vuiligheit der opſprake ſchaamden, vergat men hem voortaan meer Burghermeeſter te maaken. Daarnaa werd hy in den jaaren achtenzeeventigh neevens andere regeerders, ter ſtadt uitgheſchikt, met ſlechter vergeldinge, dan hy zyn gepleeghde meeſterſchap, geweldenaary, en wreedtheeden, had toegheleidt. Want alzoo hum zyn huyſvrouw, een paar reine hemden, aan boordt naazond, deed hy ze door de dienſtmaagdt, die ze braght, weeder te rugge draaghen, zeggende dat hy dier niet van doen zouw hebben; als die geen and're reekening maakte, dan dat de meening was, het ſchip met hun allen, buiten den boom, in den grondt te booren. Doch zy werden aan Sant Antonis dyk opgezet; van waar hy, met eenighe anderen zich naa Haarlem deed voeren. Aldaar gekoomen, en dit pak van zyn hart zynde, ging hem boertens luſt aan, ende zeid' hy tot zyn' makkers: *een ding hebben wy vergeeten.* Als zy vraaghden *wat?* antwoordd' hy *den kruiwaaghen.* 'T welk in Amſterdamſch gezeit is, de lyntoght, en 't mennen der zaaken, naar hunnen zin. Ende als hum zyn gevoelen, noopende dit om hangen der hekken, werd afgevorderd, *huimetuit* (zeid' hy) *hoedt u voor de weêrſtuit.* Dit ook is een' outfrenkſche byſpreuk, waar van 't eerſte by zommighen gehouden wordt, voor een gekrompen laſchwoordt van de drie ſtemmen, huiden, maat, uit. Naamelyk, dat het Spaanſch geweldt zyn hooft aan Hollandt ſtooten, en de nieugeſtichte regeering duuren zoude, kon niet koomen in eenen man, die hoe ſchrander hy ook was, zyn oordeel op enkel eighen er-

Bl. 62. — 63.

Bl. 63. ervaarenis veſtighde, zonder te beſpieghelen 't geen men beſchreeven vindt van de moeite, die maar maatighe plaatzen, door de ſterkte haarder geleeghenheit aan grootmaghtighe Ryken, gekoſt hebben. Aldus dan ooverleeft hebbende d'ellendighe grootheit, waar van hy zynen afgod maakte, ſtarf hy tot Haarlem; en ruimende met een ſtank van onafwiſſelyken laſter, liet eenen naam achter, die van alle luiden met eere, verſoeit werd. Zelfs op zyn' uitvaart, ging de ſpraak, dat het lyk wonderlyker wyze vermiſt was, en eenigh ſpook, in de plaatze van dien, de doodkiſt bezeeten had. 'T welk, hoewel beuzelachtigh, en al te blindelinx gelooft, nochtans te kennen geeft, in hoe byſter een gevoelen van Godtvergeeten' heilloosheit, hy, by den gemeenen man, geſtaan heeft. Ende kan men nu afmeeten, indien deeze twee perſoonaadjen, in een opperheerſchappyvoerende ſtadt, gebooren waaren geweeſt, met wat ramp en verwoeſting, zy hun vaderlandt zouden bedroeft en bedorven hebben. Want de geſplitſte burghery, elk, naar hem zyn zinlykheit, oft baatzucht aanhitſte, jookte van toght, om deez den eenen, en die den anderen, onder naam van Schoutiſten en Meeſter Henrik Dirkiſten, naa te draaven, en zyn' weederparty in 't onderſpit te helpen. De ſchotsſchriften, en faamſmettende gedichten, ginghen, op alle ſtraaten, markten en maaltyden, om: een waapen, dat zonder voordeel, op zynen vyandt te haalen (gemerkt het eenen yghelyke eeven naa is) niet dan quaadt bloedt en verbittering maakt; en geſchouwen, met recht, van eenen wereldwyzen man deezer eeuwe, voor teeken van zwakheit der regeeringe, in onze ſtadt, altyds verbooden, en altyds gebruykt zal worden.

Maar (1) 't verreekenen deezer geſchiedenis, die 't bee-

(1) *'t Verreekenen*, dat is, het ten einde toe verhalen, in welke beteekenis het woord bij HOOFT en anderen meermalen voorkomt.

werden. Al 't welk hum, niet alleen aan 't lichaam, maar eindtlyk aan 't verstandt ging; en zynen eenighen broeder Meester Claas Hein zoo naa, dat het hum ook het zyne ontstelde. In deezen deerlyken staat, en een' gebreklykheit, die hum al een' wyl verbood wyn t'zyner taafel te nuttighen, braght hy, te voore gewendt adelyk te leeven, de rest zyner daaghen tot Delft oover: alwaar het den Prinse van Oranje, hem aanspreekende, traanen en klaghten kostte, dat zoo bloeyend een vernuft, der wyze geknakt, en verwelkt was. Ziet hier hoe 't Bardes bequam, (1) 't krakkeel teeghens den wryter en zyn' trawanten te trouwen; en hoe hy d'ongelukkighe Bl. 62.

(1) *'t Krakkeel teeghens den wryter en zyn' trawanten te trouwen.* De uitdrukking: *een krakeel trouwen*, voor hetzelve als het zijne aannemen, zich daaraan geheel verbinden, komt woordelijk overeen met de Fransche spreekwijze: *épouser une querelle.* Zoo leest men ook van *eene zyde, eene party trouwen.* Voorbeelden zijn te vinden in HUYDECOPERS *Proeve*, III D. bl. 72 en 73. *Wryter* beteekent iemand, die rusteloos woelt en wroet, om aan zijne wraakzucht voldoening te geven. Die beteekenis blijkt niet onduidelijk uit twee andere plaatsen der *Ned. Hist.* In het IV B. namelijk, bl. 145, leest men van Alva: „ dewelke, bekent voor den *wryter* die hy was, „ den Prinse niet gelooven liet, dat er bloedt oft bitter„ heit gespaart zouw worden." En XVI B. bl. 682: „ De Spanjaards nu *wryters* van natuur, zouden daarenbo„ ven tot wraak door 't voordeel, dat er aan vast scheen, „ geprikkelt worden." Het werkwoord *wryten* is mede bij HOOFT, VONDEL en anderen zeer gemeenzaam, en wordt dikwijls met *wrokken* vereenigd. Zoo leest men in VONDELS Treurspel, *Koning David herstelt*, bl. 16:

'T Weerspannigh hooft, verkeert van wil,
Nooit moe van *wryten* en van *wrocken*,
Staat, als een onrust, nimmer stil.

De grondbeteekenis van *wryten* schijnt in een *rusteloos woelen* en *draaijen* gelegen, zoo als reeds blijkt uit de aangehaalde plaats, en nog duidelijker uit deszelfs gebruik in

Bl. 62. zoude, kon niet koomen in eenen man, die hoe schrander hy ook was, zyn oordeel op enkel eighen'ghe liefde tot vryheit en vaderlandt, met verlies van goedt, gezondtheit, en zinnen bezuurde. Ziet daar ook, hoe dier meester Henrik zyn hoomoedt stond; die (booven de quellaadje van 't bezwalken zyner faame, booven zwaare en verwylde gevankenis, anxt en gevaar van smaadelyke doodt en verbeurte van haave) rampzaligher veel, dan Willem Dirxzoon, zoo lange jaaren, en oover 't zeevenentsestighste zynes ouderdooms, van spyt, nydt, en wraakgierigheit, inwendighe beuls, gepynight werd; zyn eyghen hart gegheeten, (1) zyne en zyner eevennaasten zielen, oover den tuin gehangen heeft; uit enkele ydelheit, kindsche staatzucht, om, zonder genot, onder zweep van meenighen oovermeester, een arme heerschappy te dryven, die aan een' draadt van ragh, en de wenk des Landsheeren hing. Want het vermooghen en achtbaarheit der stadt, van dien tydt, kan,

in den *Adam in ballingschap* van denzelfden Dichter, bl. 37:

. . . . geen heilige Engel *wryt*
En worstelt tegens 't hof, van waar hy wort gezonden.

(1) *Zyne en zyner eevennaasten zielen, oover den tuyn gehangen heeft*, dat is, in gevaar gesteld van verloren te gaan. *Tuin* beteekent, zoo als men weet, *de heining van eenen hof.* Hetgeen daarop, of over gehangen wordt, loopt natuurlijk groot gevaar, van weggeroofd te worden, en dus verloren te raken. Van daar de bekende spreekwijze: *de kap op of over den tuin hangen*, hetwelk bijzonderlijk gezegd wordt van geestelijken, die ligtzinnig hunnen stand verlaten. Niet minder bekend is eene andere spreekwijze, mede tot *tuin* behoorende, die namelijk van *om den tuin leiden*, voor misleiden, bedriegen. Men zie over de eigenlijke beteekenis van *tuin*, de *Proeve* van HUYDECOPER, I D. bl. 108 en volgg., waar men, in de *aanmerkingen*, bl. 112 en 113, ook iets over de genoemde spreekwijzen aantreft, die echter aldaar minder nauwkeurig ontwikkeld en onderscheiden zijn. Voorts komt ons de spreekwijze: *zijne ziel over den tuin hangen*, die wij tot hiertoe alleen in deze plaats van HOOFT ontmoetten, minder gepast, en dus niet navolgenswaardig voor.

kan, nerghens naa, geleeken worden by de hoogheit, waar toe zy ſeedert geſteeghen is, en 't ontzagh, dat haar jeghenwoordelyk, onder de regeerende Staaten van Hollandt, wordt toegedraaghen. Daarenbooven, hoe vaſt hy zyn ſtuk meende beleidt te hebben, is 't hum, in verſcheidene en onverwachte wyze, ontſchooten. Want eerſtelyk, 't zy zynen eighen metverwanten van zyn ongezellighe (1) heerſcheit, en dwingelandy de walghe ſtak, oft dat zy zich de vuiligheit der opſprake ſchaamden, vergat men hem voortaan meer Burghermeeſter te maaken. Daarnaa werd hy in den jaare achtenzeeventigh neevens andere regeerders, ter ſtadt uitgheſchikt, met (2) ſlechter vergeldinge, dan hy zyn gepleeghde meeſterſchap, geweldenaary, en wreedtheeden, had toegheleidt. Want alzoo hum zyn huyſvrouw, een paar reine hemden, aan boordt naazond, deed hy ze door de dienſtmaaghdt, die ze braght, weeder te rugge draaghen, zeggende dat hy dier niet van doen zouw hebben; als die geen and're reekening maakte, dan dat de meening was, het ſchip met hun allen, buiten den boom, in den grondt te booren. Doch zy werden aan Sant Antonis dyk opgezet; van waar hy, met eenighe anderen zich naa Haarlem deed voeren. Aldaar gekoomen, en dit pak van zyn hart zynde, ging hem boertens luſt aan; ende zeid' hy tot zyn' makkers: *een ding hebben wy vergeeten.* Als zy vraaghden *wat?* antwoordd' hy *den kruiwaaghen.* 'T welk in Amſterdamſch gezeit is, de lyntoght, en 't mennen der zaaken, naar hunnen zin. Ende als hum zyn gevoelen, noopende dit omhangen der hekken, werd afgevorderd, *huimetuit* (zeid' hy) *hoedt u voor de weerſtuit.* Dit ook is een' outfrenkſche byſpreuk, waar van 't eerſte by zommighen gehouden wordt, voor een gekrompen laſchwoordt, van de drie ſtemmen, huiden, maat, uit. Naamelyk, dat het Spaanſch geweldt zyn hooft aan Hollandt ſtooten, en de nieugeſtichte regeering duuren zou-

Bl. 62. — 63.

(1) *Heerschzucht.*
(2) *Slechter vergeldinge*, geringer ſtraf.

Bl. 63. ervaarenis veſtighde, zonder te beſpieghelen 't geen men beſchreeven vindt van de moeite, die maar maatighe plaatzen, door de ſterkte haarder geleeghenheit, aan grootmaghtighe Ryken gekoſt hebben. Aldus dan ooverleeſt hebbende d'ellendighe grootheit, waar van hy zynen afgod maakte, ſtarf hy tot Haarlem; en ruimende met een ſtank van onafwiſſelyken laſter, liet eenen naam achter, die van alle luiden met eere, verfoeit werd. Zelfs op zyn' uitvaart, ging de ſpraak, dat het lyk wonderlyker wyze vermiſt was, en eenigh ſpook, in de plaatze van dien, de doodkiſt bezeeten had. 'T welk, hoewel beuzelachtigh, en al te blindelinx gelooft, nochtans te kennen geeſt, in hoe byſter een gevoelen van Godtvergeeten' heilloosheit, hy, by den gemeenen man, geſtaan heeft. Ende kan men nu afmeeten, indien deeze twee perſoonaadjen, in een opperheerſchappyvoerende ſtadt, gebooren waaren geweeſt, met wat ramp en verwoeſting, zy hun vaderlandt zouden bedroeft en bedorven hebben. Want de geſplitſte burghery, elk, naar hem zyn zinlykheit, oft baatzucht aanhitſte, jookte van toght, om deez den eenen, en die den anderen, onder naam van Schoutiſten en Meeſter Henrik Dirkiſten, naa te draayen, en zyn' weederparty in 't onderſpit te helpen. De ſchotsſchriften, en faamſmettende gedichten, ginghen, op alle ſtraaten, markten en maaltyden, om: een waapen, dat zonder voordeel, op zynen vyandt te haalen (gemerkt het eenen yghelyke eeven naa is) niet dan quaadt bloedt en verbittering maakt; en geſchouwen, met recht, van eenen wereldwyzen man deezer eeuwe, voor teeken van zwakheit der regeeringe, in onze ſtadt, altyds verbooden, en altyds gebruykt zal worden.

Maar (1) 't verreekenen deezer geſchiedenis, die 't bee-

(1) *'t Verreekenen*, dat is, het ten einde toe verhalen, in welke beteekenis het woord bij HOOFT en anderen meermalen voorkomt.

't beeter voeghde, met haar volle leeden, teffens, Bl. 63.
dan ſtuxwys, ten toon te ſtellen, heeft my oover den tyd gevoert, dien ik nu hervatten gaa.

De tweedraght dan, dus heftelyk gedreeven, in den jaare vyventſeſtigh, vond noch een ander aas, om de vinnigheit aan te voeden. Door de duurte van 't kooren, dat tot ooverhooghen pryze geklommen was, den daaghlyxſchen aftrek, en vreeze van hongersnoodt, had de vroedſchap te raade gevonden, de ſtadt, teeghens 't uitvoeren der graanen, te ſluiten. 'T welk, hoewel zwaar voor de geenen, die zich met deeze ſoort van handel geneerden, nochtans, mits de behoefte, verſchoonbaar geweeſt waar, hadde de ſlimheit der baatzucht, daaronder ſpeelende, deezen heilzaamen toeleg niet ten deele vruchteloos, en ganſch haatelyk gemaakt. Naamelyk, als 't raadſlot, des avonds, genoomen was, om 's morghens daarnaa verkundight te worden, ſchikten eenighe leeden der wet, en zommighen hun bevrundt, — 64.
in der nacht de boomen oopen te kryghen, en meenighte van rog en tarwe te (1) verſcheepen. Des anderen daaghs, als'er geen graan meer uit moght, liep de markt zoo laaghe, dat ze meer dan tachtentigh ten hondert, by die van buiten verſcheelden. D'onbegunſtighde koorenkoopers derhalven, dus dapper op hun achterdeel gezet, (2) hadden goedt, bril toe, en hun eighen verlies, ſampt de winſt van an-

(1) *Verſcheepen* beteekent hier door middel van ſchepen wegvoeren, niet, zoo als doorgaans, van het eene ſchip in het andere overbrengen.

(2) *Hadden goedt, bril toe, en hun eighen verlies,* enz. *in te zien.* Het laatſte *te zien* moet ook bij de woorden *bril toe* worden ingelascht. De zin komt dan hierop uit: de onbegunſtigde korenkoopers mogten vrij (doch zonder eenige baat) *bril* (treurig, verſlagen) toezien en hun eigen verlies, enz. — De uitdrukking *bril zien* of *toezien* beteekent, namelijk, zoo veel als *treurig, verſlagen ſtaan kijken.* Ten bewijze diene, onder andere, de volgende plaats uit BREDEROOS *Spaanſchen Brabander* Je-

Bl. 64. anderen, met eeven quaadt oogh, in te zien. Maar zich vermeestert en nerghens toevlucht vindende, was al, dat zy konden, den mondt, tot de ooren toe, oopen te doen, om met schreeuwen en schelden, te bewyzen, dat hun dit leedt in den krop stak, ende, in tydt en wyle, gedacht zoude worden. Hier benevens, had'er een derde misnoeghen, oover de twintigh jaaren gesmeult; 't welk uitbreekende ontrent ter zelve stonde, den wethouderen, niet luttel ontzaghs, en gehoorzaamheits onttoogh.

Van ouds her, en tydt tot tydt, naar dat het landt oorloghs onderwaarigh geweest was, had de vroedschap het timmeren onder de stadt afgekeurt, op dat de vyandt, mits 't aanhooghen der weeke gronden, en 't gebouw dicht by de veste, geen voordeel kreeghe. Quaalyk kon men dit doen naarkoomen aan de Oostzyde, en den oever van 't Y, die de (1) lastaadje genaamt werd: alwaar de ingeërfden te groot een' bekooring leeden, om zich van de geleeghenheit der plaatze t'hunnen meesten oorbaar, te dienen. Men begon'er derhalven, in 't eerst, scheepstimmerwerven, en wooningen voor 't arbeidsvolk te stichten: die, by bevel, gegeeven van Vrouw Mary, in den jaare vyftienhondert vyvënveer-

Jerolimo, bl. 26, waar men in een gesprek, waarbij twee snollen elkander haar wedervaren verhalen, het volgende leest:

Ick seyde myn huur op: myn vrouw die *sach bril toe.*
Sy vraegde myn de schort, en of ik meer wou winnen.

(1) *Lastaadje* beteekent in het algemeen eene plaats, waar schepen bevracht, of ook waar dezelve gebouwd worden. De hier bedoelde streek had waarschijnlijk van dit een en ander, en bijzonderlijk van het *beballasten* der schepen, hetwelk daar plagt te geschieden, haren naam ontleend. *Lastaadje* toch, in het middeleeuwsche Latijn *lastagium*, beteekent ook *ballast*. Zie KILIAAN en WAGENAARS *Beschrijving van Amsterdam*, f°. I. St. bl. 42.

veertigh, en ververſcht in die van twee, en drieën-vyftigh, werden afgebrooken. Doch, om geen ambacht van zulk belang voor den lande, als 't ſcheeps-timmeren, te verachteren, ſtond Koning Philips in 't jaar zeſſenvyftigh toe, dat men, binnen de vyventwintigh roeden, zeekere hutten met week dak en houte wanten, zouw mooghen opſlaan; mits gehouden zynde, als 't noodt deed, de zelve, tot zeggen der gerechten, en eighe koſte, te ſloopen. Maar de eighenaars hebbende dus veel voets verworven, traaden allenſkens voorder, en zoo verre, dat men nu een' goeden hoek, met ſchuuren, (1) ſpykers, en huizen, betimmert zagh. De Majeſtraat dan, opwaakende, werd te raade, een verloop dus wyd gekomen, te rechten; 't welk billyker geſtaan had, in den eerſten aanvang, te weeren. Veel weederſtreevens bejeghend' hun in dit werk; drijvende de bezitters, dat men de zwaarigheit, daar 't verbodt van 't bouwen op ooghde, zonder hun bederf, met vergrooting der ſtadt, en beveſten der laſtaadje, kon voorkoomen. Bl. 64.

De zaak alzoo ſtaande, zeit men, dat een van de regeerders, op eenen der ingeërfden, zeekeren grondt, in koop, deed verzoeken, om deel aan de ſchynbaare winſt te hebben, die hy zich ſterk maakte, te doen zeeker gaan. 'T welk afgeſlaaghen met ſchorre woorden, naamelyk, dat men 't houden wilde, en voor al aan hem niet ooverdoen, zoo groot een ſpyt ontſtak in den geweygherden, dat hy uitvoer: zoo zoud het ook niet binnen raaken. Oft dit Gerrit Teewſzoon geweeſt zy, oft Meeſter Henrik Dirxzoon, weet men voor wis niet naa te zeggen: behalven dat nocht Gerrit, nocht Henrik, hun gewoonlyk ſpoor, met dus hoe vinnigh een driftigheit, zouw

(1) *Spykers*, pakhuizen of zolders, bijzonderlijk tot berging van granen. Zie KILIAAN; en *de Taalk. Bijdragen tot de naamsuitgangen van eenige meest Nederlandsche plaatsen*, door Mr. J. H. HOEUFFT, bl. 113 en 114.

Bl. 64. zouw hebben te buiten gegaan. Te min aanziens, hierom, had in deezen, der wethouderen yver, ſchynende, meer uit nydt van eenen man, en zyn te leur geſtelde baatzucht, dan uit zuivere zorghe voor ſtads welſtandt, her te koomen. Ende gemerkt de (1) laſtadiers, een groot deel van de treffelykſten der burgherye waaren, viel bedenkelyk den wegh der daatlykheid teeghens hen in te gaan, voor de geenen, die met de reſt niet al te wel ſtonden. Jaa alle drie de benden van Schoutiſten, koorenkoopers, en laſtadiers, ſmolten, in de hitte van eenpaarighen haat teeghens d'Ooverheit, hunne weederwilligheden t'zaamen; en, om zich noch bet te ſtyven, begoſten allenskens eene lyn, met d'Onroomſchen, te
— 65. trekken. Waar meede het uit de kyf was, dat hunne party booven dreef. Zoo raakte de zaak in recht, en nam een' traaghen trant, dewyl de wreevelmoedt, door 't dwerſdryven, van d'een en d'andere zyde, daaghelyks aanwakkerde. Het eynd was, dat men hebbende de handen ruim, door 't uitwyken der Onroomſchen, als de Graaf van Lumey, uit 's Prinſen naam, voor Amſterdam quam, gelyk hier naa te verhaalen ſtaat, onder dexel van dien noodt, het vuur in de laſtaadje ſtak, en lietze, tot den grondt toe, afbranden. Maar uit al deeze ongenuchten, ſproot, in dit jaar, het inleeveren van zeeker ſmeekſchrift te hoove, met klaghten oover de wethouders, en hoe zy, (2) maagh by maagh, bloedt by bloedtverwant ſtuwende, de rechtmaatighe regeering, die 't gemeene nut tot wit heeft, met eenzydighe baatzoekelykheit verbaſtaardden. Deez' hielden heftigh aan

(1) *Laſtadiers*, de eigenaars der ſtreek, *laſtaadje* geheeten, en der zich daar bevindende gebouwen.

(2) *Maagh by maagh*, enz. Fraai is hier het woord *ſtuwen* of *ſtouwen* in de beteekenis van *voortdrijven*, *bij elkander brengen*. *Bloedt bij bloedtverwant*, volgens de zucht van verkorting bij HOOFT; anders *bloedverwant bij bloedverwant*. Zulk eene woordverkorting keuren wij af.

aan om de teykenaars te weeten. Dan 't moght hun nooyt gebeuren. Op gelyke wyze was aan Schout Bardes de belydenis van geele Fy geweighert, waar meede hy 't meester Henrik, had mooghen zoeken zuurder te maaken: zynde 't hof te bescheyden, (1) om der wraakgierigheit de naaghels te lengen. De Hartoghin, op dit vertoogh, maakte, den eersten van Herfstmaandt, een keur, om, by maniere van voorraadt, plaats te grypen, die verklaarde de regeerders, op geen verkorting van de vryheeden der burgherye, oft andere mishandeling, bevonden te weezen; en nochtans scherper reeghel, teeghens 't naabloedt en maaghschap stelde. Bl. 65.

Uit andere gewesten liep men ook daaghlyx der Landtvooghdesse ter ooren. Burghers, eedelen, steeden, Staaten, quaamen met klaghten op klaghten te hoove, oover 't vervolgh, ooverlast en quellaadje hun gedaan door d'Inquisiteurs en hunne gemaghtighden, die hun met beklaaghen, betighten, in pleit trekken, eere, goedt, bloedt, vrienden en maaghen veegh ofte onveiligh maakten. Op wandelplaatzen, (2) gassen en gastebooden, werd anders niet gekout, ende sprak men vuur en vlam. *Oft'er snooder slaaverny te verzieren was, dan in 't midde van de spien en verklikkers, een tsidderend leeven te leiden, die woorden, werken, jaa gelaat, en gedachten daaruit* (3) *gekaavelt, opteekenden, en ten arghste* *oover-*

(1) *Om der wraakgierigheit de naaghels*, enz. Krachtig en oorspronkelijk is deze beeldrijke voorstelling. Door zulke zinnelijke voordragt is de taal van HOOFT zoo levendig en treffend. Geen beeld kon hier gelukkiger gekozen zijn voor de woede der wraakzucht.

(2) *Gassen en gastebooden*, straten en gastmalen. Het laatste woord is zamengesteld uit *gast* en *bod*, van bieden, aanbieden. Zie ook WACHTERS *Glossarium* op het woord *bot*.

(3) *Gekaavelt*, dat is, gegist, opgemaakt. Eigenlijk beteekent *kavelen* loten, door het lot verdeelen. Zie KILIAAN en het *Woordenboek* van den Heer WEILAND.

Bl. 65. *ooverbraghten, aan luiden, voor de welke zich Kai-*
zar Karel niet had konnen hoeden, nochte den laſ-
ter ontgaan van de Luiterſchen, in Duitſchlandt,
te zacht gehandelt te hebben. Hier by werd looſ-
ſelyk uitgeſtrooit, lichtvaardelyk gelooft, hoe de Ko-
ning zelf, bevonden op eenighe (1) beweeghenis
met d'ellende der ketteren, had moeten lyden, dat
men hem dat zondigh bloedt aftapte en verbrandde.
Anderen zeiden, dat het geſchiedt was om een
woordt zeekeren Inquiſiteur te naa geſprooken; ende
zoo een miſdaadt niet anders te verzoenen geweeſt.
Ook liet men 't nu langer by d'Inquiſitie niet; maar
begon oopentlyk oover de Plakkaaten te roepen, *en-*
de dat het vonniſſen, naar luidt der zelve, voor
God niet te verantwoorden, nochte den zin van 't
woordt kettery eyghentlyk te bepaalen was; ende,
ooverzulx, dikwyls, reeden van kleen belang, als
het den Rechter luſtte, tot kettery verduidt werden.
Dat zelf de boetveirdighe ketters te doen ſterven,
alle andere wreedtheit te booven ging; gemerkt de
Spaanſche Inquiſitie hun, ('t en waare in 't aller-
uiterſte, ende als zy reeds aan de ſtaak ſtonden) 't
leeven gunde. Een van de Hoofden t'Amſterdam,
wiens naakoomelingen noch heeden van de Room-
ſche gezintheit zyn, voerde zeekeren Scheepen te
gemoet, dat hy voor de vierſchaar Gods verſchynen-
de, dien alsdan 's Kaizars Plakkaat in de handt
moghte zien te ſteeken, ende gewaar worden, hoe
verre hy koomen zouw, met zich daar op t'ont-
ſchuldighen. Voorts vond men nu en dan verſcheide
ſchotsſchriften geſtrooit, oft gekleeft aan de poorten
van 't hof, van 't huis van Oranje, van dat van
Egmont, te Bruſſel; waar by de zaak der verdruk-
ten verdaadight, ende die heeren ter hulpe gedaaght
— 66. werden, ten einde men vryheit van geloof verworve,
zulx yder, naar zyn gewiſſe, moghte leven en ſter-
ven. D'algemeine Inquiſiteurs van Loven, ter an-
dere zyde, zich belghende, dat men hun (zoo zy
waan-

(1) *Beweeghenis*, mededoogen.

waanden) noch niet genoegh ontzaghs droegh, en te Bl. 66.
luttel te wille wist, schreeven aan haare Hoogheit, om, als langer nerghens meer toe dienende, van hun ampt ontlast te worden. De Harthogin, als in dus een holgaande zee, werd herwaarts en derwaarts gedreeven. Etlyke steeden en plaatzen pooghden haar (1) vroedt te maaken, dat de kettery, op veel naa zoo verre d'ooverhandt niet genoomen had, als de maar wel ging. De heeren, en die hen volghden, hielden daaghelyx staande, dat het getal der afvallighen te groot, ende onmooghelyk was uit te rooyen; maar noodigh, hun in yetwes te gemoet te koomen, en ten minste, zoo niet in 't oopenbaar, immers vryheit binnen 's huis te vergunnen. Anderen oordeelden, dat van de zwaarigheit wel werk te maaken; doch niet te wanhoopen was, oft, als yeder, in den dienst der kerke en des Koninx zich queete naar behooren, men zoude gelukkelyk booven raaken.

Draaghende 't landt de scheurzucht aldus onder de leeden; quam entlyk 's Koninx antwoordt van den zeeventienden van Slaghtmaandt, aan de Hartoghin, op der beschreevenen goeddunken van den zevenden van Hooymaandt, samt op het belghen des Graaven van Egmont, oover 't ombrengen der Weederdooperen. Op dit laatste was zyn zeggen, *dat d'Inquisitie, als gepleeght van zyns Heeren Vaders tydt af, tot toen toe, voor niet nieuws kon genoomen worden. Wel had hy den Prinse van Gavere gelast, t'ooverleggen, oft voor d'oopenbaare, hoewel ze eenighszins scheen ten spiegel te dienen, eenighe heimelyke soort van straffe te verkiezen waar, ten aanzien dat de verweezenen, met eenen roem van om 't geloof te lyden, ter doodt gingen. Maar ondertussen had hy geen stilstandt van Inquisitie en Plakkaaten geraamt, oft meening om dien te gedoo-*

(1) *Vroedt*, wijs; van daar *Vroedschap*, *Vroedvrouw* (wijze vrouw) en het werkwoord *bevroeden*.

Bl. 66. *dooghen. Jaa dat het quaadt zoo zeer gegroeyt, daaghelyx voortſpruitende, en ergher dan ooyt was, ſtond der onachtzaamheit, ſlapheit, en ooghluyking der Rechteren te wyten, naar dat hy vernam, en haar voor heenen onderſcheidentlyker verſtendight had, in 't beantwoorden van zeeker geſchrift, hem, in Latyn, toegezonden.* Noopende het gevoelen der beſchrevenen, (1) oopende hy zyn verſtandt door een geſchrift bezonder, in forme van * byteekening. Hier in verhief hy hooghlyk hunnen raadt; ende, yet van kleen belang verandert hebbende, ſtond de reſt volkoomentlyk toe; vooral, de ſtrengheit van 't vervolgh. *Want de ketters*, zeyd' hy, *had men t'elken maale, als de ſtraf wat was gekoomen* (2) *t'ontlaaten, de ooren zien opſteeken. Ende geen gezondt oordeel, oft het vond ongerymt de peenen te minderen, daar de miſdaaden toenaamen. Derhalven, zoo t'eenighen Rechteren aan hart oft wille mangelde, het zoude hem, in een landt, daar zoo veele rechtzinnighe Chriſtenen waaren, den dienſte Gods en huns Koninx toegedaan, aan geen' andere ontbreeken die beeter moedt en yver hadden, om de Plakkaaten, naar hun inhoudt, te handthaaven. 'T welk de waare wegh was om des werx meeſter te worden; en beeter, dan dien van de verzoetinge, op dit punt voorgeſlaaghen, in te gaan. Ook hield hy ergherlyker, den Rechteren, door eenigh berichtſchrift, zulke maatighing te veroorlooven, dan de zelve by oopenbaare verkunding in te voeren, ten aanzien van den afbrek der achtbaarheit, en ander ongerief, dat daaruit volghen moeſt. Doch ondertuſſen ſtond, op de zeedebeetering der geeſtelykheit, en 't onderwyzen der gemeente, met alles wat daar aan kleeft, geenſzins te ſloffen.* In dit ſchryven, voorgeleezen den Raade van Staate, door de Landtvooghdes, in Wintermaandt, ontzette zich grootelyx de

(1) *Oopende hy zyn verſtandt*, gaf hij zijne meening te kennen.

* Apoſtille.

(2) *Ontlaaten* gelijk met *aflaten.* Wij zeggen nog, als de vorst niet aanhoudt, *het weder ontlaat.*

de Prins van Oranje. Zoo deed ook die van Gavere en de Graaf van Hoorn. Men gaf het dien van den Heimelyken Raad te doorgronden, om, naa 't hooren van hun gevoelen, naader in dien van Staate ooverwooghen te worden. Bl. 66. — 67.

Midlerwyle verſcheen den Heeren, mits de bruiloft des Baroens van Montigny, bequaame geleeghenheit, om onderling, en met anderen van hunne gezintheit, hier op te handelen. Daar zeit men, dat eenighe tongen, vlot door den wyn, met groote felheit teeghens d'Inquiſitie en Plakkaaten uitvoeren: jaa teeghens den Koning zelf, met zweeren, dat men hem, zoo hy eeven ſtyf bleef, de beklemde vryheit, uit der hand zoude breeken. 'T welk opgenoomen van de byſtanders, en onder 't volk gezaayt, 't zelve dapper gemoedight zouw hebben. Der voeghe, dat de heeren, by ſchrifte, geplakt aan de deuren hunner huyzen, nu tot vaaders, en voorſtanders der Onroomſgezinden werden aangeroepen, met verzeekering, zoo zy zich teeghens de tieranny tſchrap ſtelden, van (1) rug aan de gemeente te vinden.

Des heimelyken Raads goeddunken daarnaa ingebraght zynde, quam op dit verſtand uit. *Dat zy, hebbende alles met behoorlyke aandacht gezift, het beſluit zyner Majeſteit zoo vol van goede meeninge en heyligheit vonden, als nootwendigh, in dit gewricht van tyde. Ende, om van punt tot punt te gaan, was voor eerſt vereiſcht, den Biſſchoppen, Prelaten, Raaden, Hooghe ſchoolen, Landtvooghden en goede ſteeden aan te ſchryven, dat zy in geenen gebreeke te blyven hadden, van te volvoeren al 't geene, dat noopende 't onderwys der jeughd, de leere des volx, en zeedebeetering der geeſtelykheit, door den Koning, bevoolen werd. Belangende de twee leeden, van de Plakkaaten en d'Inquiſitie, daar meede was 't niet anders geleeghen, dan zyne Majeſteit oordeelde; ende,*

(1) *Rug aan de gemeente te vinden*, van de gemeente geholpen te worden.

Bl. 67. *de, derhalven, aan de Raaden ende goede ſteeden te ſchryven, dat men de Plakkaaten en keuren, naar hun begrip, als voorheenen, t'achtervolghen had, zonder in eenighe nieuwigheit te treeden. D'Inquiſitie, waarmeê zyn Majeſteit ook niet nieuws meende, maar alleenlyk het ouwlinx ingevoert gebruik te doen onderhouden, diende, in geener maniere, naagelaaten. Maar zy vonden wel raadzaam den laſt en de berichtſchriften der Inquiſiteuren naa te zien, en oft zy daar, eenigher wyze, booven gegaan waaren; mitsgaaders te verzorghen, dat zy zich geen vorder gezagh toeeyghenden, dan hun daarby bleek opgedraaghen. Waar door men te weeghe zouw brengen, dat de gemeente zich de meening, haar in 't hooft geſteeken door eenighe booze geeſten, quaame t'ontgeeven; en haar verzeekeren, dat men de form van die van Spanje, geenſzins verſtond in te voeren, gelyk de quaatwillighen uitſtrooyden; maar alleenlyk te doen plaats grypen, 't geen voor al een wyle, met rypheit van raade, zoo pleghtigh was ingeſtelt.* Met dit goeddunken van den heimelyken Raadt, (1) vergeleeken 't hunne etlyken van den Raade van Staate. Maar de drie Heeren, ſchuwende het minſte toeſtemmen der Inquiſitie, als een onverzoenlyke zonde, ontgingen 't met bybrengen: *Dat hun de mont geſlooten was, door zoo onbepaalt en voluitſpreekend' een bevel zyner Majeſteit: op 't welk geen inzeggen meer, nocht eenigh onderzoek van laſtſchriften, oft yet anders viel, dan 't zelve alleenlyk uit te voeren, ende de Raaden der geweſten en anderen, van haar welbehaaghen, op dit punt en de reſt, te verſtendighen. Niettemin, dat zy geirne bekenden ten hoogſte beducht te zyn voor maghtigh ongemak, dat uit dit beſluit moghte geboo-*

(1) *Vergeleeken 't hunne*, deden het hunne overeenſtemmen, bragten een gelijk goeddunken uit. *Vergelijken*, in den zin van *gelijk maken*, *overeenbrengen*, is bij onzen Schrijver zeer gemeenzaam.

booren worden. Viglius, als gewacht hebbende naa Bl. 67.
dit woordt, onderving het daatelyk, en zeid 'er op: *dewyl men dit vreesde, waar 't beeter de zwaarigheit te verhoeden, dan te verhaasten; 't welk buiten twyffel gebeuren zouw, zoo de Stedehouderen en steeden yets geschreven wierde, voorneemelyk dien van Antwerpen, noopende d'Inquisitie. Dat hiermeede zyne Majesteit niet gedient, nocht dit haar bevel oft meening was. Ende verzocht hy met een wydloopende beraadsreede; dat men doch dit padt, 't welk op beroerten en arghernis uitkoomen zoude, niet insloeghe. Jaa was hy ooverboodigh, zoo zyne Majesteit het anders dan wel naame, alleen al den on-* — 68.
dank te draaghen. Oranje daar op, zeide, *dat hy de zichtbaarheit van 't naakend onheil toestond. Maar men had het den Koning, met brief op brief, bezending op bezending, vertoont zonder een stroobreedte te vorderen. 'T was eens tydt, onderdaanigheit te bewyzen, zoo men niet eeuwelyk weêrstreeven wilde, en de treflykften des Lands in d'ongenaa zyner Majesteit doen vallen; daar niemand borgh voor worden kon.* (1) Ook was, naa 't oordeel van anderen den Koning onmogelyk, zich van eenighe verklaaring zyner wille gehoorzaamheit te belooven, zoo men deeze niet gelden liet; die daarom stip t'achtervolghen stond, en de meening zyner Majesteit den Landvooghden, Raaden en steeden bekent te maaken. Deeze reedenen nam de Hartoghin, voor vol aan, en besluit, oover die zyde. Daar is'er, die vermeldt, dat de Prins alstoen, (2) greenende, eenen hem naast gezeeten in 't oor beet: men zoude nu eerstdaaghs, een geweldigh treurspel zien. Voorts, de-

(1) *Ook was, naa 't oordeel van anderen*, enz. De woordvoeging, hier eenigzins ingewikkeld, geeft dezen zin: *de Koning kon geenszins van eenige uitlegging van zijnen wil gehoorzaamheid verwachten, zoo men deze uitlegging zijner meening niet aannam.*

(2) *Greenende*, glimlagchende.

Bl. 68. dewyl verscheide Stadthouders dat pas te Brussel waaren, vond men goedt, dat haar Hoogheit, hun, ontbooden in den Raadt van staate, (1) 's Koninx geliefte zouw aanzeggen: gelyk daarna aan elken in 't bezonder gedaan werd. Belangende het punt van de herstelling der gerechtszaaken, midtsgaaders van den Raade van staate, den heimelyken, en dien van de geldtmiddelen, hoewel daar op (als wy verhaalt hebben) gehandelt en grooter verandering verwacht was, achtte nochtans de Koning niet dienstigh yets te reppen; maar alles te laaten staan op den voet, gehouden t'sedert den tyd des Kaizars, tot op dat pas toe. De brieven, voorts, en by elken een uittreksel van 's Koninx geschrift, vervaatende 't bevel om Conçilie, Plakkaaten, en Inquisitie te handhaaven, werden aan de Bisschoppen, Landtvooghden en Raaden gericht: met last, om de amptmannen en (2) goede steeden van alles te verwittighen; samt uit elken Raadt van zes tot zes maanden, te maghtighen eenen persoon, die, in elk gewest, de keuren van 't Conçilie zouw invoeren, van 't geene voorviel kundschap neemen, en als 't noodigh was, door den Landtraadt aan de Landtvooghdes, oft den heimelyken Raadt ooverschikken.

Alstoen verschiep zich de smook in vlam, en steegh de brandt der beroerte booven alle daaken; 't gekrys ten hemel: loopende, aan etlyke oorden, 't gerucht van dit schryven de booden verby. Antwerpen, voor al, schudde van schrik en steurnis, als waanende 't verstrooyen zyner neeringe, en den val zyner voorspoedt, voor zyn ooghen te zien. Men vond'er den drieëntwintighsten van Wintermaandt, tot drie oft vier plaatzen, aangeplakt een geschrift zoo vol oevelmoeds, *dat het de Wethouders aanmaande, om den Koning, als brekende zynen eedt, en de bezwoorene handtvesten, voor 't kaamer-*

mer-

(1) *'s Koninx geliefte*, welbehagen.

(2) *Goede steeden*, voorname hoofdsteden.

mergericht van Spier te doen daaghen, ten aanzien dat Braband, als een lidt des Kaizarryx, en (1) schatbaar onder den vyfden kreits van Duitsland, begreepen was in de geloofsvreede tot Passauw en Augsburgh geraamt. Ende, indien ze den burgheren niet gebeuren moghte, zoo hadden zy heul aan de Staaten te zoeken, en moeste men hun 't weeren der Inquisitie, voor geenen oproer, toereekenen. Op andere plekken, zwol de gemeente van gelyke verbolgenheit. Zelfs de Eedelen en maghtighsten des Lands, ook eenighen van de Raaden lieten zich vastelyk voorstaan, dat het den Koning, om 't planten der Spaansche Inquisitie, en 't uitvoeren der Plakkaaten, tot het geringste punt toe, te doen was. Wel is waar, dat, om de gemoeden wat needer te zetten, onlanx daarnaa brieven uit Spanje quaamen, verklaarende dat zyne Majesteit zulx nooyt in den zin gehadt had. Maar zy wroghten zoo veel niet, oft men hoorde noch allerley laster, met yslyke heevigheit, teeghens de regeering, en 's Koninx achtbaarheit uitslaan; *Jaa dat de Nederlanders zoo plomp en zulke beesten niet waaren, oft zy verstonden wel, hoe verre de (2) gehoudenis van den Vorst in den vassaal, die van den vassaal in den Vorst strekte: en zoude wel raadt geschaft worden, om een oorlogh, eer men wiste van waar 't her quam, aan te heffen. Altyds was 't eerlyker, in de waapenen, dan van beuls handen, te sterven.* Bl. 68. — 69.

De Prins van Oranje, naa dat de voorzeide brieven aan hem en den Raadt van Hollandt behandight waaren, antwoordde der Hartoghinne uit Bredaa, den vierentwintighsten van Louwmaandt, des jaars vyftienhondert zessentsestigh: *hoe deeze strafheit, zyns oordeels, den ganschen staat dreyghde 't onderst booven te keeren; en bad, zoo men daar enkel mee door*

(1) *Schatbaar*, gerekend.

(2) *Gehoudenis* geeft hier de onderlinge verpligting te kennen, die Vorst en vassalen was opgelegd.

Bl. 69. *door wilde, zonder tot de ooverkoomst zyner Majesteit toe, te toeven, die wellicht, op de plaats, de zaaken, met een ander oogh aanschouwen zoude, dat men liever eenen anderen met zyne ampten verzaaghe, dan hem de wyte deede draaghen, van 't ongeval, dat landen en luiden, hem vertrouwt, beschooren scheen.* De Graaf van Mansfeldt, die van Meeghen, de Markgraaf van Berghen, Baroen van Montigny, en anderen, gaaven genoeghzaam 't zelve van zich, en dat het hun aan middel en geneeghenheit faalde, om d'ongenaadighe Plakkaaten te werke te stellen, oft der Inquisitie, voor trawanten te dienen. De vier hoofdsteeden van Brabandt verstonden elkandere zoo verre, dat zy hunne gemaghtighden aan den Canceliet en Raadt tot Brussel schikten, klaaghende: *dat men hun 't volvoeren der Plakkaaten beval, in allen schyn, oft zy des in gebreeke bevonden waaren; een zaak nooit gebeurt, wanneer maar de Amptmannen, daar de* (1) *misdaadelyke regtsvordering meest op aanquam, hen om vonnis gemaant hadden. Dat het invoeren van 't Concilie van Trente en d'Inquisitie, met het stellen van zulke gemaghtighden uit den Raade, buiten bewilliging der Staaten, niet alleen teeghens de Hoogheit van den heere, en vryheeden des Lands streed, maar ook waare, om dat bloeyend en volkryk geweest tot een' woestyne te maaken. Want zoo men, door dusdaanigh benauwen, de luiden en de neering verjoegh, alle gronden en vaste goederen, jeeghenwoordelyk tot ooverhooghen pryze gereezen, zouden zulx noodtlyk afslaan, dat veele eighenaars de penninghen die zy onder verbandt der zelve geheeven hadden, uit al hun-*

(1) *Misdaadelyke Regtsvordering.* De uitgang in dit bijvoegelijk naamwoord geeft genoegzaam het groot onderscheid te kennen tusschen *misdadig* en *misdadelijk.* Door het gebruik zijn wij meer bekend met de benaming *Criminele Justitie.*

hunne haave niet zouden konnen (1) *vervallen, ende zy, dienvolghends, in den grondt, de schulteyſſchers meeſtendeels bedorven worden. Insgelyx zoud' het gaan met ſteeden en dorpen, en de geenen, die hunne gelden, welke veel al ten behoeve der Vorſten bekeert waaren, daar op beleit hadden; gemerkt met den koophandel het gemeen inkoomen, met het inkoomen de betaaling der renten moeſt ophouden. Dies wel, en noch eens wel t'ooverweeghen ſtond, van wat belang het waare, voor den dienſt zyner Majeſteit zelve, al haar zoo ryke en welvaarende onderdaanen,* (2) *op een bot,* (3) *byſter te maaken. Ende verzochten zy, dat dit onheyl, door herroeping der beveelen, geweert wierde: te meer, alzoo de Koning verklaarde niet nieuws te begeeren; maar alleenlyk het oeffenen der Inquiſitie naar gewoonte; en kenlyk was, dat men die van Brabandt, tot noch toe, met de zelve niet gequelt had; zulx het geenszins daar voor te neemen ſtond, dat zyne Majeſteit meynen zoude hun d'Inquiſitie op te dringen; en dit te dier tydt, als de zaaken van 't geloof op beeter voet gingen, dan in al een wyl voor heenen.* Bl. 69.
Die van den Brabandſchen Raadt deeden de gemaghtighden binnen ſtaan; ende, zonder naar 't verzoek van de herroeping der gebooden te luiſteren, pooghden hun vroedt te maaken, dat de Koning het, niet dan wel, voor had. Maar zy, neemende hieraan geen genoeghen, keerden zich ter Landtvooghdeſſe.

Deeze, bezeffende 't gewight der zaake, werd te raade, zich, dienaangaande, naader te doen berichten, en zelfs uit d'Inquiſiteurs van Loven te verneemen, wat'er waare van deeze vryheit, die, die van Bra-

(1) *Vervallen*, betalen; van daar het woord, bij den handel gebruikelijk, *vervaldag*, dat is, *dag van betaling*.

(2) *Op een bot*, in de beteekenis van tijdsbepaling voorhenen veel gebezigd. Wij zeggen nog: *bot daar*.

(3) *Byſter te maaken*, tot het uiterſte te brengen; ook KILIAAN heeft deze zegswijze zoo verklaard.

Bl. 69. Brabandt zich toeëyghenden. Der Inquiſiteuren ge-
voelen, oovergezonden, met eenen hoop papieren,
beval zy, eerſt in den Raadt van Brabandt, en daar
na in den Heimelyken te onderzoeken. 'T welk vol-
braght zynde; zoo quaamen de meeningen van bei-
de de Raaden, ten naaſten by, op een uit; naame-
— 70. lyk dat men het ſmeekſchrift aan zyne Majeſteit zou-
de zeinden, om door haar beantwoordt te worden;
en de verzoekers zich, midlerwyle, naar luidt der
voorzeide brieven, ſchikken. Maar die van den Hei-
melyken Raadt beraamden een ontwerp van beant-
woording, waarby zy ſtilzwyghends als vaſt ſtelden,
dat die van Brabandt der Inquiſitie onderworpen
waaren, eeven als d'andere landtſchappen. De Raadt
van Brabandt, hierin bezwaart, zocht het af te wen-
den; ſchreumende nochtans rondelyk te verklaaren,
dat die van Brabandt onder geen Inquiſitie ſtonden.
Entlyk, als zy, hebbende tot tweemaals toe, hun
gevoelen duiſterlyk by geſchrift geſtelt, door de Har-
toghin gepraamt werden om duydtlyk te ſprecken,
zeiden zy plat uit, dat die van dit Landtſchap geene
Inquiſitie ſchuldigh waaren te gedooghen. Dit ver-
droot zeer den Raadshooftman Karel van Thiſnacq,
en anderen van den Heymelyken Raade, die ſtaande
hielden, dat uit d'oovergezondene ſchriften anders
beweezen ſcheen, en zoo daar yet aan mangelde,
d'Inquiſiteurs van Loven zich ſtark maakten meer
bondigheits in te brengen. De voorneemſte Heeren
van den Raadt van Staate, en met naame de Graaf
van Meeghen, daar jeeghenwoordigh, zeiden daar op:
*dat haare Hoogheit verplicht was, in een zaak 't
Landt van Brabandt betreffende, 't gevoelen van
den Raadt van Brabandt* (1) *ſtadt te doen grypen.*
Dat

(1) *Stadt te doen grypen*, plaats te doen grijpen. Over *ſtad* in de beteekenis van *plaats*, bij de Ouden zeer gemeen, en die wij nog in *Stadhouder*, enz. overig hebben, leze men de *Taalk. Aanm. over verouderde en minverſtaanbare woorden in de Staten-overzetting des Bijbels*, door den Hoogleeraar A. YPEY, bl. 108—110.

Dat ook, naardien dit Hartoghdoom vry bleek van Bl. 70.
deezen last, onbillyk waare (wen schoon de Raadt van Brabandt met den Heymelyken, hierin, oover een gestemt hadde) het verzoekschrift naar Spaanje te verzeinden, oft de luiden in scheemering te houden. Maar men behoorde rustighlyk toe te staan, 't geen men zonder verongelyken niet weygheren kon. (1) Deeze rechtzinnigheit liet niet aangevochten te worden, van anderen, afgericht alleenlyk te stemmen, wat den Vorste wel in 't oor klinkt; die voorworpen, dat de gemeente niet alleen hierop zondighen zoude, maar d'andere Staaten datelyk koomen dryven, dat zy niet meer bastaart, dan die van Brabandt waaren. 'T welk wel daarnaa gebeurt is. Niettemin de Landtvooghdes, (2) zich vlyende op de zyde der reede, beval den Raadt van Brabandt aan de gezanten der steeden te antwoorden: *dat de vermaaning tot het handthaaven der Plakkaaten, niet om hun eenighe schraap te geeven, maar uit een hart, grootelyx met den Godsdienst bekommert, geschiedt was. Ook had zyne Majesteit geen meeninge om hunne vryheit te verkorten, oft hen met d'Inquisitie te moeyen. Hun stond maar getrouwelyk de Plakkaaten naa te koomen, gelyk zy zich ooverboodigh toonden. Het Concilie zoude maar achtervolght worden, zoo verre het de gerechtigheyden zyner Majesteit, en haarder vassaalen niet te naa gink. Het maghtighen van eenen persoon uit den Raadt van Brabandt, om dat te bevorderen, en met den Heymelyken Raadt verstandt te houden, waar niet gedaan, om dien van dat Hartoghdoom aan deezen t'onderwerpen; maar, om dat haar Hoogheit deezen*

(1) *Deeze rechtzinnigheit liet*, enz. dat is, deze rondborstigheid ontging niet den aanval van anderen.

(2) *Zich vlyende op de zyde der reede. Zich vlijen* eigenlijk zich nederleggen; hier zegt het: *zij koos de zijde der redelijkheid*, gaf gehoor aan de billijkheid.

Bl. 70. *zen zoo naa by der handt had. Indien men zich daar aan ſtiet, de Raadt van Brabandt moghte zelf, van 't geen vereiſcht was, de Landtvooghdes verſtendighen.* De gemaghtighden, verblydt, dat zy t'hunner eere, door dus diſteligh eenen handel geraakt waaren, ſchikten ter yl, dit antwoordt aan de ſteeden oover; hoewel hun qualyk ſmaakte, dat men 't melden van voorgaande vlyt in 't voldoen der Plakkaaten aannam voor ooverboodigheit tot gelyken yver, in toekoomenden tyde te toonen; en hen door dien, ſcheen ten doele van den gemeenen haat te ſtellen.

Maar de Prins van Oranje en de Graaf van Hoorn Ammiraal, die 't drukte, de zaaken dus oover ſtuur te zien dryven, (1) vertrokken zich yder t'huiſwaarts, in voorneemen van uit den Raadt van Staate te blyven. Egmondt liet zich, by de Landtvooghdes en anderen, in dienſt zynde, genoeghzaam verluiden, dat hy grootelyx in twyfel ſtond van 't hof insgelyx te verlaaten. Waaroover men hem, met prikkelen daar hy gevoelykſt was, zocht in te ſcherpen,
— 71. dat de grootheit van zynen moedt, en zyn' vuurigheit in den dienſt Gods en des Koninx, nu eenen tydt bejeeghenden, om, door geduurighen byſtandt der Landtvooghdeſſe, in de jeeghenwoordighe hachelykheit, verheldert te worden. Daar hy op antwoordde, *dat de woorden goedt waaren, maar de geenen die ze ſpraaken, verſtonden 't punt der eere niet, nocht hadden 't verwyt, en de* (2) *beſchelding van vrienden en maaghen, gelyk hy, daaghelyx aan de ooren.* Altyds hy ſcheydde en bleef zoo lang uit Bruſſel, als noodigh was, om met anderen, hem gelykzinnigher, mondtgemeenſchap van raade te houden. Want de moedt der meenighte liep nu oover

van

(1) *Vertrokken zich yder t'huiſwaarts*, dat is, gingen naar huis. Bij onzen Schrijver wordt dit onzijdig werkwoord dikwijls als een wederkeerig gebezigd.

(2) *Beſchelding*, beſtraffing.

van ongeduldt, en vervoerde etlyken tot zulke ſtout- Bl. 71.
heit, dat zy zommighen, die om 't geloof gevangen waaren, met geweldt uit de hechtenis tooghen. De ſmaalſchriften ſneeuden, tot der Landtvooghdeſſe zelf op het lyf, die men zeit dat'er een in de handt geſteeken werd, als zy ter miſſe ging. De boexkens, tot verweering van 't Onroomſch gevoelen, tot verwekking des volx teeghens de vervolging, draafden door 't heele Landt. Onder andere wert'er een uitgegeeven, vervaatende de belydenis des geloofs der geenen, die men Calviniſten noemde. Dit droegh in 't voorhooft eenen brief aan den Koning gericht, inhoudende, dat hunner wel hondertduizent mannen waaren, welk getal genoegh bewees, dat zy geenen oproer in den zin hadden, gelyk men hun ging opdichten. Ook hadden zy nooit ſchot oft lot geweyghert, maar ſtonden zyner Majeſteit al 't haare toe, en dit ook, dat het haar werk was kennis van geloofszaaken te neemen. Dan dit begrooten van zoo eenen hoop, hunne zyde volghende, werd niet ten beſte, maar geduidt, als oft men met zulk opgeeven den Koning zocht anxt aan te jaaghen, en 't geen hem teeghens de borſt was, door dreighementen af te parſſen.

Het achterdenken en onbenoeghen, aanargherende desgelyx onder den aadel en voorneemlykſte Heeren, quam daar toe, (1) dat een groot deel der zelve eerſt tot Bredaa, daarnaa tot Hooghſtraaten en elders zich verdaghvaardden: daar men meent, dat eenighe Duitſche hopluiden, jaa ook Franſche verſcheenen. Ten

(1) *Dat een groot deel* enz. Verſchillend is de opgave van het getal der perſonen, die bij de raadpleging over het *Compromis*, waarſchijnlijk door den Heer van *St. Aldegonde* opgeſteld, tegenwoordig waren. BURGUNDIUS ſpreekt van 7, STRADA van 9, en WAGENAAR van 11 perſonen. Hunne vergadering werd geopend met een gebed, door FRANCISCUS JUNIUS in de Franſche taal uitgeſproken.

Bl. 71. Ten laatste ontworpen zy een verbondt, (1) dat, voortgereikt van handt tot handt, allenskens wel by ontrent vierhondert persoonen ingegaan, en onderteikent werd, en van deezen inhoudt was. *Dat een hoop vreemdelingen, vermaalende hunne staatzucht en gierigheit met verwe van yver voor 't Roomsch geloof, en zoekende zich te vergulden met het bloedt der Landtzaaten, den Koning, door geblankette reedenen misleydt hadden, om in plaats van 't verzachten der strenge Plakkaaten, beroerende den Godsdienst, waar toe van zyne Majesteit goede hoope gegeeven was, met geweldt d'Inquisitie te planten. Waar door (godlyke en menschelyke rechten omgestooten, alle vryheit van woorden en werken verstikt, en de grouwelykste dwingelandye, daar men ooyt af hoorde, gesticht zynde) Ooverheeden, Amptmannen, Aadel en gemeente, in onzeekerheit van goedt en bloedt, en onder eeuwighe slaaverny van een deel snoodt gezelschaps zouden gebraght worden, tot verwarring van den staat, onverwinnelyken afbrek van neeringe, welvaart, vaaderlandt, Koninglyke Majesteit, en zelfs het Roomsch geloof, dat de Eedelen naamen te beschermen. Weshalven zy, betrachtende hunnen plicht, tot voorstandt van de hoogheit huns Landtsheeren, in eedtgenoodtschap getreeden waaren, om, volghends het loslyk exempel van de Naapolitaanen, der Inquisitie te weederstaan, en haar uit te rooyen, 't waar onder wat schyn ook men die, en met welken glimp verbloemt, moghte pooghen in te voeren. Ende verklaarden zy met hooghe en heilighe woorden, geenszins van meening te zyn yet aan te vangen, teeghens de eere Gods, grootheit des Koninx, oft eenighe zyner Staaten; maar*

(1) *Dat, voortgereikt van handt tot handt.* Het verbond was oorspronkelijk in de Fransche taal opgesteld, doch werd spoedig overgezet in de Nederduitsche, Hoogduitsche en Engelsche talen, waaruit genoegzaam blijken kan, dat de Edelen het overal bekend wilden maken, schoon zij dit naderhand ontkenden.

J. Smies inv. et del. — J. E. Marcus sculp.

HET VERBOND DER EDELEN.

maar die, met weering van allen oproer en scheuring, te willen verdaadighen. Uit kracht van welk eeuwigh verbond, zy gehouden werden elkanderen hulpe te bieden, in alle zwaarigheeden, hun oover- koomende, door Inquisitie, Plakkaaten, ofte ter oorzaake van deezen; en tot handthaavingh des zelven, te volghen, 't geen by meerderheit van stemmen, oft de gemaghtighden des eedtgenootschaps zouw besslooten worden. Entlyk riepen zy Godt aan, om wysheit en bescheydenheit, zulks hunne toeleg tot zyner eere, dienste des Koninx, ruste des Lands en zaaligheit der zielen gedyen moghte. Bl. 71. — 72.

Het tzaamenhaalen van dus een werk, hoewel in groote stilte, ging zoo niet toe, oft daar leekte te met yetwes uit van de gehoude daghvaarten; 't welk, te hoove gebraght, alsnu en alsdan eenen nieuwen schrik en versleeghenheit baarde. Maar, als de zaak dus verre ryp was, vervoeghde zich de Graaf van Meeghen, die zich meede in persoon ter voorzeide vergaaderingen gevonden had, ontrent (1) mid Lentemaandt, tot Brussel. De Landtvooghdes ontbood hem in den Raadt van Staate, daar de Prins van Gavere, ook weedergekeert, op dat pas, teeghenwoordigh was. Gekoomen zynde hief hy aan, *hoe zyn gemoedt, neevens den dienst Gods, en des Koninx, hem gedrongen had, alle zaaken ter zyde te stellen, en derwaarts te spoeyen, om haare Hoogheit en den Raade oopening te doen van zaaken, betreffende gansch Nederlandt, dat in gevaar stond, van t'eenemaal verlooren te gaan. Doch dat hy hebbende deeze kundschap uit eenen buitenlandschen Eedelman, den dienst zyner Majesteit toegedaan, en den zelve moeten belooven, zynen naam te heelen, booven al verstond zyn' eedt en trouwe te houden. 'T was dan zulx, (gelyk men wist, hoe 't alomme van ketters en afgeweekenen ooyervloeide) dat eilyken van aadel, en de voorneemlykste Heeren, zoo ingeboo-*

(1) *Mid*, midden of ter helft van Lentemaand.

Bl. 72. *boorene als uitheemſche, bedektelyk hadden te weeghe gebraght, en by der handt, vyvendertigh duizent mannen, eensdeels te voet, eensdeels te paarde. Ende zouden die zich daatelyk op de beên maaken, om, met rooven en plonderen, (waar op veelen, meer dan op 't ſtuk des geloofs, 't oogh hadden) in 't Landt te vallen; ten waare men hun vergunde, in vryheit van gewiſſe te mooghen leeven. Ten welke eynde zy beſlooten hadden, binnen elf oft twaalf daaghen, wat min oft meer, omtrent vyftienhondert mannen van waapenen, uit de hunne aan haare Hoogheit te ſchikken.* Als hy uit had, beveſtighde de Graaf van Egmondt zyn zeggen, met bybrengen, dat hem 't zelfſte geopenbaart was, door luiden, die zich eeven ongeirne zouden gemeldt zien: jaa vertoonde, op eenen van die daaghen, dien van den Raadt een afſchrift van 't verbondt.

De Hartoghin met een verbaaſtheit, die haar ten ooghen uitzagh, vraaght de Heeren van den Raadt hoe nu toe? en wat middel teghens deeze zwaarigheit? D'eerſt, die zyn gevoelen uitte, was de Graaf van Meeghen, ende zeide: *dat hy, om rond en onbeveinſdelyk te ſpreeken, der niet dan drie ſpeurde. Naamelyk, zich in der yl te waapenen, 't welk hy niet vry waande te ſtaan, zonder des Koninx laſt, die te lankzaam by koomen zoude, mits dat men zich van zyner zyde zoo ongereedt, en van d'andere op zyn voordeel en veirdigh vond: ofte in hunnen eiſch te bewillighen; waaraan zyner Majeſteit in geenerley wyze genoeghen zoude: oft den ſteen der Inquiſitie en Plakkaaten, daar zy meeſt oover vielen, uit den weeghe te leggen, booven genaade en vergiffenis van 't geen in deezen miſdreeven waare. Maar dat men alle Landtvooghden, neevens eenighe andere Ridders, eer de eedelen aanquamen, diende te raade te daaghen, om, op een' zaak zoo verwart, hunne inzighten te verſtaan, en ondertuſſen zyner Majeſteit kundig te maaken, wat'er gaande was: zonder nochtans van haare herwaarts reize te vermaanen, die niet dan te*

ſpaa-

ſpaade, en vruchteloos vallen kon. Egmondt volgende weeder den Graaf van Meeghen, *voeghde daar by, dat hy goede hoope had, de Eedelen zouden niet ſterker dan vier oft vyfhondert uitkoomen, ongewaapent en met ingetooghener eiſch, dan 't gerucht hun naadroegh:* neevens veele andere redenen, daar op ſlaande. Zommighen van den Raadt Bl. 72. benieuwd' het booven maate, dat zoo een meenighte — 73. van kryſvolk beſtelt en voor handen zouw zyn, eer de hopluiden op de grenzen leggende, oft anderen, daar yet af vernaamen. Ook werd'er gezeidt, *zoo de Landtvooghden en Ridders van den gulden Vlieze, ſlechts lieten blyken, dat zy, alle hierin op elkandere ſluitende, met onbezwykelyke dapperheit van moede, voor hadden, nocht nieuwigheit, nocht verandering, in 't ſtuk van den Godsdienſt te gheдooghen, zy zouden al den geenen, die zich roerden, verre genoegh te kloek vallen; en noodeloos den boozen yets te wille te weeten, oft met hun (eeven oft men van gelyke ſoort waare) op verdragh te handelen. Dat het ook wel een droom, oft'er met geſpot ſcheen, uit te ſlaan van vergiffenis, zonder zeekerheit oft'er miſdaan waare en door wie.* Wyders gaf men in 't heimelyk der Hartoghinne te bedenken, *dat, al de Landtvooghden en voorneemlykſte Heeren vergaaderende, lichtelyk af te zien zoude weezen, werwaarts den meeſtendeele der zelve 't hooft heenen hing.* Dit bekende zy wel te begrypen, maar echter niet te kunnen (1) leedigh ſtaan, van den raadt der twee Graaven te volghen. Waarop, den twintighſten van Lentemaandt, bevoolen werd aan den Koning te ſchryven, hoe 't hier ſtond; ook de Ridders en Landtvooghden te hoove te roepen. Voorts gingen wel tot drie oft vier brieven af, aan Oranje en Hoorne, om hen te vreede te ſtellen, te Raade, en ter gemelde vergaadering te noo-

(1) *Leedigh ſtaan*, nalaten, in welke beteekenis deze uitdrukking bij onzen Schrijver zeer gemeenzaam is.

Bl. 73. noodighen. Met een naamen zommighe Heeren de moeite aan, van de Plakkaaten aandachtelyk te doorgronden; ende verklaarden thans, *dat zy die onverdraaghlyk en buiten alle reede vonden, en zich ongezint, om hunne waapenen, ten dienſte van de zelve, oft der Inquiſitie te gebruiken. Jaa dat hun lyf en goedt* (1) *leuterde, als den Kardinaal van Granvelle, zoo quaalyk teeghens hen gemoedt, ſlechts luſtte daar op, onder gunſte van dien ſchyn, eenen aanſlagh te maaken. Dat men ook met de minſte quetſing, door algemeene vergiffenis, den Prins van Oranje, beducht voor eenighe ongenaade des Koninx, van quaadt vermoeden en vreeze vryen zouw: dienende, voor al, zyne Majeſteit met haare Vaſſaalen verzoent.*

De Landtvooghdes, met dit onweeder in 't hooft, en niet zonder reede twyfelende (2) op wat moer alles leggen, oft hoe verre zich deeze beweeghenis doen voelen moghte, waarſchuwde de gemaghtighden van Antwerpen mondelings, en by brieven alle andere ſteeden, dat zy, in zulk een zorghlykheit, goede waake te houden hadden, om zich voor ooverrompeling te hoeden: gemerkt, zoo door uitheemſchen, als landtzaaten, daarop toegeleyt ſcheen. Middlerwyle vervoeghden zich, tot Bruſſel, de beſchreeve Ridders, en Landtvooghden; maakende zelf de Prins van Oranje en Graaf van Hoorn zich hier toe niet t'zoek. In jeeghenwoordigheit van deeze twee, ſamt den Prinſe van Gavere, Hartoghe van Aarſchot, Markgraave van Berghen, de Graaven van Meeghen, Arenbergh, Hooghſtraate ende Ligne, der Heeren van Barlemont, Montigny en Haurecourt,

(1) *Leuterde*, onzeker was. *Leuteren* beteekent eigenlijk *zich heen en weder bewegen.* Van daar *leuterig riet* in een van HOOFTS *Zangen.* Zie verder het *Woordenboek* van den Heer WEILAND.

(2) *Op wat moer alles leggen*, op wat grond alles rusten. Zie de aanteekening op bl. 77.

court, alle Ridders van den gulden Vlieze, den Op- Bl. 73.
perraadsman van Brussel, en luiden van den Heimelyken Raade, werd de zaak voorgedraaghen, en yder aangemaant, om rond 'en vrymoedelyk by te brengen, wat hun, zoo tot redding der gereeze zwaarigheeden, als noopende 't stuk der Inquisitie, en Plakkaaten ter eere Gods, ten dienste der Koninglyke Majesteit, en tot het welvaaren des Lands, heilzaam docht.

In 't ooverweeghen der stoffe, dan, werd betracht, *dat de Inquisitie tweederley was; de gewoonlyke van den Bisschop, en d'ongewoonlyke uit naame van den Paus. Welke laatste, naadien de Landen, van Bisschoppen, die dit beroep, naar gewoonte, waarnaamen, voorzien waaren, nu wel afgeschaft oft immers geschorst moght worden. En, al scheen het geen oorbaar, voor den dienst Gods, des Koninx, oft des Lands, de Plakkaaten, in 't geheel te herroepen; 's Kaizars voorzienigheit nochtans, had den tydt, loopende in 't jaar vyftienhonderd vyftigh, zoo veel toegegeeven, dat ze, op voorbede der* — 74.
Koninginne van Hongarye Landtvooghdesse, toen ten deele gemaatight waaren. Dat ook, om zich naar de jeeghenwoordighe geleeghenheit te schikken, misschien niet ongeraaden was, de gestalte der zelve te veranderen, en de handt yetwes te lichten. De Prins van Oranje liet yeder 't zyne zeggen, en zich entlyk aldus hooren. (1) *Ach oft ons de eere van geloofwaardigheit in 't begin gebeurt waare! zoo hadde men 't ach-*

(1) *Ach oft ons*, enz. Deze redevoering, welke door kracht van taal, zinrijkheid van uitdrukking, bondigheid en verhevenheid van denkbeelden grootelijks uitmunt, is door HOOFT, maar op eene vrije wijze en met merkelijke veranderingen, uit de *Historia Belgica* van N. BURGUNDIUS overgenomen. Zie dezelve aldaar pag. 174—180. De genoemde Schrijver voegt er bij, *dat het niemand vreemd moet dunken, dat in dien Prins eene zoo groote kennis der wijsbegeerte heeft uitgeblonken, daar hij dezelve uit den omgang met Balduinus geschept had.* Onze voorzigtige WAGENAAR heeft echter uit deze redevoering, van wel-

Bl. 74. *achterst niet eerst gedaan, nochte de dwaalgeesten, door d'uiterste dreyghementen, vertwyfelt gemaakt. Wie zoud' eenen arts niet voor raazende schelden, die, zonder de geneezing door zachte en zuyvere zalve te (1) verzoeken, terstondt aan 't afzetten en 't uitrooyen wil, en met snyden en branden in dè weer is? (2) Maar, die als noch toezaaghe. Bescheidelyk heeft men thans d'Inquisitie in tween verdeelt: naamelyk, die van den Paus teghen Luther op de baan gebraght is; en d'ouwlinx gepleeghde der Bisschoppen. Deeze is door de gewoonte draaghlyk geworden. Ook kan men 't er nu meê doen; gemerkt het Landt jeeghenwoordelyk t'oover van Bisschoppen voorzien is, die, niet sluimerende als eertyds, 't oogh op den Godsdienst hebben, gelyk hun eighentlyk, en zelfs uit kracht van hunnen naame, (3) toestaat. D'andere is de steen des aanstoots; en gevoeghlyk uit den wegh te leggen. Want d'Inquisiteurs hebben geenen last van den Paus in der tydt,* en

welker echtheid hij niet genoeg verzekerd was, niets durven overnemen. Zie *Vaderl. Hist.* VI D. bl. 138 en 139 in de aant.

(1) *Verzoeken*, beproeven, in welke beteekenis dit woord bij HOOFT, VONDEL en anderen zeer dikwijls voorkomt.

(2) *Maar, die als noch toezaaghe.* Hier heeft eene merkelijke uitlating plaats, welke op deze of dergelijke wijze moet worden aangevuld: *maar dien arts zou men als verstandig prijzen, die als nog toezage.* Dergelijke uitlatingen komen zeker met de taal der aandoening en drift, welke geene naauwkeurige ontwikkeling gedoogt, uitnemend overeen. Of echter de vrijheid, in dezen door onzen Schrijver genomen, niet wat al te groot zij, zou, onzes oordeels, met regt in bedenking kunnen komen.

(3) *Toestaat*, dat is, betaamt, tot hunnen pligt behoort. Het woord *toestaan* is, in dien zin, bij HOOFT en anderen zeer gebruikelijk. Voorts wordt hier gezinspeeld op de eigenlijke beteekenis van het oorspronkelijk Grieksche woord *Episcopus* (bij ons tot *Bisschop* vervormd), welke die van *opziener*, *toeziener* is.

en zelve dat verstandt, dat d'ouwde, met de doodt Bl. 74.
van de vooverleeden uit is. Aangaande de Plakkaaten; men hoore niet my, maar d'ervaarenheit. Wat zeit 'er die toe? vervolgh maakt het oovergeloof gaande. De wreedtheit der straff' is een bekooring tot zondighen. Wy hebben in de school der laatste jaaren geleert, hoe meenigh dat'er (1) *wendigh van de Kerke geworden is, door 't enkel aanschouwen van de standtvastigheit der geenen, die 't vonnis der doodt, als een nooding ter feest, ontfingen en met blydschap in den brandt traaden. Want lyf en leeven van natuure zoo waard, aan d'alleryſſelykste pynen, ten beste te geeven, zonder wel wisse reede waarom, dunkt hun buyten allen schyn van mooghelykheit te weezen. En met dus bitsch en bitter een artsenytuygh heeft men in Vrankryk, in Engelandt, hier entlyk ook,* (2) *'t vuur in de wonde gemeestert, ende niet, dan den hoop der afvallighen vermeenighvuldight. Wel moghten, derhalven, d'ouwde Christenen zeggen, dat het bloedt der Martelaaren 't zaat der Kerke was. Kaizar Juliaan verstond dit stuk: ging zachter teeghens de geenen die hy daar voor hield, en quamp'er verder mee. Sarren, benaauwen, aanvechten, had den yver doen wakkeren. De vryheit, zorgheloosheit, en leedigheit, braghten dien in slaap. Dwang heeft niet aan 't gemoedt. Des werden die maghtighe Koningen gewaar; dien 't,* (3) *hoe zy 't pynden, miste, de styfzinnigheit der Jooden, te verzetten. Het Griekſche Kaizarryk heeft dapper van de Ketteryen; naauwlyx een Ketter,*

(1) *Wendigh*, van wenden, keeren, afkeeren.

(2) *'t Vuur in de wonde gemeestert.* Dat is, de wonde zoodanig behandeld, dat er het vuur in kwam. De uitdrukking: *eene wonde meesteren*, voor als heelmeester behandelen, komt bij onzen Schrijver meermalen voor. Nog heden is *meesteren* op het platte land in gebruik, voor: onder meesters handen zijn.

(3) *Hoe zy 't pynden*, welke moeite zij zich gaven.

Bl. 74. *ter, nochtans, daar yet booven ballingſchap gelzeden. Arrius onder Conſtantinus, Ætius onder Conſtantius, Neſtorius onder Theodoſius, zyn daar meê vry geweeſt. Bloedigh, zeeker, om eenen ſchrik te maaken, waaren de Plakkaten des laatſten; maar noit zyn zwaardt in dit ſtuk. D'Arriaanen, daarentuſſen, ſchynen nu uit de wereldt, dien zy toen haaſt te kleen viel. By mangel van weederſtoot, hebben zy zich aan 't eyndt geloopen. Dat is de aardt der Ketterye.* (1) *Ruſtze, zoo roeſtze. Hy wet haar die haar wryft. 'T nieuw moet'er af, en daar meê is z'haar ſmaak quyt. Niet veilighers, dan de voetſtappen van zoo treflyke Vorſten te volghen. Booven Kaizar Karel hoogher gedachtenis, en* (2) *'t ſmydighen der Plakkaaten in den jaare vyftigh, hebben wy noch onlanx de Majeſteit van onzen jeeghenwoordighen Koning, tot het zelfſte, zien nyghen. Maar zyn goedertierenheit is door den Raadt der Biſſchoppen geſchorſt. Die mooghen 't ſchikken te verantwoorden. In my kan 't niet koomen, dat zoo maghtighe miſverſtanden, op een bot, zouden t'ontwortelen zyn. Ook beelde zich niemandt in, het emmermeer heel zuyver te hebben. Want, dat'er*
— 75. *altyds Ketteryen broeden zullen, is van den Apoſtel voorzeit. Dan al bleeken de Plakkáaten noch zoo rechtmaatigh; 't getal der bezoedelden is te groot. Ik zie 'er niet deur; maar het veel eer geſchaapen, dat hen de wanhoop tot eenighe dulheit dryven zal. Dus ſmeuld' het in Vrankryk, eer de vlam des oorloghs opgink. En men zeit reeds, dat de Bondtgenooten, met die van daar, verſtandt houden. Dies moet men hen eenighzins te vreede, oft s' Lands vreede in gevaar, ſtellen. Deeze raadt dunkt my de heilzaamſte. God zeeghene den geenen, dien uw Hoogheid daar voor houden zal.*

Ech-

(1) *Ruſtze, zoo roeſtze*, enz. Deze plaats behoort onder de weinige voorbeelden eener gelukkige woordſpeling.

(2) *'t Smydighen*, het verzachten.

Echter bleef men, dagh aan dagh, zonder besluit Bl. 75.
te neemen, en quaamen, midlerwyle, de tydingen uit alle hoeken ooverwaayen, hoe verscheide plaatzen, zoo binnen 's Lands en Antwerpen met naame, als op de Hooghduitsche grenzen in roere waaren. Ook vervoeghden zich de Bondtplichtighe Edelmannen, d'een achter den anderen tot Brussel. De Hartooghin, hieroover, kryghende nieuwe anxt op den hals, leide in beraadt, oft men 't hun niet te beletten had. Maar de Heeren verklaarden eenstemmighlijk, *dat zy alle luiden van aadel, en hun, door bloedt, maaghschap, oft dienst verknocht waaren: en hoe kon men vassaalen zyner Majesteit het inleeveren van een smeekschrift, oft de poorten weigheren? wacht stellen; jaa: en niemandt met waapenen inlaaten.* Den derden van Grasmaandt, dan, deed daar zyn intreê Heer Henrik van Breederoode, persoonaadje van hooghen aanzien en achtbaarheit, als eerste eedelling, en gesproten in manlyke lyn, uit de Graaflyke stam van Hollandt, die men eertyds ten toppe des Roomschen Ryx heeft verheeven gezien; van vrouwelyke zyde, uit den bloede, (zoo zommighen meinen) der Kaizeren van Constantinoople; en was met wel tweehondert paarden verzelschapt. Ten zelven daaghe verscheen ook Graaf Luidewyk van Nassau, broeder des Prinsen van Oranje, samt een groot getal Heeren en Eedelmannen, meest al Nederlanders; ook etlyke Hooghduitschen, en dienaars van den huize des Koninx, der Hartooghinne, der Prinsen van Oranje en Gavere. De vierde dagh der maandt ging door met toerusten, en met inwachten des Graaven van den Berghe, (die Oranjes schoonbroeder was) en des Graaven van Kuilenburgh. Maar op den vyfden der zelve maandt, hoewel die twee Graaven noch achter bleeven, werden, naa verzoek van gehoor, de Bondtgenooten bescheiden op de uure van den middagh; om het gewagh en de toeloop van den volke te schuwen.

Ter (1) beteekende stonde, dan, quaamen zy getree-

(1) *Beteekende*, aangewezene, opgegevene. Zoo leest men

Bl. 75. treeden uit het huis van Kuilenburgh, en tooghen met een lange ry ontrent driehonderd in getaale, gaande Graaf Luidewyk en Breederoode als hoofden in 't laatste gelidt, met een voeghlyke deftigheit, te hoove. Gekoomen voor de Landtvooghdes, die hen, in staatelyk gezelschap, verwachtte, deed zich de Heer van Breederoode, met eerbiedenis, voorwaarts, zich richtende aan haare Hoogheit, met deeze woorden. *Mévrouwe, de Eedelen hier jeghenwoordigh, ook anderen van de zelve soorte en taamelyk getal, die, om goede inzighten, laaten hier te verschynen; gedreeven door yver tot 's Koninx dienst, en den welstandt zyner Erfneederlanden, hebben raadzaam gevonden, in allen ootmoedt, dit smeekschrift te* (1) *vertooghen aan uwe Hoogheit; der welke gelieve gedient te zyn, met daar op te beraamen, 't geen zy behoorlyk zal achten. Wel worden wy, Mévrouwe, bericht, dat men uwer Hoogheit, en eenighen Heeren van den Raade, heeft aangebraght, hoe wy, meenende door dit begin, den wegh tot arghernis, oproer, jaa afval te oopenen, met vreemde vorsten, met Duitsche, met Fransche Kryshoofden zouden verstandt houden, en, door toedoen van eenighen der onzen, reeds in verbondt getreeden weezen. 'Twelk, als nooit by ons gedacht, door dit papier genoeghzaam van valsheit en leughentaal oovertuight kan worden. Doch bidden wy, niettemin, ernstelyk,*
— 76. *voor een zonderlinge gunst en weldaadt te mooghen verwerven de* (2) *naakunde van* (3) *bedraaghers en be-*

men op bl. 196 van *ontsteltenissen*, *die 't genaaken onzer ellende beteekenen*, dat is, *aanduiden.*

(1) *Vertooghen*, dat is, vertoonen, aanbieden. *Toogen* wordt, bij vroegere Schrijvers, zeer dikwijls voor *toonen* gebruikt. In het kort hierop volgend smeekschrift komt *vertoogen* mede voor *vertoonen* voor.

(2) *Naakunde*, naberigt, opgave.

(3) *Bedraaghers en bedraaghenen*, beschuldigers en beschuldigden; van het oude *bedragen*, beschuldigen, welke beteekenis bij KILIAAN door voorbeelden gestaafd wordt.

bedraaghenen, op dat uwe Hoogheit, door 't straf- Bl. 76.
fen der geenen, die men in 't ongelyk vindt, alle onheil' verhoede: gelyk wy ons genoeghzaam verzeekert houden, zy zal dus eerlyk eenen gezelschappe, niet te naa laaten gesprooken zyn, zonder te bewyzen, dat het haar wee doet.

De Landtvooghdes, gevende hun tot afscheidt, dat zy, met de Heeren der vergaaderinge, daar op letten, en in kort, antwoorden wilde, aanveirde 't geschrift, luidende op deezen zin. (1) *De Nederlanders, Mêvrouwe, hebben alle eeuwen en gansch Kristendom deur, met doorluchtighen naame van getrouwheit tot hunne Landsheeren geblonken: zonderlingh die van Aadel, die, alsnoch, zoo zeer als ooit, geneyght zyn de voetstappen hunner voorouderen, ernstelyk te volghen. Maar onder alle diensten moet voor de getrouwste gerekent worden de jegenwoordighe, als ter hoogste trappe van loflykheit styghende, mits den ooverhachelyken standt deezes tyds, en zelfs 't gevaar van den ondank. Waaroover wy, zonder dat deeze vrymoedigheit onzen ootmoedt yets verachtere, wel hebben kunnen goedt vinden, uwer Hoogheit te vertooghen, hoe d'Inquisitie en Plakkaaten gemaakt met goeden ooghmerke, op 't stuk des geloofs, en misschien den staat eertyds dienstigh, maar nu verandert van aardt en werking, door 't omkeeren der tyden, voortaan niet geschaapen zijn, dan afkeer, onrust, oproer, met allerley jammer, en 's lands ondergang te baaren. Want, by de laatste jaaren, waarin men, zonder d'uiterste scherpheit te gebruiken, zoo veel ongemaks bejeegent heeft, is goedt af te meeten, wat'er af worden wil, indien men volghende het jongste bevel zyner Majesteit,* niet

(1) *De Nederlanders, Mêvrouwe*, enz. In weêrwil der gematigdheid van dit bescheiden smeekschrift, noemde ALVA het nogtans in de gedrukte Sententien een *boos* en *vervloekt* vertoog, en CASPAR SCHETZ merkte het aan als de bron van alle volgende beroerten. Zie BURMAN's *Analecta Belgica*, Part. I. pag. CXXIII, et pag. 5.

N 2

Bl. 76. *niet alleen de ſtrengheit der Plakkaaten, maar zelfs d'Inquiſitie te werke ſtelt. En hoewel d'ontſteltenisſen, die 't genaaken onzer ellenden beteekenen, van heeden nocht giſter begoſt zyn, zoo hebben wy 't al een wyle laaten heenen gaan, op toeverlaat, dat de mooghenſte Heeren, en Staaten der geweſten in den windt zouden zien, en uwer Hoogheit het opſteekend, end nu over 't hooft hangend onweeder aanwyzen. Te leur geſtelt van deeze hoope, vinden wy ons dien laſt opgeleit, door bevel van de opperſte wet, het heyl der gemeente. Boovendien verbiedt ons in 't byzonder de noodt, die alles rechtvaardight, hier een langer zwyghen toe te doen, en neemt in deezen, de wyte, van ons oover. Want, hoewel aan 't graauw, zoo 't eens op de been raakt, luttel houden is; genoomen nochtans, dat men 't daarnaa ſtilde, wie zal ons boeten de onverwinnelyke ſchaade van brandt en verwoeſting, daar onze huyzen en hooven mee gedreight worden, die, als ten platten lande geleeghen, den eerſten aanſtoot zullen lyden? Wie ziet ook niet, dat d'Inquiſitie en Plakkaaten, (1) zoo ze ſtadt grypen, onze en aller Landtzaaten goedt, bloedt, en eere, in de handen en genaade van den eerſten benyder ſtellen, 't en zy het den Amptman luſte, uit gunſt of meededooghen, het oogh te luyken? derhalven is ons onderdaanigh verzoek, uwer Hoogheit gelieve, op 't ſpoedighſte eenighen geſchikten perſoon af te veirdighen, om onze ootmoedighe beede aan zyne Majeſteit, voor te draaghen; ten einde een yeder uit deeze benaautheit verloſt worde, gelyk d'uiterſte nood niet alleen, maar zelf het recht en de reede vorderen. Niet dat wy den Koning willen wet ſtellen; welke misduiding den quaadwillighen zal gereedt leggen. Verre van ons is zulk een' vermeetelheit. Maar zyne Majeſteit zy gedient met te voorzien op dit ſtuk by veyliger, bequaamer en tydigher middelen, door andere keuren, te raamen ten oooverſtaan en ter bewilliging eener al-*

(1) *Zoo ze ſtadt grypen*, zoo ze plaats grijpen. aanteekening op bl. 180.

algemeyne vergaadring van Staaten. Uwe Hoogheit ook laate ons van haar zoo veel verwerven, dat ondertusſen het uitvoeren der Inquiſitie en Plakkaaten, met de byſterheiden daaruit te beduchten, geſtaakt blyve. In allen gevalle getuyght ons onze gewiſſe, en wy voor Godt en de weereldt, dat onze trouw zich, met deeze waarſchuwing, ten volle gequeeten heeft: zulx wy verſtaan onſchuldigh te zullen zyn aan alle verzuim, waardoor eenige onraadt, muytery, oft bloedtſtorting ('t welk de zelve Godt verhoede) moghte koomen aangericht te worden. B'. 76. — 77.

De Landvooghdes, langh geraadſlaaght en haar antwoordt ryp hebbende, ontbood, des anderen daaghs, de Eedelen, die, in gelyke orde, als voore, hunnen wegh naar 't hof naamen; gaande nu neevens Graaf Luidewyck van Naſſau en den Heer van Brederoode, de Graaven van den Bergh en Kuylenburgh: by de welke, ſeedert aangekomen, de handeling, tot daartoe gedreeven, wettelyk van waarde gekent was. (1) Hun binnen geſtaan, werd toegereikt het ſmeekſchrift, (2) belendt met byteekening van deezen verſtande. *Dat haare Hoogheit wel gezint was een bezending aan den Koning te doen, vertrouwende dat zyne Majeſteit trachten zouw, op alles, voeghlyke orde te ſtellen; met naame, op 't verzachten der Plakkaaten: ten welken einde, men in den Raadt, al voor hunne koomſte, gearbeidt had, om een ſchets van maatighing t'ontwerpen. Maar, midlertydt, Inquiſitie en Plakkaaten te doen ſtil ſtaan, was, gelyk zy zelf wel bevroeden konden, booven haare maght; gelyk ook ongerymt, het Landt zoo lange, zonder reegel op 't ſtuk van den Godſdienſt, te laaten. Doch zoude zy wel zoo veel doen,*

(1) Geheel Latijnsch, voor: Aan hun die binnen ſtonden, enz.

(2) *Belendt met byteekening*, dat is, waar nevens eene bijteekening geſteld was. Wij pasſen *belend* thans alleen op aanpalende, naastgelegene landen en woningen toe.

Bl. 77. *doen, als den Inquisiteuren ende Amptmannen van rechte aan te schryven, dat zy, om hen buyten reede van klaghte te houden, zich, in 't pleeghen van hun gezagh, de meeste bescheidenheit lieten bevoolen zyn. En beloofde haare Hoogheit zich zelve, van de Eedelen een goeden wil om 't oprecht Roomsch geloof, in zyn oude weezen, te bewaaren, midtsgaders zich te draaghen in zulke zeedigheit, als luiden van hunnen doene betaamde.*

Zynde dit bescheidt getoetst van den Aadel; werd echter raadzaam gevonden, noch eens aan te staan; ende op den achtsten der maant, een geschrift oovergegeeven, koomende hier op uyt. *Dat zy haarder Hoogheit, voor zoo* (1) *onvertooghen een afveirdighen, grooten dank wisten. Maar van hun, die niet voor ooghen hadden, dan de rust des Lands, waare wel gewenscht geweest eenighe klaarder troost, om die te verzeekeren. Doch naardien haar vermooghen zoo wyd niet strekte, 't welk zy met droefheit verstonden, ende wel anders wonschten, zouden zy, zich verlaatende t'haarder belofte, zoo van de weirlyke Ooverheit, als van de Inquisiteurs, een goedertierener wyse van toegaan verwachten. En hoopten, gemerkt de deughdelykheidt hunner meeninge, dewelke was, zich te buighen, onder 't gheen by zyne Majesteit, met bewilliging der Staaten, zouw gekeurt worden, haarder Hoogheit niet de minste oorzaak van ongeneught te geeven: billyk achtende, dat de geenen, die zigh aan oproer oft yet, dat naar gelyke boosheit smaakte, quaamen te verloopen, naar eysch van 't stuk, de verdiende straffe droeghen. Wilden ook anderwerfs verklaart hebben, zoo men hun vertoogh in den windt sloeghe, en daar op eenighe steurnis der gemeene stilte volghde, dat zy hunnen plight ten uiterste toe, voldaan hadden. Endtlyk baaden zy op 't needrighste, dat haar geliefde alles in achting, en ten beste hun af te neemen; naar dien 't herquam uit oovergeevenheit*

(1) *Onvertooghen*, onvertraagd, spoedig.

heit ten dienste des Konings en haarder Hoogheit, Bl. 77.
voor de voeten der welke zy, op haar gebodt, bereidt waaren te sterven. Voorts, alzoo hun ter ooren gekomen was, dat eenighe lastergeesten het smeekschrift gedrukt, en voorhadden onder 't volk te zaayen, baaden zy dat's Koninx boekdrukker het zelve, van woordt tot woordt, moghte prenten, op dat uit wanstelling van den eenen oft anderen zin, hunne getrouwheit met geenen schyn van muitzucht oft weederspoorigheit (1) besmuurt wierde. De Landtvooghdes hebbende hen uit der kaamere doen vertrekken, en, naa dat het inzight van den Raadt oover de zaake gegaan was, weeder inroepen, zeide hun; *zy maakte zich sterk, Inquisiteur en Ooverheeden daar toe te houden, dat nocht onheil, nocht arghernis gebeuren zoude; zoo die slechts niet ontstonden van hunnen kant. 'T welk zy hadden te* — 78.
verhoeden, zoo onder de gemeente, als onder hen; die zy bad geen meerder aantal van bondtgenooten, (2) onder den duim, te bevorderen.

Den Eedelen hier meede uit het hof gekeert, viel seedert noch in, eenen uit hun aan haare Hoogheit te schikken, met beede, haar zoude doch gelieven te verklaaren, dat het geen zy gedaan hadden, was ten dienste Gods en des Koninx. Deezen last kreegh de Heer d'Esquierdes, en tot antwoordt, dat zy zich 't oordeel oover hun bedryf niet aannam; maar de tydt en hunne werken hadden 't zelve te stryken, De Eedelen, dan, niet ziende de zaak wyder te brengen, en maar maatelyk te vreede, besflooten te verreizen. Doch zommighen van den Raadt, doende der Hartoghinne begrypen, dat het beduchtelyk waare,

(1) *Besmuurt*, bevlekt, bezoedeld. *Besmuren* is hetzelfde als ons *besmeren*, waarvoor, bij vroegere schrijvers, ook meermalen *besmeuren* voorkomt.

(2) *Onder den duim* beteekent hier: onder de hand, heimelijk; zoo ook beneden, bladz. 214, *onder den duim opgeruidt.*

Bl. 78. re, hen onvernoeght te laaten gaan, floeghen voor, van hun eenighe vaster hoope, noopende 't intoomen der Inquisiteuren en Amptmannen, in te prenten. Waarover zeekere heeren, 't zy by last, oft by toelaaten haarder Hoogheit, hen, te dien eynde, gingen vinden. Ook quam de Graaf van Hooghstraaten met Berti haaren geheymschryver, hun voorleezen de brieven op dit punt ontworpen, inhoudende, *dat men met alle gevoeghlykheit en voorzight, te werke te gaan hadde; 't en waare dat'er eenighe oopenbaare arghernis, oft daatlykheit gepleeght wierd. In welken gevalle nochtans, by kennis van den hoove te voorzien stond.* Hier by lieten 't de bondtgenooten, en stelden zich tot scheiden. Doch raamden en teekenden zy alvooren zeekere orde, waarby gekooren werden vier hoofden, tot het voorneemste beleidt, dien yder gehoorzaamheit zoude schuldigh zyn; mitsgaders drie of vier persoonen, in elk 'gewest, om verstandt met hun te houden, en toe te zien, dat nerghens eenighe beroerte opgank naame, nochte de beloften der Hartoghinne veracht tert wierden. Wyders verbonden zy zich, niet nieuws in den godsdienst oft regeeringe aan te heffen; maar het besluit, dat by den Koning en d'algemeine Staaten zouw genoomen worden, geduldelyk af te wachten.

(1) Maar, geduurende deeze handelingen, en 't gaan

(1) *Maar, geduurende deeze handelingen*, enz. De meeste, ook Spaanschgezinde, geschiedschrijvers komen overeen, dat de scheldnaam van *Gueux* door BARLAIMONT aan de verbonden Edelen werd toegevoegd, zoodat het eenigzins vreemd moet voorkomen, dat HOOFT zich, een weinig verder, daarover zoo twijfelachtig uitdrukt. Dat die twijfel echter niet geheel zonder grond is, blijkt uit het naauwkeurig berigt, omtrent den oorsprong van dien naam gegeven door den Hoogleeraar TE WATER, in zijne *Historie van het Verbond en de Smeekschriften der Edelen*, I D. bl. 316 en volgg., waar men tevens deszelfs beteekenis vindt opgegeven. De afleiding, die HOOFT daarvan geeft, is althans niet buiten bedenking.

gaan en keeren te hoove; werd hun de naam van BL. 78.
Geux aangehangen: welk Fransch woordt, gesmeedt schynende naar het Nederlandsche guits, zoo veel als fielen, oft landtloopers zeggen wil. Oft eenighen, uit den schuime des volx, hen hiermeede hebben willen verguizen; oft de Baroen van Barlemont gewaant, door deeze kleenachtinge der Bondtgenooten, de flaauwmoedighe Landtvooghdes te verquikken, zoud' ik voor geen waarheit darren verzeekeren. (1) Altoos, deezen steen, naa hen geworpen, raapten de Eedelen op, als waar het yet kostelyx geweest; en gingen goude medalien aan den hals draaghen, daar, ter eene zyde, (2) 's Koninx-troonje, ter andere, een beedelaars borze, gevat van twee gevoeghde rechte handen, op stond, met deeze woorden in den randt: *fidelles au Roy jusques à la beçaçe:* dat is, getrouw den Koning tot den bedelzak toe. Anderen hechtten op de zyde der borst een houten napken, aan zilvere banden, en *Vive le Geux* daar op gesneeden: en op dat het een naar 't ander waare, kleedden zich veel in asverwighe stoffen. Ook quamp'er een koopere penning uit, met dit opschrift aan d'eene zyde: *Escu de Viane:* dat is, Schild van Viane; aan d'andere zyde de Waapenen des huis van Borgonje, met de woorden: *par flammes & par feu:* 't welk luidt, door vlammen en door

(1) *Altoos, deezen steen*, enz. Op een gastmaal van driehonderd Edelen, ten huize van KUYLENBORG door BREDERODE onthaald, verscheen de gastheer met eenen bedelzak omhangen, drinkende uit een' houten nap: *Lang leven de Geuzen!*

(2) *'s Koninx troonje.* BURGUNDIUS zegt, dat, aan de beeldtenis des Konings, de dikke lippen, die zijn geslacht kenmerkten, noch zijne fonkelende oogen vergeten waren, l. l. p. 187. Voorts erkent hij, dat de naam van *Geus* aan allen werd gegeven, die de wapenen tegen den Koning droegen, of van de Moederkerk afvielen, l. l. p. 185. Zie ook HOPPER, l. l. § 92, en STRADA, l. l. p. 127 sqq.

Bl. 78. door vuur. 'T zy de Heer van Brederoode en Viane, hier door wilde doen verſtaan, dat hy en de zynen, ten dienſte van dit huis, nocht vuur, nocht vlammen aanzaaghen, oft ſpeelende op het zinſtaal van den vuurſlagh, daar meede gemeent heeft, dat het, door zoo wreede middelen, geveſt en opgetimmert werd. Dingen aangezien van de verſtandighen, voor opwellende bobbelen van het geſtoort bloedt, dat zelfs, door minderen van vuur, zwaarlyk voor 't ooverzieden zouw te hoeden zyn.

DER-

DERDE BOEK.

DE partyſchap nu gebooren, naam en waapen gekreeghen hebbende, wies voor alle geweldt; arbeidende de Bondtgenooten, onder Staaten en goede ſteeden, om hunne ſtreng, met aanhaalen van meer en meer luyden, te ſtyven. De ſchriften en gedrukte boekxkens, zommighe verdoemende d'Inquiſitie, en bitterheit der Plakkaaten, andere verdaadighende 't bedryf der Eedelen, liepen van handt tot handt. Het preeken ook, dus lang in 't heimelyk gepleeght, nam maghtigh toe; beginnende d'Onroomſche, zonder anxt, zonder omzien te vergaaderen, en alzoo hunne groote meenighte te melden. De Landtvooghdes, van haarder zyde, bleef beezigh met het beraamen eenigher maatigher form van keure; die ingeſtelt door den heimelyken Raadt, by haar, met d'andere Heeren en Raadsluiden van Staate, naagezien, oovermerkt en gebeetert werd. De Graaf van Egmondt en eenighe anderen ſloegen voor, oft niet dienſtigh waare, deeze maatighing terſtondt te doen verkundighen, onder waarſchuwing, dat ze duuren zouw, tot naader orde toe; om den Heeren Bondtgenooten en hunnen verwanten, genoegen te geeven. Maar de geenen, die ongeraaden vonden, zonder 's Konings uitgedrukt bevel, zoo groot een (1) vooroordeel te vellen, al ſcheen men met d'afge- Bl. 79.

(1) *Vooroordeel.* HOOFT gebruikt hier en elders dit woord in eene geheel andere beteekenis, dan het doorgaans

Bl. 79. gezonde brieven reeds wel zoo verre gekoomen te zyn, braaken deezen ſlagh, met voorwenden, dat zulx, geſchiedende alleen uit den naam zyner Majeſteit, zonder toeſtemming der algemeene Staaten, den Bondtgenooten en anderen geenſzins ſmaaken zouw. Weshalven ten minſte goedt waare, als men 't ontwerp den Koning toeſchikte, het zelfſte ook aan de Raaden der geweſten over te zenden, om hun gevoelen daar op te verſtaan: ook aan de bezondere Landtvooghdèn, ten einde, yder in 't zyne, het de voorneemſten der Staaten en Steeden meede deelen moghte, om die te berichten, en t'onderſtaan, hoe de zaak by hen laaghe. Deeze Raadt werd gevolght; en met een Johan van Glimes, Markgraaf van Berghen, en Floris van Mommorançy, Baroen van Montigny gekooren om naa Spanje te reizen, en den Koning van alles beſcheidelyk te verwittighen. Haar Hoogheit veirdighde daatelyk het ontwerp der maatighing derwaarts heene, neevens kundſchap van dit beſluit, en van het onbenoeghen van Oranje en Hoorne, klaaghende oover wantrouw en ongunſt, ontſteeken door oorblaazen en valſch aangeeven, teeghens hen, in zyne Majeſteit. Waarom zy van zinne waaren, de Graaf zich op zyn huis, de Prins uit Nederlandt te vertrekken; ten einde op hen, dien men reeds het dienſtdoen bedorven had, ten minſte geen vermoeden van ondienſt viele.

Philips, zeer zwaarhooſdigh en zich ontzettende in deeze tyding, raadſpleeghd'er op zelf in perſoon en groote zorghvuldigheit. Doch, aangezien hy hier af in 't heimelyk door de Hartoghinne verſtendight
— 80. was; ook de komſte der Heeren van Berghen en Montigny, ſamt het gevoelen der Staaten en Landtraaden verwacht werd, vond men ontydigh yet in 't oopenbaar, noopende dit ſtuk, maar beſt, op 't laatſte ſchryven, 't welk het verhaal des Graaven van

gaans genomen wordt; het zegt bij hem een gevoelen, dat 's Konings goedvinden vooruitliep.

van Meeghen meldde, tot antwoordt te schikken, *dat* (1) *d'onleede zyne Majesteit tot noch toe belet had, d'ooverlang voorghenoome reize naa haare Nederlanden t'aanveirden. Maar alsnu, ontslaaghen van die moeite, en van 't oorlogh gedreight door den Turk, wilde zy zich, met den eerste, op wegh geeven, en de zaaken, in die brieven geroert, by goeddunken van haaren Raadt, de Heeren en anderen, die zy zouw dienstigh vinden, op 't spoedighste* (2) *slyten. En indien van toen af, (d'Algemeene Staaten altoos onvergaadert blyvende) bequaame middelen te bezinnen waaren, om 't heiligh Roomsch geloof, waarin zy verstond te leeven en te sterven, zonder groote bloedstorting te handhaaven, zy zoude zich van wel goeden harte, naa den tydt voeghen; en niet verre werpen het vergeeven aan de geenen, die zich door lichtvaardigheit, oft verleydt van anderen, moghten hebben misgaan. Ook meende zy niet nieuws met Inquisitie oft Plakkaaten; maar alleenlyk zich te houden by 't geene, onder den Kaizar, en in haaren tydt, gepleeght was. Ende gelyk wylen haaren heere Vader de moedt, gedraaghen op zoo vroome en getrouwe vassaalen, hunne voorzaaten, in d'uiterste hachlykheeden noit bezweeken was; alzoo deed ook de beproefde deughd en trouw deezer Heeren, dat zy zich der gansche weereldt trooste.* By deezen oopenbaaren voeghde de Koning eenen heimelyken brief aan de Hartoghinne, om (3) getooght te worden zoo 't pas gaave; met klaghte, *dat hem der onlusten van den Prinse van Oranje en Graave van Hoorn grootelyx moeide; die haar Hoogheit verklaaren zoude, hoe zyne Majesteit zoo verre was, van quaadt oogh op hen te hebben, dat zy die, ten teeghendeele, onder haare voorneemste en allergetrouwste vassaalen reekende.* Bl. 80.

De

(1) *D'onleede*, bezigheid.

(2) *Slyten*, afdoen.

(3) *Getooght*, vertoond.

Bl. 80. De treffelykste steeden ook, als by welke de klem van den staat is, werden gunstelyken gekent, met aanschryven, hoe hy stond om oover te koomen, en zyne jeeghenwoordigheit aan 't vereffenen der zaaken te besteeden. 'T welk aangenoomen by veelen, hoop van heylzaame uitkoomst baarde.

Vast ter zelve tydt als deeze werden afgevaardight, ontfing de Koning de oopenbaare brieven der Landvooghdesse, meldende, hoe de voorzeide maatighing der Plakkaaten beraamt was; *en goedt gevonden 't gevoelen der Staaten en Landtraaden daar op te verzoeken: waarmeede men besooten had te ylen, eer de Bondtgenooten zich ten gemoeden inneboezemden, gelyk zy pooghden te doen. Voorts dat zy de Heeren van Berghen en Montigny eintlyk tot het gezantschap derwaarts, door styf aanstaan bewillight had. En zoo haar schryven misschien yet hardyerduwelyks inhield, hy zoude doch, om de minne Gods, alles in staate, ende, tot naa 't hooren der voorzeide Heeren, zyn besluit geschorst houden.* Nu geviel 't dat de Markgraaf, wandelende achter 't hof, door spel met een houte kloot, aan zyn been bezeert werd. Deeze quetzuur luttel luisterende naar de konst der artsenye, maakte 't zoo lange, dat men Montigny verghde voor uit te trekken. De welke, tot Paris gekoomen, 't bedryf der Bondgenoten door den Spaanschen Ambassadeur zoo hoogh hoorde weeghen, dat hem schrik, en hy zeekeren Franschen Raadsheer aanging, om zyn' meening te verstaan, noopende 't volvoeren van deezen last. Die ried hem den Koning de reize schuldigh te blyven, en hem met een gemaakte ziekte te paajen. Echter toogh hem, darrende zich met geen blaauwe uitvlughten behelpen, de kraft zyns noodlots, tot in Spanje, van waar hy noit weederkeerde. In 't begin van Zoomermaandt quamp hy'er, voorzien, door de Hartoghinne, met zeer gunstigh ingestelde brieven van geloove, eerstelyk om vervolgh te doen tot besluit der twee stukken van de Inquisitie en maatighing der
— 81. Plakkaaten; ten tweede om te handelen van eenighe

pun-

punten in zyn berichtſchrift vervaat; naamelyk van Bl. 81.
't wantrouwen, dat tuſſchen zyne Majeſteit en etlyken haarder Staaten van Nederlandt broeyen moghte; desgelyx van 't hervormen des Raads van Staate, volghends 't geen voor heene, door den Prins van Gavere, met zyne Majeſteit gehandelt was, en seedert geſchreeven aan de zelve door haare Hoogheit: voorts hoe de reize des Koninx op Nederlandt ſtond aan te leggen. Ook braght hy met zich oover het inzight der Staaten van Vlaandre, Artois, en Henegouw, op 't verzachten der Plakkaaten. Dat van die van Luxemburgh, Naamen en Doornik werd hem naagezonden. Zommighe ſtonden de geraamde form toe; behoudends dat men daarin yetwes hadde te verbeeteren. Andere verworpen die ſchier ganſchelyk, dryvende dat d'ouwde wyze de beſte was. Maar in 't vorderen hunner ſtemmen, waaren de geringſte, en meeſt ter dienſtbaarheit gewende eerſt aangemaant; op dat men de treffelykſte, en ten laatſte die van Vlaandre gemakkelyker inleyden moghte; gelyk dan 't ſtribbelen, teeghens 't geen dat anderen oover zich hebben laaten gaan, aanſtootelyker valt. Ook was den gemaghtighden der Steeden verbooden geweeſt hunne breede en achterraaden te (1) verpraayen. Welke konſtenarye, bezeft van de gemeente, het quaadt vermoeden weeder deed wakkeren. Den Staaten van Brabandt, Hollandt, Uitrecht, en anderen, werd hun verſtandt nooit afgevraaght.

Het ontwerp der maatighing liep voorneemelyk hierop. *Leeraars en bewindſluiden van Onroomſchen Godsdienſt, boekſchryvers, verſchaffers van plaatze tot verboode vergaaderingen, mitsgaaders de geenen, die*

(1) *Verpraayen. Praaijen* of *preijen* wordt bij zeelieden gezegd, bij het aandoen van ſchepen, om kundſchap te bekomen. Het was den gemagtigden der ſteden verboden, met den Raad hunner Gemeente te handelen, om nader deszelfs meening te verſtaan.

Bl. 81. *die grovve arghernis in 't oopenbaar aanrechtten, oft hun werk maakten van hoofden der nieuwe leere te herberghen, zouden met de koorde gewurght worden; hunne goederen verbeurt, daar 't de handtvesten toelicten. Die hun geloof* (1) *afgingen, zouden 't zwaardt krygen, en hunne Erfgenaamen hunne goederen. Gemeenen en berouw hebbende ketteren werd genaade; den onboetvaardighen ballingschap* (2) *toegevonden, behoudens 't genot hunner haave, die zy, nocht by uiterste wille, nocht by andere weeghen vervreemden moesten, maar op hunne erven laaten koomen: zoud' ook de zelve verbeurt zyn,* (3) *zoo zy zich vervorderden eenighe Landzaaten te verleiden. Maar Weederdoopers, hardnekkigh blyvende, verbeurden hunne middelen, daar verbeurte stadt greep: daar niet, vervielen die daatlyk aan hunne erfgenaamen. Hervalle ketters, mits nieuw leedweezen toonende, moghten met ballingschap voldoen: doch Doopsgezinden, niet dan met den hals.* 'T schynt vreemdt, dat men 't op deeze weerlooze en (4) wereldonwyze luiden, met dus een meer dan gemeene bitterheit gelaaden had; ten zy dat men, tusschen hen (hoe wel zy 't ongewaapend leeven voor een punt des geloofs houden) en d'oovervallers van Am-

(1) *Afgingen*, verzaakten, namelijk de nieuwe leer.

(2) *Toegevonden*, als straffe toegewezen. Voor *toewijzen* komt het woord ook voor in den TACITUS van onzen Schrijver, bl. 9. „ Hy (TIBERIUS) zeggelende dat men „ de eere der vrouwen behoorde te maatighen, en dezelve ingetooghenheit te willen gebruiken in de geene, die „ men hem zoude *toevinden*." Dat *vinden* ook van eene regterlijke uitspraak gezegd werd, blijkt uit het daarvan afgeleide *vonnis*, bij verkorting voor *vondenis*.

(3) *Zoo zy zich vervorderden*, verstoutten, welke beteekenis bij KILIAAN voorkomt.

(4) *Wereldonwyze*, eenvoudige.

Amſterdam, (1) d'inneemers van Munſter, geen onderſcheidt wilde maaken, om dat zy, noopende 't ſtuk van den Doop, in een gevoelen ſtaan; oft dat de geveinstheit hen nagaande, ſamt de uiterlyk gezochte ſchyn van ootmoedt, en onnoozelheit in kleeding en gelaat, als verwytende allen anderen hunne heilloosheit en ydelheit, den gemeenen haat terghde. Maar deeze maatighing, die, van 't hof, naar zyne verweentheit en (2) laatynzucht, Moderatie geheeten werd, kreegh terſtondt den naam van moorderatie; gevallende echter den geenen-niet, dien alle lyfſtraf om geloofszaaken naa wreedtheit ſmaakte, oft die zich vryheit van godsdienſt toegeleidt hadden, en 't vervolgh van hunne harders ondraaghlyk vonden. Ook was 't geduldt te kranker onder de gemeente, mits de geemelykheit, verwekt door dierte en afbrek van neeringe teffens. Want, behalven dat de twee laatſte jaaren, vier en vyventſeſtigh, het een met langduurighe en der Nederlandſche lucht ongewoone ſtrengheit van winter, het ander door groote ſchaarsheit van kooren, meenigh huiſgezin (3) op hun achterdeel gebraght had, zoo ſloegh'er noch toe de ſtilſtandt van den laakenhandel, een hooftneering des lands: waar meede het dus geleeghen was. Zynde de Franſche mooghenheit den gebuuren ſchrikkelyk geworden; als alle teeghenweer van elken in 't bezonder, te zwak viel, en d'eenighe raadt aan 't zaamen heulen hing, werd een eeuwigh verbondt tot gemeene beſcherming opgerecht, tuſſen de kroon van En-

Bl. 81.
— 82.

(1) *D'inneemers van Munſter.* De beruchte Wederdoopers, van de vreedzame Doopsgezinden zeer onderſcheiden, maakten een' kleedermaker, JAN VAN LEYDEN, hunnen Koning, en overweldigden *Munſter*, in het jaar 1533.

(2) *Laatynzucht*, zucht voor Latijnſche namen.

(3) *Op hun achterdeel gebraght had*, dat is, zoo als wij gewoon zijn te ſpreken, *achteruit had doen gaan. Achterdeel* komt bij HOOFT meermalen voor in de beteekenis van *nadeel.*

Bl. 82. Engelandt en 't huis van Borgonje vervaatende de Staaten van Nederlandt, die zich daar toe, in den jaare veertienhonderd zesentneeghentigh, uitdrukkelyk verplicht hebben. By 't zelve was ook, ter weederzyden, vryheit bedongen van koophandel en alle tollen, uitgezeit de geenen, die men in de naaſt voorgegaane vyftigh jaaren geheeven had. Maar de Engelſchen, gedreeven van te groot een baatzucht, hadden, om de Nederlandſche ambachten t'hunnent te planten, en de kraft der koopmanſchappe den onzen te ontrekken, teeghens 't verbondt, verſcheidene handtwerxwaaren van hier koomende verbooden; andere, aldaar ingekoft werdende, met groove tollen bezwaart. Jaa zy lieten 't bevrachten der Nederlandſche ſcheepen niet toe, zoo lang men daar Engelſche bekoomen kon; zonderling ten tyde van de Koningin Mary, als 't Philips haaren gemaal genoeghzaam om 't effen was, welk van de twee Landſchappen, het ander, in voorſpoedt, oovertrefte; en hy zich van de Engelſchen, in grooter, dacht te dienen. Naa 't ooverlyden van Mary, dewyl dit ongelyk, met de ſmart, hoe langer hoe meer toenam, had men van onzer zyde, naa verlooren verzoek en wanhoop van beeternis, den onderdaanen van Elizabeth, (1) dit voor dat doen houden, en al hunne laakenen, karzaaien, wollen, uit Nederlandt verbannen: onder ſchyn nochtans van vreeze voor peſt, die te Londen in zwank ging. D'Engelſchen, te fier om te (2) kreuken, braghten eensklaps de ſtaapel in Oostvrieſlandt; daar zij van Embden beloofden Antwerpen te maaken. Doch vindende, op de Eems, nochte dien aftrek, nocht (3) verſchiet van herlaadinge, door dien de

(1) *Dit voor dat doen houden* beteekent zoo veel, als hetgeen wij zeggen: *met gelijke munt betalen.*

(2) *Kreuken*, buigen; nog gebruiken wij het deelwoord *ongekreukt*, en het voortdurend werkwoord *kreukelen*, plooijen.

(3) *Verſchiet*, verſchot.

de Nederlanderen verbooden werd aldaar met hun te handelen, begosten zy te begrypen, dat beide de volken, welker welvaart meest by der zee, en in handtwerken bestond, zonder gemeen ongerief, elkander niet derven konden. En zy quaamen tot zoo veel bekens, dat'er, in 't jaar vierentsestigh, een verdragh op volghde, van den onderhandel te hervatten; mits dat de Nederlanders niet hoogher zouden belast worden, dan zy in 't laatste jaar van Mary geweest waaren. Meer niet wilde Elizabeth toegeeven, (1) alleens oft het onrecht, by haare voorzaate ingevoert, t'haaren tyde recht zyn moeste, om dat zy 't zoo gevonden had. Niettemin, dit was maar om te duuren tot dat men t'eener zaamening van voortreflyke persoonen, die, van weederzyden, binnen drie maanden tot Brugge verschynen zouden, naader orde geraamt hadde. Op deeze vergaadering ging de Lente en Zoomer des jaars vyftienhondert vyventsestigh met krakkeelen door; zulx men elkanderen op nieuwe t'zaamenkomst bescheidde, alwaar van den vyventwintighsten in Lente, tot den eenentwintighsten van Zoomermaandt dezes jaars vyftienhondert en sesentsestigh geknibbelt werd, en 't geschil echter ongesloten bleef. Naamelyk de Engelschen, als ziende ons met grooter zwaarigheden verleeghen, deeden, met zich styf op hun roer te houden, zoo veel toegeeven, dat de zaak tot 's Koninx ooverkoomst werd opgeschorst, en midlerwyle het verdragh van den jaare vierentsestigh gelden moest: (2) sloerende alzoo dit stuk, tot den tydt des Hartoghen van Alva toe. Bl. 82.

Ondertusschen volbraght de Markgraaf van Berghen ook

(1) *Alleens*, even als.

(2) *Sloerende*, sleurende; dit woord komt dikwijls voor in de beteekenis van *voortduren*. Zoo spreekt ook ALVA bij onzen Schrijver, B. IV, p. 153: *indien zy 't zoo heene zien* SLOEREN. — *Sleuren* wordt anders ook gebezigd in den zin van *voorttrekken*, *voortslepen*.

Bl. 82. ook zyn heenreize. Als beide de gezanten nu te hoove waaren, (1) beleedighde zich de Koning daaghelyx, om hun, t'hunner gelieven, gehoor te geeven: beval ook hun t'elken maale deeling te doen in 't geene, door de Landtvooghdes werd oovergeschreeven. Koomende dan, by deeze en andere geleeghenheeden,
— 83. met die van den Raadt van Staate te woorde, lieten zy zich hooren, *dat d'ontsteltenissen van Nederlandt voorneemelyk gesprooten waaren, uit de brieven zyner Majesteit, noopende 't stuk der Inquisitie en Plakkaaten. Zulx tot der zaake niet te doen was, dan d'Inquisitie t'eenemaal af te schaffen, en d'ontworpe maatighing in te willighen, neevens een algemeine vergiffenis. Oft nochtans de Bondtgenooten zich daar aan zouden laaten genoeghen, gemerkt hun verzoek van alles (2) by oover en toestaan der algemeine Staaten te doen verhandelen, konden zy niet verzeekeren: maar dit wel, dat de heeren beslooten hadden, zoo zyne Majesteit hier in te vreede was, zich, met allen ernst, te koste te leggen aan 't stillen der beroerten, door onderhandeling en behulp van veele eerlyke luyden hun toegedaan, oft by weeghe van waapenen, die zy reeds den Koning aanbooden, en willigh waaren, teeghens de quaadwillighen te neemen, met vaste hoope van booven te staan. Zoo behoefde zyne Majesteit haare reize niet te verhaasten, maar moght bequaamen tydt, en tot dat alles in ruste gebraght waar, zulx haar geen vreeze te jaaghen scheene, verbeyden.* Hierteeghen werd gezeit, *Alles wat zyne Majesteit geschreeven had, was op reede gevest: en zoo yemandt zich daar mee beholp, tot verwe om zyn misnoeghen te verschoonen; zulx quam niet by den Koning toe, maar by 't verkundighen der brieven, buiten last zyner Majesteit, en teeghens goeddunken van den*

(1) *Beleedighde*, verledigde.

(†) *By oover en toestaan*, ten overstaan en met toestemming.

den heimelyken Raadt. Daarenbooyen, indien de Bl. 83.
heeren vermoghten (1) *'t misquaam te keeren, wanneer de Koning in de drie voorgestelde punten bewillighde; zoo stond het ook, zonder dat, aan hen,* (2) *en hun toe, die maght te werke te stellen; dewyl zy zoo voorneemelyke vassaalen waaren, op voorzorgh der welke, onder haare Hoogheit, de welstandt des landts steunde, in 't afweezen zyner Majesteit, die, geduurende 't zelve, gelyk zy t'anderen maale geschreeven had, geene vergaadering van algemeine Staaten, oft eenighe nieuwigheit begeerde.* De gezanten antwoordende, bleeven daarby, *dat, zonder deeze drie punten te verweryen, de heeren van middel nocht zin waaren, om te paarde te zitten, oft te waapenen; maar dachten zich elk op zyn huis te houden, alzoo luttel geacht by zyne Majesteit, oft, om beeter te zeggen, by de Spanjaarden; de welke stootende alle anderen uit den raadt des Koninx, alleen 't zeggen, neevens hem hadden, en zich voorstaan lieten, de Nederlandsche heeren te vervooghden eeven als die van Milan, Napels en Cicilie. 'T welk, staande hun in geender maniere te verdraaghen, was, geweest en alsnoch de eenighe, oft immers de voorneemste oorzaak der zwaarigheeden en ontsteltenissen.*

Maar,

(1) *Misquaam*, een oud Vlaamsch woord, beteekenende, volgens KILIAAN, allerlei leed en onheil. HOOGSTRATEN heeft, in zijne *Lijst van Zelfstandige Naamwoorden*, dit woord in deze plaats vertaald: *ongeval*. Het zal ons in het vervolg van dit werk zeer dikwijls voorkomen. Ook het werkwoord *miskomen*, mede bij KILIAAN opgeteekend, en vertaald door *kwaad uitkomen*, wordt door de Ouden van allerlei onheil, en bijzonder ook van *ziekte* gezegd. Voorts heeft het bij hen ook de beteekenis van *mishagen*. Voorbeelden van dit een en ander zijn, onder anderen, bij MAERLANT voorhanden. Zie zijnen *Spiegel Hist.* I D. bl. 135 en 407, en III D. bl. 169 en 172.

(2) *En hun toe.* Men herhale hier *stond*, en versta *toestaan* in den zin van *betamen*, *tot zijnen pligt behooren*.

Bl. 83. Maar, onder 't hangen deezer handelinge daar te hoove, naamen de beroerten hier eenen ysselyken sprong, en zoo (1) oovergeeven, oft men getrooft geweest waare, een op al, en alles in 't wildt te stellen. Want het gink'er der wyze toe, dat'er langer geen houden aan scheen: loopende de lüiden, ter preeke, eerst in bosschaadjen, daarnaa in oope velden, met groote meenighten; veele uit enkelen yver, andere uit nieuwsgierigheit. D'eerste vergaaderingen geschiedden zonder waapenen. Maar toen men hen dreighde oft steurde, zy aan 't draaghen van rappieren, van zinkroers, endtlyk van bussen, hellebaarden, en ander halfgeweer. Dit begon in Westvlaandre, vloogh van daar voorts in Brabandt, Walslandt, Hollandt, Zeelandt, Uitrecht, en andere gewesten. 'T zy dat de gemeente, gewoon 't lyf in te booren, daar zy den vinger kryght, zich dus, uit reukeloosheit, verstoutte, op de gunst, die zy waande te speuren aan de Eedelen; oft dat de Eedelen, verneemende den ondank, met het smeekschrift behaalt, en zich in ongenaa ziende, uit vertwyfeltheit, het graauw onder den duim opgeruidt, en hier toe aangehitst hadden, om der Landtvooghdesse te doen duchten, dat de jongste noodt naakte, zoo zy zich niet van hunnen bystandt, en hen van veiligheit voorzaaghe.
— 84. Mooghelyk ook, dat een groot getal handbussen, opgekocht by Spanjaards, en eenighe oorloghscheepen, die hier en daar voor 't inkoomen der landen laaghen, en ten laatste naar Spanje voeren, de schichtighe gemoeden aan 't hollen geholpen hebben: oft het ombrengen op nieuw, van eenighe gevangenen, om 't geloove, hun 't vuur in 't hooft gejaaght. Maar d'inwendighste oorzaak schynt geweest, dat men den Koning vryheit van Godsdienst wilde afperssen, eer de maatighing, waar meê haar de deure eeuwighlyk gesslooten bleef, stadt greepe.

Op

(1) *Oovergeeven*, een verkort bijwoord, anders *overgegeven*, genomen voor: *uitermate*, *zeer*; zoo zegt men nog: *hij is overgegeven*, dat is: *uitermate boos*.

Op den vierentwintighſten van Zoomermaandt wérd Bl. 84.
in 't Walſch gepreekt, niet verre van Antwerpen, in zeeker heeſterbos des Heeren van Berchem, en 't zelve bewaakt, tot vier plaatzen, van gewaapenden, eenighe te voet, eenighe te paarde; daar, mits het Sant Jans en een leedighe dagh was, veele nieuwsghierighen toevloeiden: zulx men 't getal wel begrootte op vier oft vyfduizent menſchen. En als'er gerucht onder quam, dat de Burghery zich toeruſtte om hen t'oovervallen, werd van zommighen gezeit, zy moghten koomen, men zoud' hun ſtaan. De Leeraar, uit hebbende, verkundighde, dat men des Saaterdaaghs daaraan, in Nederduitsch zouw preeken. Die van Antwerpen verwittighen des de Hartoghin. Die raadt hun, met de ſchutters uit te trekken, gelyk voor heenen wel gepleeght was. Zy ontſchuldighen zich, op de ſterkte en weerbaarheit deezer zaameninge. Haar Hoogheit verlieſt geduldt, vaart uit van verbolghenheit, *dat het verzoek der Eedelen dit gezelſchap zoo ſtout gemaakt had: dat zulke ketters niet zochten, dan 't goedt en bloedt van anderen, en hun bedryf op een godloosheit uitkoomen wilde.* D'Antwerpſche gemaghtighden hielden haar voor, van de zaak in hunnen breeden Raadt, beſtaande uit de voorneemſten der gemeente, te brengen. Daar vond zy eerſt zwaarigheit, achter naa bewillighd'er in. Ende alzoo verſtaan werd, dat eenighe Franſoizen, waarop, van weeghe der ouwde grens-vyandſchap, quaad bedenken viel, zich onder de Predikanten menghden, zoo gebood zy, des te ernſtigher, by Plakkaat van den zeſſentwintighſten in Zoomermaandt, allen uitheemſchen, die, nocht om koopmanſchap, nocht om andere noodtzaaken, in den lande te doen hadden, het zelve te ruimen. Schreef ook ſcharpelyk den Amptmannen van gerechte aan, dat zy zich met alle vlyt, in 't weeren der ketteryen, te quyten hadden, op peene van medepleghtigh en gunſtigh daar aan geacht te worden. Al vergeefs. Want de Schout van Antwerpen, die gemeenlyk Markgraaf genoemt wordt, om dat hy zeeke-

Bl. 84. keren 'oordt daar ontrent, genaamt het landt van Ryen, onder dien tytel beheert, antwoordde, dat het hem aan magt gebrak. De steeden Amsterdam, Delft, Uitrecht, met eenighe andere, ontzaaghen zich 't Plakkaat te werke te stellen. En was 't zoo verre van eenen schrik te maaken, dat d'Onroomschen innenaamen 't Laar, een veldt op een vierendeel myls van Antwerpen geleeghen; de ingangen, met waaghens, (1) bewacht van gewaapenden, toe bolwerkten; en zich daar vervorderden op drie plaatzen te preeken. Dies zagh de Majestraat het voor hoogh tydt aan, den breeden Raadt te vergaaderen. Deeze was mildt in 't uitbieden van lyf en goedt, om 't preeken te beletten, en verstond echter niet, dat men 't by afkundingh verbieden zoude, maar yeder alleenlyk trachten de geenen, die onder hem stonden, door vermaaning, daar van af te wenden. Al dat men dan zonderlinx deed, was de wacht verbeeteren, zommighe lidtmaaten der wet en van de deftighste burghers aan de poorten te stellen; oft dat eenighe schreumte maaken, en de geenen doen flaauwen moghte, die buiten ten gehoore liepen. Weshalven de wethouders, kennende dit werk zonder klem, en zich te zwak tot stellen van bondigher orde, de jeeghenwoordigheit der Landtvooghdesse verzochten, mits dat zy met hofgezin en lyfwacht ooverquaame, zonder ander gevolgh van krysvolk,
— 85. waaraf de gemeente, beducht voor steurnis van neeringe, eenen afkeer had. Maar de Raadt van Staate, weetende geenen wegh om 't preeken te schorssen, vond al te afzightigh en smaadelyk, dat haar Hoogheit gedwongen waare 't zelve voor haar ooghen te zien, en te dulden. Dies bedankte zy de Wethouders voor de goede geneeghenheit en beweeze vlyt; ende drong op 't uitvoeren van 't laatste Plakkaat, noopende 't loozen der Fransoizen, etlyke krysoversten der welke (zoo zy verkundschapt was) zich

(1) *Bewacht*, bewaakt, met eene wacht bezet.

zich binnen hunne poorten onthielden; met naamen Bl. 85.
de bastaart van Vendosme, de Baroen van Gascoigne, en andere hopluiden. Maar zy vond, zeid ze, bedenkelyk, zich ter genaade van de burgherye te stellen, 't en waare men haar aanwyzinge van veiligheit deede. 'T zenden van eenen, twee, oft drie der achtbaarste heeren, (want dit was ook voorgeslaaghen) hield zy in beraadt.

Hierentusschen, als 't voorzeide Plakkaat, den tweeden van Hooymaandt verkundight was, quaamen, des anderen daaghs, de wykmeesters der stadt in de Wetkaamer, met een verzoekschrift, hun toegeschikt by beslooten brieven, op den naam der burgheren en inghezeetenen van 't waare Christe geloof, om aldaar ingeleevert te worden: 't welk zy eedsweeghe niet hadden mooghen achterhouden. Het luidde, *dat zy, van de welke de weirlyke Ooverheit altyds behoorlyk erkent geweest was, zich van 't Roomsch oovergeloof en de misbruiken hadden afgezondert, en hunnen Godsdienst in 't heimelyk geoeffent tot dien tydt toe; 't welk hun, door den grooten aanwas, nu langer ondoenlyk viel. Verzochten derhalven plaats binnen der stadt, om een Kerk te stichten; naadien zoo by ouwde als nieuwe exempelen bleek, dat tweederley geloof, in eenen lande, vreedelyk geleeden kon worden; en zy zich hielden aan de punten der Augsburghsche belydenisse, die meedebraghten dat d'oopenbaare preeke, en 't gebruyk der Sacramenten noodigh was. Ende gemerkt den wethouderen, uit kracht hunner handvesten vry stond, hen hier meede te begunstighen, waaren zy, op zoo Godlyk een verzoek, gewenscht bescheidt verwachtende.* De Regeerders, meer en meer bekommert, besluiten schryvers aan de poorten te zetten; om d'inkoomende vreemden aan te teekenen; algemeine huiszoeking te doen; (1) de honderste luiden te

(1) *De honderste luiden*, den honderdsten man in den eed te nemen.

Bl. 85. te eedighen; ook honderſten en tienſten te ſtellen; op de dorpen hun onderworpen; zich van de Franſoizen t'ontleedighen; en te doen verklaaren, wat volk, binnen een myl in 't ronde, om de ſtadt neſtelde. Ook verboden zy, vermomt, en met pyp, trom oft trompet, by ſtraat te gaan; en veirdighden, op nieuw, gemaghtighden af, om de koomſt van de Landtvooghdeſſe, oft eenighen voortreffelyken Heere, te vorderen. De Hartoghin, ziende dat men in Spanje geen eindt van de zaak maakte, en hier te Lande (1) zonder verhaal van aadem voortſloegh, ging een nieuw Plakkaat uitgeeven: 't welk, geſlooten den derden van Hooymaandt, en meeſt al eenſtemmigh met d'ontworpe punten van maatighing, nieuwe verbolghenheit baarde, zulx verſcheide ſteeden geenen moedt hadden 't zelve te verkondighen: onder andere Antwerpen, dien 't quaalyk afgenoomen ende meenighmaals verweeten werd. Oft zy ook ſchoon de gemaghtighden dier ſtadt bedankte voor 't betrachten van hunnen plicht, zoo maakte zy echter zwaarigheit van zich binnen de zelve, te vertrouwen; en worp voor, *dat ze noch vol Franſoizen, ſoldaaten, en vreemdelingen ſtak; dat men haar alvooren middelen aanwyzen moeſte om 't preeken te doen ſtaaken, en haaren perſoon te verzeekeren. Want, wat'er gezeit werd van den goeden wille der burgheren, om lyf en goedt daar voor te laaten, haar was ongeraaden, dat zy't daarop liete aankoomen.* Terwyl zy 't dus draaghende hield, en het geneeghen ſcheen tot het zenden van eenighen aanzienlyken heere, ſchooten de gemaghtighden teeghens eenighen van den haaren uit. *Dat het beleidt van een perſoonaadje, daar de burghery toe gezint*
— 86. *waare, en op betrouwde, beſt bedyghen zouw; en de Prins van Oranje wel in 't hart der gemeente, ook, als haar Erfburghgraaf, in onderlingen eedt met de ſtadt ſtond: dervoeghe, dat zoo wel de wethou-*

(1) *Zonder verhaal van aadem*, rusteloos, aanhoudend.

houders als 't volk, zyne Doorluchtigheit daar Bl. 86.
wenschten. Geen naader uitkoomst afziende, quam de Landtvooghdes zoo ver, dat zy 't hem verghde. De Prins begreep zeer wel de zwaarigheeden, die dit werk in had; en dat het, zonder by den Koning, oft by de gemeente, oft beyde ondank te begaan, quaalyk te verrichten was. Derhalven toonde zich ongeneeghen; en wees deezen last van zynen hals af. 'T welk de Hartoghin euvel nam, en den Koning ooverbriefde. Ook schreef zy den landtschappen en steeden aan, dat ze zorghe te draaghen hadden voor haare veiligheit, en orde te stellen, om de sterkste te blyven tot behoedt van den Godsdienst en de achtbaarheit des Koninx; waar in zy hun beloofde de handt te bieden.

Maar de dingen raakten, hoe langer hoe meer in 't war. Want binnen Antwerpen kreegh men anxt voor inbrengen van krysvolk, en een (1) schalk oogh, op den Graaf van Meeghen, hebbende daar eenighe daaghen stil geleeghen; en op dien van Arenbergh, van tydt tot tydt verwacht wordende. En gelyk de manier der gemeente is, by stonde van achterdenken, het op den eenen oft den anderen te laaden, verzierden zy zelve, en geloofden teffens, dat het deeze waaren, die 't hun bestellen zouden. In der stadt was, van d'andre zyde, met etlyken der Bondtgenooten de Heer van Breederoode, ontrustende de wethouders, en hunne parthy, door 't groot (2) verzoek t'zyner herberghe, en sterken naasleep (3) achter straat. De breede Raadt, vergaadert zynde,

(1) *Schalk oogh*, eigenlijk kwaad oog, achterdocht. Dat dit woord ook in eene ongunstige beteekenis genomen wordt, getuigt onder anderen WACHTER, in zijn *Glossarium*, T. II. p. 1375.

(2) *Verzoek*, bezoek.

(3) *Achter straat*, langs de straat. De uitdrukkingen *achter land varen*, *reizen*, *dolen*, enz. voor *door het land*, zijn zoo bij de vroegste Schrijvers, als bij die van de ze-

Bl. 86. de, weigherde plat uit het preeken buiten de veften te fteuren, alzoo zulx den burgheren niet toeftond; maar beloofd' het binnen niet te lyden. Naa foldaaten t'ontfangen wilden zy niet luifteren; ja eenighe knechten, aangenoomen, uit de poorterye, by de Regeerders, afgedankt hebben; met aanbiedinge van zelve fterker te waaken: 't welk begonnen werd. Om dit befluit, famt het vermoeden op Meeghen, Arenbergh, en Breederoode, der Hartoghinne kundigh te maaken, werden eenighen der wet gelaft, naa Bruffel te reizen. Maar 't luftte niemandt, zoo onaangenaam een boodfchap te draaghen; zulx, dewyl zich yder, door verfcheide uitvlughten, t'zoek maakte, de beloonde Raadfman Weezenbeek alleen trekken moeft; hebbende, alvooren, rondelyk verklaart, niet zoo veel als een woordt te zullen fpreeken buiten zyn berichtfchrift. Ook werd het hem afgevordert door de gefteurde Landtvooghdes, die 't onder haar behield, zeggende, *dat zy, daarop, met de Heeren dacht te raadfpleeghen, en zoo Breederoode t'Antwerpen niet te doen had, de wet moght hem* (1) *uit wyzen.* De Graaf van Meeghen, 't zy op haar orde, oft anders, vertrok eer lang van daar, onheuflyk naageroepen van 't graauw, Arenbergh koos eenen anderen wegh, en liet de ftadt leggen.

Maar d'eene buy joegh d'andere. Men hoorde dat Hartogh Eerryk van Bruinfwyk, zich door laft des Koninx, toeruftte; en by Lingen (2) gereedfchap ten

zeventiende eeuw, zeer gebruikelijk, en worden ook nog bij die der achttiende, als POOT, WAGENAAR en anderen, gevonden. Zie HUYDECOPER op MELIS STOKE, II. D. bl. 20.

(1) *Uit wyzen*, uit de ftad zetten.

(2) *Gereedfchap maken*, voor zich gereed maken, ten oorloge toerusten. De uitdrukking komt ook voor in onze Bijbelvertaling, 2 *Chron.* XXVIII. 2: „ Ick hebbe *gereetfchap gemaeckt* om te binden."

ten oorlooghe gemaakt werd, jaa, onder 't volk, Bl. 86.
rees een roep, hoe in de Kempen, en daar ontrent, krysvergaadering was, onder den Graave van Meeghen, om, (1) by verstandt met de Majestraat, de stadt te verzeekeren. Toen de koopman aan 't pakken, weghzenden van waaren, wyven en kinderen. Wykmeesters, ingezeetenen van verscheide taalen, ouwtscheepenen, loopen de wet aan, met vertoogh, dat het oover tydt was, eenighen persoon van achtbaarheit daar te hebben, en de Prins de bequaamste. D'ontsteltenis wast, van uur tot uur; en zoo hoogh, dat de burghery 's nachts in waapenen raakte, om 't inkoomen van bezetting te keeren; die verziert werd voor de stadt te weezen. Die van 't Onroomsch gevoelen deeden weeder een smeekschrift voortkoomen. Dit luidde, *dat men, in plaatze van 't voorgaande in te willighen, hunne zaamenìngen, voor kettersch en oproerigh uitkreet, en met geweldt, scheen te willen steuren, om 't draaghen van geweer; 't welk alleen tot bescherming teeghens hunne weederspreekers, en niet teeghens d'Ooverheit, geschiedde. Indien yemandt, uit de hunnen, oproer aanrechtte, men moght hem straffen; zy hadden'er niet teeghens. Hunne meenighte, en de geenen, die hun verweeten dat zy 't licht vlooden, drongen hen tot het preeken en oeffenen van hunnen Godsdienst in 't oopenbaar. Als men hun slechts een plaats, onder schut der Wethouderen, daar toe verschafte, zoo waar alle onrust uit; de neering om beeter te bloejen dan ooit, en zy te vreede de waapenen needer te leggen.* Dit was ingestelt op den naam der burgheren en inwoonderen van Duytsche en Walsche taale, in groote meenighte, die aanbooden, 't geschrift te teekenen, oft voor de Majestraat te verschynen in zulken getaale, als het der zelve gelieven zouw. Dicht by Ant-

— 87.

(1) *By verstandt*, met voorkennis.

Bl. 87. Antwerpen, op een plaats 't Kiel genaamt, hadden gestaan twee Prochianen, uit het leeren der welke geschept werd, dat zy, zonder nochtans de Roomsche gemeenschap af te snyden, naa 't verstandt van Luiter helden: waar oover d'een gevangen, d'ander verdreeven was. De Regeerders oordeelende, dat luiden van (1) aanzien en omzien zich graaghlyk van 't verbooden gehoor speinen zouden, mits men hun yemandt toestonde, dien zy waanden hun zoo veel te zeggen, als ter zaaligheit noodigh geweeten waare, deeden den verjaaghden te voorschyn koomen; hem lastende, tot weederzeggen toe, zyn Kerk waar te neemen, en zich zeedighlyk te draaghen. Deeze behendigheit, steliende 't volk op een' tweesprong, brak terstondt de groote toeloop, en schynt de scheure, tussen Luiterschen en Calvinischen dapper gewydt te hebben; waar meê de Prins, in 't afwenden van 't uiterste onheil aan de stadt beschooren, zich, hier naa, wel wysselyk en gelukkelyk behelpen zal: tot bewys, dat veelerley gezintheeden handelbaarder zyn, dan tweederley onder een Ooverheit. De noodt voor ooghen staande, deed ook te hoove sterker en vrymoedelyker aanhouden, ten einde 's Prinssen persoon gemaghtight wierde, om de misverstanden te koomen neederleggen. Dies liet hy zich entlyk beweeghen, en deed, den dertienden van Hooymaandt, zyn intreê tot Antwerpen. 'T verlangen, de gunst, de graatigheit, waarmeede hy ontfangen werd, gingen alle maate te booven. Daar staaken oover de dertighduizent menschen op de been, boordende van daar hy t'huis te leggen had, de straaten en den wegh, tot meer dan een halve myl buiten stadt; en vervullende 't midde der wyze, dat men genoegh te doen vond, om den drangh te klieven. De

(1) Door de verschillende voorzetsels bij hetzelfde werkwoord *zien* heeft onze Schrijver zeer gelukkig geteekend de lieden van vermogen en voorzigtigheid.

De Heer van Breederoode met etlyken der Bondtgenooten, en groot getal burgheren, gingen te paarde om hem in te haalen, en te geleiden tot aan zyn herbergh. Zy begroetten hem met lossen van hunne zinkroers, daar de gemeente, die de liefde en lustigheit ten ooghen uitzagh, met een geschrey van *Viva le Geux* op antwoordde. Die kreet duurde tot aan stadt toe; hoewel hy bewys deed, dat zy 't laaten, en hun toedreef, dat het hen berouwen zoude. In de poorten, op de muuren, grimmeld' het van volk. Daar ging 't weeder aan, met roepen, als vooren; en zyn lof in de lucht. Hem noemden ze hunnen Burghgraaf, hem hunnen waaren verlosser, die zulx, in der zaake, door zyn achtbaarheit, voorzien zouw; dat (1) echter noodeloos waar, te Brussel, aan de Hartoghinne te loopen. Doch speurende, dat het hem mishaaghde, bedwongen zy zich beeter, in der stadt. Verwacht en bewellekoomt van de wethouders, in 't huis t'zynen verblyve toegerust, oopend' hy hun zynen lastbrief, met aanbieding van allen dienst in zyn vermooghen weezende. Zy daarenteeghens, met dankzegging voor d'aanveirde moeite, en beloovende die t'erkennen met hulp en gehoorzaamheit, droeghen hem by geschrift voor, 't geen de geleeghenheit hun docht te vorderen. Breederoode verreisde des anderen daags: 't zy uit andere reeden, oft dat hy daar toe van den Prinse versprooken was. De Prins, om zeeker te zyn, (2) op wat moer alles leggen moghte, maakte zyn eerste werk, — 88. van ouwtschoepenen, wykmeesters, oovermannen van ambachten, kooplukden van alle taalen, geestelykheit, en anderen, yeder bezonder te hooren. Daar pynde zich elk zyn teeghenparty in 't ongelyk te stel-

Bl. 87. (margin, beside first line)

(2) *Echter*, voortaan.

(2) *Op wat moer alles leggen moghte*, op wat grond alles rusten mogt. Zie de aanteekening op bl. 77.

Bl. 88. ſtellen, en ſtond het zoo byſter, (1) met de zuchtmenging van 't ganſche lichaam, dat alle leeden onderling weederſpoorigh, en zommighe met zich zelve niet eendraghtigh waaren. *De wethouders riepen, oover de baldaadigheit der Onroomſchen, die, zonder op hen, op Plakkaaten, op Landtvooghdes, jaa zelf de Majeſteit des Koninx te paſſen, gewaapent ter preeke liepen; en waar dit anders uitkoomen wilde, dan op 't onderſte booven te keeren? Dat ook de reſt der inwoonderen, hun koele of kleene gehoorzaamheit bewees.* D'ingezeetenen in 't gemeen, miſduiden al wat de wet voornam, en hadden 't onder ander, op hunnen toeleg om ſoldaaten in te neemen, en dienvolgende, op het hof, gelaaden. De Luiterſchen hadden quaadt vermoeden op de Calviniſchen: en deeze hielden 't al verdacht, wat'er was. Maar zy hadden de meeſte verwanten en 't geweer in de vuiſt. Gemerkt ook de zwak-en losheit der wacht, was't niet buiten ſchyn, dat zoo groot een hoop, gewaapent, uit der preeke, binnen koomende, zich meeſter van alles zoude kunnen maaken. Den grondt aldus geboort hebbende, ſchreef de Prins deezen ſtaat der ſtadt, aan de Hartoghinne oover; en dat raadzaamſt waar, 't wantrouwen met gevoeghlykheit te ſlyten, om de Calviniſchen tot ſlaaken van 't geweer, ende dat in de handt der Ooverheit te brengen. Te deezen einde deed hy die van Calvyns gevoelen, en hunne Leeraaren, daar 't al aan hing, vertoonen, dat het quaalyk paſte, zich teffens ter preeke en in waapenen te vinden, des zy der betaamelykheit hadden plaats te geeven en 't geweer te laaten. Zy ſtonden zyne reede toe; zyn beſluit ook; midts dat men hun, door 't woordt zyner Doorluchtigheit, toezeggen der wethouderen, oft ſchryven

(1) *Met de zuchtmenging van 't ganſche lichaam*, met de menging der gezindheden of genegenheden der ganſche burgerij, onder welke de grootſte partijſchappen heerſchten. Zie de aanteekening op bl. 28.

ven van den hoove, teeghens geweldt verzeekeren wilde. Voorts deed hy den breeden Raadt vergaaderen; en werd, daarin, met groot bewys van hartelyke geneeghenheit en eerbiedenis, bejeeghent, tot afscheit kryghende, dat zyner Doorluchtigheit, met die van de wet, eenen ooverslagh by geschrifte gelieven zouw in te stellen, van de beste middelen tot stilling der beweeghenissen; en hun 't beraamde voor te draaghen. Dit gedaan zynde; werden tot gemeener vernoeghing, booven de wethouders, ouwtscheepenen, wykmeesters en oovermannen der ambachten, ook te raade geroepen de schutteryen, gebroederschappen, rethorykers en koopluiden. 'T geen men daar t'ooverweeghen gaf, quam op twee punten uit. Het eene was van twaalfhondert burghers in soldye en kryseedt aan te neemen, tot behoedenis eener stadt van zulk belank, en tot gerustheit des koopmans: het ander, van 't preeken te schorssen. En verklaarde de Prins, dat hy en de wethouders dit liefst zouden (1) met gemoede te weegh gebraght zien, tot dat door zyne Majesteit, by goeddunken der algemeine Staaten, eenpaarighe orde daar op gestelt wierde: 't waare dan, dat men, mits verzeekerende d'Onroomschen door een algemeene vergiffenis, oft by andere wyze daar toe raaken moghte. Hier op viel verzoek, en toestandt van achterraadt. Daar naa weeder by een gekoomen zynde, braghten zy in, *dat in 't stuk der preeke, zoetelyk, als met vermaanen en afraaden, diende te werk gegaan; ook een algemeene genaade veelen daar uit zouw doen blyven; maar de vergaadering der algemeene Staaten de meeste vrucht baaren. Soldaaten, docht hun, dat geen koopstadt draaghen kon. Ende, al naame men die, uit de poortery aan, zoo zouden 't niettemin, luiden van geringen doene, en quaalyk* Bl. 83.

(1) *Met gemoede.* Dit wordt in het antwoord van den Raad dus uitgedrukt: *zoetelyk, als met vermaanen en afraaden.*

Bl: 88. *lyk vertrouwbaar weezen. Maar zy zelf* (1) *stelden zich ooverboodigh allen dienst te doen, daar men de knechten toe gebruiken wilde.* Dit werd dan aan, en by der handt genoomen; hun gevoelen,
— 89. 't welk van elk lidt, by geschrift, ingeleevert was, der Landtvooghdesse toegeveirdight. Haar antwoordt gekoomen zynde, waarby ook de Prins tot opzight oover de stadt gemaghtight werd, zoo vergaaderden daarop de breede Raadt, en leeden der gemeente, die zyne Doorluchtigheit, voor 't aanveirden van die zorghe, hooghlyk bedankten. Voorts werd geslooten en uitgeroepen zeekere ordening zoo op de waake, als teeghens het draaghen van ongewoonlyk geweer by straat. Maar ondertussen was een nieuwe ontsteltenis schier oorzaak van meerder bitterheit en verwarring geweest, door den ontydighen yver van eenen Peeter van Rithoove Godtgeleerde van Looven, die, onbekent in weirlyke kleederen, zich onderwond den Prochiaan op 't Kiel oopenbaarlyk in zyn preeken te bestraffen, en ter naauwer noodt, uit de handen der oploopende gemeente, in een kelder geborghen werd. De Prins eevenwel, braght het zoo verre, dat de Calvinischen, voor een groot deel, de waapenen neederleiden; en scheenen 't alle gedaan te zullen hebben, waar hun niet in 't hooft gehangen, dat de Drossaart van Brabandt zich van dienaars en paarden versterkt had. Dit, en zyn ryden verby de stadt, daar zyn wooning ontrent stond, joegh hun een verschen schrik aan: zulx zy met meer geweers, ter preeke, tooghen. Niettemin als de Hartoghin, des verzocht zynde, uit vreeze, dat zy hunne zaameningen binnen de wallen moghten leggen, hem verbood yets t'hunnen laste te bestaan, quaamen zy wat tot stilte. Doch geene rust kon duuren, in de geenen, die met alle winden van gerucht woeyen. By onbekent schryven uit Brussel werden de wykmeesters bericht, dat onder 't hof en de gemaghtighden

(1) *Stelden zich ooverboodigh*, boden zich aan.

den der wethouderen, aldaar een toeleg broeide, om de preeke met geweld te ſteuren. Van vier waaghens, gelaaden met waapenen, door den Droſſaart, werd'er een genoomen, en in ſtadt gebraght. De Majeſtraat, daar voor ſpreekende, bekraghtighde 't vermoeden. Men ſtrooide, dat buiten, in de kloosters, knechten en paarden verhoolen laaghen, om, op zeeker teeken van de klokke, in de vergaaderingen te ſlaan: dat men zelfs binnen der ſteede, bedektelijk volk in ſoldt nam. Des ſtuiven zy weeder op; willen binnen de poorten gepreekt hebben. De Prins ſlaaft nacht en dagh: mengt dreighen met ſmeeken; en doet (1) echter dit onweêr oover dryven. De gemoeden eenighzins bezaadight zynde; bleef hy noch daar, ten verzoeke van de wethouders, tot dat men de ſtaatſy van den ommegang met het Mariebeeldt gehouden had; waar teeghens, ten aanzien zyner Doorluchtigheit, niet wyder, dan met woorden geſporrelt werd. Bl. 89.

Ter zelve tydt, als men, leggende t'Antwerpen dus ooverhoop, den Prins onleedigh hield, viel'er in zyne Landtvooghdyen, met gelyke zwaarigheeden, genoegh te doen. (2) Want, dichte by Hoorn, was op den veertienden van Hooymaandt, door Jan Arentſzoon van Alkmaar, mandemaaker zyns handtwerx, in 't oopenbaar, aangevanghen te preeken; weenigh daaghen daarnaa ook buiten Haarlem, in welke vergaadering zich wel ontrent vyf duizent menſchen vonden. Onder deeze waaren Reinier Kant, Laurens Jacobſzoon Reaal, Cornelis Willemſzoon Hooft

(1) *Echter*, op nieuws, wederom.

(2) *Want*, *dichte by Hoorn*, enz. Het prediken te *Hoorn*, daarna te *Alkmaar* en *Haarlem*, geſchiedde op verzoek der na te melden Amſterdamſche burgers, na rijp overleg met JAN ARENDSZOON, tot dit oogmerk van *Embden*, waar hij, uit hoofde van vervolging, geweken was, ontboden. Te *Haarlem* predikte men, bij *het Huis te Kleef*, onder het gebied van BREDERODE.

Bl. 89. Hooft met zyn dochter, Jan Jansz Smit, en veele andere van Amsterdam. Dat men 't zelve, ontrent die stadt noch niet bestond, quam by de strafheit der wethouderen toe; de welke, ziende het deel der burgherye, dat uit oorzaaken booven gemeldt, teeghens hen verbitterd was, afwendigh van 't Roomsch gevoelen, zich van den arm der kerke voor een knodze dienden, vervolghende d'andere gezintheeden met d'uiterste ongenaa. Jaa zij hadden onlanx, naamelyk den achtsten der zelve maandt, by Plakkaat der Hartoghinne, 't preeken, op de galghe verbooden; en zeshondert gulden op het lyf van yeder leeraar gezet: 't waare, dat men hem doot oft leevendigh aan den Schout leeverde. Niettemin, als zy
— 90. vernaamen, dat verscheidene inwoonders, naa Haarlem, en elders, daar gepreekt werd, heene reizden, gink hen angst aan, dat zy, eerlang, de vergaadering voor de poort zouden hebben. Derhalven, de schutteryen en etlyken der voorneemlykste burgheren, by een geroepen, stellen zy hun groote zwaarigheeden voor ooghen, 't en waare zy de handt booden, om 't preeken, onder de stadt te beletten. (1) Maar de burghers verklaarden zich des ongehouden; doch willigh, om daar voor te zyn, zoo men zich des, binnen de muuren, onderwond. De vrymoedigheit dan toeneemende, zoo behandighde Johan Pieterszoon Reaal, op den naastlaatsten van Hooymaandt, aan zeekeren vaarenden man, een vertoogh; 't welk voorts bestelt aan Burghermeesteren en Raaden, gelyk te vooren te Haarlem geschiedt was, op den volghenden zin uitquam. *Dat mooghelyk op achterklap van een deel licht geboefte, de wet waanen zouw, hen met recht, voor muytmaakers, te steuren, die niet voor hadden, dan zielen te winnen. Waaren hunne Leeraars luiden van eenvoudt, en weenigh let-*

(1) *Maar de burghers verklaarden*, enz. De burgers van *Amsterdam* stonden dus in hetzelfde gevoelen, en gaven hetzelfde antwoord, als de breede Raad te *Antwerpen*.

letteren, daar had Godt zyn (1) *waarom toe, dien* Bl. 90.
't een straal aan zyn glooryе strekte, dat de waanwyzen in hunne wysheit beschaamt wierden, en de geloovighen, zonder grondt van menschelyke wysheit, op den Gekruisten alleen steunden. Niettemin daar moghten wel haast Leeraars van meerder weetenschap te voorschyn koomen. Indien ook hunne leere vastging, gelyk zy zich sterkmaakten genoegh te bewyzen, zoo was ze stichtelyk en niet verleidende. Daaraf, t'zamt van hunne orde, wilden zy geirne reekenschap geeven. Dat zy van Paus en onschriftmaatighe bypaaden weeken, geschiedde, om de plaaghen, hun beschooren, t'ontgaan. 'T verwyt van oproerigheit, stond hun, met Paulus, te verdraaghen, zonder zich daar aan, oft van hunnen plicht te keeren. Ende vond men geen' leer, die de vreedzaamheit hoogher zette. Al dat men hun preekte, was ter eere Gods, tot gerustheit van gewisse, en d'eeuwighe zaaligheit strekkende. Den wethouderen zoude gelieven zelve tot het gehoor te koomen, oft de harders hunner gemeente te zenden, om te verstaan, wat'er geleert werd, en die daar naar, t'onderwyzen. Konde men hen ook van dwaaling oovertuighen, zy waaren bereit het hunne te verzaaken, om een beeter; zoo niet, dat men hun veiligheit toestonde, om hun gevoelen ter proeve te stellen, en Christelyker wyze in alle minne te (2) *verzoeken, wie den anderen winnen konde.* Ter zelve stonde ging het preeken aan, niet verre van de Haarlemmer poort, buiten de vryheit der stadt nochtans, op een plaats (3) de Rietvink genaamt. Burghermeesters waaren niet

(1) *Waarom.* Zie over het gebruik van dit woord, als zelfstandig naamwoord, voor *oorzaak*, *reden*, de aanteekening op bl. 138.

(2) *Verzoeken*, beproeven.

(3) *De Rietvink.* WAGENAAR, in zijne *Geschiedenis van Amsterdam*, III D. bl. 166, bepaalt deze plaats nader aldus: „ regt over 't Karthuizers Klooster, op 't bui-

 „ ten

Bl. 90. niet alleen gewoon, op zaaken van eenigh belank, ouwdburghermeesters, en op die van meerder gewicht, de zessendertigh Raaden, gelyk als noch gepleeght wordt, maar ook, tot dien tyde, op meer dan gemeene zwaarigheeden, de drie schutteryen, bestaande elk uit twaalf rotten, met eevenveel hopluiden, als uitmaakende 't lichaam der gemeente, te vergaaderen. De Vroedschap nu, vindende dit werk van te groot een nadruk, om het oover zich te neemen, verstond dat'er de schutters op gehoort dienden. Dies werd elke schuttery op haaren doel ontbooden; van waar yeder hopman, 't geen by 't meestedeel zyner rotgezellen, gestemt was, voorts aan Burghermeesteren ooverbraght. 'T welk hier op uit quam, *Dat zy hunne waapenen, tot het waare wit der zelve, naamelyk weernis van onrust der stadt, doch niet van 't buitepreeken, bereidt waaren te werke te stellen.* Alzoo werd'er niet anders, dan dagh-en nachtwacht wat beeter verzorght. Korts daarnaa preekte men tot Slooterdyk, een dorp, dat, in ambachtsheerlykheit, onder de stadt staat. Maar zynde 't zelve, den vierden van Oestmaand, weeder op den Rietvink begonnen; toogh de Schout, met zyn dienaars, nachtwaakers, en anderen, die men daar toe krygen kon, tot ontrent hondert in getaale, om 't minste gewagh, tot Jan Rooden poortjen uit,
— 91. en voorts buiten omme; in meening, op den hoop te vallen. Dan als hy voor de Haarlemmer poort quam, die aan zynen wegh lagh, rieden hem die van de Burgherwacht zyn rust te houden, zonder 't besluit der vroedschap en schutteryen t'oovertreeden, 't en waar hem aan bloedtstorting lustte; jaa de poort voor

„ tendyks voorland, in de derde kamp, die, naar de te-
„ genwoordige gedaante der stad, op het einde der Haar-
„ lemmer Houttuinen, tusschen de Dommer- en Hout-
„ straten, schynt gelegen te hebben." Bij denzelfden Schrijver staan vele bijzonderheden betrekkelijk dit onderwerp aangeteekend, die door HOOFT niet zijn vermeld.

voor zyn hooft, te zien fluiten. En hy, hoewel vol spyts en bitterheits, staakte, dat maal, zyn toght, en verbeet zich. D'anderen dan, aldus, en van naader toeleg des Schouten, gewaarschuwt, voorzaaghen zich, teeghens de naaste zaamening, van geweer; met die ingetooghenheit echter, dat het niet langer was, dan onder den mantel schuilen kon. Verklaarden ook, door den mondt des Preedikants, geenszins in wille te zyn van zich anders daarmeê, dan tot weederstandt van geweldt, te behelpen. En oft schoon in elke hooftpoort (want d'andere bleeven geslooten) twee Raadspersoonen toezight op uit-en ingangers naamen, daar is een groote meenighte ter preeke gekoomen, de zelve ongesteurt volbraght; en dit spoor in verscheide plaatzen van Hollandt en Uitrecht gevolght. Bl. 91.

Gelyk ik der deftigheit myns aangevangen werks te naa zoude achten, alle straatmaaren en ydelen klap, (1) tot aas der ooren, die veel al naar vreemdigheit jooken, te boek te slaan; alzoo kan ik niet leedigh staan te melden, 't geen my verscheide geloofwaardighe ooghtuighen, Roomsche, Onroomsche, hoewel het wonder, (2) ooveraardigh, en onzen vernufte onbegrypelyk is, vertelt hebben. Naamelyk, hoe, omtrent deezen tydt, de arme weezen alhier met zoo naar

(1) *Tot aas der ooren.* Op gelijke wijze vindt men bij onzen Schrijver, B.II, bl. 49, *een ontrou vieren der ooren magh het wel heeten*, *dezelve met de lekkerny van schaadelyke aangenaamheed te aazen*, en bij BRANDT, *Gedichten*, II D. bl. 17:

Dat brood, uw woord, zij smaaklijk in onze ooren.

Ook het *drinken* en *indrinken* van gezang en liederen wordt door de Dichters niet zelden aan de ooren toegekend. Dit vindt men onder anderen bij VONDEL, *Palamedes*, bl. 54, POOT, *Gedichten*, I D. bl. 402. Laatstgenoemde spreekt ook van *blijden wijn voor treurige ooren*, I D. bl. 374. Zie voorts HUYDECOPER's *Proeve*, bl. 176.

(2) *Overaardigh*, bovenaardsch, bovenzinnelijk. In den *Henr. de Gr.*, bl. 39, voegt onze Schrijver *overaardigh en geestelyk* bijeen.

Bl. 91. naar en byster een quaale bezocht zyn geweest, dat een' mensche 't hair te berghe staat, van daaraan te denken. Want een groot deel kinderen, (1) bezeeten met booze geesten, werd niet alleen, in veelerley wyze, geplaaght en gepynight, zulx dat het hun noch naa de verlossing, al hun leeven, aanhing; maar zy klauterden, als katten, by wanten en daaken op, gaaven gezichten zoo helsch en aaverechtsch, dat de manlykste harten van die neep scheenen te quynen; wisten uitheemsche taalen te spreeken, en van 't geen, op 't zelfde oogenblik elders, zelfs in de vroedschap, geschiedde. Veel heilloos gebaars bedreeven ze aan de deuren van zeekere vrouwen, die, daaroover, voor tooveressen uitgekreeten, van my om de eere der naakoomelingen verzweeghen worden. Maar zy hadden 't, booven al, gelaaden op den Schout, dien zy scholden voor een Deeventerkoek, om dat hy van wanstallighe lengte was, en meenende hun met diergelyke kinderkost, den mondt te stoppen, dien oopenbrak.

De Landtvooghdes, hierentussen, had niet verzuimt, *den hoove in Spanje kundtschap te geeven van vergaaderingen by Doornik, Sant Omeer, Ryssel, Ypere, en daar ontrent; mitsgaaders van de bedenkelykheit op eenighen der Leeraaren, die Fransoizen waaren. Hoe zy ook in beraadt geleidt had, oft het geen tydt scheen, hun deeze vermeetelheit, by weeghe van waapenen, te verleeren: maar, van de heeren geantwoord werd, dat'er geldt ontbrak; en booyendien te duchten viel, dat, zoo men tot die daat-*

(1) *Bezeeten met booze geesten.* Uit de wijze, waarop HOOFT dit geheele voorval vermeldt, schijnt het, dat hij niet vreemd was van het gemeene gevoelen, volgens welk de ongesteldheid en het gedrag der weeskinderen aan eene bovennatuurlijke oorzaak, met name aan den invloed van booze geesten, moest toegeschreven worden. Dit is inderdaad zonderling voor een' man van zijne heldere begrippen. WAGENAAR, die in meer bijzonderheden over dit geval uitweidt, heeft het uit natuurlijke oorzaken verklaard. *Geschiedenis van Amsterdam*, III D. bl. 148.

daatlykheit quaame, de ketters opsluyven, en 't Landt eer uitgeplondert, dan zy in de weer, zyn zouw. Dies bad zy den Koning, besluit op de drie punten te maaken, in der voeghe, als men hier goedt gevonden had: gemerkt dit het naaste middel was, en d'Onroomschen binnen Antwerpen begosten de ooren op te steeken, terwyl dat veele Heeren zich ontschuldighden van haar bystandt te doen, uit zaake; dat zy den geenen, dien 't behoorde, niet vertrouwen darden, nocht zich in waapenen begeeven, om d'Inquisitie en Plakkaaten te handthaaven. Korts daar naa schreef zy, *hoe 't preeken ter voorzeide plaatzen vervolghde, en seedert noch ontrent Antwerpen, Uitrecht, Oudenaarde, Gent, en nu ook by Aalst, Middelburgh, Valenchienne en elders was aangeheeven. Weshalven zy, t'elkenmaale weeder, zyne Majesteit, om* (1) *affscheidt op de drie punten, bad; hoewel de dingen nu zoo verre verloopen waaren, dat zy niet wist oft het Landt hiermede kon geholpen worden, om de naakende plaagen en verwoesting t'ontgaan.* Bl. 91. — 92.

Philips, vreemdt toeziende op zulke tyding, en niet weetende waar hy 't had, hield raad op raad, en de zaak al een wyl sleepende. Entlyk, begrypende den noodt om 'er een eindt af te maaken, beval hy den Raadt van Staate te verzaamen; gelyk meermaals in zyn byweezen geschiedt was, om, naa onderlingen ooverleg, tot een besluit te koomen. Zoo vergaaderden dan tot verscheide daaghen, in 't bos van Segovie, daar hy in persoon was, Ferdinand Alvarez van Toledo, Hartogh van Alva, zyn groothofmeester, hoogh gezet, by de Spaanschen, in kloekheit en voorzight; Gomez van Figueroa Graaf van Feria; Antonis van Toledo, groot Prioor van Sant Jan van Leon, Jan Mauriquez van Lara groothofmeester der Koninginne; Ruy Gomez van Silva, Prins van Eboli, Graaf van Melito; Lui-de-

(1) *Affscheidt* is hetzelfde als in de eerstgemelde aanschrijving *besluit*.

Bl. 192. dewyk van Quichada grootſchiltknaap des Prinſen van Spanje, alle gehouden voor wel gaauwe en ervaarene luiden in 't ſtuk van de regeeringe; noch Karel van Tiſnacq, hooft van den Raadt van Staate in Nederlandt; de Raadsheer (1) Hopperus, bewaarder van den grooten zeeghele; en de geheimſchryver Courteville. De ſtof, in de waaghſchaal gehangen, docht hun niet alleen haar groot gewicht uit te wyzen, maar een' ſchor-en verwartheit zoo byſter, als ooit in eenige ter weereld geſpeurt was: zulx dat'er met dappere aandacht, en wel eerſt op de ziekte, daarnaa op het geneeſmiddel gelet diende. Belangende de quaal, braghten zommighen by, *dat men, taſtende met ernſt, en opmerk, 't heele werk onder zyn' leeden, verneemen zoude, alles her te koomen, uit een' perſoonaadje, of twee, nydigh, ſtaatzuchtigh, naa verandering van Godsdienſt haakende, en nerghens op uit zynde, dan om 't roer der Nederlandſche zaaken te doen leggen oover 't boordt, daar zy 't binden wilden; tzamt aldaar, oopenbaare vryheit van geloofszaaken, oft ten minſte, voor yder, binnen's huis, in te voeren. 'T welk hy lichtelyk wys worden kon, die acht op hunnen wandel ſloegh', van trap, tot trap, gelyk zy dien aangeleidt hadden. Want voor den eerſten moeſt men neemen 't verſchuiven des Kardinaals van Granvelle, uit den raadt en alle bewindt, niet door bezonderen haat, oft dat hy raadsmans plicht quaalyk voldeed, gemerkt men eenighen van de heeren, by wylen, wel had hooren zeggen, dat zy, dienaangaande, oover hem niet klaaghen konden; maar om dat hy hun in den*

(1) *Hopperus.* Deze heeft een naauwkeurig berigt van het verhandelde medegedeeld. Voorts meldt hij, dat hij zich meer dan drie weken lang, om den anderen dag, tot bijwoning van deze vergadering, uit *Segovia* naar 's Konings lusthuis, in het bosch van dien naam, begeven moest, *Epist.* 7. 10. Zie verder over deze bijeenkomst *Nalezingen op de Vaderl. Hist. van* WAGENAAR, I D. bl. 260.

den weeghe, en (1) hem niet toestond, (gelyk zy riepen) 't bestier der dingen alleen te houden, 't welk d'ouwde wyze en 't recht des Lands, den Heeren en der voorneemlykste Ridderschap, opdroeghen: zulx noodig was, dat de Koning, hem zyn' plaats, t'hunnen behoeve deede ruimen. Naa 't raaken op deezen trap, was men gekoomen tot den tweeden; te weeten, de bezending van Egmondt, waarmeede, genoeghzaam oopentlyk, naa de gemelde twee dingen gesteeken werd: gelyk, tseedert, het zelfste noch klaarder bleek, ten deel uit het schryven der Hartoghinne, noopende 't vervormen des Raads van Staate, ten deel uit het handelen der Heeren, oover 't werk der Bisschoppen, en andere, beroerende den Godsdienst. Maar, niet kunnende met den tweeden t'hunnen wille raaken, (2) hadden zy zich vervordert te styghen, tot op den derden trap, zynde 't verzoekschrift der bondtgenooten van Aadel. Deeze nu, wat waaren 't voor luiden? bloedtverwanten, maaghen, vrienden, dienaars van de Heeren. Wat verzochten ze doch? 'T afschaffen van alle Inquisitie, en 't maatighen der Plakkaaten; daarenbooven noch 't vergaaderen der Algemeine Staaten: aan 't eerst van welke punten vryheit van Godsdienst, aan 't laatste verandering der gemeene regeeringe vast was. Dies moest hy wel (3) slecht zyn, die zich yet anders liet vroed maaken, dan dat zy zich met hun verstonden, en van der Heeren handt vlooghen. Dit meldde zich noch bet, op den vierden trap, dien men nu bestapte, met inbrengen van 't goeddunken der voorzeide Heeren, genoeghzaam besluiten- Bl. 92.

(1) *Hem niet toestond*, hem niet betaamde.

(2) *Hadden zy zich vervordert*, hadden zij zich onderwonden. *Vervorderen* is *durven*, *wagen*.

(3) *Slecht*, eenvoudig, onnoozel, dom, in welken zin het woord bij VONDEL, en ook in onze Bijbelvertaling, voorkomt. Zie de *Taalkundige Aanmerkingen*, enz. van den Hoogleeraar A. YPEY, bl. 96 en volgg.

Bl. 93. *tende, tot inwillighingh van 't verzoek der bondtgenooten. Want zy rieden voor eerst, d'Inquisitie wegh te doen, en Plakkaaten te verzoeten, naar de beraaming van hun ontworpen, en ooverleit met de Raaden en Staaten. Nochtans was 't gevoelen van deze, maar stuxwys, en van de Raaden geen altoos oovergezonden: en derhalven te vermoeden, dat het hun teeghens gink. Daarnaa zoo was de hooftboodtschap der Heeren van Berghen en Montigny, te handelen van 't mistrouwen, smeulende naar hun zeggen, tusschen den Koning, en eenighe zyner vassaalen en onderzaaten; niettseghenstaande 't schryven zyner Majesteit tot etlyke maalen, dat zy, van haarder zyde, dies niet gelaaden had. Voorts quaamen zy gelast, om op de nieuwe form van den Raadt van Staate; dat was (in goedt Spaansch gezeit) van de gemeene regeering der Nederlanden, te dringen: ook aan te wyzen hoe zyne Majesteit best toe zoude met haare reize, die zy zochten uit te stellen, tot dat ze bezeilt hadden, 't geen dat ze besteevenden: gelyk het schrift van Montigny, duydelyk meldde. Ingezien nu, hoe de Heeren onderlinge verknocht waaren; de eedelen in bondtgenootschap getreeden; en booven dien, de ketters, dat pas, zoo opgeruidt, en in roere met preeken en t'zaamenrotten, ook de zelve lyn trokken; zoo gink het immers al te vast, dat men alles t'zaamen gehaalt had, om, ten uiteinde, de twee voorzeide punten te bejaaghen. En indien deeze vier trappen niet toereiken moghten, stond, buiten twyfel, te verwachten, dat zy tot andere en noch zorghlyker zouden voortschryden. Want zy begosten zich reeds te laaten hooren, dat misschien de Bondtgenooten, aan 't voorgemelde geen genoeghen zouden neemen, en de Koning te lang getoeft had; hoewel dit, in der daadt, zyn schuldt niet was, maar hunn' eyghe, mits hun blyven in gebreeke, van 't goeddunken der Raaden en Staaten, oover te zeinden. Welke hunne ongereedtheit wellicht een konstenary moghte zyn, om de Bondtgenooten, uit het draalen zyner Ma-*

Majesteit, stof te doen raapen, tot verbloeming van Bl. 93.
't geene zy zich geirne wyders onderwinden zouden; oft ten minste, om daar meede te winnen, dat de Koning geen besluit mankte, noopende 't stuk van den Godsdienst alleen; maar, dat, naa 't komen der voorzeide Heeren in Spanje, de handeling van 't verstellen des Raads van Staate, gelyksvoets voortginge. Koomende daar naa tot de middelen van geneezing, braght men by, dat (gemerkt dit stuk meest de eere des Allerhoogsten, en behoudenis der waare kerke betrof) de Koning, zyn raadt, vassaalen en onderdaanen, vooral door gebeeden en ommegangen, de gunst en hulpe Gods moesten schikken te verwerven; blyvende zyne Majesteit vast en onverzettelyk by haar deughdelyk voorneemen, van niet te zoeken, dan den dienst en glory Gods, neevens 't welvaaren van haare zoo getrouwe en toegeneeghe onderzaaten: van de welke al hadden etlyke zich, door lichtvaardigheit, oft anders, verloopen, het meestedeel goedt, en geenzints, om der snooden wille, te verdelghen was. Dat ook zyn Majesteit zich behoorde te draaghen als een vader oover zyn' kinderen, als een harder oover zyn schaapen; de welke, mengende de barmhartigheit met de rechtvaardigheit, de zalve met het zeer, in alles doen blyken, dat zy, nocht oover eyghe wraak, nocht oover vernielen, uit zyn, maar op 't gemeene nut van den huize en beeternis der geenen, die zy onder handen hebben. Zynde dit alzoo met een glimpighen schyn, en Spaansche staatelykheit, uitgezet; stelde men wyders voor, *dat zich tweederly oopen vertoonde, om uit de zwaarigheit te raaken: het eene een middelwegh, die, als bedrieghelyk, te schuwen stond; het andere de rechtleydende baane, die men, als de eenighe had in te gaan. Deeze was, dat zyne Majesteit alles te rug stellende, zich op der daadt, met behoorlyken voorraadt, naa Nederlandt begaave. Want, zonder dat, en zoo men tot in den winter sukkelde, moest midlertydt het waare Roomsche geloof, tot groote bezwaarnis van gewisse, verlooren gaan: altoos, zonder twyfel, het* — 94.
quaadt

Bl. 94. *quaadt binnen, der maate toe, en gehandthaaft by uitheemschen, zoo vast een' standt, neemen, dat, het geene op dat pas, zonder geldt te spillen, zonder beroerte, zonder bloedtstorting te verrichten was, (1) eer weenigh daaghen, ooverzwaare schatten, breeken van beelden, van Kerken, van Kloosteren, 't leeven van meenighen mensche, en d'uiterste verwildering kosten zouw. Dat argher was, daar zyne Majesteit nu hoogh spreeken, zich doen believen, en ten volle op 't stuk van den Godsdienst voorzien moght, en 't landt van alle zaadt der ketteryen (2) klaaren; stond dapper te beduchten, dat dit, zoo men niet spoeide, zich te wydt verspreyen, en te diep inwortelen zoude, om daarnaa, uit de harten der gemeente, gewiedt te kunnen worden. Jaa waare niet vreemdt, dat de boozen tot hun vermeeten quaamen, die zich daaghelyx verluyden lieten, dat de Koning, met wil oft onwil, wel eenighe punten van vrydoom, in den Godsdienst en de regeeringe, zouw hebben in te ruimen. Yemandt anders, met volk van oorlooghe, in haar afweezen derwaarts te zeinden, was zyner Majesteit niet te raaden. Want, booven dat men hem gehoorzaamheit zoude weigheren, zoo waar zulx der scheuringe de handt en aan partyen stof geleent, om zich yder den naam van dienaars des Koninx toe te schryven; waar van hun de Fransche exempelen voor de neuze laaghen. Maar, indien 't den Koning geviel, zich flux derwaarts te maaken, zoo zouden al deeze dreigementen van ongemak verdwynen, en zwichten voor de Majesteit van eenen Vorst, die in zoo hoogh een achtbaarheit en gunst, by de Landtzaaten stond; den welke, niet alleen de goeden, maar ook de twyfelachtigen, en eertyds snooden,* zou-

(1) *Eer weenigh daaghen*, binnen weinig dagen.

(2) *Klaaren*, zuiveren, in welken zin dit woord bij HOOFT, en andere vroegere Schrijvers, zeer gemeenzaam is.

zouden toevallen. Welverstaande, dat men zoo veel krysvolx gereedt hadde, als genoegh waar, om den weederspannighen de wet te stellen. En wen hy alle vereeningen, bondtgenootschappen, en t'samenkoomsten, door zyn ontzagh hadde afgeschaft, zoude men voor het tweede werk, het stuk van den Godsdienst, kunnen reeghelen. Waartoe eerstelyk van noode was, volghens 't Concilie van Trente, de wanzeedigheit der geestelyken te beeteren, daar de doolingen en ketteryen haaren oorspronk uit naamen; ten tweede, de ketters en dwaalgeesten te straffen, naar luiden der Plakkaaten. End zouw zyne Majesteit alsdan, met de Raaden en Heeren, die zy daar goedt toe vonde, ooverleggen kunnen, oft de tydt, in de gemeldde Plakkaaten, eenighe veranderinge eischte. Daarnaa moghte men (1) onderstaan, oft nut, oft noodig waare, den Raade van Staate, den Heimelyke en dien van de Geldtmiddelen andere form te geeven, oft die, by de jeeghenwoordighe te laten: voorts de geschillen van de Raaden des gewoonlyken gerechts uit den weeghe leggen, doende hen, in 't ooverighe, hunne ordeningen en berichtschriften volghen: teffens verzorghen, dat het deel der gerechtigheit, 't welk in 't verleenen van genaade en vergiffenissen bestond, samt het begeeven der geestelyke en weirlyke ampten, in alle oprechtigheit en zuiverheit, besteldt wierde. Door deezen wegh, den eenighen, daar men, in goeden gewisse, zyne Majesteit aan raaden kon, was alle quaadt te verwinnen. En, zoo men dien volghde, scheen naauwlyks van noode het middelpadt in te treeden, 't welk was, besluit te maaken op de drie punten, van Inquisitie, Plakkaaten, en algemeine quytschelding van misdryf: te min, ten aanzien, daarmeede lichtelyk niet gevordert zoude worden. Want het stond zeer te beduchten, dat de bondtverwanten en anderen echter met hun opzet deur zouden willen: ook Bl. 94.

de

(1) *Onderstaan.* In den zin van *onderzoeken*, en wel *onder 's hands*, wordt dat woord dikwijls bij onzen Schrijver gebezigd.

Bl. 94. *de heeren ongepaait blyven, zoo men, met een, hun niet beliefde in 't ſtuk van den Raadt van Staate; 't welk, als van zoo groot een gewight, geenſzins afgehandelt diende, zonder dat de Koning, daar jeeghenwoordigh waare, om, in d'ouwde ordeningen en beſcheiden, den ſtaat der voorleede tyden, naa te vorſſen. Hierenbooven werd verſtaan, dat d'Inquiſitie heel te dempen, een' verkleening waare van*
— 95. *'t gezagh zyner Majeſteit, zyner Heiligheit, en der kerke, die de zelve opgerecht en ingevoert had. Gelyk ook niet verzweeghen diende, dat een yeghelyke zyn Godſdienſt zouw koomen vry te ſtaan, ten minſte binnen 's huis, als men dit eenigh middel verworp, waar mede de kerk zich altoos beholpen had, om haare zorghvuldigheit oover de leer, en de gewiſſen der menſchen te doen bedyeh. Wat de Plakkaaten betrof; indien men die naar 't voorſchrift der oovergezonde maatighing, inſtelde, zoo bleeven alle zonden van verzuim, als niet ter kerke, niet ten aavondtmaal te komen, geen vaſtendaaghen, nocht andere kerkelyke gebooden te houden, ſamt alle naalaatigheit binnen 's huis, ongeſtraft; en alleenlyk boetſchuldigh de gheenen, die zich in 't oopenbaar quaamen te verloopen, met verzaamen, preeken, leezen van verboode boeken, oft met andere arghernis den waaren geloovighen te geeven. De peenen zelf zouden ook de zwaarte der miſdaaden niet opweeghen; nocht haaren tytel voeren van de zyde van den Godſdienſt; maar onder naam van zwakker naadruk, als ter zaake van oovertreeding der vreede, en ſteurnis der gemeene ruſte, te werk geſtelt worden. Hoe konden, zoo men dat ſpoor nam, de dienſt des Almaghtigen, de plicht des gewiſſen, de achtbaarheit des Koninx, en de welſtandt des Lands ongekrenkt blyven? het waaren dan dingen, die niet te dulden ſtonden: en eeven luttel het derde, te weeten d'algemeene vergiffenis; de weldaadt der welke, zoo wel d'allerſchuldighſten, gelyk preekers, leeraars en muitmaakers genieten zouden, als de geenen die eenighzins geſtruikelt hadden. Dat*

zee-

zeeker, om in goeden gewisse te handelen, wel reede Bl. 95.
waar, alles plat af te slaan, indien zich de zaak in haar geheel, oft de Koning teisveirdigh vonde. Maar ingezien van den anderen kant, hoe 't werk geschooren stond, en zyn' Majesteit niet op wegh slaan kon, zonder zich naar eisch van de veerheit en gevaarlykheit deszelven toe te rusten; zoo zoude zy, om met volle maate van heusheit, en goedertierenheit, den quaadwillighen, allen grondt van klaaghen en krakkeelen t'ondergraaven, zich mooghen voeghen naa den tydt, zoo veel het gewisse lyden wilde. En zoo zy, dienvolgends, goedt vond d'algemeene genaade toe te staan; zeer wel: mits dat preekers, leeraars en andere hoofden van oproer, wierden uitgezondert. Noopenden de Inquisitie, waar ook de schoot zoo verre te vieren, (1) *dat men de gewoonlyke en ongewoonlyke van den Paus, ter zyde zette, onder voorwaarde van de ordening der Bisschoppen in kracht te doen stellen. Met de verzoeting der Plakkaaten zoud' het de Koning best zoo lang aanzien, tot dat hy zelf oover quaame. Doch zoo 't marren bedenkelyk viel, kon zyne Majesteit, op 't spoedighste, uit Nederland, een nieuw ontwerp vorderen, daar 't Heiligh Roomsch geloof beeter meede bewaart waare; en 't zelve ooverzien hebbende, voorts doen, 't geen zy oordeelde te behooren. Ende zouden daarneevens niet quaalyk besteedt worden eenighe minlyke brieven van den Koning, aan de Heeren, Raaden, Prelaaten, en goede steeden, om hun de waake te beveelen, dat, terwyl hy, op koomender weeghe was, de Godsdienst geenen afbrek leede.*

Philips, verwittight dat d'ooverleg der Raadsluiden van staate ryp was, ontbood hen by zich, om hun gevoelen te hooren, en voorts zyn besluit te ankeren. Ende, voor eerst, vond hy goedt en beval de bee-

(1) *Dat men de gewoonlijke*, enz. De bedoeling hiervan is blijkbaar uit hetgeen boven (bl. 81 en verv.) wegens den Raad der Inquisitie is gezegd.

Bl. 95. beededaaghen en ommegangen, door heel Spanje en Nederlandt, te houden. Voorts verklaard' hy nooit te zyn geweeſt, nocht emmermeer te zullen worden van meeninge, om anders, met zyn' onderzaaten, dan in alle zoetigheit en goedertierenheit, te leeven. Belangende zyn reize, en 't ſpoejen der zelve; zeyd' hy, dat hun zin de zyne was; en leydde in beraadt, oft mooghelyk waar, die, voor den aanſtaanden winter, te volbrengen: mitſgaders, oft hy zynen wegh oover de Noordzee, oft oover de Middellandſche, te neemen had. Men oordeelde den tydt
— 96. te kort, om voor den winter, daar te weezen: dat de Noortzee hem wel gereeder, maar in de Middellandſche, en voorts te lande, 't minſte gevaar, lagh. Want gins, booven de hachelykheit van 't vaarwaater, kon groot ongemak ontmoeten, zoo miſſchien de Franſoizen en de Engelſchen, het eylandt van Walcheren, quaamen te bemaghtighen. Hier lanx gink men zeeker; voorneemelyk zoo men zich met den Kaizar verſtonde. Dies diend'er geſchreeven aan die Majeſteit, en haare meening vernoomen. Dit werd alzoo beſtelt; en der Hartoghinne weet gedaan, dat de Koning zich, op 't voorjaar, hoopte in Nederlandt te vinden. Op de drie punten, nam hy, by eyghen monde, dit beſluit: *Dat hy te vreede was, mits d'oeffening der Biſſchoppelyke rechtsplecghing in kracht geſtelt wordende, d'andere Inquiſitie te doen ophouden. Dat ook een verſch ontwerp van de verzoeting der Plakkaaten, (mits men zorgh droeghe voor de behoudenis van 't heiligh Roomſch geloof, en achtbaarheit zyner Majeſteit) in Nederlandt geraamt wierde: waar op hy, zonder verwyling zulke orde zouw ſtellen, als de reede vereiſchte. En zoude de Landtvooghdes vergiffenis mooghen toeſtaan, aan de bondtgenooten alleen, oft ook aan anderen niet* (1) *te wette verwonnen zynde, naa dat*

(1) *Te wette verwonnen*, geregtelijk overtuigd. Het werkwoord *verwinnen*, in den zin van *overtuigen*, komt meermalen voor. Zie VAN HASSELT OP KILIAAN in voce.

dat haar oorbaar dochte. Doch hadd' haare Hoogheit, alvooren te bedingen, en verzeekert te zyn van de Heeren, dat zy, als volnoeght met deeze drie punten, zich met alle vlyt zouden te koste leggen, aan de behoudenis van den Godsdienst en rust des landts. Voorts moesten alle bondtgenootschappen, zaameningen, preeken, argherniſſen, en diergelyke weghgenoomen worden. Oft zoo die weederſpannighen daar toe niet verstonden, en zich in waapenen begaaven, zoude de Harthogin zich, van de benden van ordening, en van de krysbezettingen t'haarder bescherminge, dienen. Ook moghte zy, in gevalle van noodt, zoo veel volx van oorlooghe in waartgeldt aanneemen, als der zaake genoegh waare; en tot hoplniden kiezen de geenen, die haar bequaamst dochten. Bl. 96.

T'hans deed hy, zich gelaatende groot betrouwen op hen te stellen, eenighe brieven vol vrundtlykheits aan de Heeren afveirdighen. Dien aan den Prinse van Oranjen had hy geschreeven met eighene handt, en in deezer forme. *D'uwe van den zeevenentwintighsten in Bloeymaandt, en, daar naa, van den veertienden in Zoomermaandt, heb ik, met groote geneeghenheit, ontfangen. Uit den mynen aan myn zuster, mooght ghy bericht zyn, hoe luttel stofs ghy hebt om te peinzen 't geen daar uw eerste gewagh af maakt? jaa hoe veel meer ten teeghendeele. Daarbeneevens is 't zeeker, dat ghy u wydt bedrieghen zoudt, zoo ghy my in uwe oprechtigheit niet ten volle gerust waandet. En oft schoon yemandt zich onderwonden hadde, u by my in ongunst te brenghen; noch schoot'er oover, dat ik niet zoo lichtvaardigh ben, als om aan zulk eenen geloof te geeven, naa zoo klaare proeven van uwe trouw en dienstwilligheit. Waaroover ghy u deezes bedenkens wel ontslaan mooght, steunende, zoo op 't geen ik u eertyds geschreeven heb, als op uw eyghe daaden: maar geenszins op 't geen u, door zommighen, vyanden misschien van mynen dienst, en van uwe welvaart, moet weezen aangedraaghen. Belangende 't verlof, dat ghy verzoekt, om uwe ampten af te staan;*

Bl. 96. *ſtaan; my mishaaght, dat het met uwe bezondere zaaken zulx, als ghy zeght, geleeghen is. En, naadien die landen in den ſtaat zyn, daar men ze ziet, kan ik niet min dan u melden,* (1) *dat het onreede waar, van* (2) *zulke perſoonen als ghy, op wien ik my, zonder eenigh omzien verlaat, de zelve te begeeven; voorneemelyk, dewyl ik my zoo verre van daar vinde. Billyker zouden, die zich by huis vonden, toegeloopen hebben, om zich, in deezen noodt, naar hunnen plicht te quyten, gelyk ghy met uwe reize naa Antwerpen; 't welk my zeer lief geweeſt is. En beloov' ik my vaſtelyk alles van u, wat ghy zult oordeelen te ſtrekken tot mynen dienſt, tot ruſt en bezaadiging van die ſtadt en 't ganſche geweſt, en tot redding der wanorde aldaar; gelyk ik*
— 97. *u toevertrouwe, en uitdrukkelyk gebiede. Ende weet ik, dat ghy u niet anders draaghen zult, dan ghy gedaan hebt uw heele leeven lang. Tot betooning, voorts, myner rondigheit teeghens u, kan ik u niet verzwyghen, hoe hier veel ſpraax geweeſt is, van dat uw broeder zich gemenght heeft met de dingen die daar omgaan. Gemerkt nu, dat ik benoodight ben, het daar voor te houden, dat dat werk my maghtigh betreft; zoo beveel ik u, raadt te zoeken tot middel, om den voortgang van dien te ſtuyten: en maakt zulx te weeghe te brengen. Indien 't u ook oorbaar dunkt, hem voor eenige daaghen, van u te verzeinden, laat het niet. Uit het bos van Segovia, den eerſten in Oeſtmaandt des jaars vyftienhondert ſeſſentſeſtigh.* Met gelyk bewys

(1) *Dat het onreede waar*, dat het eene redelooze, onverſtandige handelwijs zoude zijn.

(1) *Van zulke perſoonen als ghy* — — — — — — *dezelve te begeeven*, dat is, dezelve van zulke perſonen, als gij, te verſteken, te ontblooten. De ſpreekwijze: *iemand* of *iets begeven*, voor zich onttrekken, verlaten, bij vroegere Schrijvers zeer gemeenzaam, is ook nog niet buiten gebruik. Zeldzamer is die, welke hier ter plaatſe voorkomt.

wys van gunst, pooghd' hy, de goede steeden en Bl. 97.
anderen te verplichten, op dat zich yeder vermande, om alles, tot zyn koomste toe, buiten beroerte te houden.

Terwyl men aldus, in Spanje, de daaghen van doen met woorden sleet, ende, opschorssende 's Koninx reize tot de toekoomende Lente, geen kleen bedenken gaf van de zaaken willends te verbrodden, om stof tot strafheit en 't invoeren eener onbepaalde heerschappye, uit den grondt te modderen; sloegh den bondtgenooten, mits 't gerucht van kryslichting, zulk een' vreez en wantrouwen, om 't hart, dat zy, (1) in Oestmaandt, elkanderen, tot Sant Truje, in 't bisdoom van Luik, beschreeven, en daar, ten getaale van tussen de vyftienhondert, en tweeduizent paarden, vergaaderden. Waaronder Graaf Luidewyk van Nassau, de Graaven van Kuilenburgh, en van den Berghe, samt de Heer van Breederoode de voorneemlykste waaren. De Landtvooghdes, hieraf verkundschapt, hebbende ook, op den twaalfden der zelve maandt, het besluit zyner Majesteit ontfangen, ontbood de heeren van de orde, vooral den Prins van Oranje, te hoove; die, daaroover, naa ernstighe waarschuwing voor ongemak, Antwerpen in zulk een' ontsteltenis, wel ongeirne steeken liet. Doch op dat hy, in geval van noodt, niet te verre te zoeken waare, werden de bondtgenooten ten eerste (2) verwillight, tot Aarschot, dat zes mylen, daarna tot Duffel, dat drie mylen van Antwerpen leit, hun-

(1) *In Oestmaand.* WAGENAAR, de stukken van het Proces van den Grave van *Egmond* volgende, zegt in *Zomermaand*. Anderen bepalen deze bijeenkomst in Hooimaand, zoo als TE WATER, *Kort Verhaal der Reformatie van Zeeland*, bl. 66, enz. en CHAPEAUVILLE, *Gesta Pontif. Leod.* T. III. pag. 421.

(2) *Verwillight. Verwilligen*, waarvoor oudtijds *ghewilligen*, in een' bedrijvenden zin, beteekent gewillig maken. In gelijken zin kwam ons vroeger ook *bewilligen* voor.

Bl. 97. hunne gemaghtighden te zenden, om met hem en den Graave van Egmondt, in handeling te koomen. *Deeze hielden hun voor, hoe haare Hoogheit twee bequaame Heeren naa Spanje geschikt had; ook d'Inquisitie en Plakkaaten, seedert het inleeveren van hun smeekschrift, laaten slaapen. Dat ook den Koning, als zoo goedertier van aardt, niet te mistrouwen stond, of hy zoude 't voorgaande laaten vergeeven en vergeeten zyn: Waartoe zy 't beste, met schryven aan zyn' Majesteit, hun ter gunste, gedaan had. Maar hun stond niet te vergeeten d'aangeboode dienstwilligheit, en die te bewyzen, met weeren van den oproer der ketteren, daar de Fransois, erfvyandt des Lands, onder stookte. Zoo doende, konden zy leughenachtigh maaken het uitstroojen der dwaalgeesten, van door hen gestyft te zyn: daar anders hun verzoekschrift de wyte draaghen zouw, van de deure tot het preeken geopent te hebben.* De Eedelen antwoordden by geschrifte: *Dat zy haare Hoogheit bedankten, voor 't houden der goede handt, aan de zaake. Maar dat haar schryven aan Inquisiteurs, en Amptmannen van gerechte, weinigh gewrocht had: gemerkt, sint, noch veele menschen, in verscheide steeden, en plaatsen, om 't geloof, waaren aangetast. De vertwyfeltheit des volx, dat geenen troost uit Spanje, nocht yet van de vergaadering der algemeine Staaten, maar zwaare dreighementen, zonderling van de geestelyken, vernam, was 't geen dat het preeken doordreef; daar zy zich, met alle vlyt en ernst, teeghens verzet hadden. En was 't zoo verre van hen daar in gestyft te hebben, dat elk hunner aanbood, zich dienaangaande, ter zuyvering te stellen. Al waaren ook eenighen van hun den nieuwen geloove toeghedaan, die lietten 't daarom hunnen Landsheere niet te zyn. Wel docht hun te hardt, zich in deeze*
— 98. *geleegenheit, met geweldt teeghens d'onderzaaten des Koninx te kanten. Teeghens de Fransoizen, jaa. En* (1) *zoo die den staat meenden, zy wilden d'eer-*

(1) *Zoo die den staat meenden*, zoo die het op den Staat gemunt hadden.

d'eersten te paarde zyn. Zyner Majesteit vertrouwden zy alles goeds toe; en dat de zelve, zoo zy hier jeegenwoordigh waare, om kennis van zaaken te mooghen neemen, wel ten oorbaarlykste, daar in voorzien zoude. Vergiffenis en vergeetelheit; daarom baaden zy niet; die den Koning nooit getrouwer dienst, dan met hunne waarschuwing, dachten gedaan te hebben. Naa dank nocht gunste nochtans, smaakte het quaadt vermoeden, dat men toonde op hen te hebben; die, daar door, geraakt in 't oogh der gemeente, op de tong der quaadwilligheu, zich met 's Konings ooverkoomst, en straffe van muitmaakers, gedreight zaaghen; en min noch meer, dan besmet met Majesteitschenderye, geschuwt werden, van de heeren der orde: de welke eenighen van hunne bloedtvrienden geraaden hadden, zich van hun af te zonderen, en genaade te verzoeken. 'T welk, gemerkt het geen dat alzulke personaadjen by den Koning vermoghten, zy van groot bedenken vonden. Ook quam'er boode op boode, uit Spanje afgeveirdight, zonder yets voor hun; maar wel met last van niet dan 's Koninx brieven oover te brengen. Daarentussen ging de spraak, hoe zyne Majesteit doortoght van Spaansch krysvolk aan den Koning van Vrankryk verzocht had, neevens gelyken bystandt, als by hem, van haar, in zyne binnelandsche oorlooghen, genooten was: dat ook de Hartogh van Savoye haar zyn' herwaartsreize en hulp had toegezeit. Hierenbooven lieten zommighen van de geestelykheid niet, van zich te geeven, dat het met de vyf tonnen schats, door haar opgebraght, op hen gemunt was. Neemende nu acht op zoo veele voorteekens van 't quaadt, dat hun gebrouwen werd, wilden zy wel bekent staan, dat zy, (1) niet kunnende zich zelven in zoo eenen noodt, afgaan, in Duits- Bl. 98.

(1) ***Niet kunnende zich zelven in zoo eenen noodt, afgaan.*** De spreekwijze: *zich zelven* of *anderen afgaan*, voor verlaten, begeven, is bij HOOFT en andere vroegere Schrijvers zeer gebruikelijk.

Bl. 98. *Duitslandt en elders, maar geenszins in Vrankryk, om vrundschap en onderfteun, arbeidden. Doch baaden in allen ootmoedt, dat de Landtvooghdes liever gedient waare, hen, door gevoeghlyker weeghen, gerust te stellen. 'T welk geschieden kon, mits dat haare Hoogheit, zoo uit haaren naame, als onder 't woordt der Ridderen van de orde, verzeekering gaave, dat nochte teeghens hen, nochte teeghens de geenen, die bleeken hun toegedaan te weezen, yet oevels, ter zaake van 't verbondt, oft ingeleevert smeekschrift, in eenigher wyze, zoude worden voorgenoomen. Maar, om alle arghewaan te smooren, alle misverstandt voor te koomen, was'er niet dienstighers, dan hen voortaan hunne handelingen te laaten beleiden, by oooverstaan, kennis, en raadt des Prinsen van Oranje, en der Graaven van Egmondt en Hoorn: famt dat de zelve hen in hun behoedt naamen, en gemaghtight wierden, om ordeningen te maaken, noopende den welstandt des Lands: gemerkt zyn' Majesteit, haare Hoogheit, en zy, alle reede hadden, om zich op deeze Heeren volkoomelyk te betrouwen. Doch hadde deeze beschermplicht niet langer te duuren, dan drie weeken, naa dat de zelve, als verworpen by den Koning, hun zoude opgezeit weezen.* Voorts, om der Landtvooghdesse 't groot onbenoeghen des volx, dat wel 't oogh op Fransche hulp hebben moghte, en 't gevaar te doen begrypen, gaaven zy oover, een verzoekschrift, hun in handen gestelt tot Sant Truje, op naam van die van den hervormden Godsdienst. Want zoo wel de Calvinischen, als die van de Augsburghsche belydenis hadden aldaar gemaghtighden geschikt, heul aan hen zoekende, om in de vryheit des geloofs voorgestaan te worden, en een' vergaadering der algemeine Staaten te verwerven. Endtlyk, alzoo 't geschil niet buiten hoope van beslechting scheen, naamen de Eedelen aan, zommighen, uit hun, naa Brussel te zeinden, met volmaght om verdragh te sluiten.

D'Onroomschen in Vrankryk (dien 't dapper scheen mee-

meede te gaan, zoo die van hunne gezintheit, in Bl. 98.
Nederlandt, booven stonden) werpende 't oogh op — 99.
zoo een' vaste wyk en rughsteun, en ziende den hachlyken uitgang deezer handelinge te gemoet, zonden, uit name des Prinsen van Condé en Ammiraals van Chastillon, zeekeren persoon af, aan de bondtgenooten, om hun alle verdragh, als bedrieghelyk, af te raaden: met aanbieding van vierduizent Eedellieden, op eighe kosten, t'hunner hulpe, die binnen een' maandt, naa dat ze verzocht wierden, zouden te paarde zitten. Maar de eedtverwanten, ongeneeghen zich in zoo zwaar een' haat te steeken, en, door een' onverzoenlyke veete, den heelen staat aan sleeteren te zien scheuren, konden dus groot een mistrouwen geen plaats geeven. Derhalven dankten hunnen gebuuren, voor de gunst van zulk een bodt, en sloeghen 't heusselyk af. Ook vereischte de zaak niet minders. Want eenighe der genooten, in 't Roomsch gevoelen staande, waaronder Graaf Karel van Mansveldt, ontzetten zich reeds maar te veel in 't voornoemde verzoekschrift, en noch bet in 't voorslaan van kryswerving, zaamelpenningen, en uitheemsche verbintenissen; in voeghe niet vergeefs gelooft werd, d'eerste inbrek der scheuringe, onder hen, alhier ontgonnen te zyn.

Maar Egmondt had nauwlyx aan Vlaandre zyn' Landtvooghdye den rugh toegekeert, om zich op de handeling te Duffel te vinden, en 't graauw hem uit het ooghe verlooren, oft de stoutheit, ontslaaghen van den breidel zyner jeeghenwoordigheit, en gestyft door 't gemeen onbenoeghen oovér de Spaansche regeering, quam uit te spatten tot lust om de handen te slaan aan beelden en kruissen, die, ten platten lande, by de weeghen stonden. Deeze dartelheit hun niet quaalyk vergaande; wies de moedtwil zoo verre, dat zy, vallende eerst buiten, daarnaa binnen de steeden, zelfs die van Gendt, in kapellen, kerken, kloosters, alle beelden, schilderyen, sacramentshuizen, outaaren en sieraaden vernielden, of te schande maakten: jaa zich niet speinden, van teeghens de

 boe-

Bl. 99. boekeryen, grafschriften, begraaffenissen en doode lichaamen te woeden. Schielyk, als een blixem, quam dit quaadt en vloogh voort, tot in andere gewesten, zulx meest al de maghtighste steeden en dorpen van Nederlandt, daar af getroffen werden, en (1) in drie daaghen meer dan vierhondert kerken geplondert. (2) Etlyke ontgingen 't, die, als minderende zeil, in een onweeder, oft gebouwen neêrsmytende in eenen brandt, alle huisraat van heilighdoom aan een' zyde schikten; oft tydt hadden, om de raazery, met maght en orde, te stuiten.

Die van Antwerpen, duchtende (mits 't vertrek des Prinsen op den neeghentienden van Oestmaandt, des morghens) voor gelyke baldaadigheit, te meer om dat het kermis, en de stadt vol vreemdelingen was, deeden 's naamiddaghs het Mariebeeldt, dat anders acht daaghen, in 't ruim der kerke, ten toon plagh te staan, als eenen steen van aanstoot uit den weeghe, en in 't koor, brengen. Maar de goede meening is tot arghernis, 't bezorghen der ruste tot oproer, gedeeghen. Want het geboefte, ziende de vreez, in de Ooverheit, begon de ooren op te steeken, en eenighen 't beeldt af te vraaghen, oft haar de anxt zoo vroegh te koore joegh? oft zy ook *Vive le Geux* wilde roepen? met gelyke schamperheeden. Ontrent den preekstoel lagh een deel jongens te speelen; een der welken daar op geklommen, spotswyz bestond het preeken naa te bootsen. D'een zagh het aan, d'ander wild'er hem aftrekken.

Hy

(1) *In drie daaghen meer dan vierhondert kerken geplondert.* Dit getuigt HOPPERUS, schijnende echter hier enkel of voornamelijk op *Braband* en *Vlaanderen* te doelen. De Jezuit STRADA oordeelde deze snelheid bovennatuurlijk, en schreef dezelve daarom aan de medewerking van booze geesten toe.

(2) *Etlyke ontgingen 't*, enz. Dit was het geval met de steden *Dordrecht*, *Gouda*, *Haarlem*, *Delft* en *Woerden*.

Hy weerde zich met voetſchuppen, tot dat een jong Bl. 99.
ſchipper, aan d'andre zyde booven (1) geklavert, hem van de trappen ſtiet. 'T is der pyne waardt, in te zien; hoe gering een byval de zaaken doet ſprong neemen; wanneer zy toegeruſt en (2) voorbaarigh ter beroerte, als op een wip ſtaan; en hoe waakend een oogh, in zoo kraakende tyden, vereiſcht wordt, om den val van den ſtaat te verhoeden. Van jongens quam 't tot mans, en trekken van daggen teeghens den ſchipper; die, gequetſt, uit der kerke, in handen van 's Schouten dienaars, en, ondervraaght zynde, weeder los, raakte. Niettemin, hoewel 't gerucht groot was, 't volk liet zich gezeggen, om de kerk te ruimen. Die werd geslooten; en 't bleef daar by voor dien aavondt. De wet- — 100.
houders, dien de heele nacht tot hun beraadt oopen, en de ſmookende muytery, eer ze (3) door onderling verpraayen en aanhitſen opſteeghe, te ſmooren ſtond, deeden 'er niet altoos toe: 't zy dat het beſluit, mits de veelheit der hoofden haaperde, oft dat de verbaaſtheit d'ooverhandt, oft zy niet geleert hadden zich te redden door zwaarigheeden, die buiten hun-

(1) *Geklavert*, geklauterd. Van *klaauw* is gekomen *klaauwen*, *klaauweren*, welluidendheidshalve *klaveren*, en, met inlasſching der *t*, *klauteren*. Zie HUYDECOPERS *Proeve van Taal- en Dichtk.* I D. bl. 391 en volgg., waar tevens VONDEL te regt berispt wordt over het gebruik van *klaveren*, in de beteekenis van *in de klaver weiden*, afgeleid van *klaver*, even als *grazen* van *gras*.

(2) *Voorbaarigh ter beroerte*, geſchikt om elk oogenblik, nog voor den bekwamen tijd, in beroerte uit te barsten. Oudtijds gebruikte men *vorbaer* in den zin van *voornaam*, *uitmuntend*. Ook het zelfſtandig naamwoord *voorbaarheid* of *voerbaerheit* werd ſomwijlen gebezigd. Zie voorbeelden, bij HUYDECOPER op MELIS STOKE, III D. vs. 1569.

(3) *Door onderling verpraayen*, door elkander te ontmoeten, op te houden, en aan te ſpreken. Zie de aanteekening op bl. 207.

Bl. 100. humne ervaarnis en daaghelykſche oeffening liepen. Een diſteligh werk, voorwaar, was 't ook van allen kanten; en ongewis van uitkoomſt, hoe dat men 't dan aanginge. Enkel verbodt, zoo 't niet gold, gelyk te zorghen viel, moeſt de achtbaarheidt der Majeſtraat ſchendigh kneuzen; vervolgh der moedtwillighen noch bet, zoo 't weederſtandt ontmoette, die daar licht gebeuren kon, indien 't de Schout ſlechts met zyn gewoonlyke hulpe beſtond. Sterke troepen op ſtraat te doen koomen, in een ſtadt vol wantrouwens teeghens de Ooverheit, was oft onmooghelyk, oft bedenklyk dat het alles zouw doen opſtuiven. 'T naaſte ſcheen, de kerken tydelyk te bezetten, en zommighen van d'aanzienlykſte regeerders daarby te voeghen: voorts een goedt deel vertrouwdelingen binnen 's huis op hun geweer te doen paſſen, om hen, van tydt tot tydt, naa reede van 't aanwaſſen der noodt, te voorſchyn te brengen, oft, zoo ze te groot wierd, achter te houden: hoewel dit laaſte ook qualyk der wyze geſchieden kon, dat het geen ſcheemering quaam te geeven. Maar zy verzuimden zelfs de ſchutteryen en gilden t'ondertaſten, oft die gezint waaren de balddaadt te ſtuiten, die 't gemeine welvaaren dreighde. Nochtans ontbrak het hun aan 't begrypen van den naadruk der zaake niet, die wel by brieven raadt aan den Prins hunnen ſteêvooghdt verzochten. Ook wiſten zy doch daarnaa te zeggen, hoe de Leeraars, te dien daaghe, teeghens de afgooden hadden uitgevaaren, dryvende dat men ze zoo wel uit het oogh, als uit het hart, behoorde te werpen. Des anderen daaghs ('t volk weeder in en ontrent de voorzeide kerke t'zaamenrottende) werd het krakkeel teeghens 't Mariebeeldt hervat. Een ouwt wyfken, zittende voor 't koor, met waſlicht te koop, en om offerpenningen t'ontfangen, begoſt'er teeghens aan te kribben, en den jongens aſch, en vuilnis, naa 't hooft te werpen; miſſchien geterght, door dien men haar zeide, dat'er geen trek meer in die koomanſchap, en tydt was de kraam op te breeken. De Markgraaf, Schout der Stadt ('t was heer

heer Jan van Immerzeel) en de Majeſtraat op 't ſtadthuis vergaadert, om nu eerſt den wykmeeſteren 't betrachten der laaſtingeſtelde waake te beveelen, worden verkundſchapt van 't ongemak, en maaken zich derwaarts, op hoope van het, door 't onzagh hunner jeeghenwoordigheit te ſtillen. (1) Ook verſchooyd 'er een groot deel, op hunne vermaaning. Anderen gaaven voor, dat zy 't lof wilden hooren: dien men zeide, dat daar, dien aavondt, niet af vallen zouw; en zy het wel eenen dagh, zonder dat, maaken. Eenighen meenden, zoo die van de wet zelf vertrokken, dat zy den drang naa zich, en van daar zouden ſleepen. Dies traaden Burghermeeſters naa 't raadthuis, om eintlyk de ſchutters in waapenen, en op hunne kaamers te doen koomen; en porden de ſchaar aan, die buiten ſtond, van daar te ſcheiden. De kerk deed men ſluiten; op een deur naa, om de reſt te loozen. De Markgraaf, hebbende met zyn trauwanten, buiten gearbeidt, om yder zyns weeghs te wyzen, keerde weederom binnen, daar hy noch eenighe Scheepenen vond; en beſtond, met hun, het ooverſchot voorts te veirdighen. Onder deeze, als de hartnekkighſten, en daarom zoo lang gemart hebbende, werden'er gevonden, die 't met forſen gelaate, en weêrſpannighe woorden, weigherden. Daarentuſſen boorde weeder een hoop graauws, tot deeze deur in: zulx Immerzeel, het opgeevende, de kerk verliet, en achter zich ſluyten deed, om Burghermeeſters te volgen, en anderen raadt te zoeken. Zoo ras was hy niet wegh, oft het

Bl. 100. — 101.

(1) *Ook verſchooyd 'er een groot deel. Verſchooijen* is *uiteengaan, verloopen.* Eveneens wordt het door onzen Schrijver gebezigd in *Henr. de Groote*, bl. 16: *Dat het volk gaande gemaakt ware door dien van Guize, doch lichtelyk verſchooyen zoude, als het quame te zien. Schooijen*, waarvan dit woord is afgeleid, beteekende oudtijds: *zich haastig ergens heen begeven.* Zie B. IX. bl. 364, 395; en B. X. bl. 432. Vandaar ook *ſchooijer*, vagebond, die geen vast verblijf heeft.

Bl. 101. het gink'er op een zingen van Psalmen, met luide keel. De schatmeester en regeerders der kerkegoederen, hebbende de Heilighe beenderen en kleinoodjen in de (1) paykaamer gebraght, schikken zich ter Noortdeure uit. 'T geboefte van buiten, daarop, schiet toe; verkraft die poort; en slaat voorts al d'andere oopen. Markgraaf en Majestraat, op deezen roep, begeeven zich weeder derwaarts: maar schrikkende van den ontallyken toeloop, en 't gedruis, dat ter kerke uitklonk, dachten genoegh te doen te vinden, aan 't verzeekeren van 't stadthuis, dat niet ongedreight bleef. 'T gespuis, terwyl, zynde alle reede, ontzigh, en (2) achterzorgh oovergekoomen, met bylen, haamers, houweelen, in de vuyst, aan (3) blutsen, breeken, en plonderen. Beelden, taafreelen, altaaren, zonder achting op ouderdoom, konst oft kostelykheit, werden gevelt, geklooft, aan stukken, en daar heen gesmeeten, oft voor buit wegh gedraaghen; met zoo heet een' heevigheit, en voortslaand een' moedwil, dat zy voor middernacht, zoo groot, heerlyk, en prachtigh gesiert een kerk, als 'er weenigh in Europa te vinden waaren, tot een' ydel', en aakelighe romp maakten. Noch kon 't hen niet verzaaden. Zy streeven door de straaten, met barnende kaersen, en 't geroofde waslicht in der handt, als bezeetelingen oft uitgebrooke krankzinnighen schreeuwende *Vive le Geux*; en schenden, al wat zy van kruisen oft heilighen, in 't oogh kryghen. Gejaaght van de zelve raazery, vlie-

(1) *Paykamer*, kamer, waar betaling en afrekening geschiedde, van *paaijen*, betalen, *Fr. payer*.

(2) *Achterzorg*, zorg, nadenken over de toekomst.

(3) *Blutsen*. Het zelfstandig naamwoord *blutse* beteekent eene deuk, door drukken, slaan of stooten veroorzaakt, het tegengestelde van *buil*. Van hier *blutsen* zulk *een deuk maken*. In dien zin gebruikt HOOFT het in het vervolg van dit werk, V. B. bl. 173, in de uitdrukking: *met ondragelyk juk den nek te blutsen*. Zie verder HUYDECOPERS *Proeve*. III D. bl. 179 en 180.

vlieghen ze naa d'andere kerken, kappellen en kloos- Bl. 101.
teren; daar zy niet alleen blokken en beelden, maar ook de leevende mishandelden; waaronder het de Minrebroeders van 't quaadtste hadden. Men brak kaamers en kelders op, sloegh de tonnen den boodem in, de vloer onder bier en wyn zettende. Een Monnik der Barrevoetsche was'er, die zich der dartelheit bedanken moght. Want zy tooghen hem uit 's kloosters hechtenis, daar hy twaalf jaaren in gezeeten had. Maar heereslooten ook verschoonden zy niet, en holpen verscheide gevangenen daaruit. Al dit geweldt, rooven en verwoesten werd bedreeven van een hondert waapenlooze rabauwen, ten hooghste, en een hoop hoeren en jongens, die de Spaansche party riep, (1) by d'Onroomschen opgemaakt, en (2) door de anderde handt gehuurt te zyn, voor acht oft tien stuyvers 's daaghs. My, gelyk ik eener gemeente van verschen en vuurighen yver ter godtzaaligheit niet zoude toevertrouwen, zich tot dus verfoeyelyk een' guyterye te versnoodighen, om Godlyke en weirlyke wetten met voeten te doen treeden; al-

(1) *By d'Onroomschen opgemaakt*, enz. HOPPER hield den Prins van *Oranje* hiervan verdacht; doch de eer van dezen Vorst is buiten verdenking gesteld door den Hoogleeraar J. W. TE WATER., *Kort Verhaal der Reformatie van Zeeland*, bl. 66 en volgg. Even ongegrond is de beschuldiging, dat de Verbonden Edelen te *St. Truyen* tot den beeldenstorm zouden besloten hebben, daar onder hen zich vele Roomschen bevonden. Vergelijk den genoemden Hoogleeraar, in zijne *Hist. van het Verbond der Nederl. Edelen*, I D. bl. 378—381. Dat echter velen onder de Hervormden dit werk hebben goedgekeurd, mag buiten twijfel gesteld worden. Zelfs MARNIX, de trouwe vriend van ORANJE, schijnt daarvan niet vreemd te zijn geweest, blijkens zijne wederlegging van de stelling, dat het afwerpen der beelden alleen der hooge Overigheid geoorloofd is. Zie het laatst aangehaalde werk, bl. 381—383, en vooral de aanteekening.

(2) *Door de anderde handt*, door de tweede hand.

Bl. 101. alzoo dunkt niet buiten schyn (wordende onder alle gezintheeden, eerloozen en vroomen gevonden) dat de vuylsten, door deeze ranken, hunnen aardt hebben getoont; zommighen met het spel, hun' ooghen geaast, groeyende in een plaagh, die zy waanden met de bitterheit van 't vervolgh, by de geestelykheit wel verdient te weezen; anderen geen kommer daar in gezet, hoopende dat d'eene verwoedtheit, d'andere mat maakende, in partyen een verlangen naa gemaatighde orde moghte baaren. Want etlyke luiden van (1) maakzel en middel, zoo 't scheen, met sinkroers en kort geweer onder de kleederen, voegden zich ontrent de handdaadighen; jaa schoolende t'zaamen, aan hoeken en zydelstraaten, braghten de vreez in de geenen, die hun pooghden te weederstaan: zulx eenighe waaktroepen doordrongen en ooverweldight werden. Maar deftigh, zeeker, droegh zich het gros der Onroomschen, laakende dat een behoorlyk werk, onbehoorlyker wyze, gewrocht werd. De Pausgezinden schryven van eenen Leeraar, die, gemengelt onder dit gezelschap, en aanvangende in 't klooster van Sante Claare, de bagynen te bekeeren, als hy haar ten beveele van haaren ooverste, het aanschyn teeghens de vloer, en 't gebedt tot Godt zagh storten, stom van ontsteltenis zouw geworden zyn, en
— 102. door geen aanporren van de bystanders, het woordt hebben kunnen hervatten. 'T welk ik eenen yeder, oft voor niet vreemdt, oft voor wat wonders laat schouwen, maar dat zyn oordeel gedraaght. Zynde de nacht in zulk een' oovergeevenheit doorgebraght; liep een deel der (2) kaaliszen, met den daagheraadt, buiten, aan de geestelyke gestichten der omleggende plekken, het zelfste pleeghen; de rest, het geen in stadt overbleef, voort uitstormen.

Drie etmaal' duurde deeze dolheit, eer ooverheit en

(1) *Van maakzel*, van fatsoen.

(2) *Kaaliszen*, berooide, gemeene lieden. Het woord is van *kaal* gevormd.

en schutteryen tot bezinning konden koomen, om Bl. 102.
yet ernstighs, tot keeren der zelve, voor te neemen; mits 't ommezien dat d'een naa den anderen had. Want de Pausgezinden, duchtende dat alles door d'Onroomschen besteeken was, en, zoo zy zich roerden, van hun oovervallen te worden, hadden geen hart zich daar teeghens te verzetten. Misschien ook gaf hun 't oopenbaar misnoeghen der eedelen bedenken, dat het deezen gezelschappe, wen 't naauwde, aan geen' rugsteun ontbreeken zouw. D'Onroomschen, gissing leggende dat het hun zouw geweeten worden, deeden genoegh, in hunnen zin, met op de handen der Roomschen te passen. Echter quaamen zy daarin oover een, dat men 't gespuis uit de huizen en kisten der ingezeetenen houden moest, 'T welk, en dat zy zorghvuldigher voor hunne tydtlyke haave, dan voor 't behoeden der geestelyke goederen en den Godsdienst waaren, den Roomsgezinden, daarnaa, van de Spaanschen, meenighmaals, door den neuz, gewreeven werd. Op den eenentwintighsten 's morgens schikten de wethouders weeder, aan de Landtvooghdes, om den Prins. Haare Hoogheit, die 't voorgaande weigheren der bezettingen in den krop stak, vraaghde, *wat hij in een' stadt doen zouw, daar men alle uur verwachten moest, met de kerken geplondert te worden? Zy moghten zien zich zelve te redden.* Niettemin, op styf aanstaan, hield zy 't in beraadt. De Prins vol ongeneughts, dat een stadt, t'zynen bestier staande, der wyze 't onderste booven ging, schreef noch dien zelven aavondt aan de Regeerders, dat hy, wen het der Hartoghinne geliefde, zich geirne derwaarts vervoeghen zouw; maar kleenen dienst zagh te doen, terwyl zyn raadt zoo luttel by hen gold; en dat buiten reede; gelyk het afslaan van de besolding der burgheren, met den ramp daarop gevolght, nu wel uitwees. De wet, verwittight zynde, op den tweeëntwintighsten, hoe de Calvinischen voor hadden, in twee der voorneemlykste kerken te verzaamen, last den beloonden Raadsman Weezenbeek, alle vlyt by leeraars en an-

Bl. 102. deren aan te wenden, ten einde dat het naableeve. Eer hy dat bestellen kon, was de groote kerk vol volx, en Harman Modet gereedt, jookende naa d'eerste preeke daar in te doen. Ter zelfste stonde vond Weezenbeek den Leeraar der Waalen, Taffin, op het kerkhof. Deez, die van eerlyken huize, en niet als veele andere, uit de hef der gemeente was opgeborrelt, maar door aardt en opvoeding, tot zeedigheit geneeghen, nam 't bevel der Ooverheit, met eerbiedenis, aan, en alle mooghelyke gehoorzaamheid te bewyzen. Hy ging met hem in de kerke, en splissende den drang, klom zelf, terwyl Weezenbeek beneede bleef staan, ook op stoel, (1) en pooghde Modet het aanheffen af te spreeken. Maar deez voorgeevende, dat het volk, zonder yet te hooren (2) met gemoede niet te scheiden was, beloofde nochtans maar een korte enkele vermaning, neevens 't gebedt, te doen; en hield zyn woordt, uitgezeidt, dat hy 't volle lang maakte. Die Taffin dachten te hooren, waaren vergaadert aan den Burgh, een plaats alzoo genoemt: den welken hy 't gebodt der wet, en hunne schuldighe gehoorzaamheit zoo stichtelyk inscherpte, dat zy zich gezeggen lieten, en niet dan deeze leer, ook wel zoo veel als een goede preeke deughende, t'huis droeghen. En niet teeghenstaande dat eenighen hem dit quaalyk afnaamen, braght hy 't zelfde 's achtermiddaghs weeder
— 103. te weeghe, op 't verzoek der wethouderen, die hem voor beide deeze diensten, deeden danken, en ter eere naagaaven, dat hy nu tweemaals zyn' beloften bet

(1) *En pooghde* MODET *het aanheffen af te spreeken*, dat is, en poogde MODET te overreden, om niet aan te heffen. In een' gelijken zin, voor *ontraden*, gebruikt onze Schrijver het woord in zijnen *Henrik de Groote*, bl. 133. „ Doch de Baroen van Lux, konnende op 's Konings „ woorden, hoe zacht zij waren, niet in rust raken, „ *sprak de reis af.*"

(2) *Met gemoede*, op eene stille, vreedzame wijze.

het dan Modet, voldaan had. Want deez voorwen- Bl. 103.
dende, dat hy, op klaghten oover d'onvolflaaghe morghenpreeke, niet had kunnen leedigh ſtaan, de gemeente, teeghens twee uuren, weeder te beſcheiden; en nogthans aanneemende al te laaten, wat mooghelyk viele, gink 'er echter meê voort: dringende het volk, met kracht, door de bezettingen, die van weeghe der Majeſtaat, op zyn eighen voorſtaan, aan de ooperingen der kerkhooven en poorten der kerke geſtelt waaren. Die van de wet, den teughel der regeeringe quyt zynde, pooghden met reeden en verſprek, 't welk hun nu alleen oover ſchoot, den Calviniſchen 't (1) ondergaan, op dat zy zich van de gewyde kerken onthouden, en in hunne preeke 't volk tot ooverleevering der geroofde goederen, tſamt naalaaten van wyder geweldt, vermaanen wilden. Tot antwoordt kreeghen zy, op den drieentwintighſten 's aavonds, een geſchrift, inhoudende verfoeying der bedreevene ongereeghtheit, aanbieding om die, met woorden en werken te weeren, mitsgaaders alle ſchattingen gewilligh te draaghen; ook bekentenis van verplichtheit in het gewiſſe tot onderdaanigheit; doch (2) verzoek om kerken te hebben, en om verſchooning des aantaſtens van eenighe der zelve; tot naader orde toe; voorts beede dat men allen laſter en verbittering tuſſen parthyen verboode: alzoo zy maar vryheit van geloove zochten, en die geenszins anderen te beneemen. Hier op braght men 't zoo verre, dat de Calviniſchen te vreede waaren, de groote kerk, die van Sant Joris, Sant Michael, en Sant

(1) *Ondergaan*, liſtig eigens toe bewegen. Zoo leest men ook elders: *Zy ondergingen hem met zoete woorden.*

(2) *Verzoek om kerken te hebben.* Dit verzoek had goeden grond, uit hoofde van den naderenden winter, waardoor men verhinderd zoude worden, de preek in het open veld te houden. Het is zeer waarſchynlyk, dat de vrees hiervoor veel tot den aanvang der kerkplundering heeft toegebragt.

Bl. 103. Sant Jacob te myden. En, mits de Prins van Oranje twee Eedelmans aan hen zond, begeerende dat zy zich genoeghden met preeken in de nieuwe ſtadt; zoo voeghden zy zich ook naa deezen zin zyner Doorluchtigheit. Maar de Majeſtraat, ziende voor zeer zorghlyk aan, dat de Calviniſchen binnen der veſten, zouden verzaamen, terwyl de Lutherſchen in groote meenighte buiten liepen, (1) ontbood den Prochiaan van 't Kiel, dat hy voortaan in Sant Joris kerk te preeken had. Midlertydt gebood men, op den drieëntwintighſten voorzeit, alle geſtoole goederen, binnen vierentwintigh uuren, te rechte te brenghen, en van wyder geweldt af te laaten, op peene van de galghe, daatelyk geplant op de groote markt, die met waapenen beſet was. Want hoewel veel koſtelykheits en kleenoodjes, op 't ſtadthuis, in de klooſters, en elders, vrywillighlyk weeder beſtelt werd, een groot deel bleef 'er achter. Ook maakte deeze afkundiging zoo luttel ontzighs, dat men noch naa dien middagh, met het ſtroopen der groote kerke voortvoer. Des Koninx en der Vliesridderen waapens, die booven 't geſtoelte, in 't koor, rykelyk geſchildert ſtonden, raakten aan ſtukken: 't zy dat ze, door een afgeworpen beeldt van Chriſt aan 't kruys, dat van een groote hooghte by geval daarop ſtortte, oft met opgezetten wille, zoo anderen melden, gebrooken werden. Daar is'er ook, die getuyght, hoe, dat van zyn' Majeſteit alleen om verre geſmeeten werd, en d'andere onbeſchaadight bleeven. Deeze (2) weederwaardigheit, ſchynende nu zelfs de weirlyke regeering aan te ranzen, ſneed eerſt die van der wet; zulx de verbolghentheit hun 't hart onder den riem ſtak. De Markgraaf, met eenighen der Majeſtraat, en een deel ſchutters, rukt derwaarts, grypt 'er tien of twaalf by den hals, en doet de reſt verſtuiven. Toen moghten de Heeren van Antwer-

(1) *Ontbood*, gelaste, in welken zin *ontbieden* bij vroegere Schrijvers zeer gemeenzaam is.

(2) *Weederwaardigheit*, oneerbiedig, ſmadelijk bedrijf. Zie de aanteekening op bl. 102.

werpen bezeffen, wat'er verzuimt was, aan zulk Bl. 103.
eenen ernſt niet in 't eerſt gebruyken; en wat d'achtbaarheit der Ooverheit, als ze een ruſtigh gelaat toont, vermagh om 't graauw te doen zwichten, dat nocht zyn' eighe krachten kent, nochte weet wat'er van d'and're zyde achter ſchuilt; en zoo men 't geen' tydt geeft, om, door onderlingen ooverleg, tot zich zelf te koomen, alles vreeſt, wen 't begint te vreezen: gelyk wy by veele exempelen zien, dat dik- — 104.
wyls een, dikwyls weenigh perſoonen het heele geſpan eener hollende boevenjaght geſtuit hebben. Maar 't had het nu al wegh, en de neering, zoo een krak, dat de koopluiden, voorneemelyk Spanjaarden en Italiaanen, (1) ten deel in perſoon, ten deel hunne middelen en allerhande waaren van daar vlughtten. Dit was een doodſteek voor den handel; daar anders te verwondren ſtaat, dat zoo byſter een' ongebondenheit afliep, zonder yemandt leeven oft bloedt te kosten. Ende werd dus ſchandelyk van een handtvol geraapte fielen, uitgeſtreeken de perle en 't puik de Nederlandſche ſteeden, die, om haaren rykdoom, pracht, en heerlykheit van den op- tot den ondergang der zonne, vermaart was.

Al 't geene t'achtervolghen, dat zich, van gelyke mishandeling, aan andre oorden heeft toegedraaghen, oft

(1) *Ten deel in perſoon, ten deel hunne middelen en allerhande waaren van daar vlughtten.* Het woord *vlugten* wordt hier op tweederlei wijze, als *onzijdig* namelijk, en als *bedrijvend*, gebruikt. Het laatſte gebruik, hetwelk zich voordoet in de woorden *hunne goederen* enz. *van daar vlugtten*, dat is, ter berging naar elders overbragten, is bij HOOFT, VONDEL en andere vroegere Schrijvers zeer gemeenzaam. Zoo leest men in de *Amſterd. Hecuba* van VONDEL, bl. 36:

„ Koom uit het hol, daar ik *u heb gevlucht*,
„ O droefſte vrous beſchreijelycke vrucht!"

Niet min gebruikelijk is de ſpreekwijze *iemand* of *iets vlugten*, voor *ontvlugten*. Men vergelijke voorts de aanteekening op bl. 17.

Bl. 104. oft hoe ze elders geweezt zy, zoude om zyn' eenderleiheit en lengte, te zaadzaam en verdrietigh vallen. Dies, alleenlyk gezeit hebbende, dat in 't gewest van Limburgh de verandering van Godsdienst zonder quetsing der kerken werd ingevoert, en Luxenburgh en Naamen nocht het een nocht het ander leeden; zal ik van de rest niet verhaalen, dan 't geen om 't belang der plaatzen oft andere omstandigheeden, gedenkwaardighst schynt. Tot Mechele, dan, onderwond zich 't geboefte den zelven gang te gaan, en aan der Minrebroederen klooster te beginnen; maar vond zoo wakker een' teeghenweer, dat het den moedt liet zinken. Lier quam hun van zelf te gemoet, en paaide ze met ontleedighen der kerken. (1) De Regeerders van Amsterdam, kryghende de buy in 't oogh, rieden daeruit te zetten het dierbaarst van den inboedel der kerken en kloosteren. De geestelykheid, dit goedt vindende, pakt alle kostelykheit wegh, laatende 't grofste ten toon staan, en haare dingen ten halve doende. Dit bewys van vreeze terghd' hier ook den lichten hoop, zoo dat zy, t'zaamenrottende op den drieëntwintighsten van Oestmaandt, teeghens den aavondt, in d'oude kerke, bestonden de beelden ter aarde te vellen, d'altaaren uit te rooyen. (2) Schout Pieter Pieterszoon, een man met te groot een haat belast, (3) ook te wanheb-

(1) *De Regeerders van Amsterdam*, enz. Zie het verhaal der kerkplundering binnen deze stad uitvoerig bij WAGENAAR, *Hist. van Amsterdam*, III. D. bl. 176 en verv., en in de aldaar aangehaalde Werken.

(2) Schout *Pieter Pieterszoon*. Zoo werd hij in het gemeen genoemd; doch zijn ware naam was PIETER PIETER GERBRANDSZOON. Hij was, eerst sedert weinige maanden aangesteld, en onderscheidde zich door strengheid tegen de Onroomschen. Tweemalen had hij reeds, doch te vergeefs, getracht, het preken buiten de stad te storen; geen wonder, dat hij, zoo als HOOFT aanstonds zegt, met een' grooten haat belast was.

(3) *Ook te wanhebbelyk*. Hij was wanstaltig lang. Zie boven bl. 232.

hebbelyk, om door achtbaarheit yet uit te rechten, Bl. 104.
en geneeghen tot scharpheit, komt, gevolght van veertigh bystanders, en slaat'er ten eerste op, met stokken en hellebaarden. 'T gespuis, alzoo verspreidt, ruimt de kerke: doch zich weeder verzaamelt hebbende, komt'er op nieuw, invallen, en maakt hem voeten. Maar midlertydt raakte de schuttery in 't geweer, die derwaarts getooghen, de moeite met gevoeghlykheit slifte. Dan (1) de wethouders, zich bewust van voorgange wreedtheit en jeeghenwoordighe zwakheid, ging zoo groot een anxt aan, dat den Burghermeesteren, by raadslot, yeder vyf of zes hellebardiers toe, en goedt gevonden werdt, der gegemeente, wyder dan zelfs haar eisch gedroegh, met de volghende voorwaarden te gemoete te koomen: *Dat men alle beelden zouw aan de zyde schikken; de kerken geslooten houden tot naader orde der Landvooghdesse en Ridderen van den Vlieze. De preeke moghte buiten der stadt vrylyk gedaan worden, en by onweeder, in de kerke der zieken aldaar. Den burgheren werd veroorloft in krankheit zich van zulke persoonen te doen berichten, als hun gewisse mee beholpen was. De zielzorghers, oover straat gaande met het misbroodt, hadden geen schel te voeren. Kerkschendery ging aan 't lyf, zoo verre, als die van 't gerechte goedt vonden. Ter bescheidenheit van de zelve Heeren stond het straffen van woorden oft werken, strekkende tot stooking van haat, oft verwydering der harten. In oproer, moghte zich yeder waapenen, maar niet buiten de stoep zyner woonsteede treeden: doch, by zwaarigheit van vuur, te brande loopen, daar hij bescheiden was. Voorts zoud elke gebuurte eenen hopman heb-*

(1) *De Wethouders, zich bewust van voorgange wreedtheid.* Zie boven bl. 89. Het was om deze strengheid der Regering tegen de Ketters, dat *Amsterdam*, te dien tijd, den naam kreeg van *Moorddam*. Brandt, *Historie der Reformatie*, I. bl. 315.

Bl. 104. *hebben, en dien gehoorzaam zyn.* Zynde dit aldus beveſtight op den zeſſentwintighſten der maandt;
— 105. werd, dat pas, het vorder ſtormen geweert. (1) 'T welk nochtans geen quytſchelding, maar borghen voor eenighe daghen, geweeſt is. In den Haaghe werden twee luiden, met naamen Adriaan Mennink en (2) Dirk Jooſten, gevonden van zoo reukeloos een' onvertzaaghtheit, dat zy den Raadshooftman Suis, en anderen van 't hof, quaamen arbeidsvolk afvorderen, om de beelden wegh te neemen. Gevraaght naa hunnen' laſt; antwoordde d'een met een' ſtoute leughen, dat ze daar was; en ſloegh op zynen boezem. De Heeren, oft uit verbaaſtheid, oft denkende dat zy zeggen wilden, dat hun hart en oovermoedt volmaght ſtrekte, doen zonder vorder onderzoek, hunnen wil. Met welke gedweegheit, als geoordeelt uit vreeze te ſpruiten, niet zoo veel gewonnen werd, oft men dwong verſcheide perſoonen, eenige beelden by tyds gehuiſt en verſteeken, ter vernielinge, oover te leeveren. Tot Dordrecht, werd' door den Burghermeeſter en anderen, met oovergroote moeiten, alle handdaadigheit belet: ter Goude insgelyx, meeſt door de goede voorzorgh van den Slotvooghdt, des voorzeiden Burghermeeſters zoon; (3) de naamen der welke my niet voorge-

(1) *'T welk nochtans geen quytſchelding*, enz. Zie beneden bl. 281, en WAGENAAR, *Hiſt. van Amſterdam*, III D. bl. 186.

(2) *Dirk Joosten.* Het vonnis van dezen is nog voorhanden; doch daarin wordt de evengemelde bijzonderheid niet vermeld. Dezelve is door HOOFT ontleend uit VAN METEREN, B. II, bl. 42.

(3) *De naamen der welke my niet voorgekoomen zyn.* Dezelve ſtaan vermeld bij WAGENAAR, *Vaderl. Hiſt.*, VI D. bl. 187. De naam van den Dordſchen Burgemeester was AREND VAN DER MYLE, van den Slotvoogd te *Gouda* KORNELIS VAN DER MYLE. Genoemde Magiſtraatsperſonen hadden ook het preken buiten de ſtad weten te beletten, of liever het volk in de ſtad weten te houden, toen men de

gekoomen zyn. Maar (1) eene kerk in 't eylandt van Walchere niet, die in haar geheel bleef. Ende werd, boovendien, de Majeſtraat van Middelburgh geparſt eenentwintigh gevangenen te ſlaaken, die om 't geloof gezet waaren. Zynde de maare der ongeſtrafte moedwille van Antwerpen, tot Uitrecht gekoomen; en daaraan gehangen (als 't gaat) dat achtduizent mannen door 't Landt liepen, om oover al 't zelfſte te pleeghen; maakte zy d'Onroomſchen zoo ſtout, dat zy, naa 't voorſpel van een' geſtaakte plondering in Sante Geertruids kerke, der wet twee kerken afeiſchten. Naa 't vergaadren der Vroedſchap hierop, als een der zelve voorwendde, dat zy zich, mits het afweezen van eenighe leeden, t'onſterk vonden, om beſluit te maaken, dreef hem een der Calviniſche gemaghtighden toe, *Eet ham met moſtart, zoo wort ghy ſterk.* Welke onbeſchoftheit, ik, met haare eighene woorden, en teffens wat ſchik van gezelſchap dit zyn moeſt, wel heb willen afmaalen. Ook werd ze van deezen quant, naamaals met den halze geboet. Het hof, de Majeſtraat, en eenighe Eedelen hieroover geroepen (waaronder eenighen der bondtverwanten, naamelyk Johan van Renes Heer van Wulp, Steeven van Zuylen, en Willem van Zuylen van Nieveldt, ſeedert Slotvooghdt of Droſt van Muyde, en Heer van Heeraardsberghe, waaren) verlooren 't verſtandt met den moedt niet; maar oordeelende, dat de tydt niet veel erghers geeven kon, zochten den handel te ſpinnen, en eiſchten acht daaghen uitſtels, om daarentuſſen 't goeddunken der Landtvooghdeſſe, en des Prinſen van Oranje te mooghen- Bl. 105.

de openbare prediking buiten dezelve van elders kwam doen. Dit geſlacht is, om de gemelde reden, ten jare 1570, door PHILIPS tot den adelſtand verheven.

(1) *Eene kerk in 't eylandt van Walchere niet.* De reden dezer buitengewone hevigheid in dit eiland zal waarſchijnlijk aan de nabijheid van *Vlaanderen* moeten toegeſchreven worden.

Bl. 105. ghen weeten. Deeze voorſlagh, ſchynende den gemaghtighden te ſmaaken, werd hunne gemeente vertoont; die daarin bewillighde, op voorwaarde, dat men der geeſtelykheit, het ſchelden op d'Onroomſchen, ſamt den Minre-en Preekebroederen, allen dienſt midlerwyl verbieden zoude. Maar langer niet hield dit verdragh, dan tot het ſcheiden van den Raadt. Want het volk, ſtaande in wapenen en grooten getaale op het kerkhof van Sante Marie, was te verre verrukt door zyn' toghtigheit, om zich met beloften te laaten binden. Zy berſten uit; en (hoewel men zich te vooren gehouden had, als niet willende, dan d'afgryzelykheit der beelden uit het gezicht doen, zonder aan kleenoodjen te raaken) vallen in de Buurkerke, in die van Sant Jacob, van de Minre-en Preekebroeders, en berooven alles, met beeſtelyke ongeſchiktheit. De Majeſtraat, te zwak om hun 't hooft te bieden, deed hier meer niet toe, dan het ſtadthuys teeghens den volghenden nacht, met wacht van de getrouwſten der gilden bezetten.

— 106. Des anderen daaghs, zeſſentwintighſten van Ooſtmaandt trad men in nieuwe handeling, en braght endtlyk vier etmaal ſtilſtands te weeghe. Niettemin, in de kerken van Sant Niclaas en Sant Geertruidt rees noch moeite; die door de tuſſenkoomſt van eenighen der Wethouders geſtilt werd. Maar men moeſt den Calviniſchen op den zeevenentwintighſten, verſcheiden punten, zoo t'hunner verzeekertheit, als andere, neevens Sant Jacobs kerk inruimen, met belofte van noch eene, zoo deez' hun te kleen viel. Vrieſlandt werd wat traaghlyker in zyn ruſte geſteurt: miſſchien om dat d'Onroomſchen, beſtaande aldaar veel uit Mennoniten, weerlooze luiden, hunne krachten te luttel vertrouwden; oft dat de brandt der verbolgenheit, by mangel van ſtoffe, zoo hoogh niet geſteeghen was. Zeeker geen ander geweeſt, daar 't ſtuk van 't geloof, met meerder gevoeghlykheit gehandelt, en min onnoozel bloeds vergooten is. Welk lof des Graaven van Arenbergh, ſtadthouders oover die groote heerlykye, my niet te verzwyghen ſtaat; die

die met zonderlinge konst., voorzight, en bescheidenheit, de ftrengheit der Plakkaaten, de wreedtheit der geestelyken, en 't ongeduldt der vervolghden, heeft weeten te maatighen. Die van Leeuwaarde, niettemin, worpen, op den zesten van Herfstmaandt, alle beelden, altaaren, sieraaden, uit de drie Prochykerken. Doch 't werd hun toegelaaten by den voorzittenden Burghermeester Thierryk Walles, en 't meestedeel van den Raadt, sommighen van den welken ook zelf, met de gewaapende burgherye, de leeraars der Calvinischen, op stoel braghten. Aarenbergh, des verwittight, maakte zich derwaarts; eischte nochtans meer niet, dan het stellen van de kerken en kerkendienst in hun vooriche weezen, samt het uitzetten der Preedikanten. En als men hem antwoordde, dat het, mits de meenighte der Onroomschen niet doenlyk was, genoeghd' hy zich, aan 't Slot met volk en voorraadt te verzorghen, teeghens de dreighementen der oproerighen, die zich verluiden lieten, dat hun geen middel ontbrak, om dat te bemaghtighen. (1) Aldlleens voeren veele andere plaatsen van Vrieslandt. Groninge, daar men nooit mensch, om 't geloof had zien dooden, was van de laatste, die 't ongemak ooverquam. Maar de voorgang van Leeuwaarde en andere verrukte d'Onroomschen aldaar; niet wyder nochtans, dan dat zy de Minrebroederskerk innaamen, flechtende de beelden en altaaren, (2) met gemoede, by verlof der Majestraat, die hun stads arbeidsvolk bestelde, om de vloer van puin en belemmering, tot (3) gaalykheit

Bl. 106.

(1) *Aldlleens*, op dezelfde wijze.

(2) *Met gemoede*, stil, vredig.

(3) *Tot gaalykheit der preeke*, om het preken doenlijk te maken, ten gerieve der prediking. Over de verschillende, doch naauwverwante beteekenissen van het bijvoegelijke naamwoord *galijk* zie eene breede aanmerking bij HUYDECOPER, *Proeve van Taal- en Dichtkunde*, III D. bl. 219 en verv.

Bl. 106. heit der preeke, te klaaren. 'T welk eevenwel eenighen der werkluiden, in den jaare achtentſeſtigh het leeven koſte. In de Ommelanden werd de boer door den adel opgehitſt, en meenighe kerk geplondert teeghens dank en wil der Ooverheeden, die oordeelden dat wel billyk geweeſt waar, ten aanzien der vryheit van gewiſſe daar genooten, de geeſtelyken van deezen ooverlaſt te verſchoonen. Omtrent Doornik, dat in de zelve zwaarigheit ſtak, liep een groot getal diergelyke deughnieten twee kloosters af, in meening om voorts te vaaren. Maar Robbert van Longueval, Heer van la Tour, en de Baljuw van Auchem met een' hoop huiſluiden, trokken hun teeghens, ſloeghen 'er vierhondert en verſtrooiden de reſt.

'T landt aldus op de hol, en hoe langer hoe leyder maaren te hoove koomende, maakten 't der Hartoghinne zoo bang, dat zy al op den eenentwintighſten van Oeſtmaandt en de verſche kreet van de beroerte t'Antwerpen zich niet anders wiſt toe te leggen, dan dat men binnen Bruſſel gelyken moedwil aan, jaa wellicht haar zelve in verzeekering ſtellen zoude. De Hartogh van Aarſchot, dat pas, uit Heenegouw keerende, deed, onderweegh, een' beedevaart, aan Sante Marie van Hal, en daar al zyn

— 107. dienaars Lievrouwebeeldekens op hun hoeden hechten. 'T zy in ſpyt van de beeldtſtormers; oft uit ydelheit, om quanſuis Philips van Macedoonie te gelyken, die zyn ſoldaaten, gekranſt met Laurenlof, dat Apollo toegewydt was, teeghens de beroovers zyner kerk' aanvoerde, en den ſlagh aan 't gewiſſe begon, dien hy met hunne neêrlaagh eindighde. Tot Bruſſel gekoomen, ſtak hy niettemin der Landtvooghdeſſe in 't hooft, *dat het geen' wysheit waar, de bulderende buy buyten 's daks te verwachten, en beeter in een' trouw' en ſterke ſtadt te gaan ſchuylen, tot dat de heetſte raazerny zich zelf afgejaaght hadde. Dat Berghen in Heenegouw wel beveſt, yverigh Roomſch, en een' achterdeur van den Lande was, om, oft de nood neepe, haaren perſoone oopen te ſtaan, eer het geſpuis zich daar aan verreukeloos-*

loosde, en door zoo onverzoenlyk een' hoon in d'uiterste weederspannigheit verhardde. Dit vertoogh daalde zoo diep ter versleeghene borst in, dat zy (daarneevens oover gewooghen d'ongewilligheit van 't meeste deel der heeren, om eenighen dienst te doen, zonder van de vergaadering der Algemeine Staaten verzeekert te zyn) dien aavondt besloot, voor dagh van Brussel op te breeken, en zich, binnen Berghen, te begeeven. Vrouwen, staatdochters, hofjonkers, trauwanten, paarden, pakkaadje, met allen omslagh en sleep waaren reedt, om op reize te steeken. Wel spaade in der nacht ontbood zy, bij zich, de Ridders van der Orde, en den Raadt van Staate, en verklaard' hun haaren toeleg. De Heeren vreemt ophoorende van dus een' vrouwenraadt, houden haar voor, *dat dit waar de kansse verloopen, den boozen moedt geeven, de goeden vertwyfelt maaken. Dat de noodt minder was, dan menz' haar in prentte; en zoo ze grooter bleek, wilden zy eer het leeven, dan haar in last, laaten.* Ter zelve stonde, quaamen ook die van der wet, haar ernstelyk, ootmoedelyk, en met veele reedenen bidden, dat zy hen immers in zulk een' geleeghenheit niet begaave. Met een vernamp ze, hoe de poorten met burgherwacht bezet waaren, om haar vertrek te beletten. Ende zeidt men, dat dit door Viglius zelf aldus besteeken was. Zy hield dan van haar voorneemen af, niet zoo zeer (1) ooversprooken, als om dat zy zich (2) benoodight, en genoegzaam gevanghen vond: gelyk zy 't ook den Koning schreef, met zwaare beschulding van Oranje, Egmondt, Hoorn, en Hooghstraate. Bevorderende wyders, 't geen voorshands veilighst was, beval zy den Graave van Bl. 107.

(1) *Ooversprooken*, overreed, door spreken overgehaald. Elders gebruikt HOOFT daarvoor *verspreken*, hetwelk reeds voorkwam, op bl. 113 dezer uitgave, en in het vervolg meermalen zal voorkomen.

(2) *Benoodight*, genoodzaakt.

III 107. van Mansveldt het bewindt der stadt; de leeden der welke den tweeëntwintighsten, op 't Raadthuis geroepen, hem 't weeren der preeke en kerkschenderye aldaar, beloofden, samt alle gehoorzaamheit ten uitersten aaden toe. Voorts werd, door de gemaghtighden der bondgenooten, de grondt der Onroomschen gepeilt, die eendraghtelyk verklaarden, niet van zulx in den zin te hebben. Haar' Hoogheit, wat verquikt door deeze tydingen, kreegh, op den aavondt een nieuwen torn aan 't hart, mits zy verkundtschapt werd, dat men voor had, dien nacht, alle kerken, en zelfs de kappel van 't hof te plonderen, den opperraadsman, den heer van Barlemont, den Graaf van Aarenbergh, om te brenghen, en dien van Egmondt gevangen te neemen. Dit joegh het vrouwelyk gemoedt, noch niet bedaart van vorighe ontsteltenis, zulk een' anxt aan, dat zy daatelyk om de heeren zond; en hun 't zelve voorhoudende, zich tot meermaalen beklaaghde, van hunnen raadt geloof gegeeven te hebben, met maaning om hunne beloften, en uit der stadt gevoert te zyn. Booven al had zy 't op den Graaf van Hoorn gelaaden, en dreef hem toe, *dat zy hem deezen kommer wyten moght, 't en waar hy middel schafte, om daar uit te raaken, volghends de verzeekering haar gedaan.* De Graaf zeide, *dat hy zyn woordt stond, gereedt om*
— 108. *de Kouwenberghsche poort te gaan verkrachten: maar dat het zonder zorghe was, en de geenen, die haar het teeghendeel in 't hooft hingen, kleenen dank verdienden. Dat het dien van Brussel, aan moedt en maght gebrak, om zulx, onder de ooghen van zoo veel treflyke heeren, aan te rechten, als 'er op dat pas binnen waaren.* Viglius zelf scherpte haar in, *wat het gold, den stoel der Heerschappye te ruimen, hoe schoon een spel dit den quaadtwillighen gegeeven waar, die den misslagh niet doen zouden, van dien onbezet te laaten, maar ziende d'achtbaarheit der regeeringe aan 't zyghen, haar voort op de knie helpen. Hoe luttel haar ook passen zoude, de Raaden en bewindsluiden, die de Koning haar had by-*

ge-

gevoeght, van den glans haander jeeghenwoordigheit Bl. 108.
t'ontblooten, en 't werk, haar vertrouwt, op het drokste te laaten steeken. Dat 'er niet te vreezen viel, daar zy zulk een' dienstwilligheit in al de heeren speurde. Alzoo wat bezaadight zynde, zagh zy 't aan, tot 's andrendaaghs. Zy had, in tyds, den Koning, van de byeenkoomste tot Sant Truje, samt het voorhebben der verknochte Edelen, verwittight; en hem geraaden 't vergaaderen der Algemeine Staaten toe te staan; niet dat het in zich zelven dienstigh was, maar om argher te verhoeden. Zeeker, niet alleen de gemeente, maar de treflykften in geleertheit, rykdoom, en yver tot de Roomsche kerk, onder de regeerders der steeden en onder de Raadsluiden des Koninx, waaren van gevoelen, dat men de zaaken, door geenen anderen wegh, ontwarren zouw. Zelf de Raadt van staate hield dit voor de eenighe uitkoomst; en de leeden des zelven hadden, by bezondere brieven, den Koning aangedient, hoe zy 't verstonden; eenighe uit eighe beweeghenis ten aanzien der drukkende zwaarigheit, andere (1) ter gewaapende beede van de geenen, die hun daarom ten ooren liepen.

Philips, naauw wikkende, welke deezer kundschappen uit bekommering met den staat, welke weederom uit (2) zonderlinge zucht of toelegh scheenen te komen, teekende 't onderscheydt op in zyn hart: en achtende 't meestedeel der Staaten tot verandering van Godsdienst geneeghen, samt dat het niet te weeten was, wat knak zyn' Hoogheit kryghen moghte, door een' vergaadering, om de welke zoo zeer van de verdechtighde heeren, gearbeidt werd, antwoordde, *dat hem 't verzaamen der Staaten, zonder zich daar jeeghenwoordigh te vinden, geenszins raadzaam docht; en verbood het uitdrukkelyk. Maar dat hy, om zich allenskens teeghens de wederhoorighen*

(1) *Ter gewaapende beede*, op het driegend en onwederstandelijk verzoek.

(2) *Zonderlinge*, bijzondere, in tegenstelling van het voorgaande *bekommering met den Staat*.

Bl. 108. *ghen te waapenen, verstond, drieduizent ruiters, met tienduizent knechten, onder de hopluiden, die hy haar noemen zoude, in waartgelt aan te neemen; de welke zy daatlyk lichten moghte, zoo 't noodt deede; zoo niet, hen, in allen gevalle, twee maanden doen opwachten.* De penningen tot betaaling van deeze en de Duitſche jaargeldtrekkers, zond hy oover, met ſchryven aan de Vorſten van dat geweſt, om hun, noopende 't beſpreeken deezer troepen, reede en voldoening te geeven. *By jonger brieven, zeide hy, vaſtelyk te vertrouwen, dat het zien van zyn beſluit, op de drie punten, van Inquiſitie, maatighing der Plakkaaten, en vergiffenis, de gemeente, eedtgenooten en heeren grootelyx vernoeghen, en volkoomelyk tot hunnen plicht vlyen zoude: waar door lichtelyk alles weeder op zyn ſtel, en in ruſt raaken moghte. Den Bondtverwanten de begeerde verzeekering te doen, dat kon, nocht hem, nocht haar Hoogheit, nocht de Ridders van den Vlieze, betaamen. Doch, in ſteede van dien, moght zy zich van de vergiffenis dienen, in deel oft geheel, zulx als haar beſt dochte. Voor 't daghvaarden der Staaten, moeſt men zich in alle manieren wachten.*

Maar de Landtvooghdes, ziende uit Spanje allen raadt naa de daadt koomen, de zaaken van ſtandt verandert, en 't quaad ſteedts inkerven, beſloot te duiken, eer zy den uiterſten ſlagh op den hals kreeghe. Dies gaat ze te raade zitten, en geeft te oover-
— 109. leggen, *hoe men beſt uitvoeren moght' het beſluit zyner Majeſteit, op de voorſchreeve drie punten, 't welk van te voore in den Raadt geleezen was. Wat den Bondtverwanten, op hunnen laatſten eyſch te antwoorden ſtonde, om hen geruſt te ſtellen, en 't hart tot 's Koninx dienſt te doen keeren. Voorts wat middel, om de ketteryen en arghernisſen te vellen en onder te houden.* Hierop werd aangaande de drie punten, gezeidt, *dat zyne Majeſteit met het afſchaffen der Inquiſitie, volgends het goeddunken der*

der heeren, den eedtghenooten (1) *al en aallyk voldaan had. 'T verlof om een' verzoeting der Plakkaaten t'ontwerpen, scheen wel stilzwyghends d'ouwde te dooden; maar d'Eedelen eyschten meer, te weeten, dat men der nieuwe, by oover en toestandt der Staaten, zoude maaken. Ook was het nu een ander, en geen tydt, om met zoo een maatighing te mooghen* (2) *bestaan. Teeghens de gemeene vergiffenis viel geen spreeken: jaa, gemerkt de Bondtverwanten zich stieten aan dit woordt, als smaakende naa verwyt van misdaadt, waaraf zy zich zuiver waanden, en derhalven verzochten, onder den naam van verzeekering gevrydt te worden, was zelfs geraaden, hun daar in te believen. Des had men te bedingen, dat zy zich voortaan goede vassaalen moesten bewyzen, en trachten het volk te stillen, op verklaaring dat d'Inquisitie weghgenoomen, en nieuwe Plakkaaten zouden geraamt worden, en zyn Majesteit misschien toestaan, dat zulx geschiedde by goeddunken der Algemeine Staaten.* Ook verstonden eendraghtelyk al de leeden van den Raadt, dat de zelve beschreeven dienden, niet alleen om de Eedelen te vreede te stellen, maar ook de gemeente, besmet meer dan ten halve, met ketterye, en hierom roepende. Zommighen oordeelden, dat men dit, zonder uitstel doen moest, om meerder arghernis en oproer te weeren. Ende noopende 't geen des althans in zwank ging, verklaarden Oranje, Egmondt, Hoorn en Hooghstraate, *dat het volk, op de been getooghen ten getaale van tweehondertduizent, niet t'ontwaapenen was, zonder verzeekering van veiligh ter preeke te mooghen verzaamen, op de plaatsen daar zulx jeeghenwoordelyk gepleeght werd; mits dat het zich van arghernis en ongebondenheit te speinen hadde. Dat ook anderszins de Eedelen niet ge-* Bl. 109.

(1) *Al en aallyk*, geheel en al.

(2) *Bestaan*, zoo veel als *volstaan*, voldoen, zoo als wij gewoon zijn te spreken.

Bl. 109. *gepaait zouden zyn, nochte de benden van ordening zich laaten gebruiken; die, teeghens de bondtgenooten hunne ſpitsbroeders, en tot voorſtandt der Plakkaaten, weigherden te dienen.* De Hartoghin (alles gehoort) bleef daar by, dat zy 't vergaaderen der Staaten niet oover zich zouw darren neemen, teeghens zoo klaar een verbodt des Koninx: dien zy niettemin ſchreef, dat het daar toe koomen moeſt, oft alles verlooren loopen. Maar den heeren, die met de bondtgenooten handelden, ſtond zy toe *'t verdragh te voltrekken, en hun te mooghen belooven, dat men, mits de punten van 't zelve naagekoomen wierden, 't volk de waapenen needer leydde, zich van arghernis en ongereegeltheit onthielde, en de Roomſchen, in hunnen Godsdienſt en kerken, als van ouwds, ongequelt liete, teeghens niemandt, ter zaake van de preeke, ter plaatze daar ze jeeghenwoordelyk ingevoert was, eenighe kraft oft daatlykheit pleeghen zoude, ter tydt toe, dat zyne Majeſteit, by goeddunken der algemeine Staaten, anders verordent hadde.* De Pausgezinden melden, dat zy, niet dan naa lange reeden, weederreeden, en uitvluchten, met de traan in 't oogh; en onder verklaaring van het te doen, teeghens haaren wil, uit dwang, en als gevangen zynde, zich hiertoe verſpreeken liet. Maar 't ſchrift daaraf gemaakt, luidde in der daadt, *dat haar Hoogheit des te vreede was; doch ten opzien van 't geweldt en d'onvermydelyke noodt, die alstoen d'ooverhandt hadden.*

(1) Dit aldus verleeden zynde op den drieëntwintigh-

(1) *Dit aldus verleeden zynde* enz., dit geſchrift aldus overgeleverd zijnde, enz. *Verlijden*, namelijk, dat eigenlijk *over-* of *voorbijgaan* beteekent, van het oude *lijden*, gaan, wordt ook in een' bedrijvenden zin gebruikt voor *doen overgaan*, en van daar *overleveren*, of ook *geven*, *verleenen*. In dien zin zegt men nog *een leen verlijden*. Zie over de zaak zelve BOR, I D. bl 95 van de uitgave van 1679, waar gezegd wordt, dat *haar Hoogheid den Heeren, die by haren bevele metten Gedeputeerden der Edelen tracteerden, daar af was* gevende *dusdanige acte.*

tighsten van Oestmaandt; werd voort zoo verre gearbeidt, dat zy, duidelyk verklaarende maght daar toe van den Koning te hebben, des anderen daaghs endtlyk (1) ooverquam met de gemaghtighden van den aadel. Deeze waaren Luidewyk Graaf van Nassau; Eustaas van Fienes, Heer van Esquerdes; Karel van Revel, van Andriguies; Bernardt van Merode, Heer van Rumen; Karel van der Noodt, Heer van Risoor; Joris van Montigny, Heer van Noyelles; Marten van Serklaas, Heer van Tilly; Philips van der Meere, Heer van Starbeeke; Philips van Morbais, Heer van Louverval; Jan van Montigny, Heer van Villers; Karel van Lievin, Heer van Famars; Fransois van Haasten; Jan le Sauvage, Heer van Escaubeeke. De punten braghten meê, *dat de Koning, inziende 't geen hem door de Landtvooghdes vertoont was, samt het goeddunken der Heeren, Ridderen van der Orde, Raadt van Staate, en den Heimelyken, aannam het Landt t'ontslaan van d'Inquisitie. Op 't stuk van den Godsdienst, had men een nieuw Plakkaat te maaken; doch de Koning noch niet beslooten, of 'er de Staaten oover te roepen stonden; maar zy Landtvooghdes alle vlyt gedaan en wyders te doen, om zyne Majesteit daartoe te bewillighen. Haar Hoogheit, als tot den zin der welke de Koning zich gedroegh belangende de manier om de Eedelen te verzeekeren, verklaarde, dat hy naa zyne gewoonlyke goedertierenheit, om alle mistrouwen en verbittering wegh te neemen, toestond, en zy te vreede was, hun daar af brieven te verleenen, in der forme, waarmeede zy zich best bewaart meenden; voor zoo veel als de voorleede zaaken betrof, en behoudends dat zy zich voortaan getrouwe vassaalen beweezen. De zelve haare Hoogheit, nu ten volle vernoeght, wilde niet verwerpen hunnen dienst, den Koning en haar meermaals aangebooden, om 't Landt tot rust en eendraght* Bl. 110.

(1) *Ooverquam*, overeenkwam, een verdrag trof.

Bl.f 110. *draght te brengen, en zich van hunne schuldighe trouw en aangebooren onderdaanigheit te quyten. Derhalven zouden zy belooven niets te bestaan teeghens zyne Majesteit, haare Staaten, oft onderzaaten; maar der zelve met alle maght de handt te bieden, en hun uiterste best te doen, om de beroerten te stillen, 't beschaadighen van kerken, kloosteren, Godshuisen, te weeren, samt alle geestelyken, amptluiden van gerechte, en andere onderdaanen des Koninx, van ooverlast te vryen. Ter goede trouwe hadden zy te bevorderen daadtlyken afstandt van de waapenen, waar door zoo veel onheils toegekoomen, en meer beschooren was. De preeke zouden zy, zoo veel als immers doenlyk viel, ter plaatsen daar ze niet begonnen was, beletten; en op d'andere, het draaghen van geweer, aanrechten van arghernis en oopenbaare ongereegheltheit. Ende werden zy gehouden zyner Majesteit, teeghens den uitheemschen vyandt en haare weederhoorighen, ten dienste te staan, volghens hunnen eedt. Ten laatste, moesten zy alles, wat zy vermoghten by de geenen, die althans, om 't geloof, oft anderzins, t'onvreede waaren, aanwenden, om te weeghe te brenghen dat de zelve zich onderworpen aan 't geen de Koning, by toestemming der Algemeine Staaten, besluiten zouw.* Hierop deeden der Eedelen gemaghtighden, zich sterkmaakende voor hunne metverwanten, den vyventwintighsten der zelve maandt, afstandt van hun verbondt, voor zoo lang als de verzeekering zoude volstandigh blyven; en eedt, aan handen van de Prinsen van Oranje en Gavere, den Graave van Hoorn, den Heere van Hachicourt, en Raadsheere Assonville, die tot deeze handeling gebeezight waaren. Ten zelven daaghe, werden schriftelyke bevestingen van dit verdragh, ter wederzyden oovergegeeven; en aan de Eedelen letteren van verzeekering, die zich daar toe gedroeghen; met beloften, en bevel aan alle Amptluiden des Konings; dat men hun, ter zaake van 't verbondt en ingeleevert verzoekschrift, ten eeuwighen daaghen, niets te wyten,

nocht

nocht te laste te leggen had. Haar Hoogheit by Bl. 112.
brieven van den zessentwintighsten, zond aan de Raaden der geweſten, en Regeerders der ſteeden, dubbelt van dit verdragh, en beveſtighd' het wel uitdrukkelyk: *Doch voeghde daar by, hoe de meening zyner Majeſteit was, het oprecht Roomſch geloof te doen onderhouden, en eerlang, herwaarts oover te koomen. Waarentuſſen zy zich hadden te verkloeken, tot weering van allen oproer en ontſteltenis.* Daarnaa werden ſeekere keuren, teeghens het draaghen der waapenen en de kerkroovers, gemaakt, houdende, onder ander, dat eenen yeghelyke vry ſtond' hen doodt te ſlaan; en voorts beſlooten de Duytſche waartgelders t'huis te doen blyven: gemerkt men (de Eedelen nu geſtilt zynde) genoegh had aan 't Inlandſch krysvolk, reeds gelicht oft noch te lichten, om 't zelve te gebruiken, daar 't meest van noode zouw blyken. Deeze oovergift van den drieëntwintighſten, als pleghtelyk by de Landtvooghdesſe gedaan, ſamt het verdragh, den vyventwintighſten, daarop gevolght, worden, als qualyk van de Spaanſche zyde naagekoomen, by zommighen gehouden voor den toetſteen van de rechtvaardigheit der waapenen, ſeedert teeghens den Koning gevelt.

De maare van 't geen door de bondtgenooten te weeghe gebraght, en verworven was, werd van de Onroomſchen, met uitgelaate blydſchap, ontfangen, als oft zy hunne noodt verwonnen, de vryheit van gewiſſe ſtandt gegreepen, en de waarheit in 't endt, het veldt behouden hadde. De Eedelen tooghen t'huis, de Landtvooghden elk naa 't zyne, oft daar de Hartoghin hen goedt vond heene te ſchikken, om voort de gezwolle gemoeden, en alle bobbelen van oproer te ſlechten. Naa 't ſchryven der Roomſchen, zoude de Landtvooghdes de eerſte geweeſt zyn in 't kreuken van 't verdragh. Want Nicolaus Burgundus getuight, dat, als die van Bruſſel hunnen meedeburgheren beletten, naa Vilvoorde, ter preeke te gaan, Graaf Luidewyk van Naſſauw haar vrymoedelyk afvraaghde, *oft deeze onvryer, dan anderen waaren?*

Bl. 111. *ren? zy moest haar' trouw betrachten, oft weeten, dat de bondtgenoot van zyner zyde onverplicht was.* Dat zy daarop antwoordde, *haar woordt niet te willen verachteren, nochte 't preeken op die plaats verhinderen, zoo men 't daar voorheen gepleeght had.* Maar dat zy, onder de handt, de wethouders verwekte, om de gilden te vergaaderen; daar, by keure, verbooden werd, buiten der stadt, t'Onroomschen Godsdienst te gaan: en die 't zich daar binnen vervorderde, zouw 't met de galghe boeten.

De Prins van Oranje tot Antwerpen keerende, was den wethouderen zoo welkoom, dat zy hem een' lyfwacht van tsestigh hellebaardiers bekostighden; en alstoen moedt geschept hebbende, ten derden daaghe daarnaa, drie van de gevange beeldtstormers met de galghe, de rest met ballingschap oft anders straften. (1) Om nu de oover hoop leggende leeden t'ontmengelen, en de stadt op haar stel te brengen, vond zyn' Doorluchtigheit geraaden, met die van 't Calvinisch en Lutersch gevoelen een verdragh aan te gaan, waarby bedongen werd, *dat de Roomschen in 't hunne ongemoeit zouden blyven; d'andere eyghe kerken mooghen stichten, op zeekere plaatsen, hun binnen der stadt aan te wyzen, om te preeken, en hunnen Godsdienst te oeffenen, zonder ander geweer, dan dagh en rappier te draaghen. Dies moesten de Predikanten slechts twee t'elker plaatse, en inboorlingen van 't Landt, oft ten minste poorters eenigher goede steden zyn; ook eedt van getrouwheit doen; en hunne gemeenten, in 't weirlyk, zich gehoorzaam stellen aan de Majestraat: waar uit de Prins eenighen te maghtighen had, om op hunne verkiezingen van Leeraars en Ouderlingen, samt op andere kerkelyke vergaaderingen, te verschynen, en kennis te neemen, van 't geene, dat 'er omgin-*

ge-

(1) *Om nu de overhoop leggende leeden te ontmengelen;* om de leden, die *overhoop*, dat is, eigenlijk, op en over elkander lagen, van een te scheiden. *Ontmengen* wordt bij KILIAAN verklaard door *extricare*, onwarren.

ge. Het ſchelden, ſmaalen en mishandelen werd ter weederzyde verbooden; en elk, zonder aanzien van gezintheit, in ſchut van den Prinſe en de wethouders genoomen. Doch alles tot naader orde, by den Konink en 's Lands Staaten te raamen: waar aan men zich onderwerpen zoude, oft bequaamen tydt hebben, om met zyn goederen op te breeken en 't Landt te ruimen: Ende niemandt der geenen, die, van weeghe der Onroomſchen, dit verding beveſtighden, zoude daar oover emmermeer te lyden hebben. Bl. 112. Voorts deed men afkundighen het ophouden der Inquiſitie voor altoos, en dat van de plakkaaten, tot naader orde toe, als vooren; insgelyx het verbodt van elkanderen, om geloofszaaken, te quellen. Ende, gemerkt de gemeene ruſt niet te handthaaven was, zonder de ooverheit met waapenen te ſterken, zoo werden tot ſtads koſten, uit de burghery, acht vendels, elk van tweehondert koppen, opgerecht, onder eedt van nochte de vryheeden der poorteren, nochte de beſloote punten te quetſen. Niet dan een' gulde ter maandt werd yder van deeze toegeleidt; en vyftigh hunnen hopluiden, die meeſt al jonge Eedelmannen der ſtadt, en ongeoeffent in kryshandel, doch met ervaare bevelhebbers geſtut waaren. Toen ontbood zyne Doorluchtigheit alle taalen van koopluyden by zich; hield' hun voor, hoe en waartoe alles beſtelt waare, met aanbieden van haaren dienſt, daar zy dien wyders noodigh zaaghen. Waar op elk verklaarde, 't rechte middel getroffen te zyn, om hen van zorghe t'ontſlaan, en hunne dienaars en koopmanſchappen weeder derwaarts te doen keeren. De Prins, daarnaa, ſchreef der Hartoghinne, hoe hy zich gequeeten, en den Roomſchen Godsdienſt, in alle kerken en klooſteren, in den ouwden ſtaat, gebraght had. Maar haar' Hoogheit, achtende al 't ander, naa de geleeghenheit des tyds, niet buiten oorbaar, kon (1) heffen nocht tillen, dat hy niet alleen

(1) *Heffen nocht tillen.* Tusſchen deze twee woorden be-

Bl. 112. leen 't preeken, maar ook het oeffenen van den Onroomschen Godsdienst, binnen de vesten, had toegelaaten; en begeerde, dat men het eene slechts buiten, het ander gantschelyk niet zouw gedoogen. De Prins antwoordde, *dat de oeffening van Doop en Aavondtmaal, neevens de preeke, voor en naa 't verdragh met den aadel, in stadt geschiedt was, en hy, niet alleenlyk niet booven zynen last gegaan, maar noch al de stoffe des zelven niet verbeezight had, en verscheide punten, tot voordeel van 't Roomsch geloof, uitgewonnen. En, naadien hy haare Hoogheit zoo quaalyk voldeed, bad haar, yemandt derwaarts te schikken, daar zy beeter af gedient moghte zyn.* 'T bleef 'er nochtans by; en vielen de Nederduitschen en Waalen daatlyk aan 't timmeren van een kerk voor yeder taale.

Niet meer danx, dan hier de Prins, beging de Graaf van Hoorn tot Doornik. Het stond wonderlyken wildt in die stadt, en 't platte landt rondom. D'Onroomschen hadden 't vast al berooft, wat'er was van geestelyke plaatsen; de proehykerk tot de preeke gebeezight; zes duizent mannen in 't geweer, en den Heer van Morbais, hunnen ooverste by afweezen des Heeren van Montigny, in zulk een benaauwtheit, dat hy der Hartoghinne schreef het Slot niet booven vierentwintigh uuren te kunnen houden. De Graaf eevenwel, zich begeevende, niet zonder lyfsgevaar, midden onder de waapenen, kreegh het, met d'uiterste moeite, zoo wyd, dat ze die neederleiden, de gewijde plaatsen afstonden, en entlyk bewillighden, buiten ter preeke te gaan, in kerken aldaar

bestaat dit onderscheid, dat het eerste eene hoogere opligting te kennen geeft. *Heffen* wordt dus meest gebruikt voor hetgeen *ligt*, *tillen* voor hetgeen *zwaar* is. Men zegt *de hand opheffen*, *een kind ten doop heffen*; niet *optillen* of *tillen*, daarentegen, *ik kan het niet tillen*, en overdragtelijk *iets zwaar tillen*, niet *heffen*. Dit verschil steunt op de afleiding, volgens welke *heffen* van het oude *ha*, dat is, *hoog*, afstamt.

daar te bouwen. 'T welk, al niet baaten moght, oft Bl. 112.
men lasterde zyn bedryf, en maakte hem zoo onlustigh, dat hy, klaaghende by brieven daar oover aan den Koning, voornam zich te vertrekken op zyn huis te Waardt, om liever zyn rust te houden, dan yder, slaafscher wyze, en niemandt te pas te dienen. 'T verdragh, door hem, met d'Onroom-
schen geraamt werd nochtans, mits eenighermaate ver- — 113.
andert zynde, by haar' Hoogheit, toegestaan; en quam, uitgezeit het buitenpreeken, meest al, met dat van Antwerpen, oover een. Bynaa gelyke form van verding werd tot Gent en aan meer oorden, gemaakt: doende de Prins van Gavere, de beeldtstormers, door heel Vlaandre, ter straffe, opzoeken. Een van zyn' Raadsheeren, Jan Kaazenbroodt, betrappende zeekere vergaadering der onroomschen, sloegh'er twaalf af doodt, deed'er tweeëntwintigh ophangen, en ontrent dertigh geesselen, die van kerkplondering beticht werden. De bondtgenooten zelf pleeghden gelyke ernsthaftigheit, teeghens de geenen, die zy in handen kreeghen.

De Landtvooghdes, ter andere zyde, gesteurt om de handeling tot Uitrecht, beval ze te niet te doen. Waarop, tot laste der stadt, vyfhondert mannen besoldight werden, en de preeke, zoo wel ter poorten, als ter kerken, uitgedreeven. Min gold haar (1) onthiet, tot Amsterdam. Want hoewel, voor 't verding met den aadel, nooit binnen de vryheit der stede gepreekt was, zoo weygherden nochtans d'Onroomschen hun bedongen voordeel af te staan, eer de Prins oover quaam; en ontzagh zich de Majestraat een deur, tot oploop, te oopenen. Noch viel'er daaghelyx maar te veel' oorzaaken van aanstoot voor, en den zessentwintighsten van Herfstmaandt, een',

(1) *Onthiet*, bevel, gebod. Dit woord wordt, even als het werkwoord *onthieten*, bepaaldelijk gebruikt in den stijl der Overheid, die ambtshalve hare onderhoorigen iets gelast.

Bl. 115. een', die op volle rustbreuk uitquam, en aldus vertelt wort. Gaande de Calvinischen (1) zeekeren dooden van de hunnen in de nieuwe kerke, begraaven, met zulk geley van maaghschap, als door de wethouders bepaalt was, (2) zoo vervorderden zich etlyke vreemdelingen (gelyk der meenighte, te diep tyde, in stadt verkeerde) en anderen, teffens, in te dringen. De wacht gestelt om zulx te verhoeden, (3) geen hart daarteeghens hebbende, smeet het geweer wegh, en vlood naa 't stadthuis. Op deezen, als een' tromslagh raakt daatlyk 't graauw op de been, en streeft naa 't Minrebroedersklooster toe, daar zy alles te schande maakten, en de Monnikken uitjoeghen. Laurens Jacobszoon Reaal, een van de voorneemste en yverighste Calvinischen, zich stellende teeghens 't opslaan der kloosterdeure, waar, van achteren, doorstooten geweest, hadde een ander den steek niet verzet. Meer Onroomschen met hem, en onder de zelve Clement en Frans Koornhart, Volkharts zoonen, queeten zich eerlyk, om de raazery te maatighen. Maar de wacht, voor eenighe daaghen, in 't klooster gestelt, en gerucht van krysvoorraadt, die daar binnen zoude zyn, verdoofden de ooren van den drang. Roelof Egbertszoon en Pieter Jacobszoon Kies, deden zoo veel, dat zy de meeste en beste boeken op een erf daar ontrent, ooverworpen en

(1) *Zeekeren dooden:* Deszelfs naam was SIMON MUTS.

(2) *Zoo vervorderden zich etlyke vreemdelingen*, enz. WAGENAAR, *Hist. van Amsterdam*, III D. bl. 187, spreekt niet bepaaldelijk van *vreemdelingen*. Volgens hem verlangden de vrienden van den overledenen binnen de kerk gelaten te worden, hetwelk hun eerst door de wacht, vervolgens door Burgemeesteren werd afgeslagen. Zoodra echter de buitendeur was open gedaan, drong het volk in groote menigte, met geweld, binnen.

(3) *Geen hart daar teeghens hebbende.* Volgens WAGENAAR deed de wacht haar best, maar moest zwichten voor de overmagt. Een, tot dezelve behoorende, schoot onder het volk, en kwetste iemand aan den arm.

en berghden. Des anderen daaghs loopt het gespuis Bl. 113. buiten, ten (1) Chartroizen, en baart'er 't zelve geweldt. Dies trekt de Schout 's daaghs daarnaa met eenighe schutters en stadswaakers derwaarts, verstrooyt de plonderaars, en neemt'er vier af mee. Ondertussen stond de stad oover eindt, en dit gezight hem en der wet zoo zwaar voor, dat hy door haar bevel de gevangenen loopen liet, zich zelven in eens bakkers huis achter den ooven versteekende. Dat nu de gemeente het aldus op de graauwe Monnikken en Chartroizen gelaaden had, daar zy alle andere kloosters wel tot achttien toe, noch binnen der stadt, onbeschaadight lieten, sproot uit bezondere oorzaaken. Want in 't klooster der Minrebroederen, als een tweede stadthuis, werden alle zaaken, de vervolging der Onroomschen raakende, beraadtslaaght, jaa hun genoeghzaam de (2) voorkeur der zessendertighen opgedraaghen. De Chartroizen waaren, om hun (3) gasten en brassen, in 't ooghe, daar dikwyls die van de regeeringe, en, by den drank, heevighe woorden, omgingen. De gemoeden, door 't slaaken der gevangenen, yetwes bekoelt zynde; werden de wethouders, als zich bedraayt in 't werk vindende, te raade hunne toevlucht te neemen tot de — 114. gemaghtighden 's hoofs van Hollandt, Dominicus Boot, en Reynier van der Duyn, die zich op dat pas in stadt vonden. By hunne tussenspraak werd op den laatsten van Herfstmaandt, een nieuw verdragh ge-

(1) *Chartroizen*, Karthuizers.

(2) *Voorkeur* beteekent hier hetgeen wij, met een basterdwoord, *præadvys* noemen. De meening is, dat er naauwelijks iets in de Vroedschap in beraad gelegd werd, waarop niet te voren het gevoelen der Minrebroeders was ingenomen.

(3) *Gasten*, is hetzelfde, dat wij, met een' vreemden uitgang, *gastereren* noemen, en zeker, om zijn' echt Nederduitschen vorm, boven dit laatste te kiezen. Zoo gebruikten de Ouden ook *banken* in den zin van *banketteren*. Zie HUYDECOPERS *Proeve*, III D. bl. 127 en 128.

Bl. 114. getroffen, en den Calvinischen de Minrebroederskerk en kerkhof ingeruimt, die men van 't klooster afzonderen zoude, zonder 't zelve nochtans van de Monniken te laaten bewoonen. De begraaffenissen werden aldaar, naa hunne wyze, toegelaaten, en in de andere kerken, naa de Roomsche, oft zonder eenighe pleghtigheid altoos. D'andere punten verschilden luttel van die van Antwerpen. Men wil, dat op dit pas, t'Amsterdam geraadslaaght zy, oover 't zeinden van drie duizent Onroomsche boeken, by twaalf Leeraars, naa Spanje, om den Koning daar zoo veel te doen te maaken, dat hem niet leedigh stonde herwaarts te koomen; ende oover verbondt, aan te gaan met de Zwitsers, op dat zy zyn' reiz in de berghen schortten.

Deez', en gelyke ontsteltenissen deeden de Staaten van Hollandt, zoo lange aanstaan, by de Hartoghinne, om den Prins in zyn' Landtvooghdye te hebben, dat zy hem endtlyk aanschreef, hy zoude zich derwaarts vervoeghen, en voor al trachten Amsterdam en Uitrecht, door zyn' ervaare wysheit, in ruste te stellen, met toezight; dat de dienst Gods en achtbaarheit des Koninx behouden bleeve. Maar zyne Doorlughtigheidt had ander onweeder in 't hooft, en als (1) zonderling eunjer, om 't brouwen haarder vy-

(1) *Zonderling eunjer*, zonderling bedreven, en, als het ware, met meer dan natuurlijke kennis toegerust. *Eunjer* is een geest, zoo als hij door SIMON den *toovenaar*, in HOOFTS Treurspel *Gerardt van Velzen*, beschreven wordt:

„ Die door d'omstandigheen vervolligs noodt kan zien."

CATS gebruikt *eunjer wyf* voor *tooverheks*, in zijnen *Trouring*, Afd. *Spoockliefde*, bl. 345 van de uitgave in 4°.

„ Daar is een *eunjer wyf* in dit gewest te vinden,
„ Die gaf, gelyk het scheen, geboden aan de winden."

KILIAAN heeft *Unghers*, dat hij verklaart door *maleficus*, *veneficus*, *diabolicus*, en *ungheren*, hetzelfde als *tooveren*. In

vyanden t'ontdekken, in handen geschikt te kryghen twee (1) affchriften van brieven, die, door Francisco Alava Ambassadeur van Spanje in Vrankryk, aan de Landtvooghdesse gericht waaren. Waar by 't geen daar de Spanjaart lang mee zwanger gegaan had, en al de bommel van zynen toelegh uitbrak. Want hy meldde rondelyk, *hoe schoon de geleegenheit der Nederlandsche beroerten, den Koning quam, om door 't loozen van eenighen, en 't dwingen van anderen, tot een' onbepaalde heerschappy te raaken, daar hy en zyn' voorzaaten zoo lange naa gewenscht hadden. Dat men, uit vreeze van ergher, 't schoon gelaat der drie Heeren* (te weeten Oranje, Egmondt en Hoorn) *met de zelve konstenaaryen, bejeeghenen moest; hun zeggende, en door uitgemaakte persoonen, inprentende, hoe de Koning, van hunne diensten, erkende, dat de landen, nocht van vreemden oovervallen, nocht van inheemschen uitgeplondert waaren. Maar hy zoude, met wel graatighen yver, hen, die zy met recht voor de stookers der weederspalt hield, als onwaardigh eenigher genaade, in tydt en wyle loon naa werken doen ontfangen; en had gezwooren de Nederlanders, oover 't verkorten niet alleen van zyn' achtbaarheit, maar zelfs van den dienst Gods te straffen, dat'er gansch Christendoom af waaghen zoude; alwaar 't met gevaar, van de rest zyner Ryken te verliezen. Dat men,* Bl. 114.

In gelijken zin, als hier, komt *eenjer* bij onzen Schrijver meermalen voor. Zoo leest men, in zijnen *Tacitus*, bl. 24, waar het ter vertaling van het Latijnsche *solers* dienen moet: „ Sempronius Gracchus, die van eedelen „ huize, eenjer van greet, en zyn welspreekenheit quaa- „ lyk gebruikende ," enz.

(1) *Affchriften van brieven.* De Jezuit STRADA heeft deze brieven verdicht gehouden; doch de Prins heeft zich altijd openlijk op derzelver echtheid beroepen. Zie over de beschuldiging, dat de verbonden Edelen dezelve zouden versierd hebben, TE WATER, *Verb. der Edelen*, II D. bl. 7, enz.

Bl. 114. *men, met gelyke geveinstheit, de Heeren van Berghen en Montigny, om den tuin leidde; zulx zy niet zwoeren, dan by de gehoorzaamheit, die zy hunnen meester schuldigh waaren. Maar ondertussen had men zommighen van hun gezin zoo listelyk beleezen, dat alles, wat zy ook in 't heimelyk, uitoft aansloeghen, werd oovergedraaghen. Ende was het voorneemen hen daar te houden, eeven als den Heer van Ibermont* (dit 's de Raadsheer Renardt) *dien 't ook uit de gissing ging, van in kort t'huiswaarts te keeren. Voorts dat haar voorslagh van heimelyk verstandt, en 't verzeekeren der sterke plaatsen, wel gesmaakt had, in Spanje. Dat de Fransoizen nocht maght, nocht meening hadden, den Spanjaart te hulp te koomen, en in de vrouwe haar bekent* (hier meede werd de Koninginne Moeder in Vrankryk, gemeent) *nocht trouw, nocht grondt te vinden was.* Meer andere dingen stelde hy naakt genoegh voor, die 't niet ambassadeurlyk was, dan in alle vayligheit, te verkundschappen; doende zynen
— 115. meester eenen ondienst, die hem t'elken keer, voor de scheenen springen moest.

Op deeze brieven verdaghvaardden zich onderling, den derden van Wynmaandt, de Prinsen van Oranje, en Gavere, de Graaven van Hoorn, Hooghstraate, en Nassau Luidewyk, tot Denremonde. Alwaar ook geleezen werd 't geen Montigny, aan zynen broeder, noopende 's Koninx verbolgenheit, had oovergeschreeven. Maar hoewel de geenen, die eenighzins den aardt van oppervorsten verstonden, hieraan genoegh hadden, om zich aller hoope van verzoenlykheit t'ontslaan, zoo werd'er naa vyf oft zes uuren ooverleggens, niet anders beslooten, dan dat men, in bewys van volkoome gehoorzaamheit, en 't stillen der ontsteltenissen, zouw voortsvaaren. Want Egmondt beeter man om aan- dan om raadslaan; oft meetende na de (1) vrankheit van 't zyne,

(1) *Vrankheit*, openhartigheid, rondborstigheid. Dit Zelf-

ne, het hart des Koninx; oft meer geneeghen, mits Bl. 115.
zyne kloekmoedigheit, tot hoop dan tot vreeze; oft benoodight by mangel van onderhout buiten 's lands, al, en aallyk, den Koning aan te hangen, gelyk hy verklaarde; zocht den anderen alle zwaarigheit uit den hoofde, en dit schryven in den windt te slaan. *Wie wist*, zeid' hy, *oft Alava juist op 's Koninx borst geleeghen had, om de verborghenheit zyner inwendighe gedachten te beluisteren? dat het hof vruchtbaar was van allerley klap, en luiden geneeghen om leughen te gelooven, die zy zelve gedicht hadden.* Alzoo werd'er gescheiden; zich laatende echter d'andere Heeren vastelyk voorstaan, dat Egmondt, tot zyn tweede bedenken koomende, 't gevaar wel bet begrypen zoude. De Graaf van Hoorn, blyvende by zyn opzet van zich der zaaken niet wyder t'onderwinden, ging der Landtvooghdesse aandienen, wat te Doornik was uitgerecht, en voorts naa zyn huis te Waardt.

Oranje, tot Antwerpen gekeert, en belaaden met die stadt, hadde geirne, door haar' Hoogheit, den Heer van Brederoode, tot bewaarnis zyner plaatze, in Hollandt, zien maghtighen. Maar hem was in den weeghe, dat hy als een hooft onder de bondtgenooten uitstak, en zich richtende naa den Graaf van Kuilenburgh, de beelden, uit de Kerken zyner heerlykyen, geworpen had. Ende nam zy mooghelyk immers zoo zeer ter harte, zeeker boexken, alstoen uitgekoomen, beweerende dat hy (1) de wettighe erfgenaam van Hollandt zynde, door 't Borgoensch ge-

zelfstandig naamwoord komt niet veel voor, maar wordt hier voortreffelijk gebezigd, om zulk eenen staat des gemoeds aan te duiden, waarin men los is van alle banden, die ons zouden kunnen beletten, onze meening duidelijk te openbaren.

(2) *De wettige erfgenaam van Holland.* De Stamheer des huizes van BREDERODE was DIRK, zoon van SIGFRID, SIVAARD of SIKKO, den broeder van Graaf DIRK III.

Bl. 115. geweldt en snoodtheit, daar uitgebeeten bleef. Derhalven, om Antwerpen niet zonder hooft van goeden aanzien, te laaten, vond zy raadzaam, den Prinse aldaar tot Steedehouder te geeven den Graaf van Hooghstraaten, zoo wel yverigh Roomsch, als hem toegedaan, en aangenaam zynde; met last, om den voet, by Oranje genoomen, te volghen. Hooghstraaten sloegh 't niet af, maar begeerde te weeten, oft hy daar meê bestaan moght; naadien de Prins had moeten hooren, dat de dienst Gods en des Koninx door hem verachtert was. Zy antwoordde, *zulx zouw men uit haar' brieven niet leezen; maar wel, dat de preeke, en kerkelyke pleghtigheeden der Onroomschen binnen die stadt te lyden, teeghens den dienst Gods en des Koninx, teeghens haar besluit, en d'ooverkoomst met den Aadel, streed: weshalven zy niet had konnen laaten, zyner Majesteit dat te vertoonen, met de reedenen, daarop, door den Prins, aangeweezen. Den Graave stond zyn best te doen, om onrust en voorder bederf te verhoeden.* Waar op hy, zonder meer weederspreekens, uit Mechele scheidde, daar 't hem gelukt was de muitery, in haar geboorte, te smooren.

Naa zyn aankoomst tot Antwerpen, zond de Hartoghin derwaarts den Raadsheer Assonville, om wys te worden, wat aldaar, tot dat pas toe, omgegaan, en voor 't raadzaamst te doen waare. De Prins, hem mondelings bericht hebbende, werd, om immers de maat van zynen plicht niet onvervult te laaten, daarenbooven, beweeght zeeker geschrift in te

— 116. stellen, waarby hy zyn bedenken op den ganschen staat des Lands, met dusdaane reeden ontfouwde. *De zwaarigheeden, waar in wy, door strydend verstandt, noopende den Godsdienst en de regeeringe, vervallen zyn, en (by misbruyk der geenen, die om hunnen bezonderen welstandt, den gemeenen verby zien) steeken blyven, hebben my meenighmaals verschrikt, met den genaakenden ondergank van een volk, wiens lof, booven dat van alle volken, door de getrouwheit t'zynen Landsheeren, uitmunt, en aan 't welk myn hart,*

hart zich zoo zeere verknocht voelt. Maar mijn Bl. 116.
oordeel, oover een ſtuk van zoo groot eenen naadruk, gereedt te hebben, docht my te hoogh geoordeelt van mynen ouderdoom en ervaarenis. Nu wordt, zoo jonk als oudt, door noodt en plight, gepreſt, om den ſtruykelenden ſtaat op 't ſpoedighſt de handt te loopen bieden, en alles te helpen ſtieren, tot zoo deughdelyk een eyndt, als Gods gloory, de voorſpoet en eere des meeſters, neevens de verlichting der goede gemeente. Weshalven ik langer niet leedigh ſtaan kan van 't myne tot de zaak, en voor eerſt te zeggen, dat niemandt het geſchil, nieuwlinx gereezen onder ons in geloofspunten, zoo zeer benieuwen moet. Hoe kond' het min, in een landt, niet alleen paalende aan gebuuren, maar doorvlochten (mits de noodtwendigheit der onderhandelinge) met volken, (1) *zoo wydt verrukt in dit deel? in een Landt, daar, geduurende de laatſte oorloghen, zoo te velde, als in de bezettingen, d'oopenbaare preeke van 't aanſtootelyk verſtandt is toegelaaten geweeſt: gelyk men die jeeghenwoordelyk heeft moeten inwillighen? Verſcheidenheit van Godſdienſt heeft, van den beginne der wereldt af, aan meenigherley oord in zwang gegaan: endo waar veeleer vreemdt, dat zoo veele en zoo wydt verſpreide heerlykyen, als die van zyne Majeſteit, in deezen, eene lyn trokken. Zacht valt het, zich aan anderen te ſpiegelen. By onze gebuuren kunnen wy ſpeuren, dat ons beeter bekoomen zal, in 't eerſt de orde te ſtellen, die hun, door de gevoelykheit hunner ellenden, entlyk opgedronghen is: zoo 't ons niet luſt, met een onverantwoordelyk verzuim, Gods toorn en ſtraffe te terghen. Mevrouw de Landtvooghdes heeft onlanx oorbaar verſtaan, den toom der regeeringe, in 't ſtuk van 't geloove, te vieren: d'ervaarenheit haar*

(1) *Zoo wydt verrukt in dit deel*, dat is, weggerukt, van het ware pad afgerukt.

Bl. 116. *haar werk voor goedt opgenoomen. De waapenen zyn geslaakt, het morren gemindert, en alle onrust hadd' uit, zonder de versche geruchten van kryswerving. Dit is 't geen, dat d'Algemeine; dit, dat bezondere Staaten behooren den Koning in te scherpen, om te neemen den wegh t'onzer behoudenis leydende. 'T geweldt te werke te stellen, waar vergif in de wonde wryven, 't vuur der heevigheeden opstooken, en 't volk tot in 't gebeente verbitteren, dat beeter verzoet, bekoelt, en verzacht diende, teeghens de koomste zyner Majesteit; op dat men zich alsdan, zonder gesteurt te worden van eenighe beroerte, tot het verhandelen van zoo hoogh en wightigh een' stoffe* (1) *beleedighen moghte. Dat men hier anders, dan met de leevenden leeven, oft een wereldt op zich zelf zoude weeten te scheppen, is, by deezen tydt, te ydel een' inbeelding, aan eenen oordt, die de gemeenschap der grensgewesten, zonder* (2) *achterdeel, niet ontbeeren kan, nocht onderhouden, zonder zich daar naa te voeghen. Ende zoud' het ons, myns bedunkens, beeter gelyken, eenpaarigheit van orde te houden, met het Kayzarryk, dan met eenigh ander. Wel is waar, dat het geschieden moest, zonder 't gewisse, oft d'achtbaarheit des Koninx te quetsen. Maar 't konde niet, dan tot wasdoom van de welvaart des lands, en 't Koninklyk aanzien, gedyen, zoo men een' algemeene vergiffenis der voorgaande zaaken, te verwerven zaaghe, door tussenspreeken der Kaizarlyke Majesteit, en de zelve daar naa gedient waare, met deeze Landen, en 't gansche Ryk, onder een' gemeene form van beyreedinge te begrypen. Doch,*
— 117. *indien wy geneeghen zyn, zonder ander behulp, ons zelf te redden, zoo schynt, dat'er voorneemelyk zeevenderley middel in bedenken komt. Naamelyk; het pree-*

(1) *Beleedighen*, verledigen.

(2) *Achterdeel*, nadeel.

preeken en oeffenen van den nieuwen Godsdienst, by Bl. 117.
toedoen van dwang, te keeren. Allen Onroomschen 't landt en hunne goederen t'onbruik te maaken. Enkele vryheit, om zyns geloofs ongemoeyt te blyven, oft te mooghen vertrekken, behoudens goeds. Elken met het zyne, te laaten beworden, mits bindende oeffening en preeke aan zeekere plaats in yder gewest. Ter keure van elke stadt, Heere, oft Eedelman die hooghe rechtspraak hebben, te stellen, oft zy vrye oeffening begeeren oft niet. D'Augburgsche belydenis alleen in te willighen, onder verzeekering van de Roomschen in hun geheel te behoeden. Neevens de Roomsche, zoo wel de Calvinische als d'Augsburghsche gezintheit toe te laaten, ter tydt toe, dat deeze laatste zich moghten vereenighen. Men ooverweeghe nu welk, ons, van deeze middelen best zal te staade komen. Strengheit, altyds, heeft geenen duur, mochte d'uitheemsche soldaaten (want deeze moesten 't doen) ander wit, dan eighe baat, uit ooverlast der Landzaaten. Ook zal 't waapenen alhier, den Duitschen in 't ooghe weeze, en hen, van de bescherming der gemeene Christenheit teeghens den Turk, afwenden. Ende waar met zoo zwaar een ongemak niet anders te winnen, dan 't blussen van 's Koninx gramschap, 't verlustighen van de benyders des Lands, neevens 't uitrooyen der oopenbaare preeke. Want de heimelyke hebben in d'allerbenaauwste tyden, haaren gank gegaan. Noopende 't bannen der luyden, en aanslaan der goederen, laat zich welzeggen, dat den onderdaanen niet (1) *toestaat de wet des Landsheeren te wraaken: maar deeze reede wil in den gemeenen man niet, die liever 't leeven, dan de nooddruft des zelven en zyn vaderlandt verlaaten zal. Waaromme, ziet ons daar weeder in de noodt van een oorlogh aan te vangen,* en

(1) *Toestaat*, betaamt. Zie de aanteekening op bl. 190.

Bl. 117. *en meenighte van menschen, voorneemelyk handwerxluiden, en met hun alle welvaart, ten lande uit te dryven. De meeste billikheit waar het inruimen der vryheit des gewissen. Maar d'Onroomschen, zynde, ter eene zyde, schuw van d'oopenbaare, ter andere, versteeken van hunne bezondere oeffening, zouden dus doende, by verloop van tydt, zich nocht met Godt, nocht met Godsdienst bekreunen, stervende, zonder meer, dan 't onvernuftighe vee, voor hunne zielen, te zorghen. De Koning ('t is kenlyk) zal beeter waanen, eenen hoek van 't landt te verliezen, dan vryheit van gelooye toe te staan. Verscheyde treflyke Vorsten, zyn Raadt alhier, zoo wel als in Spanje, zullen hem daar in styven: ten deel uit bezondere inzighten, ten deel, uit onkunde van 's Lands geleeghenheit. Dan, hoe is de steevigheit, in deezen, zynen gebuuren vergaan? die met onverwinnelyke schaade, en schrik van den ganschen staat te zien storten, geleert hebben, van twee quaade 't minste te kiezen, en liever den tydt wat toe te geeven, dan met het hooft teghens den muur te loopen: gemerkt een gevoelen, daar de mensch meent zyn' zaaligheit aan te hangen, hoe langer hoe dieper wortelt, in spyt van alle geweldt. Maar hoe, zoo wy (1) schier oft morghen weeder in oorlogh raaken? 'T roer leit'er naa, by d'aangrenzende mooghentheeden. Waar zou men zich wachten? werwaart zich keeren? als ballingen en uitgeweekenen gejaaght van toght naa vaderlandt en goederen, geprikkelt van wraakzucht, met hunne kennis van alle 's lands geheimenissen, den uitheemschen ten dienst zouden trekken? als 't binnelandsch misnoeghen, gelyk bedwonge weederwil staagh op haar getyde gist, teffens quaam uit te bersten? als men den vyandt voor de borst, op de hakken, en in eyghen*

(2) *Schier oft morghen*, zeet binnen kort. Zie de aanteekening op bl. 144.

ghen boezem had? Voorwaar (1) *om den wegh voor* Bl. 117.
zoo groote en maghtighe zwaarigheeden, op te delven, vertoont zich geen naader wegh, dan zeekere plaatsen, tot vrye oeffening van Godsdienst uit te — 118.
zonderen: oft al den geenen, die, hooghe rechtspraak hebbende, deeze vryheit begeeren, die te laaten geworden; en de zelve te weeren, daar m'er niet meede gedient is. En de Koning kon de d'Augsburghsche belydenis, alleen, oft daar beneeven 't verstandt van Calvyn toelaaten, onder de bepaalinge, daar hy oordeelde 't Roomsch geloof best meede bewaart te weezen, en in voeghe, dat de geestelykheit, in haare persoonen, kerken en goederen, onverkort bleeve. Men roept wel dat dit een bezwaarlyk werk voor 't gewisse zouw vallen; maar hoe veel bezwaarlyker waar' het, voor een vroom gemoedt, den welstandt van dus waard een vaderlandt te verreukeloozen, de poort aan alle gruwelen te oopenen, en 't bloedt als beeken te doen vloeyen, zonder eenighe zeekerheit van de gewenste uitkoomst? Wat inwendigh wroeghen doch kan hem grootelyx ontstellen, die deezen wegh niet in gaat, dan om een arger te schuwen, en met der tydt, alles te rechte te helpen? Want geen ander raadt schiet 'er oover, om de luiden tot beken hunner dwaalinge te brengen, dan 't wel leeven, en leeren der geenen, die daartoe gehouden zyn. In deezer wyze, niet door dommekraft, heeft men de vernaamste ketteryen der weereldt uitgerooyt, en moeten alle gezintheeden versterven, die uit Gode niet zyn. Zoo doende zal zy-

(1) *Om den wegh voor zoo groote en maghtighe zwaarigheeden op te delven*, dat is, om den voortgang en de werking van zoo groote en magtige zwarigheden te weren, door den weg, langs welken zij moesten komen, op te graven en zoo onbruikbaar te maken. In denzelfden zin, zoo eigenlijken als figuurlijken, wordt de spreekwijze *een' weg opdelven*, en *iemand den weg opdelven*, nog heden gebruikt.

Bl. 118. *zyne Majesteit de gloory der goedertierenheit doen uitdyghen, waarmede zy al haar leeven tot noch toe verciert heeft. Zoo doende zal zy winnen lof zonder gelyk, en de harten haarer onderdaanen, om, meer dan ooit, ontzien en gehoorzaamt te worden. En zoo zy verstaat hierinne anders te handelen, zullen voor Godt en de weereldt ontlast zyn, de geenen, die naaktelyk verklaart en aangeweezen hebben, 't geen zy, in goeden gewisse, verstonden te behooren.* Al dit der Hartoghinne vertoont zynde, werd van haar ten breedtste oovergebrieft aan den Koning.

De Prins, hebbende allen bystandt doen belooven aan den Graave van Hooghstraaten, bedankt zynde voor den zynen, door den breeden Raadt en (1) de taalen der koopluyden, vergaadert t'zynen verzoeke, begaf zich, den twaalfden van Wynmaandt, op reize. Korts daarnaa, werd de Majestraat verwittight, dat'er weeder yet smeulde; hebbende 't graauw voor, zich meester van den tooren der groote kerke te maaken, om met de klok, waapen te kleppen, en, uit der hooghte 't Raadhuis te beheeren. Dies versterkt men de toorenwacht, schikt roers, kruydt, en loodt naa booven, met een deel steene klooten, om ze van de trappen te rollen, teeghens de geenen, die pooghen moghten opwaarts te klimmen. 'T welk onder den man gekoomen zynde, begint het volk, den zeeventienden 's naamiddaghs, op het kerkhof, t'zaamen te rotten; wil in de kerk, en weeten, waar toe die voorraadt daar bestelt. Tweemaals verstrooyt zynde door 't ontzigh van den Graave en de Wethouders, neemen zy, des aavonds, naa 't afgaan der daghwaght, hunnen slagh waar, en een brandt-

(1) *De taalen der koopluyden*, dat is, *kooplieden van alle taalen*, zoo als zij bl. 223, bij gelegenheid der beschrijving van 's Prinsen intrede binnen *Antwerpen*, genoemd worden. Bl. 261 wordt mee name van *Spanjaarden* en *Italianen* gewag gemaakt.

brandtladder van 't kerkhof, daar zy de deur mee Bl. 118.
oopenliepen, vallende voorts aan 't vernielen van de nieuwe beelden en altaaren. Maar Hooghstraaten daatlyk op, met den Markgraave, zommighen van der wet, en de stads soldaaten; slaat'er onder; quetst eenighen; grypt anderen by den hals. De rest stak op der loop. 'S nachts daaraan vorderde men de gevangenen ter scherpe vraaghe; en lichtte, van den bedde, op hun melden, eenen Eedelman, oft zich daar voor uitgeevende, Berghemondt genoemt, oft, naa 't zeggen van anderen, (1) Barlemont van bastaardye; die, ook gepynight en zich metpleghtigh bekent hebbende, voorts, met vyf anderen, verweezen, en des anderen daaghs opgeknoopt werd. Geerne verstond de Hartoghin deeze tyding, en beval dit spoor te volghen.

De Calvinischen, begaan zynde om zich van de opspraak en haatlykheit der kerkschenderye, die om beloften nocht eeden naaghelaaten werd, te zuyveren, stelden te dien eynde, den Graave van Hooghstraaten, in handen, een smeekschrift aan den Koning gericht, waarin zy zich voorts pynden zyner Majesteit in te scherpen, *dat men den mensche, niet het geloof, als van Gode koomende, maar wel een geveynstheit opdwingen kon, die, onder 't moinaanzight van zich naa de heersschende kerk te vlyen, lichtelyk een walghe van allen Godsdienst en toomeloosheit van gewisse uitbroedde. Zy weeken,* zeyden ze, *nocht van den grondt der heilighe Schrift, nocht van de twaalf punten des geloofs, nocht van 't verstandt der oudste Conçilien, en zoo men een nieuw, uit de gansche Christenheit, oft uit de gebuurvolken, als Duitslandt, Vrankryk, en Engelandt, beschreeve, waaren bereydt zich daar aan t'onderwerpen. Midlerwyle baaden, om de vryheit van gemoedt, en oeffening van Godsdienst, by veele Vorsten toegelaaten; wilden alle las-* — 119.

(1) *Barlemont van bastaardye*, dat is, BARLEMONT genaamd; maar door onwettige geboorte.

Bl. 189. *lasten van tollen en schattingen draaghen, boovendien, deeze genaade, met een schenkaadje van dertigh hondert duizendt gulden, erkennen.* Maar konst is het aan een schalk oogh, yets te pas te maaken. Ondank, in plaats van gunst, begink men met dit bodt, als luchtende naa vermeetelheit, en toeleg om uitheemsche Heeren, door zoo hoogh een opgeeven van rykdoom, t'zyner bystandt, in 't landt te troonen.

De Prins in Hollandt gekoomen, beschreef de Staaten tot Schoonhooven, beval hun het stillen der beroerten, zoo hoogh, als zy 's Koninx tooren duchtende waren, en kreegh tot afscheidt, dat zy dit stuk, met allen ernst zouden behertighen. (1) Hy schreef en schikte, meermaals, te vergeefs, op Amsterdam, om den Calvinischen te doen verstaan, dat met inhouden der Minrebroederen kerke, niet dan te meer ongenaade, by den Koning, te winnen was, die in der eeuwigheit, daar toe niet zoude bewillighen. Eeven luttel bedeegh zyn' naarstigheit t'Uitrecht. Daar klaaghden de wethouders, dat hun de Onroomsche, op nieuw, een' van de kerken zochten (2) af te driesschen; die de geestelykheit, tot haar groot bezwaar, moest doen bewaaken; en derhalven noodigh was, meer krysvolk, tot 's Koninx koste, te hebben. Hy noodighde de treflykste der stadt, op 't Slot Vreedeburg ten banket, en trooste hen met zyn' bende ruiteren; die, reeds ontbooden, binnen weenigh daaghen daar quam: hoewel zy zeiden, 's winters, om de diepte der weeghen, beeter met lich-

(1) *Hy schreef en schikte.* In de maand December kwam hij zelf binnen de stad, hield zich daar zes weken op, en herstelde toen de rust.

(2) *Af te driesschen*, door dreigen af te persen. *Driesschen*, voor *dreigen*, is bij HOOFT en andere Schrijvers zeer gemeenzaam. Van daar *klagh-* en *drieswoorden* voor klagten en bedreigingen, in het IX B. dezer *Hist.*, bl. 388. Wij hebben daarvan nog *driest* in gebruik.

ſchte paarden, gedient te zyn. En ontworpen hebbende een' forme van verdragh, die in 't voorneemelykſte met d'Antwerpſche oover een ſtemde, uitgezeit: dat hier de preeke binnen verbooden werd, pooghd' hy, met veele reedenen, partyen daar toe te beweeghen. Maar de Staaten, 't hof, en de Regeerders der ſtadt, (1) hadden zich zoo ongezeggelyk, dat hy haar ſchriftelyk beſcheidt af nam, verklaarende zich daarmeede, by den Koning en de Landtvooghdes, te zullen ontſchuldighen van alle onheil, dat, uit hunne weigering, ſpruiten moghte. D'onroomſchen, ſpellende eenighe gunſte t'hunwaarts uit deeze zyne gemaatighheit, verſtoutten zich, buiten de poort van S. Catharine, in 't veldt te verzaamen, zonder naa eenigh verbodt te luiſteren, tot dat de Slotvooghdt hen, door 't loſſen van 't grof geſchut, deed ſcheiden. De beraamde punten zond' hy aan de Hartoghinne, en deed ze, by haar goeddunken, in maxel van Plakkaat, op zynen naam, als Landtvooghdt van dat gewest, verkondighen. Bl. 119.

By Scheeveringe, een zeedorp ontrent den Haagh, werd, den vyftienden van Slaghtmaandt, door Jongeneel een' viſſcher, gevangen een vreemde visch; en twee daaghen daarna een deſgelyk, by Katwyk. Hy had een' krommen, zwarten en harden bek, haaringſcherwyze, en zes lange ſnebben, bezet met ronde napkens, van 't maxel der geene, die van de Geuzen, zoo men ze noemde, aan den hoedt gedraghen werden. D'onweetenheit des volx, geneeghen, zon- — 120.
derling in verdachte tyden, al, wat ongewoon is, voor wonder te houden, wilde enkel dat hy eenighe verborghe toekoomſt van zaaken beteekende. Maar Adriaan Koeneszoon en een oudt zeeman van 't voorzeide Scheeveringe, in zeeker uitgegeven boek van de wonderbaare viſſchen, noemd' hem een' Poellompe, en getuighde, in 't jaar duyzent vyf hondert zeſ-

(1) *Hadden zich*, gedroegen zich. In deze beteekenis werd *zich hebben* oudtijds gebezigd.

zessenveertigh eenen van de zelve gedaante, voor twee stuivers, gekocht te hebben, daar men hem zeeven gulden voor betaalde, om 't gewin, dat van 't bekyk verwacht werd. Waarmeede hy de bediedenis der snebben (1) wraakte.

In Heenegouw en tot Valenchien, mits het afweezen des Markgraaven van Berghen, stond het bewindt aan den Heere van Noircarmes. Deez, den Bisschop van Kaamerik aankleevende, en d'Onroomschen der voorschreeve stadt, die verscheide kerken bemaghtight hadden, konden elkanderen zoo quaalyk verstaan, dat hy der Hartoghinne schreef, daar waare niet goeds, dan by weeghe van daatlykheit, te verrichten.

Terwyl de staat der Nederlandsche zaaken, aldus geschudt, ten val spoeide, viel Koning Philips, in 't bos van Segovia te bed, aan een' koorts, en kreegh daar op, zoo (2) leid een tyding. Nietteemin, gebooren, en, door oeffening, afgerecht, om zyn' hartstoghten en innerlyke beroernissen, met een onverwrikte staatigheit, te beheinen, toond' hy eenen schyn van groote gelaatenheit, inkroppende zynen haat teeghens de geenen, die, niet kunnende verstaan, dat onze wonden met brandt oft bytende zalve te heelen waaren, dus lange noch, het uiterste bederf, door de gevoeghlykste middelen, met alle vlyt, te rug hielden. En hy, die, hoe schuwer van de werklykheit des uitvoerens, zoo veel te meer voor bedryvende binnen 's kaamers, en man van raadt wilde geacht weezen, vervolghde, (zonder zich zelven oft zyn' ziekte aan te zien) in de gewoonlyke beezigheit, van alle brieven uit Nederlandt te leezen, en dikwyls met zyn inzight daarop geteekent, den Raadsheeren te behandighen. Daarnaa vorderde hy ze

(1) *Wraakte*, verwierp, onaannemelijk verklaarde. In denzelfden zin werd oudtijds gezegd; *de getuigen wraken.*

(2) *Leid*, smertelijk, droevig.

ze weeder, met hun gevoelen; overwoeghze op nieuw; vormende, somtyds by zich zelven, somtyds in hun byweezen, zyn besluit. Maar, koomende daar de knoop der stoffe lagh, beval hy den Raadt, de zelve t'ontpluizen: daar 't weeder op een betighten der Nederlandsche heeren en aadels ging, die men met d'Onroomschen en 't graauw, voor vier schaakels van een' ketting schold. En tot bewys van zoo zwaar een' belasting, aanveirdde men, voor volle getuighenis, woorden in den windt geworpen, en opgenoomen zonder eenighen schyn van wettigheit, uit den mondt van de geenen, die men zelf voor d'allersnoodsten wraakte, te weeten de beeldtstormers; eenighen der welke zich hadden laaten verluiden, dat hun werk de wil der Heeren was. Waar neevens (1) echter opgehaalt werd, dat de bondtgenooten, zynde hunne vrienden, maaghen, en dienaars, met de Grooten in een verstandt stonden. Ook braght men onlanx daarna voor den dagh zeeker schrift, meldende hoe de Heeren den Aadel belooft hadden, alles te doen, om tot een vergaadering der Algemeine Staaten te koomen; met gelyke zaaken, die zy rondelyk ontkenden. Om den Prinse de schuldt van 't kerkplonderen t'Antwerpen te doen draaghen, was genoegh, zyn vertrek van daar, rechts eer de moedwil aanging. Meer andere reedenen van gelyken slot: *als dat men de vryheit van geloove door gedrongen; en de Landtvooghdes, by mangel van ander' uitkoomst, zich, tot een beschryving der Staaten verplicht had: naa welke twee punten, van eerst af, gedongen was. Daarenbooven had men 't bevel zyner Majesteit in andere, zelfs noopende 't betaalen der jaargeld trekkende Vorsten en Hooghduitsche hopluiden, niet achtervolght, waarin voorzien diende. Niettemin, dat, onder zoo veele quaaden, een goedt gevonden werd: naamelyk dat zyn' Majesteit nerghens in bewillight had,*

Bl. 120. — 121.

(1) *Echter*, op nieuws, wederom.

Bl. 121. *had, nochte dienvölghens gehouden was.* Van de dienſten des Prinſen, des Graaven van Egmondt, des Ammiraals, geen tyding altoos. Van 't trooſten der Landtvooghdeſſe, in haar' meeſte verſleeghenheit, en 't afſtemmen haarder vlucht uit Bruſſel, met welken raad, hunne eighe vyanden bekennen moeſten, dat zy 't Landt behouden hadden, een woordt niet. Belangende nu het richten der zwaarigheeden werd gezeidt, *dat het eerſte, tweede en derde middel, was de jeeghenwoordigheit des Koninx; aangezien dat geene zaaken van weederſpannigheit zich wel afhandelen lieten, zonder den Landsheer by der handt te hebben. En indien men daarteeghens wilde ſtaande houden, dat zyner Majeſteit onmooghelyk viel, voor den winter reisreedt te weezen, zoo moest men dan ook onmooghelyk achten 't gemeene beſt en den Godsdienſt te behoeden. 'T welk licht om doen voordeezen, alsnu niet, dan met grooten arbeidt, en by ſpoedighe ooverkoomſt zyner Majeſteit in Nederlandt, geſchieden kon: gemerkt de Hartoghin, in haar' laatſte brieven verklaarde, geen langer onderſtutten aan den ſtaat te zien, dan Wynmaandt uit. De benden van ordening, de Duitſche waartgelders konden ter yl op de been zyn; en zoo 't de noodt vereiſchte; meer volx geworven worden. Maar veel toeruſtens voorshands, kon 't voordeel der veirdigheit niet opweeghen.* Men voeghd'er by, *dat een' zaak Gods, als deeze, niet enkelyk naa menſchen oordeel, te beleiden ſtond, maar met een vertrouwen, dat er Godt de handt aan houden, en de goede meening, teeghens ſchyn, zoude zeeghenen. Men moeſt gedenken,* (1) *hoe Kaizar Karel, om 't muiten eener ſtadt van Gendt, wel, op genaade zyner vyanden, door Vrank-*

(1) *Hoe Kaizar Karel*, enz. Zie het verhaal hiervan bij WAGENAAR, *Vaderl. Hist.*, V D. bl. 164—185. Nog wordt bij onzen Schrijver van dezen togt des Keizers met geestvervoering gewag gemaakt in eene rede van den Hertog van ALVA tot Koning PHILIPS, bl. 154: „ o braave Kai„ zar Karel! die om een ſtadt van Gent op lyfsgevaar, „ door 't vyandtsch Vrankryk ſtreefde," enz.

Vrankryk getooghen was: hoe de Koning zelf, in 't berichtschrift des Graaven van Egmondt, had doen stellen, dat hem niet verdrieten zoude hondert duizentmaals, zoo 't geschieden konde, het leeven te verliezen, om den Godsdienst in zyn geheel te houden. (1) Deeze redenen wonnen uit, dat men eendrachtelyk stemde, *'t naaste waar in 's Koninx reize te arbeiden: doch dienden de brieven der Hartoghinne, onderwyle beantwoordt. Ende vond men raadzaamst in deezen, dat de Koning, den handel met de Eedelen, en ketters ongeroert liete; dien 't oorbaar waar, nochte te beyestighen, nocht omme te stooten, uit vreez van nieuwe beroerten. De daghvaart der Algemeine Staaten, moght zyn' Majesteit zonder belasting haars gemoeds, niet inruimen. Haar gebodt van 't vernoeghen der Duitsche vorsten en hopluiden, stond ook met een, aan de Landtvooghdesse te ververschen.* Philips, verstaande, in 't begin van Wynmaandt dit raadslot, (2) vergeleek zyn gevoelen daarmeê, in alle deelen. Bl. 121.

Zyn gemaalinne was, op den twaalfden van Herfstmaandt te vooren, geleeghen van haar' eerste dochter; de welke oft naa de moeder, oft naa die hooghachtbaare Koningin van Castilje, gedoopt werd Isabella. Men voeghd'er by den naam Clara, om dat zy, op den dagh van die Santin, ter wereld quam; en Eugenia, ten aanzien (zoo 't schynt) dat zy, gesprooten uit de twee doorluchtighste huizen der Christenheit, te weeten Oostenryk en Vrankryk, wel voor de eedelste Vorstinne van den aardboodem geacht moght worden. Zommighen, nochtans, houden haar Eugenia geheeten te weezen, om dat de Koning, ten daaghe als hy het zwanger gaan zyner Ge-

(1) *Deeze reedenen wonnen uit*, dat is, werkten uit, bragten te wege. KILIAAN verklaart dit woord *vincere*, *vincendo extorquere.*

(2) *Vergeleek zyn gevoelen daar meê*, dat is, bragt zijn gevoelen daarmede overeen, of nam het voor het zijne aan. Zie de aanteekening op bl. 174.

Bl. 121. Gemaalinne eerst vernam, het ligchaam van Sant Eugenius, Bisschop van Toledo, en martelaar, oovergebraght uit Vrankryk, op zyn schouders gedraaghen had. Op deeze geleeghenheit, als oft hy daarnaa gewacht hadde, nam hy het afsnyden van langer uitstel zyner reize; en beval twee brieven, aan de Landtvooghdesse, t'ontwerpen. D'eene, om oopenbaarlyk getoont te mooghen worden, hield in, *dat hy, ter zelve stonde, vertrok uit het bos van Segovia, om naa Madril te gaan, en te bevorderen 't*
— 122. *geen tot den wegh van noode was. Dat zyn gewisse hem echter verbood, naa 't verzaamen der Staaten te luisteren, mits het gevaar, 't welk de Godsdienst, daar by liep, zonderling in zyn afweezen. Dat d'ervaarenheit uitwees, hoe een' onorde beeter in 't eerst te beletten, dan in 't endt te loozen is. Maar, om meerder ongemak en arghernis te verhoeden, docht hem als noch de beste wyze, daadtlykheit met daadtlykheit te stuiten: waar toe hy zich sterk maakte, dat zich, met goeden yver, zouden laaten gebruyken zoo veele treflyke persoonaadjen, en andere, geneeghen om Godt en 't gemeene beste te dienen.* In den tweeden, dien men verhoolen zouw houden, zeid hij, *dat, aangaande de daghvaart der Staaten, zyn' meening was; 't geen hy in den oopenbaaren had verklaart. Doch indien 't geweldt en de noodt, gelyk zy schreef, d'ooverhandt hadden, zoo moest men 't Gode, en zyner voorzienigheit opgeeven: behoudends dat men, in die vergaadering, niet het alderminste deede, met schyn van, eenigher maate, by hem ingewillight oft toegestaan te weezen.*

Vast ter zelve tydt, quam in Spanje antwoordt van Kaizar Maximiliaan, dat met minlyke ooverboodigheit van vruntschap, en broederlyken bystandt, nochtans luidende was, *hoe hy 't stuk rypelyk ingezien, zeer stekeligh en vol aanstoots vond: gemerkt de Duitsche vorsten veel al, verknocht door maaghschap, aan etlyke vassalen des Koninx, ook 't punt van den Godsdienst ter harte neemende, zich de*

zaak

zaak aantrekken en t'hunner hulp moghten opmaaken. Waardoor, men, met onderzaaten en uitheemschen teffens op den hals, zich bedraayt zoude vinden, in een oorlogh, immers zoo heftelyk te voeren, by een vertwyfelde weederparthy voor haare behoudenis, als voor geloof en Heerschappy, by den Koning; die veel te waaghen, en weenigh te winnen had. Want zelfs de zeeghe, die eevenwel onzecker was, en niet juist altyds gewoon 't rechtvaardighste vonnis te vellen, kon min niet, dan bitter, bloedigh, en tot bederf des lands, en doodtlyke droeffenis zyner Majesteit uitvallen. Weshalven hy alles zorghelyk en ontydigh achtte, buiten den wegh der gevoeghlykheit. En zoo men dien verstond in te gaan, wilde zich, tot middelaar, tussen den Koning en zyne vassaalen, laaten beezighen. Ook schreef hy, deezen aangaande, der Landtvooghdesse, met bygevoeghde brieven, aan de Prinsen ven Oranje en Gaavere, den Graaven van Hoorn en Mansveldt: doch (1) stelde 't ooverleeveren der zelve, aan haare bescheidenheit en aan 't goeddunken des Koninx. Bl. 122.

Wat'er aan alle oorden van Nederlandt omging, werd den Koning, t'elken maale, door veele Heeren aangedient. Hy antwoordde met groote minlykheit, hun bedankende voor den beweezen plicht, en hun gewilligheit inspreekende, tot volharden: schreef ook op den zelven zin, aan verscheide steeden, Staaten, Eedelluiden, en met zyn' eighen' handt, aan Viglius, dien hy bad, in zynen getrouwen dienst, nietteeghenstaande de lastigheit van zynen hooghen ouderdoom, voort te gaan. In deezen oest van brieven, ontfingen 'er Oranje en Egmondt, die oover 't misduiden zyner handeling, aan zyn' Majesteit en sommighe Spaansche Heeren geklaaght had, elk eenen, van zeekeren Spaanschen Raadsheer, (zommighen willen

(1) *Stelde 't ooverleeveren derzelve*, enz. De Koning verbood aan de Landvoogdesse, de brieven aan de genoemde Heeren over te geven. Zie beneden bl. 124.

Bl. 122. len dat het Tiſnacq was) die op dit verſtandt uitquaamen. *Dat, om der tonge en 't ooghe van arghewaan t'ontwyken, geen veyligher uitvlucht was, dan bewys van werken, en vaardighe gevolghzaamheit. Dat de kunde van 't* (1) *uiterlyk beſluit des Landsheeren den onderdaan verplichtte, om 't zelve, van goeden harte (alwaar men ſchoon in 't raadſlaan van ander verſtandt geweeſt) uit te voeren; zonder wyzer te willen ſchynen dan zyn meeſter, oft recht van maatſchappy aan 't hoogſte bewindt te reekenen. Dat ook, naar 't gemeene gevoelen, 't verloop der zaaken, wel te keeren geweeſt waar, en als noch te helpen, oft immers, tot*
— 123. *'s Koninx koomſte toe, te ſtuiten, indien zy twee, oft maar een van hun beide, zich daarteeghens met een gezight verzet hadden, oft noch verzetten willen.* Ende had deeze man den ſpyker op 't hooft geſlaaghen, by de geenen, die, bindende de oppervorſten, aan eedt, handtveſten, nocht billykheit, (2) niet te ſnoodt zyn, om zich tot verrichters hunner toomelooze zinlykheeden, als blinde beuls te laaten beezighen: al alleens oft de goedertierenſte der Kaizeren, Trajanus, te vergeefs, zynen ſteedehouder teffens 't ſwaart in der handt, en bevel gegeeven had-

(1) *Uiterlyk*, laatſte, *definitif.*

(2) *Niet te ſnoodt zyn, om zich*, enz. Het is niet duidelijk, wat *ſnood* te dezer plaatſe beteekene. De gewone beteekenis van *ſlecht van aard* kan niet in aanmerking komen; immers, ware deze door HOOFT bedoeld, zoo had hij moeten ſchrijven *ſnood genoeg zijn*, of ook *te ſnood zijn, om zich niet*, enz. Nog minder kan men denken aan eene andere, thans meer verouderde, maar bij vroegere Schrijvers zeer gemeenzame beteekenis van het woord, die namelijk van *gering, van kleine waarde, verachtelijk.* Er blijft dus niets overig, dan om eene derde, in *Vriesland* nog zeer gebruikelijke, beteekenis aan te nemen, waarbij *ſnood*, voor *ſchrander, ſlim*, gebezigd wordt. Zie het *Woordenboek* van den Heer WEILAND op dat woord.

hadde, om 't zelve teeghens hem te keeren, zoo hy zyn' mooghenheit misbruikte. Bl. 143.

Noopende de brieven van Maximiliaan, samt eenighe van de Landtvooghdes, dringende op 't ooverkoomen zyner Majesteit, en meldende onder ander, 't misnoeghen van Oranje en Hoorn, neevens de zaamening tot Denremonde, hoewel zy achter 't geheim der handelinge niet had konnen raaken, werd in den Spaanschen Raadt gezeit, *dat den Koning niet passen wilde, 't geen tussen hem en zyne vassaalen uitstond, aan yemant te verblyven: vooral, niet, in zaaken raakende 't heiligh geloof en zyne gehoorzaamheit, die men by weeghe van rechte, handthaaven, niet door flaaumoedigheit verwaarloozen moest. Wel had men de meenighte en de verdoolden genaadelyk te handelen, om de vroomen te trekken; maar de muitmeesters dienden gestraft, om de boozen te verbaazen. Dooh, indien eenighen der zelve tot beken hunner schuldt quaamen, moghte zyn Majesteit naa 't voorspreeken des Kaizars luisteren.* *Wiens schryven, niettemin, meest tzaamen hangende van de reedenen der Heeren, misschien door hun bedryf te weeghe gebraght was, by toedoen des Hartoghen van Saxe, die oom oover de gemaalinne des Prinsen van Oranje, en wonder wel te hoove, stond. Die ook de gangen der Heeren nyverlyk naaspeurde, zouw klaarlyk ontdekken, hoe zy by allerley manieren, zochten te koomen tot hun voorneemen, naamelyk de vryheit van Godsdienst, ten minste binnen's huis, 't waare* (1) *met gemoede ofte ongemoede, veinzen oft ontveinzen, list oft geweldt: zulx dat zy, hebbende eerst den Godsdienst heel in 't war laaten loopen, zich alsnu pynden 't zelve eenighzins te redden, ten deele om de voorzeide vryheit te vesti-*

(1) *Met gemoede, ofte ongemoede*, dat is, stil, vredig, of op eene meer geruchtmakende wijze.

Bl. 123. *tighen, ten deele om den schyn van goede plightpleeging. En hierop was 't aangezien geweest, als Egmondt verzocht, dat zyner Majesteit geliefde, met eenigh gebodt proef van zyn' dienstvaardigheit te neemen: meinende zy, dus doende, den Koning, door bewys van eenighe onderdaanigheit tot vergeetelheit der voorgange misdaaden te verplichten, en alzoo quansuis gezuivert, bet in hun kracht te raaken, om alles te doen staan, daar zy 't binden wilden. 'T welk geenszins te dulden viel. Belangende de reize zyner Majesteit; men had het daar voor te houden, dat zy gezint was haar laatste landt liever by den Godsdienst op te zetten, dan daarin 't minste de handt af te trekken; en in persoon naa Neerlandt gaan zouw. Want niemandt anders, hoe groot ook, konde gehoorzaamheit by de Hooghduitschen vinden, oft den haat der ingezeetenen ontgaan. Behalven dat'er 't opstaan van een' weederparty te verwachten was, die, zich van gelyke voor dienaaresse des Koninx uitgeevende, den luister der andere, met deezen naam verdooven zoude. Waardoor de zaaken zyner Majesteit grootelyx ten achtere, en 't landt te gronde gaan moest. En dit aldus vast gestelt zynde, stond* (zeide men nu) *voorts t'ooverweeghen, dat's Konings ooverkoomst, met zyn enkel hofgezin, oft weinig meer sleeps, d'inwoonders wel minst drukken zoude; maar, ten aanzien van de gestalte der tyden, ongeraaden scheen zich derwaarts te begeeven, zonder rug van eenigh getal, zoo Duitsch als ander krysvolks. Want zyn Majesteit had verscheiden' oorden, den Roomschen geloove quaalyk toegeneeghen, door oft verby te trekken, en daarom wel te letten op de veiligheit van haaren persoon. Hier beneffens kond het gebeuren, dat de weederspannighen, van dreighen, tot doen, en de waapenen den Koning wel te passe, quaamen. Ook moght men ze niet missen, om in vryheit met de Heeren en Raaden, op de orde der dingen, te handelen; zonder te vaaren, als de Landtvooghdes,*

die

die in 't een, en in 't ander, zich (1) *allegangs* Bl. 124.
benart gevonden had. Jaa daar behoorde niet alleen (2) *maatelyke maght toe, maar een heir bequaam om d'oproerighen*, (3) *op een bot, verbluft en gedweegh, oft, zoo zy weer booden, eenen korten krygh te maaken. Maar gemerkt de Staaten van Castilie, teeghens den eersten van Wintermaandt beschreeven waaren, kon de reize quaalyk voor 't scheiden der zelve, oft eer dan in Sprokkelmaandt, vallen.* Deeze reedenen, schoeijende zoo wel op de schorheit van den aardt des Koninx, droeghen wegh, dat hy der Hartoghinne deed aanschryven, *zy hadde 's Kaizars brieven, houdende aan Oranje, Egmondt, Hoorn en Mansveldt onbestelt te laaten. De reize dacht hy voor 't uitgaan van Sprokkelmaandt aan te neemen; hoewel* (4) *teeghens dank zyner geleeghenheit en enkel op het aankloppen der Nederlandsche zwaarigheeden. En, zoo de zaaken zich ten beste schikten, wild' hy verzorghen, dat zyn onderzaaten met geen, oft immers weenigh krygsvolx bezwaart wierden.*

In Nederlandt nu, gelyk de geweldenaaryen, gepleeght aan de gewyde plaatsen, de Hartoghin wel tot inwilligh ing van 't verzoek der Eedelen gedreeven hadden; alzoo zagh men, daardoor, ook de gemoeden der Roomsgezinden, die te vooren, noopende 't weederstaan der Inquisitie en Spaansche (5) heersheit, met d'Onroomschen eens waaren, grootelyx ver-

(1) *Allegangs*, allerwege, aan alle kanten.

(2) *Maatelyke*, matige.

(3) *Op een bot*, eensslags. *Bot* beteekende oudtijds, onder anderen, een *stoot*, van *botten*; *stooten*: *Fr. bouter*.

(4) *Teeghens dank zyner geleeghenheit*, dat is, in weerwil, dat het hem zeer ongelegen kwam.

(5) *Heersheit*, heerschzucht. *Heersch* voor *heerzuchtig* is bij vroegere Schrijvers zeer gemeenzaam.

Bl. 124. verwydert. Want wat kond' het hun lusten, met deeze, tot weernis der uitheemsche slaavernye aan te spannen, als zy van hun eighe landsluiden een onverdraaghlyker juk, en 't uitrooyen van hunnen Godsdienst ten gronde toe, te verwachten hadden? De grooten en treflykst en der Ridderschap, als verhaalt is, pooghden wel, met wraak oover de beeldtstormers, deeze arghernis wegh te neemen; maar den dank, dien zy, daar meede, by de Roomschen behaalden, verlooren ze by 't graauw, 't welk ten deel met de daadt besmet, ten deel blindt van yver, dom van zin, en onverzettelyk, niet weeten wilde, dat 'er yet aan verbeurt was. Dies veelen der bondtgenooten, versuffende op de verwartheit van 't werk, en liever hebbende, gereede gunst voor zich zelve te begaan, dan op een gemeen heil te hoopen, dat onwis en wildt te zoeken was, begosten, naa de (1) uitbiedingen der Landtvooghdesse te luisteren; die de kans aan 't keeren ziende, haaren slagh waar nam, om, (2) in 't lidt deezer geleeghenheit, een' voorneemlyke slip van 't verwantschap te scheuren. Hier in holp haar niet weynigh, dat de meeste Edel-en oorloghsluiden op Egmondt zaaghen, die, verschillende in gevoelen met Oranje, het duyken voor 't uitstaan van 't onweeder, verkooren had. Dit dan haar aldus gelukt zynde, en de voet in den beughel gekreeghen, voer zy voort tot lichten van krysvolk, en zette zich in den zaadel. D'Onroomschen ontbloot van deeze borstweer, en ten doel hunner vyanden gestelt, zaaghen voorshands niet naaders dan de Duitsche vorsten met brieven en beeden aan te gaan, om, door hunne voorspraak by den Koning, eenighe draghlyke voorwaarde van veiligheit, en vryheit van gewisse, te verwerven. Een' arme hoope, en, daar voor al, niet af te verwachten

(1) *Uitbiedingen*, aanbiedingen.

(2) *In 't lidt deezer geleeghenheit*, in dit juiste of bekwame tijdsgewricht. Zoo zeggen ook de Latijnen *in articulo temporis*.

ten scheen, (1) 't en waare die van Calvyns verstandt, zich met die van 't Luthersche vereenighden. Bl. 124.
'T welk uit der maate veel in had, om de driftigheit van de dienaars des woords; gelyk het doch heel menschelyk is, op zyn' eighe leer te verlieven, en hardt valt van een lang gelooft, yvrigh voortgeplant, en voor vast gaand' uitgegeeven gevoelen, te scheiden. De geenen eevenwel, die, zonder vooroordeel, de zaak, en de noodt inzaaghen, vonden niet bequaamers, om 't onheyl te verhoeden, oft de — 125.
kraft van den slagh, eenigher wyze, te breeken. Waarom Graaf Lodewyk van Nassau, met eenighe andere Heeren, zich tot Antwerpen, Amsterdam, Doornik, en Valenchien, als daar wel 't meeste getal van Onroomschen gevonden werd, vervoeghde, om den ghemaghtighden der kerken deeze vereeniging aan te raaden. 'T eerste niettemin, dat hy voorstelde, was een vermaan tot gehoorzaamheit, en voldoening van 't verding met den adel gemaakt. Gemerkt ook, in het smeekschrift aan den Koning gericht, de som van dertigh tonnen schats, tot een' erkentenis was aangebooden, zoo schoot hy uit, van toezeg te verzorghen, dat men deeze penningen, in tydt en wyl moghte gereedt vinden. Het antwoordt was, *dat de voorwaarden van 't verdragh, van hunner zyde, betracht werden. Het verzaamelen van gelde was verbooden; doch te werk te stellen, indien de Landtvooghden verstonden, de gemeenten voor alle zwaarigheit, die daar uit ryzen kon, te vryen. Dat van 't Avondtmaal, daar 't geschil met de Luitherschen in lagh, was een punt, daar men zich rypelyk op beraaden moest.*

Maar die van Valenchien kreeghen ander werk, en ge-

(1) *'T en waare die van Calvyns verstandt, zich met die van 't Luithersche vereenighden.* Men is, niet zonder reden, van oordeel, dat de zaken van het Land een geheel anderen keer zouden hebben genomen, indien die vereeniging mogelijk geweest ware. Het *Calvinisme* was aan vele Duitsche Vorsten en Grooten hatelijk.

Bl. 125. genoegh met zich zelve te doen. Want de Hartoghin, waanende nu in ſtaat te zyn, om (1) uit haaren mondt te ſpreeken, gebood hun, op den eenentwintighſten van Slaghtmaandt, krysvolk in te neemen. By drie leeden, Majeſtraat, vroedſchap, en burghery, beſtond hier de regeeringe; maar geen beſluit zonder bewilligḣing der gemeente. Wethouders en Raadt bezeſten de zwaarigheit. 'T volk hing aan de tong der Leeraaren, die 't, met onmaatighen yver blinddoekten, en op de wonderbaarlyke verloſſingen van Jeruſalem en Bethulië weezen; als waare hun Godt de zuivere zeegheninghen, en niet ook de ſtraffen der Jooden, ſchuldigh geweeſt; en de zelve niet meermaals geplaaght en verplet (2) van hun ſnooder. Dies werd de bezetting geweighert, en de ſtadt, den veertienden van Wintermaandt, voor vyandſch verklaart. Neemende dan de zaaken *deezen gank*, zoo hadden de Staaten van Brabandt haar Hoogheit verzocht, dat zy gedient waare, met d'Algemeene, oft ten minſte, hen te laaten vergaaderen, en ooverleggen, wat raadzaamſt waar, om d'ontſtelteniſſen tot bedaaring te brengen. En zy, ſtaande dit laatſte toe, had hen teeghens den naaſtleſten van Slaghtmaandt, beſchreeven. 'T voorneemſte, dat op deeze daghvaart verhandelt werd, was van de preeke en aankleeven der zelve te ſchorſſen, tot 's Koninx ooverkoomſt, en orde: voorts van een genaade, zonder uitzondering van eenighe ketters, te verkundighen. *'T welk meynden zy, by goeddunken der Algemeine Staaten, veilighlyk geſchieden konde, zoo zich haar' Hoogheit, van de ſtemmen in te brengen by die van Brabandt, Vlaandere, en Hollandt, verzeekerde,* *en*

(1) *Uit haaren mondt te ſpreeken.* De ſpreekwijze *uit zijnen mond ſpreken*, thans niet in gebruik, is blijkbaar het tegendeel van *geenen mond hebben*, voor *niet durven ſpreken*. De zin is: De Hertogin meende nu magts genoeg te hebben, om onbeſchroomd te ſpreken, de tale des gezags te voeren.

(2) *Van hun ſnooder*, dat is, die nog erger waren dan zij.

en bevoorwaardde, dat op hunne vergaadering niet Bl. 125.
gehandelt zoude worden, dan van een Plakkaat, op dit ſtuk, uit te geeven. Maar hier meê diende geſpoeyt, om een ſchot voor de aanſlaaghen der Onroomſchen te ſchieten, die geen ding bet verbaazen kon, dan (1) *'t verſtek van deezen toeverlaat.* De Hartoghin deed, een Plakkaat ontwerpen, en verzocht daar op het goeddunken van die van Brabandt. 'T vergaaderen der Staaten van alle geweſten, verklaarde ze buiten haar' magt te zyn. *Kennende nochtans de reedenen voor bondigh en wel beſcheiden, wilde zy* (2) *onderſtaan, wat men zich van die van Vlaandere en Hollandt belooven moghte.* De Brabanders, by hun inzight op 't Plakkaat oovergeleevert, wraakten de ſtuxwys toegeſtaane vergiffenis, als die veele menſchen, uit vertwyfeltheit tot ergher, ophitſen moghte; insgelyx 't verbeurtmaaken van goederen, als dat aan opſpraak en arghernis onderworpen was; ſamt eenighe minder punten; en baaden, dat men dit hun bedenken, dien van Hollandt en Vlaandre, alleenlyk op 's Koninx naam, voorhouden wilde, en de voorreede, die breedt van den oorſprong der beroerten gewaaghde, uit het ontwerp laaten, om geen — 126.
quaadt bloedt te maaken. De Landtvooghdes, hebbende zich, in verſcheide ſtukken, tot hen gedraaghen, en aangenoomen by den Koning het beſte te doen, bedankte hen voor den beweezen yver, met belofte van den zelven zyner Majeſteit gunſtighlyk te verkundighen. Op deeze daghvaart ſchikten d'Onroomſchen van Antwerpen aan de Staaten van Brabandt, om te verzoeken, dat hun gelieven zoude zich te hoeden, van yet te doen, dat d'Algemeine Staaten, met eenigh vooroordeel, moght' inneemen. Nochtans hadden zy zelve, buiten verlof van den Graa-

(1) *'T verſtek van deezen toeverlaat*, dat is, in dier voege verſtoken te worden van het vertrouwen, dat zij in de Staaten van hunne geweſten ſtelden.

(2) *Onderſtaan*, onder de hand vernemen, toetſen.

Bl. 126. Graave van Hooghstraaten en de Wethouders der stadt, eenen spaanschen Leeraar, genaamt Antonio Corano, op den Walschen preekstoel gebraght. Welke onbedwinklykheit, in zoo bedenkelyk een' tydt, niet min kon, dan de kranke hoope van de uitkoomst hunner zaaken, by de veerzienigheit te kranker maaken. Derhalven, al 't geen de verknochte Eedelen, tot onderstandt van die van Valenchien, deeden, was een bezending van de Heeren van Villers en Wingle, aan de Graaven van Egmondt en Mansveldt, om ten beste te spreeken; daar niet meê verricht werd: terwyl Noircarmes, die nu een achtbaar getal van krysvolk by een had, afsnydende der stadt allen toevoer, zich ter beleegheringe toerustte. En (1) is alzoo dit jaar vyftienhondert zessentsestigh, hebbende zynen vollen tydt met onrust en oproer zwanger gegaan, ten uiteinde, van een volschaapen oorlogh geleeghen.

(1) *Is alzoo dit jaar* — — — — — — — — *geleeghen*. Reeds boven is de uitdrukking *gelegen zijn*, voor *in het kraambedde vallen*, door onzen Schrijver gebezigd bl. 301; hier wordt zij overdragtelijk gebruikt. De zin is: Het jaar 1566 bragt, op het einde, een' dadelijken oorlog voort.

VERBETERING.

Bl. 75, in de noot (2), staat: *bloedmenging*, lees: *vochtmenging*.

VOOR DEN BINDER.

De Platen te plaatsen:

AFSTAND VAN KAREL DEN VIJFDEN tegenover bladz. 18.

VERBOND DER EDELEN . . . . . . — — 184.

